

KMÜ EFAD

**KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ**

KARAMANOĞLU MEHMETBEY UNIVERSITY
JOURNAL OF LITERATURE FACULTY

7
CİLT
VOLUME ■

1
SAYI
ISSUE ■

HAZİRAN / JUNE 2024

E-ISSN: 2667-4424

KMÜ EFAD

KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

KARAMANOĞLU MEHMETBEY UNIVERSITY
JOURNAL OF LITERATURE FACULTY

CİLT/VOLUME: 7

SAYI/ISSUE: 1

E-ISSN: 2667-4424

HAZİRAN / JUNE 2024

KARAMAN

KMÜ EFAD

KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

KARAMANOĞLU MEHMETBEY UNIVERSITY JOURNAL OF LITERATURE FACULTY

E- ISSN: 2 6 6 7 - 4 4 2 4

Cilt/Volume 7 • Sayı/ Issue 1 • Haziran/June 2024

Sahibi / Owner

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Adına
Owner on Behalf of the Karamanoglu Mehmetbey University
Prof. Dr. Mehmet GAVGALI

Editör / Editor

Doç. Dr. Kamil Ali GIYNAŞ
(Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman)

Editör Yardımcıları / Editorial Assistants

Doç. Dr. İsmail AKKAŞ
Arş. Gör. Dr. Emre KOÇ
(Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman)

Alan Editör Kurulu / Field Editor Board

Arkeoloji:
Doç. Dr. Hatice KÖRSULU
(Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman)

Coğrafya:
Dr. Öğr. Üyesi Murat POYRAZ
(Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Kırşehir)

Felsefe:
Prof. Dr. Emre Arda ERDENK
(Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman)

Psikoloji:
Doç. Dr. Abdullah DAĞCI
(Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman)

Sosyoloji:
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ÖZPINAR
(Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman)

Tarih:
Prof. Dr. Alaattin UCA
(Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman)

Batı Dilleri ve Edebiyatları
(Alman, Amerikan, Fransız, İngiliz, İtalyan, İspanyol):
Doç. Dr. Serap SARIBAŞ
Arş. Gör. Dr. Fırat SOYSAL
(Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman)

Doğu Dilleri ve Edebiyatları
(Arap, Çin, Fars, Rus, Hint):
Doç. Dr. Ahmet Hamdi CAN
Doç. Dr. Esin EREN SOYSAL
Dr. Öğr. Üyesi Selin TEKELİ
(Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman)

Sanat Tarihi:
Doç. Dr. Murat KARADEMİR
(Selçuk Üniversitesi, Konya)

Türk Dili ve Edebiyatı:
Doç. Dr. Okan Celal GÜNGÖR
Doç. Dr. Hüseyin AKSOY
(Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman)

Türkçe Yazım Editörleri / Turkish Language Editors

Dr. Öğr. Üyesi Fatih ÖZTÜRK
Arş. Gör. Dr. Abdullah TOPCU
(Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman)

Yabancı Dil Editörleri/Foreign Language Editors

Dr. Öğr. Üyesi Deniz Berk TOKBUDAK
Arş. Gör. Meryem Senem BAŞCI
Arş. Gör. Rahmi Doğukan CANDAN
(Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman)

Dergi İletişim / Journal Contact

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yunus Emre Yerleşkesi 70200 Karaman/Türkiye
Telefon: +90 338 226 2141 Fax: +90 338 226 2139
E-Posta: efad@kmu.edu.tr - Web: <https://dergipark.org.tr/pub/efad> - <http://kmu.edu.tr/efad/tr>

KMÜ EFAD

KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

KARAMANOĞLU MEHMETBEY UNIVERSITY JOURNAL OF LITERATURE FACULTY

E- ISSN: 2 6 6 7 - 4 4 2 4

Cilt/Volume 7 • Sayı/ Issue 1 • Haziran/June 2024

BİLİMSEL DANIŞMA KURULU / SCIENTIFIC ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Abdullah SOYKAN
(Balıkesir Üniversitesi)

Prof. Dr. Adem ÖGER
(Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)

Prof. Dr. Ahmet ÇAYCI
(Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya)

Prof. Dr. Ahmet SARI
(Atatürk Üniversitesi)

Prof. Dr. Ahmet YİĞİT
(Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)

Prof. Dr. Ahmet Zeki ÜNAL
(Bursa Teknik Üniversitesi)

Prof. Dr. Alaattin AKÖZ
(Selçuk Üniversitesi)

Prof. Dr. Ali AÇIKEL
(Gaziosmanpaşa Üniversitesi)

Prof. Dr. Bayram ÜREKLİ
(Selçuk Üniversitesi, Konya)

Prof. Dr. Besim ÖZCAN
(Atatürk Üniversitesi)

Prof. Dr. Cevat BAŞARAN
(Atatürk Üniversitesi)

Prof. Dr. Çağatay BENHÜR
(Selçuk Üniversitesi)

Prof. Dr. Ercan OKTAY
(Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi)

Prof. Dr. Erdinç YÜCEL
(Necmettin Erbakan Üniversitesi)

Prof. Dr. Feridun ATA
(Selçuk Üniversitesi)

Prof. Dr. Fikret KARAPINAR
(Necmettin Erbakan Üniversitesi)

Prof. Dr. Giray FİDAN
(Gazi Üniversitesi)

Doç. Dr. Erkan ALKAÇ
(Mersin Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Hayati ÖNCEL
(Atatürk Üniversitesi)

Prof. Dr. Hacı Ömer KARPUZ
(İstanbul Kültür Üniversitesi)

Prof. Dr. Hanifi VURAL
(Gaziosmanpaşa Üniversitesi)

Prof. Dr. Hasan BOYNUKARA
(Trakya Üniversitesi)

Prof. Dr. Hasan YILMAZ
(Necmettin Erbakan Üniversitesi)

Prof. Dr. Hikmet KORAŞ
(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)

Prof. Dr. Hüseyin TUROĞLU
(İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. İbrahim KUNT
(Selçuk Üniversitesi)

Prof. Dr. İbrahim SOLAK
(Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş)

Prof. Dr. İhsan ÇAPÇIOĞLU
(Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. İsmet ÜZEN
(Çankırı Karatekin Üniversitesi)

Prof. Dr. Jülide AKYÜZ ORAT
(Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Kirami ÖLGEN
(Ege Üniversitesi, İzmir)

Prof. Dr. Mahmut Hakkı AKIN
(Necmettin Erbakan Üniversitesi)

Prof. Dr. M. Alaaddin YALÇINKAYA
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)

Prof. Dr. M. Ali HACIGÖKMEN
(Selçuk Üniversitesi)

Prof. Dr. Mehmet KURT
(Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman)

Doç. Dr. Feyza Betül KÖSE
(Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)

Dr. Olimpiu POP
(Babes-Bolyai University, Romania)

Dr. Öğr. Üyesi Sinan TAŞDELEN
(Selçuk Üniversitesi)

Prof. Dr. Mehmet TEKOC AK
(Selçuk Üniversitesi)

Prof. Dr. Mehmet Hilmi DEMİR
(Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)

Prof. Dr. Murat DURUKAN
(Mersin Üniversitesi)

Prof. Dr. Mustafa AYDIN
(Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman)

Prof. Dr. Necmi UYANIK
(Selçuk Üniversitesi)

Prof. Dr. Nergis BİRAY
(Pamukkale Üniversitesi)

Prof. Dr. Osman DOĞANAY
(Aksaray Üniversitesi, Aksaray)

Prof. Dr. Özdemir KOÇAK
(Selçuk Üniversitesi)

Prof. Dr. Özgür Kasım AYDEMİR
(Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi)

Prof. Dr. Recep DURGUN
(Selçuk Üniversitesi)

Prof. Dr. Sinan GÖNEN
(Selçuk Üniversitesi)

Prof. Dr. Tahir BALCI
(Çukurova Üniversitesi)

Prof. Dr. Ufuk Deniz AŞCI
(Selçuk Üniversitesi)

Prof. Dr. Yüksel ÇELİK
(Marmara Üniversitesi)

Prof. Dr. Turan KARATAŞ
(Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)

Prof. Dr. Türkan ERDOĞAN
(Pamukkale Üniversitesi, Denizli)

Prof. Dr. Veysel ŞAHİN
(Fırat Üniversitesi)

Doç. Dr. Nurullah YILMAZ
(Atatürk Üniversitesi)

Dr. Warren EASTWOOD
(Birmingham University, United Kingdom)

Cilt/Volume 7 • Sayı/ Issue 1 • Haziran/June 2024

Taranan İndeksler ve Veri Tabanları/ Indexes & Databases

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD) *Academic Journal Index*, *Academia.edu*, *Academindex*, *Asos Index*, *Bielefeld Academic Search Engine (BASE)*, *CiteFactor Academic Scientific Journals Index*, *Crossref*, *Directory of Research Journals Indexing (DRJI)*, *Eurasian Scientific Journal Index (ESJI)*, *EuroPub*, *General Impact Factor (GIF)*, *Google Scholar*, *Index Copernicus International*, *Index of Academic Documents (IAD)*, *İdeal Online*, *International Institute of Organized Research (I2OR)*, *International Scientific Indexing (ISI)*, *International Society for Research Activity (ISRA)*, *Journal Factor*, *Journals Directory*, *MLA International Bibliography*, *OpenAIRE*, *OpenAlex*, *ResarchGate*, *Paperity*, *ResearchBib Academic Resource Index*, *ROAD: the Directory of Open Access scholarly Resources*, *Root Society for Indexing and Impact Factor Service*, *ScienceGate*, *Scientific Indexing Services (SIS)*, *Scilit*, *SCRIBD*, *SOBIAD*, *Türk Eğitim İndeksi (TEI)* ve *WorldCat* tarafından taranmaktadır.

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty (KMU EFAD) is indexed by *Academic Journal Index*, *Academia.edu*, *Academindex*, *Asos Index*, *Bielefeld Academic Search Engine (BASE)*, *CiteFactor Academic Scientific Journals Index*, *Crossref*, *Directory of Research Journals Indexing (DRJI)*, *Eurasian Scientific Journal Index (ESJI)*, *EuroPub*, *General Impact Factor (GIF)*, *Google Scholar*, *Index Copernicus International*, *Index of Academic Documents (IAD)*, *İdeal Online*, *International Institute of Organized Research (I2OR)*, *International Scientific Indexing (ISI)*, *International Society for Research Activity (ISRA)*, *Journal Factor*, *Journals Directory*, *MLA International Bibliography*, *OpenAIRE*, *OpenAlex*, *ResarchGate*, *Paperity*, *ResearchBib Academic Resource Index*, *ROAD: the Directory of Open Access scholarly Resources*, *Root Society for Indexing and Impact Factor Service*, *ScienceGate*, *Scientific Indexing Services (SIS)*, *Scilit*, *SCRIBD*, *SOBIAD*, *Türk Eğitim İndeksi (TEI)* and *WorldCat*.

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD) yılda bir cilt ve iki sayı olarak (Haziran ve Aralık) yayımlanan, *çift-körleme hakemlik süreci* yürüten, dizin ve platformlarında taranan *Uluslararası* akademik bir dergidir. Dergide yayımlanan yazıların her türlü içerik sorumluluğu yazarlarına ait olup Fakültemizin kurumsal görüşünü yansıtmamaktadır. Yazılar yayıncı kuruluşun izin alınmadan kısmen veya tamamen bir başka yerde yayımlanamaz.

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty (KMU EFAD) is an international academic journal that publishes a volume and two issues per year (June and December). All kinds of content responsibility of the articles published in the journal belong to the authors and do not reflect the institutional view of our faculty. Manuscripts may not be published partially or completely elsewhere without the permission of the publisher.

KMÜ EFAD

KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

KARAMANOĞLU MEHMETBEY UNIVERSITY JOURNAL OF LITERATURE FACULTY

E- ISSN: 2 6 6 7 - 4 4 2 4

Cilt/Volume 7 • Sayı/ Issue 1 • Haziran/June 2024

BU SAYININ HAKEM KURULU / REFEREES OF THIS ISSUE

Prof. Dr. Fethi KAYALAR

(Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)

Prof. Dr. İbrahim SERBESTOĞLU

(Ondokuz Mayıs Üniversitesi)

Prof. Mine GÖZÜBÜYÜK TAMER

(Karadeniz Teknik Üniversitesi)

Doç. Dr. Bülent İŞLER

(Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Doç. Dr. Erhan SOLMAZ

(Uşak Üniversitesi)

Doç. Dr. Hacer KARA

(Necmettin Erbakan Üniversitesi)

Doç. Dr. İsmail ABALI

(Iğdır Üniversitesi)

Doç. Dr. Kerim SARIÇELİK

(Necmettin Erbakan Üniversitesi)

Doç. Dr. Ruhi Can ALKIN

(İzmir Katip Çelebi Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Ali Erdem AKGÜL

(Aydın Adnan Menderes Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Derya BİDERCİ DİNÇ

(İstanbul Ayyansaray Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Emrah BAŞARAN

(İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Fuat DAŞ

(Bartın Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Gamze YÜCETÜRK KURTULMUŞ

(Ardahan Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Neslihan GÜNAYDIN ALBAY

(Doğuş Üniversitesi)

Dr. Öğr. Görevlisi Adem Üstün ÇATALBAŞ

(Muş Alparslan Üniversitesi)

Cilt/Volume 7 • Sayı/ Issue 1 • Haziran/June 2024

EDİTÖRDEN

Saygıdeğer Okuyucular,

2018 yılında Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Rektörlüğü himayesinde kurulan ve aynı yıl ilk sayısı yayımlanan *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*'nin (**KMÜ EFAD**) 7. cilt 1. sayısını sizlerle buluşturmaktan büyük mutluluk duyuyoruz.

Bu sayıda, 5 araştırma makalesi ve 2 inceleme/derleme makalesi bulunmaktadır. KMÜ EFAD Haziran 2024 sayısı ile birlikte, *Academic Journal Index*, *Academia.edu*, *Academindex*, *Asos Index*, *Bielefeld Academic Search Engine (BASE)*, *CiteFactor Academic Scientific Journals Index*, *Crossref*, *Directory of Research Journals Indexing (DRJI)*, *Eurasian Scientific Journal Index (ESJI)*, *EuroPub*, *General Impact Factor (GIF)*, *Google Scholar*, *Index Copernicus International*, *Index of Academic Documents (IAD)*, *İdeal Online*, *International Institute of Organized Research (I2OR)*, *International Scientific Indexing (ISI)*, *International Society for Research Activity (ISRA)*, *Journal Factor*, *Journals Directory*, *MLA International Bibliography*, *OpenAIRE*, *ResearchGate*, *Paperity*, *ResearchBib Academic Resource Index*, *ROAD: the Directory of Open Access scholarly Resources*, *Root Society for Indexing and Impact Factor Service*, *ScienceGate*, *Scientific Indexing Services (SIS)*, *Scilit*, *SCRIBD*, *SOBIAD*, *Türk Eğitim İndeksi (TEİ)* ve *WorldCat* indeks ve platformlarında taranmaktadır. Ayrıca *ULAKBİM (TRDİZİN)* ve *DOAJ* indekslerine de başvuru yapılmış olup, kabul süreci devam etmektedir.

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi bünyesinde çıkarılan dergimizin bu sayısının yayımlanmasında katkıları olan yayın ekibine, yazar ve hakemlerimize ayrı ayrı teşekkür ediyorum. 2024 yılı Aralık sayımızda da kıymetli çalışmalarla karşınızda olmak dileğiyle...

Doç. Dr. Kamil Ali GIYNAŞ

Editör

Cilt/Volume 7 • Sayı/ Issue 1 • Haziran/June 2024

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

MAKALELER / ARTICLES

Araştırma Makaleleri / Research Articles

- İsmet TOKSÖZ** 1-8
Trauma And Narrative in Toni Morrison's *Beloved*
(*Toni Morrison'un Sevilen Adlı Romanında Travma ve Anlatı*)
- Zümra Büşra ÜNLÜ** 9-27
Bir Medya İletisi Olarak Reklamlarda Siyahlara Yönelik Irkçılık
(*An Analysis of Racism Against Blacks in Advertisements As a Form of Media*)
- Mevlüt Anıl FİDAN** 28-39
Anadolu Türk Mimarisi Taç Kapılarında Yan Nişler
(*Side Niches In Anatolian Turkish Architecture Portals*)
- Hüseyin MUŞMAL** 40-54
Anadolu'nun İlk Köy Dergisi: Aktepe Çavuş Köyü Dergisi
(*Anatolia's First Village Journal: Aktepe Çavuş Village Journal*)
- Mutlu Sadık FİDAN- İsmail AYDOĞAN** 55-80
Batılılaşmak ve Varolmak Sarmalında Türk Eğitiminin Serencamı
(*The Fate of Turkish Education in the Spiral of Westernization and Existence*)

İnceleme Makaleleri / Review Articles

- Muzaffer ÇANDIR-Aydın FURAN** 81-91
Âşık Veysel Tefekkürünün Evrensel Boyuttaki Yansımaları
(*Reflections of Âşık Veysel's Contemplation on the Universal Dimension*)
- Derya ADALAR SUBAŞI** 92-99
Tâhâ Huseyn'in "Mustakbelu's-Sekâfe Fî Mısır" Adlı Eserinde Eğitime ve Arap Diline Dair Görüşleri
(*Tâhâ Huseyn's Opinions on Education and Arabic Language in His Work Called "Mustakbel As-Sakâfa Fî Misr"*)

MAKALELER

ARTICLES

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür (Type): Araştırma Makalesi **Gönderim Tarihi (Submission Date):** 23 Aralık 2023
Kabul Tarihi (Acceptance Date): 26 Ocak 2024 **Yayımlanma Tarihi (Publication Date):** 30 Haziran 2024

Atf Künyesi (Citation): Toksöz, İ. (2024). Trauma and Narrative in Toni Morrison's *Beloved*. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 7 (1), 1-8.

DOI: <https://doi.org/10.47948/efad.1408982>

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları Creative Commons Atf Gayri Ticari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC-ND 4.0) olarak lisanslıdır.

Dergide yayımlanan makalelerin bilimsel ve hukuki sorumluluğu tamamen yazar(lar)ına aittir.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their published work and their work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC-ND 4.0).

The scientific and legal responsibility of the articles published in the journal belongs entirely to the author(s).

TRAUMA AND NARRATIVE IN TONI MORRISON'S BELOVED

İsmet TOKSÖZ*

Abstract

This study delves into Toni Morrison's acclaimed novel, *Beloved*, exploring the intricate ways through which trauma is portrayed and confronted via differing literary methods. Focused on the character Sethe, a former slave haunted by the psychological aftermath of her enslavement, the narrative unfolds through the haunting presence of her deceased daughter, Beloved. The study analyzes Morrison's use of storytelling as a powerful tool to convey individual and cultural experiences, emphasizing its role in shaping human identity and self-awareness. The study examines Morrison's strategic use of repetition, imagery, language, and testimony as narrative devices that guide readers through the progression of trauma, from the unconscious to the waking state. Trauma has become a focus of attention in contemporary fiction and its representability in literature has been questioned by many scholars and critics so far. This study sheds light on this ongoing debate since Morrison's *Beloved* is a working example of how trauma can be represented through storytelling in fiction. This study explores the impact of trauma on identity, emphasizing the challenges individuals face in expressing themselves and integrating their experiences into their personal narratives. Additionally, the study discusses the collective trauma of African American slavery as a central theme in *Beloved*, illustrating how the characters' shared history becomes a unifying force despite the painful memories associated with it. Ultimately, the article argues that Morrison's literary methods serve not only to tell a compelling story but also to actively engage readers in the profound process of comprehending and confronting trauma.

Keywords: Trauma Fiction, Trauma Narrative, Storytelling, Toni Morrison, *Beloved*.

* Instructor, Kahramanmaraş Sütçü İmam University, School of Foreign Languages, Kahramanmaraş/Türkiye.
E-Mail: ismettoksoz@ksu.edu.tr, Orcid: <https://orcid.org/0000-0001-8882-4888>.

TONİ MORRİSON'UN *SEVİLEN* ADLI ROMANINDA TRAVMA VE ANLATI

Öz

Bu çalışma, Toni Morrison'un ödüllü romanı *Sevilen*'i inceleyerek, travmanın edebi yöntemler aracılığıyla nasıl tasvir edildiğini ve karşılandığını inceliyor. Eski bir köle olan Sethe'nin karakterine odaklanan bu çalışma, köleliğin psikolojik sonuçlarıyla, hayaletimsi bir formda, geçmişle yüzleşen bir karakteri konu alır. Hikâye, ölen kızı *Sevilen*'in hayaleti aracılığıyla gelişir. Çalışma, Morrison'un bireysel ve kültürel deneyimleri iletmek için hikâye anlatımını güçlü bir araç olarak kullanma şeklini analiz eder ve bu, insan kimliğini ve öz farkındalığı şekillendirmedeki rolünü vurgular. Çalışma, Morrison'un tekrar, imgeleme, dil ve tanıklık gibi anlatı araçlarını, okuyucuları travmanın bilinçaltından uyanıklık haline doğru rehberlik eden anlatı araçları olarak incelemektedir. Travma, çağdaş kurguda giderek daha fazla ilgi odağı olmuş ve edebiyattaki temsil edilebilirliği birçok bilim adamı ve eleştirmen tarafından sorgulanmıştır. Bu çalışma, Morrison'un *Sevilen*'i, travmanın kurguda hikâye anlatımı aracılığıyla nasıl temsil edilebileceğine dair devam eden bir tartışmaya ışık tutmaktadır. Çalışma, travmanın kimlik üzerindeki etkilerini keşfederken, bireylerin kendilerini ifade etme ve deneyimlerini kişisel hikayelerine entegre etme konusundaki zorlukları vurgular. Ayrıca, çalışma, Afrikalı Amerikalı köleliğin kolektif travmasını *Sevilen*'de merkezi bir tema olarak ele alır ve karakterlerin bu acı dolu anılarla ilişkilendirilmiş olsa bile ortak birleştirici bir güç haline gelmesini açıklar. Sonuç olarak, bu çalışma, Morrison'un edebi yöntemlerinin sadece etkileyici bir hikaye anlatma amacı taşımadığını, aynı zamanda okuyucuları travmayı anlama ve yüzleşme sürecine aktif olarak dahil etme işlevini gördüğünü savunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Travma Kurgusu, Travma Anlatısı, Hikâye Anlatımı, Toni Morrison, *Sevilen*.

Introduction

Michelle Balaev claims that “The history of the concept of trauma is filled with contradictory theories and contentious debates, leaving both psychologists and literary scholars the ability to work with varying definitions of trauma and its effects” (2014, 2). The concept of trauma has a long and complex history, with numerous and often conflicting theories about its causes and effects. As the field of psychology and trauma studies has developed, the definition of trauma has expanded to encompass a wider range of experiences, including sexual assault, natural disasters, and systemic violence. Conflicting theories and debates characterize the history of the concept of trauma, leaving both psychologists and literary scholars to work with varying definitions and understandings of trauma and its effects. Despite these debates, the ongoing exploration of the concept of trauma has resulted in a deeper understanding of its complexities and how it impacts the individual and society.

Toni Morrison's *Beloved* explores the intricate interplay between trauma, identity, and resilience. Rooted in the historical context of slavery, the narrative of the novel skillfully navigates the psychological landscape of its characters, particularly Sethe, a woman who grapples with the haunting legacy of enslavement. This article delves into the theoretical background of trauma, offering insights from scholars such as Judith Herman, Janoff-Bulman, and Michelle Balaev, to provide a foundation for understanding the psychological dimensions of Morrison's work. The theoretical framework laid out here serves as a lens through which Morrison's *Beloved* can be analyzed.

Beloved is a novel that encapsulates the enduring impact of trauma within the context of slavery. The study of trauma blurs the lines between past and present and Morrison's narrative brilliantly unfolds this temporal entanglement. *Beloved* is not merely a historical account; it is a rich tapestry of storytelling that exposes the wounds of the past and the complexity of individual and collective responses to trauma. The characters in Morrison's novel, particularly Sethe, Paul D, and Denver, become conduits through which readers confront the profound and enduring effects of enslavement. The oppressive figures of the Schoolteacher and Bodwin further contribute to the intricate narrative within the community Sethe eventually finds solace in after she escapes from bondage.

This study underscores the significance of representation in trauma theory in *Beloved*. Trauma is a crisis of narrative and representation. Trauma has become a focus of attention in contemporary fiction and its representability in literature has been questioned by many scholars and critics so far. This study sheds light on this ongoing debate since Morrison's *Beloved* is a working example of how trauma can be represented through storytelling in fiction. In other words, Morrison, through her literary prowess, uses storytelling not only to convey the traumatic experiences of her characters but also as a powerful tool to bridge the gap between the unknown and the known.

Through an analysis of Morrison's narrative strategies, such as repetition, imagery, and language, the layers of trauma embedded in Sethe's psyche unravel. In essence, this study aims to unravel the intricate narrative web woven by Toni Morrison in *Beloved*, examining how trauma, identity, and resilience intersect in the characters' psychological landscapes. By drawing on theoretical perspectives and delving into the literary techniques employed by Morrison, the novel presents the profound impacts of trauma on individuals and society, transcending the boundaries of historical fiction and inviting readers to engage actively with the complexities of the human experience.

1. Theoretical Background

Trauma is, fundamentally, an individual, intense response to the events that might result in psychological disruption. This could be a one-time event, such as a car accident, or it could be a repeated exposure to a traumatic situation, such as abuse. Judith Herman suggests that after PTSD, victims might live with a fragmented memory or a diminished sense of self, or might feel alienated. To clarify, Janoff-Bulman explains that traumatic responses might include shame, doubt, or guilt, or might destroy important beliefs in one's safety or view of himself/herself as decent, strong, and autonomous. Balaev defines trauma as follows:

Trauma is located within a dynamic process of feeling, remembering, assimilating, or recovering from that experience. Trauma has a range of causes and effects, which moves away from a focus on internalized isolated psychic elements found in the traditional trauma mode and toward an alternative trauma model that considers the interaction of social and behavioral constructs associated with trauma. Learning theorists explain that trait-driven conceptions of personality are less accurate measures of behavioral causes than the individual's personal history of conditioning, personal constructs, and their psychological circumstances (2014, 131).

Trauma is a wound “inflicted by an emotional shock so powerful that it breaches the mind's experience of time, self, and the world” (Eyerman, 2013, 42). The most common psychological reaction to the trauma of the culture is post-traumatic stress disorder (PTSD). PTSD is a condition that develops after an individual experiences a traumatic event. The symptoms of PTSD include flashbacks, nightmares, anxiety, depression, and avoidance of people, places, and activities that remind the person of the trauma. The symptoms of PTSD could last for years and lead to social and emotional problems.

The concept of trauma was coined in Ancient Greece, and it could be defined as “a psychological wound” in simple terms. Trauma is related to a multitude of wounds. In this sense, trauma is supposed to occur several times. Cathy Caruth claims in *Unclaimed Experience: Trauma, Narrative, and History*, that trauma has an “endless impact on a life” (16). She maintains that trauma is an “unwitting reenactment of an event that one cannot simply leave behind” (2). Trauma is typically caused by disastrous events such as war, sexual violence, child abuse, or betrayal. However, individuals might react differently to the same events. Therefore, not all traumatic events traumatize individuals. Traumatization could be defined as the process of the formation of a mental wound.

The study of trauma has a background of “understanding how people's biology, conceptions of the world, and personalities are inextricably intertwined and shaped by experience” (Van Der Kolk and McFarlane 488). Waterman suggests that “traumatic experience often impedes, indeed contests, a distinct separation of past from present” (119). Traumatic experiences and their representations are disparate. They do not all correspond to the popular conception of “shell shock”. Even C. S. Meyers, who refers to this term

in an article wherein he describes the condition and treatability of World War I soldiers, implies that it is not accurate. Trauma studies suggest that the word might have two dimensions: the first face of the term addresses physiological scars and injuries, and the second face of the term addresses psychological helplessness and despair. Greg Forster develops a two-phase model of traumatization according to which the original occurrence is not experienced as unpleasant until its redetermination, in a second moment, as a distinctly traumatic event:

A word, an observation, a sensory perception, a feeling-something in a person's present life sets off a chain of associations that lead to the first scene's unconscious "understanding", giving rise to intense anxiety precisely by making that scene significant and rendering it traumatic for the first time (264).

The victim belatedly recalls certain notions that lead to his/her trauma; however, both the event, due to its occurrence in the past, and its present recollection affect the victim. In other words, since it is almost impossible to recollect the traumatic event in its full form, the recalled version of it will inevitably be distorted and fragmented; even so, it affects the present state of the victim. Dominick Lacapra states: "No genre or discipline owns trauma as a problem or can provide definitive boundaries for it" (96). However, for Caruth, trauma is a crisis of narrative and representation. Trauma theory is also an attempt to present several forms of individual suffering and individuals' responses to them. There are some cases where individuals might experience trauma because of mental stress, anxiety, and other psychological problems.

Trauma theory has evolved greatly over time, reflecting the changing understanding of trauma as a psychological phenomenon and its impact on individuals and society. Early trauma theory in literary criticism focused primarily on the psychological effects of trauma, such as Post-Traumatic Stress Disorder (PTSD). However, as the field of trauma studies has developed, it has expanded to include broader semiotic, rhetorical, and social concerns, such as the cultural representation of trauma and how trauma is represented in literary texts. The study of trauma in literature and society has become increasingly interdisciplinary, incorporating perspectives from sociology, anthropology, and political science, among others. This interdisciplinary approach has allowed for a deeper understanding of the complex relationships between trauma, power, and representation, and how trauma impacts the individual and collective psyche. The evolution of trauma theory has also shed light on the cultural and historical contexts that shape our understanding of trauma, and how representations of trauma are influenced by societal attitudes and power structures.

The evolution of trauma theory in literary criticism reflects the changing understanding of trauma as a complex and multifaceted phenomenon, encompassing psychological, semiotic, rhetorical, and social concerns. The interdisciplinary approach to the study of trauma has provided a deeper understanding of the impact of trauma on the individual and society and how representations of trauma are shaped by cultural and historical contexts. Representation is a major problem in trauma theory. Trauma results in "a shattering break caesura in experience which has belated effects" (La Capra 186). Concerning PTSD, van der Kolk claims that "In contrast to the actual trauma, which had a beginning, a middle, and an end, the symptoms of PTSD take on a timeless character" (172). Therefore, literary texts and other cultural productions are significant mediums to make the unknown known. Caruth suggests that traumatic events cannot be fully known at the point of occurrence. They make sense when the experiences are "told to others and heard by them" (2013, 11). In this sense, trauma involves the repetition of some painful experiences of the past voiced and reconstructed in the present.

2. The Reflections of Trauma in Toni Morrison's *Beloved*

Beloved narrates the story of Sethe, a slave woman who bravely escapes her oppressive master, seeking refuge in a new home devoid of the shackles of slavery. Despite physically breaking free from the chains that bind her, Sethe grapples with the haunting psychological trauma inflicted by a life of enslavement. This deep-seated anguish drives her to commit a heartbreaking act—killing her own infant daughter, who later returns as a haunting presence. As the haunting unfolds, the roots of Sethe's trauma become evident, tracing back to the gruesome loss of her mother, who was denied a meaningful relationship and faced a tragic demise by hanging.

Sethe's quest throughout the novel revolves around reclaiming the severed mother-daughter bond and reconciling with the agonizing pain stemming from this severed connection. The spectral figure of Beloved personifies Sethe's trauma, and their interactions unveil the profound suffering and the void left by the absence of motherhood, affecting both the mother and the denied daughter. Additionally, other characters like Denver, Sethe's living daughter, and Paul D, a fellow former slave, contribute to the intricate tapestry of their shared experiences. Schoolteacher, the oppressive master from whom Sethe and Paul D fled, and Bodwin, a benevolent white man aiding former slaves in their quest for freedom, also play significant roles in the narrative within the community Sethe eventually settles into after she escapes from slavery.

In the novel, storytelling is a powerful narrative strategy through which human beings convey value, both on an individual and cultural level. Morrison adeptly uses narrative to transfer individual or culturally specific events into the awareness of others, facilitating a connection between individuals and cultures. The stories not only draw readers into unfamiliar experiences but also contribute to their understanding of their own identities and cultural backgrounds. Morrison's literary methods shed light on how storytelling shapes human identity and self-awareness. Her narrative is driven by the intention to humanize, inviting readers to reflect on the nature of narrative, culture, and even humanity itself. The novel strategically uses storytelling attributes to immerse readers in the experience of trauma during slavery, turning them into what is referred to as experiencers of this historical pain. Morrison's novel emphasizes the significance of storytelling and self-reflexivity. Through the narrative of the novel, readers are actively involved in the progression of traumatic events from the unconscious to the waking state. Sethe's severe trauma as a slave, initially suppressed in her unconscious, is explored through literary tactics like imagery and language structure. Repetition compulsion becomes a key element in engaging the reader on a personal level with Sethe, uncovering her traumatic story through recurring words, figures, and the nuances of what is expressed and left unspoken.

Repetition serves as the narrative backbone of the novel. The opening lines of each book - "124 was spiteful" (Morrison 13), "124 was loud" (Morrison 134), "124 was quiet" (Morrison 186) - construct the basic framework of the story's progression, revealing the evolution of trauma. The repetition of the phrase "124 was..." establishes a familiar rhythm, inviting the reader into the narrative. This repetition, normalizing the ordinary, allows emotions and a sensation to permeate the reader's waking state. Morrison skillfully engages the reader's consciousness, mirroring the psychoanalytic process where the unconscious gradually reveals itself through the primary process, veiled by displacement and condensation.

Repetition becomes a potent tool in Morrison's narrative, guiding the reader through the effects and processes of trauma. The traumatic event of separating a child from its mother, evident in Sethe's history, recurs throughout the novel. Denver's fear of her mother further reflects the destructive force of violence on the human psyche. Morrison intricately weaves a tapestry of repeated traumas within Sethe's bloodline. Morrison's literary imagery functions as dream images, conveying a pleasurable facade that disguises violent acts. The image of Sethe urinating upon encountering Beloved exemplifies the displacement of trauma through ordinary events. This separation of mother and child recurs through the literary image, mirroring the repression of Sethe's traumatic experience.

Beloved herself becomes a complex amalgamation of desire and pain, functioning as a condensed dream-literal image embodying numerous fragments from the unconscious. The reader, akin to a dream interpreter, must continuously trace backward through Sethe's stories to unravel the symbolism within this literary image. "A central claim of contemporary literary trauma theory asserts that trauma creates a speechless fright that divides or destroys identity" (Balaev, 2008, 149). This speechless fright created by trauma can leave individuals feeling disconnected from themselves and their memories, leading to a fragmented sense of identity. Beloved's own fear of becoming fragments suggests an intimate connection to the condensed pain and desire that brought her into existence.

Beloved's literary imagery functions as a referential return to trauma, engaging the reader not only in Sethe's personal violent event but also in the preceding violent events that shaped her. The novel makes it clear that Sethe's trauma is entwined with the trauma of her mother. Morrison uses literary imagery to

weave a narrative that explores the denial of love in mother-child relationships, evident in Sethe's experiences and mirrored in Beloved's acts. However, trauma has "to do with a loss of identity" (Bennett and Royle, 107). For the traumatized, the meaning of the past experience undergoes a form of displacement. The self has been victimized, damaged, and traumatized. It needs to be repaired. The repair is often through compensation. Such compensation is usually in the form of acquiring a new status or role. It might be the formation of a new identity, a new profession, or a new social status. It might also be a new way of being in the world. The new identity or status is often in the form of a survivor. As the novel concludes, Morrison employs literary imagery to signify Sethe's emerging identity as a daughter. Beloved, the dream-like image, insists on the denial of love, echoing Sethe's past.

In the final literary images, Beloved assumes the characteristics of an apparition or dream image, mirroring her paradoxical nature and the recurring desire for the mother-child bond. In *Beloved*, the reader and Sethe are intricately entwined through the enigmatic nature of their shared lack of understanding. The traumatic event, incompletely grasped by Sethe, is presented to the reader with deliberate ambiguity. As the narrative unfolds, both Sethe and the reader oscillate between realms of knowing and not knowing. Sethe's exposure to violent events before the infanticide suggests that trauma predated the killing, perpetuating the separation of mother and daughter. Morrison strategically employs language, such as the imagery of birds, to hint at pre-existing trauma, engaging the reader's waking state. The reader must decipher fragments of knowledge and ignorance embedded in Morrison's narrative.

In Book II, the narrative unfolds through fragments and varying perspectives, illustrating the conscious processing of the painful event. Quotes like "Beloved. She my daughter. She mine" (Morrison, 157), "Beloved is my sister" (Morrison, 161), and "I am Beloved and she is mine" (Morrison, 165) depict varying stages of consciousness grappling with the traumatic event. The intentional omission of a verb in the first quote engages the reader in Sethe's psyche, bringing trauma to the waking state. The possessive pronouns and absence of a verb signify a desire for the lost object without fully acknowledging the violent event. This fragmented language evolves in the second quote, where a complete simple sentence with a subject, verb, and object order emerges: "Beloved is my sister."

The traumatic experience can become so overwhelming that it creates a chasm within the individual's sense of self, hindering their ability to fully process and integrate the experience into their personal narratives. As a result, victims of trauma might struggle with expressing themselves, both verbally and emotionally, further exacerbating the feeling of disconnection and damaging their sense of identity. The traumatic experience can also leave deep-seated emotional scars that influence the victim's future experiences and relationships, further complicating their sense of self. Ultimately, the impact of trauma on identity is significant and long-lasting, challenging the individual's ability to make meaning of their experiences and understand who they are.

In *Beloved*, the inclusion of a verb brings meaning to Beloved, clarifying her identity. Despite the shift towards completeness, the use of possessive pronouns continues to engage the reader in the complex emotions surrounding Beloved's belonging. The contradiction of belonging to both Denver and the reader adds to the intricate layers of emotional involvement. Morrison's meticulous use of language in *Beloved* not only serves the narrative but also actively involves the reader in the intricate process of trauma unfolding from the unconscious to the waking state. Language becomes the conduit through which the trauma is expressed, demanding the reader's active participation in deciphering the complexities of Sethe's experience.

All in all, in *Beloved*, Morrison illuminates the harrowing legacy of African American slavery through her portrayal of characters once enslaved. Sethe, Paul D, Stamp Paid, and Baby Suggs grapple with their inhumane experiences during slavery, inevitably revisiting their painful pasts. The introduction of Beloved, a young ghost embodying the collective history of the characters and serving as the reincarnation of Sethe's deceased baby girl, further transforms their lives. Throughout the narrative, Beloved becomes a symbol of the characters' shared history and a catalyst for confronting and remembering their undeniable past. The process of reconciliation becomes pivotal for their survival, with Beloved acting as a force

compelling them to face the trauma they seek to forget. The sense of community among these characters is significant, as their shared collective memories create a bond that becomes essential for mutual support. In the novel, the retelling of the stories by former slaves serves as a means for the following generations to comprehend the profound impact of their ancestors' experiences.

Morrison strategically emphasizes the non-linear history of African American slavery in *Beloved*, portraying it as the central theme. Despite the trauma associated with this history, it becomes the unifying factor that brings people together. The painful outcomes of slavery, while undeniable, are woven into the very fabric of their characters. Mingo (2019) claims,

After a traumatic event, it is normal to think about what has happened, and the person can either accommodate the event or assimilate it. In any of these ways the brain either stores the information as something belonging to the past or as the emotional trigger that relieves the past event and it becomes a living memory (59).

Accommodation implies a mental process where the traumatic event is acknowledged and compartmentalized as part of the past. In this scenario, the individual actively works to distance themselves from the immediate emotional impact of the event, allowing the memory to become a more detached aspect of their personal history. This coping mechanism may involve rationalization, acceptance, or finding a way to live with the knowledge of the traumatic event without being overwhelmed by its emotional weight. Morrison, in *Beloved*, tackles the issue of national forgetfulness regarding slavery and the avoidance of its painful memories as a vehicle to make her characters confront and remember their shared past. Through these painful memories, the characters find a way to heal themselves from their past traumatic pains related to their agonizing slavery.

Conclusion

A traumatic experience cannot be easily interpreted since this experience is distorted in the victim's mind. A victim who is suffering from trauma is indeed in psychological paralysis. Krystal defines this traumatic case as follows:

In the traumatic state, there is a psychological paralysis which starts with a virtually complete blocking of the ability to feel emotions and pain as well as other physical sensations and progresses to inhibition of other mental functions. The subjects themselves are able to observe and describe the blocking of affective response (101).

Trauma can be caused by a variety of events, including witnessing or experiencing violence, being a victim of violence, a witness to death, experiencing a natural disaster, being a victim of a terrorist attack, and experiencing or witnessing a traumatic birth. The concept of trauma has been extended to include non-physical injuries, such as psychological trauma or emotional shock. Adult psychic trauma is "initiated by the recognition of inevitable danger, and the surrendering to it" (Krystal, 80). It is the inability to be protected from harm and to feel safe. In this way, trauma is defined by the helplessness of the individual. Helplessness is often characterized by the inability to respond and defend oneself against a threat. A threat could be physical, sexual, or psychological. Psychic trauma could have a significant impact on an individual's mental and physical health. It could lead to anxiety, depression, post-traumatic stress disorder, and physical health problems.

Toni Morrison's novel *Beloved* delves into the psychological journey of a woman as she grapples with her trauma. Morrison employs literary methods to articulate the unspeakable, inviting readers to engage and listen actively. Through these methods, healing begins by granting individuals the right to testify to their stories and fostering an understanding of those narratives. The essence of storytelling lies in conveying the true experience of events, operating distinctively from merely reporting an incident. Morrison strategically uses storytelling and literary techniques in *Beloved* to parallel Freud's psychoanalytical theories, exploring the psychological structures and processes within the unconscious. These methods, including repetition, imagery, language, and testimony, work together to guide readers

through the learning process about the traumatic effects of a violent act. The narrative aims to lead readers toward resolution and comprehension of the initial violent act—the separation of mother and child—marking the first step in the dehumanization of the character Sethe.

These psychological methods, translated into literary tactics, establish an intimate connection between the reader and the violent act, as well as with Sethe. Readers actively participate in learning alongside Sethe's conscious mind, unraveling material stemming from the unconscious. By engaging readers as experiencers, Morrison exposes them to the pain and symptoms of trauma, fostering an understanding of the conditions that lead to and perpetuate the originating violent act. This comprehension extends to recognizing how such acts disrupt an individual's ability to self-identify and understand the truth of their history, hindering the authorization of one's sense of self.

Bibliography

- Balaev, M. (2014). *The Nature of Trauma in American Novels*. Londra, Palgrave Macmillan.
- Bennet, A. & Royle N. (2004). *An Introduction to Literature, Criticism and Theory*. Londra, Pearson Longman.
- Caruth, C. (1996). *Unclaimed Experience: Trauma, Narrative, and History*. Baltimore, Johns Hopkins University Press.
- Eyerman, R. (2013). Social Theory and Trauma. *Acta Sociologica*, 56(1), 41-53.
- Forster, G. (1998). Murdering to Dissect: Grave-Robbing, Frankenstein, and the Anatomy Literature. In T. Rajan, J. M. Wright (Eds.), *Romanticism, History, and the Possibilities of Genre: Re-forming Literature 1789–1837*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Herman, J. (2015). *Trauma and Recovery: The Aftermath of Violence--from Domestic Abuse to Political Terror*. New York, Basic Books.
- Janoff Bulman, R. (1992). *Shattered Assumptions: Towards a New Psychology of Trauma*. New York, Free Press.
- Krystal, H. (1978). Trauma and Affects. *The Psychoanalytic Study of the Child*, 33(1), 81-116.
- Lacapra, D. (2009). *History and Its Limits: Human, Animal, Violence*. New York, Cornell University Press.
- Mingo, C. A. S. (2019). From 'Kerued of Hire Nose' to 'I Must Do Penance': Traumas and Wounds in Arthurian Literature. *Literature, Narrative and Trauma*. İzmir, Ege Üniversitesi Basımevi.
- Morrison, T. (2004). *Beloved*. New York, Vintage Books.
- Van Der Kolk, B. & McFarlane, A. C. (2013). The Black Hole of Trauma. In C. Caruth (Ed.), *Trauma: Explorations in Memory*. Baltimore, Johns Hopkins University Press.
- Waterman, D. (2001). *In Depth: Trauma and Time*. Londra, Routledge.

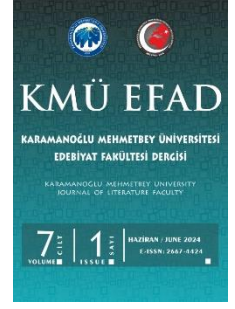

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür (Type): Araştırma Makalesi **Gönderim Tarihi (Submission Date):** 14 Kasım 2023
Kabul Tarihi (Acceptance Date): 15 Şubat 2024 **Yayımlanma Tarihi (Publication Date):** 30 Haziran 2024
Atf Künyesi (Citation): Ünlü, Z. B. (2024). Bir Medya İletisi Olarak Reklamlarda Siyahlara Yönelik Irkçılık. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 7 (1), 9-27.

DOI: <https://doi.org/10.47948/efad.1390815>

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları Creative Commons Atf Gayrı Ticari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC-ND 4.0) olarak lisanslıdır.

Dergide yayımlanan makalelerin bilimsel ve hukuki sorumluluğu tamamen yazar(lar)ına aittir.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their published work and their work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC-ND 4.0).

The scientific and legal responsibility of the articles published in the journal belongs entirely to the author(s).

BİR MEDYA İLETİSİ OLARAK REKLAMLARDA SİY AHLARA YÖNELİK İRKÇİLİK

Zümra Büşra ÜNLÜ*

Öz

İrk kavramı; zaman içinde bilim insanları tarafından araştırılmış, farklı şekillerde ifade edilerek değişime uğramış, insanlar fiziksel özelliklerine göre sınıflandırılmıştır. Sırf ırk kavramı yüzünden geçmişte milyonlarca insan öldürülerek farklı ırklara soykırım yapılmıştır. İrkçilik, tarihin farklı dönemlerinde farklı şekillerde tezahür etse de her dönem varlığını sürdürmüştür. İrkçilik, insanlar arasında ayrımcılık, eşitsizlik, şiddet, dışlanma, ötekileştirme, aşağılanmaya sebep olmakta ve toplumsal bütünlüğe zarar vermektedir. İrkçilik biçimleri toplumsal değişim ve değişen koşullara göre güncellenip yeniden üretilmiştir. Amerika ve Avrupa toplumlarında ırkçılık hâlâ etkileri görülen bir olgudur. Özellikle siyahlara yapılan ırkçılık ve polis şiddeti günümüzde çok dikkat çekmektedir. Siyahlara yapılan ırkçılığın var olması geçmişte yaşananlara, siyahların uzun zaman köle olarak sömürülmesine bağlıdır. Siyahlara yapılan ırkçılığın yayılmasında özellikle medyanın ve reklamcılığın büyük bir payı olmuştur. Medya, insanlara zarar vermez fakat buna aracı olabilmektedir. Medyanın insanlar üstündeki etkisi büyüktür. Reklamlarda hem söylemsel hem de görsel ifadeler yer almaktadır. Bazı reklamlarda istemli ya da istemsiz bir şekilde ırkçılığın gösterilmesi, “Reklamın iyisi kötüsü olmaz.” cümlesini de doğrulamaktadır. İrkçiliğin reklamlarda sıkça işlenmesi, izleyiciler üzerinde ön yargı ve ayrımcı bir zihniyet oluşturmaktadır. İnsanlar, ırkçı reklamlara maruz kalmanın yanında bu reklamların ürünlerini de satın alarak ırkçılığa destek vermekte ve bu düşünceyi yaymaktadırlar. Bu çalışmada ırk, ırkçılık, yabancı düşmanlığı, siyahların ırkçılık tarihi açıklanmaya ve ırkçılık sorununun medya ve reklamlar aracılığıyla nasıl aktarıldığı göstergebilimsel analiz yöntemi kullanılarak incelenmeye çalışılmıştır. Elde edilen bulgularda bazı reklamların bariz bir şekilde ırkçılık yaptığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: İrk, İrkçilik, Medya, Reklam.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Karaman/Türkiye. E-posta: zumraunlu7@gmail.com, Orcid: <https://orcid.org/0009-0002-6775-1266>.

AN ANALYSIS OF RACISM AGAINST BLACKS IN ADVERTISEMENTS AS A FORM OF MEDIA

Abstract

The concept of race has been researched by scientists over time, and its reception, as well as portrayal, has evolved through different expressions. Still, it stands true that people have been classified according to their physical characteristics. Millions of people have been killed in the past just because of their race through countless genocidal actions against different races. Although racism has manifested itself in different ways in different periods of history, it has continued to exist in every period. Racism causes discrimination, inequality, violence, marginalization, humiliation, and exclusion among people and harms social integrity. Racism and its forms have been changed and reproduced accordingly with various social changes and shifting conditions. Racism in American and European societies is still a phenomenon whose effects are seen daily. Racism and police brutality, especially against blacks, still make the news today. The existence of racism against blacks is inevitably connected to historical factuality, specifically the exploitation of blacks through slavery for a long time. Especially the media and advertising have had a significant share in the spread of racism against blacks. The media does not by itself harm people per se, but it can be a tool for this. The effects of the media on people are undeniable. Both discursive and visual expressions are included in the advertisements in this study. The voluntary or involuntary display of racism in some ads also confirms the saying "There is no good or bad advertisement". The frequent utilization of racism in advertisements feeds a prejudicial and discriminatory mentality to the audience. In addition to being exposed to such racist ads, people also support and spread this thought just by buying the products from these ads. This study attempts to explicate the issues of race, racism, xenophobia, and the history of racism against blacks and to examine how the problem of racism is conveyed through media and advertisements by using the semiotic analysis method. In the findings obtained, it was seen that the ads were racist.

Keywords: Race, Racism, Media, Advertisement.

Giriş

İrkçilik, insanlar arasındaki eşitliği yok sayarak toplumsal bütünlüğe zarar vermektedir. İnsanlar doğdukları andan itibaren ırkçı olmazlar. İrkçilik, öğrenilen ve sürekli yeniden üretilen bir davranıştır. Özellikle ABD’de siyahlara karşı yapılan ırkçılığın tarihi çok eskidir. Bu tutum hâlâ aşılamamış ve günümüze kadar gelmiştir (Tatlısu, 2017: 34). Bu durum bir sosyal problem hâlini almıştır. Yaşanan yoğun göçler ve küreselleşmeyle birlikte ülkeler arasındaki sınırlar gittikçe bulanıklaşmaktadır. Göçlerin artmasıyla da çoğalan yabancı düşmanlığı ve çokkültürlülük korkusu ırkçılığa sebep olabilmektedir. Yaşanan göçler sonucu milletler ve ırklar birbirine karışmaktadır. Bu yüzden her bölge, benzer sorun potansiyelini taşımaktadır.

İrkçilik, beraberinde ırkçı politikaları da getirmekte ve bu durum bir insanlık dramına yol açmaktadır. Dünya tarihinde din, etnik köken, fiziksel özellikler sebebiyle milyonlarca insan öldürülmüş, soykırıma uğramıştır. İrkçilik; yapan ve yapılan kişileri ilgilendiren küçük bir konu ve sorun değil tüm dünyayı, insanlığı derinden etkileyen büyük bir konu ve sorundur. İrkçilik sorunu, senelerdir dünyada aşılamamış ve yayılmıştır. Sosyal bir problem olan ırkçılık her toplumda vardır, sadece insan iletişiminde değil, gündelik hayatın her yerinde etkisi görülmektedir. Avrupa’da ve Amerika’da bulunan birçok okulda, markette, sokakta, hastanede, uçakta, futbol maçında vs. siyah insanlar dışlanmakta ve hor görülmektedir. Siyah insanlar; prestijli, ünlü veya zengin olması fark etmeksizin bu durumlara maruz kalmaktadır.¹ Dünyaca ünlü model Naomi Campbell siyah olduğu için Fransa’da bir otele alınmadığı gibi George Floyd da siyah olduğu için Amerika’da beyaz polis şiddeti göyerek öldürülmüştür². Benzer sorunların önüne

¹ <https://www.trthaber.com/haber/dunya/siyahi-ingilizlerin-cogu-hastanelerde-ayrimciliga-maruz-kaliyor-711401.html>. Erişim Tarihi: 03.01.2024.

<https://www.sozcu.com.tr/naomi-campbell-ten-rengi-nedeniyle-fransada-otele-alinmadi-wp5258771>. Erişim Tarihi: 03.01.2024.

<https://t24.com.tr/haber/fransa-daki-dostluk-macinda-richarlison-a-muz-atildi,1062306>. Erişim Tarihi: 03.01.2024.

² <https://www.nytimes.com/2020/05/31/us/george-floyd-investigation.html>. Erişim Tarihi: 03.01.2024.

geçmek adına konuya dikkat çekilmesi gerekmektedir. Bu çalışmanın amaçlarından biri de ırkçılık konusunda belli düzeyde bir hassasiyetin oluşmasına yardımcı olmaktır. Senelerdir Türkiye’de Eti markasına ait “Negro” isimli bisküvi, son yıllarda isim değişikliğine giderek “Nero” ismini almıştır. Yanlış anlaşılmanın önlenmesi için bu değişiklik yapılmıştır. Türkçede “negro” kelimesi bir hakaret taşımamaktadır fakat İngilizce özelinde başka çağrışımları olduğu için “negro” kelimesinin kullanılmamasına özen gösterilmektedir. Irkçılık sadece belirli toplumların ve ülkelerin problemi değil, bir dünya problemidir. Irkçılığın olduğunu inkâr etmek, bu sorunla yüzleşmeyi önemli ölçüde etkilemektedir.

Renkçilik ise ten rengine bağlı ayrımcılıktır. Bireylerin deri rengine göre farklı davranışların ortaya çıkmasıdır. Renkçilikte de beyaz ten renginin siyah ten renginden üstün olduğu düşünülmektedir. Bunun bir örneği, Latin Amerika’da sömürgeci dönemin renk temelli kast sistemidir. Latin Amerika’da İspanyol sömürgeciliği 4 sacayağı üzerine kurulmuştur. Bunlardan iki tanesi, kölecilik ve irka dayalı kast sistemidir. İspanyollar, yeni dünyaya ayak basmalarından sonra yerli halkı aşağıda görmüş ve buna göre hiyerarşik bir toplumsal düzen inşa etmişlerdir. Diğer Avrupa ülkeleri de İspanyolları takip ederek aynı politikayı (beyaz üstünlükçü politika) uygulamıştır. “İspanyollar (ve Brezilya’da Portekizliler) yeni oluşan toplumları doğum yerleri (Peninsulares/Yarımadalılar veya Criollos/Kreoller), karışma biçimleri (mestizo veya mulatto) ve sosyal statülerine göre (Indigeno/Yerli veya negros/siyahlar-köleler) ayırıştırıyorlardı” (Gotkowitz, 2011; Hordge-Freeman, 2015 akt. Çatalbaş, 2023: 181). Buradaki kast sistemi, kölecilikle birbirlerine destek verir bir vaziyettedir.

Tarihte kitle iletişim araçları, ırkçılık için etkili bir öge olmuştur. Medya; reklam, dizi, film gibi iletilerle ırkçı mesajlar vermektedir. Özellikle reklamlar sayesinde her gruptan ve her yaştan insan ırkçılık ideolojisine maruz bırakılmaktadır. Reklamı yapılan kimi ürünler, ırkçılıkla bağdaştırılarak tüketiciye sunulmaktadır.

Bu çalışmada ilk olarak ırk, ırkçılık, yabancı düşmanlığı (zenofobi) kavramları kuramsal bir şekilde açıklanmaya çalışılmış; ardından siyahların maruz kaldığı ırkçılığın tarihi anlatılmıştır. Son olarak eski tarihlerden bu yana yapılan ırkçı reklamlar göstergebilim analiziyle yorumlanmış ve çeşitli çıkarımlar sunulmuştur. Çalışma, ırkçılık davranışını kazandıran medyanın etkisini göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

1. Irk ve Kökleri

Irk, toplum tarafından farklı olarak görülen fiziksel özellik ve sosyal vasa göre insanların gruplandırılmasıdır. Irk kelimesi, önceki dönemlerde nesil ve soy anlamına gelmektedir. Hayvanların aynı atadan gelen nesillerini ifade etmek için de kullanılmıştır. Huxley’e göre İngilizce “race” kelimesi Batı ve İbrani kökenlidir. 1600’lü yıllarda bazı eserlerde ırk kelimesi, insan türü anlamında kullanılırken belli fiziki özelliklere sahip insan topluluklarını da nitelemiştir (Huxley, 1940: 3 akt. Gazi ve Çakı, 2018: 49). “İrksal kategorileşme (her zaman olmasa da) çoğunlukla fenotipik farklılıklara; yani yüz özelliklerindeki, deri rengindeki vb. farklılıklara dayanır” (Marshall, 1999: 311). Farklı görüşler olsa da ırk kavramı genel bir tabirle belirli milliyetten olan, aynı dili konuşan ve aynı inanca sahip olan, aynı soydan gelen insanları anlatmak için kullanılır. Şenel’e göre (1993: 16) ırk; insan soyu ve türü anlamını ifade etmesinin yanında fizyolojik özelliklere sahip toplulukları ve belirli ruhsal özelliklere sahip insanları da kastetmektedir. “Sosyal bilimciler ise ırkı ten rengi, saç dokusu veya göz şekli gibi kendileri veya başkaları tarafından öznel olarak seçilmiş fiziksel özellikler temelinde aşağı veya üstün olarak belirlenen bir insan kategorisi olarak tanımlar” (Kendall, 2013 akt. Güler, 2022: 242). “Genel olarak ırk, kategorik olarak hem ‘tür’ hem de ‘soy’ anlamına gelmektedir” (Şenel, 1993: 16).

İrkin tanımları dönemden döneme değişiklik göstermiştir. İnsanların sınıflandırılmasının tarihi MÖ 14. yüzyıla, Mısırlılara dayanmaktadır. Antik Mısır’da hanedanların mezarlarındaki resimler, günümüzdeki sınıflandırmaları ve insanların fiziksel farklılıklarını göstermektedir. Bu resimlerde kuzey ve güneyde yaşayan insanlar arasında bariz bir farklılık vardır (Marks, 2008: 22 akt. Tek, 2019). 16. yüzyılda Albert Memmi, ırk kavramının Fransızcada kullanıldığını ifade etmektedir (Özbek, 2001 akt. Güler, 2022: 241). MÖ 14. yüzyılda bu sınıflandırılmanın yapılması “ırk” kavramının ortaya çıkmasına temel hazırlayıp 16.

yüzyılda “ırk” kavramı ilk kez kullanılsa da ırksal manada sınıflandırılmaların yapılması 17. yüzyılda başlamıştır.

Antropoloji alanında 1684’te ilk ırk sınıflandırmasını François Bernier (1620-1688) yapmıştır. Ten rengi ve yüz şekli gibi özelliklere göre insanları dört grubu ayırmıştır. Bu gruplar *Euradians*, *Sub-Saharan “Black” Africans*, *White Orientals* ve *Lapps* şeklindedir (Rubiès, 2013 akt. Ünlütürk, 2015: 95). İnsanların doğuştan getirdiği biyolojik, fizyolojik özellikleri ve bu özellikleri paylaşan insanları ayırt etmek, gruplandırmak için kullanılmıştır. Antropologlar insanların fenotip ve genotip özelliklerini dikkate alarak farklılaşan fiziksel görünüme sahip grupları, ırk kavramı altında sınıflandırmışlardır. 17. yüzyıl sonlarında sömürgeciliğin çıkması ve Avrupalılar tarafından Afrika’nın ele geçirilmesiyle ırkçılık fikri dünyaya daha çok yayılmıştır. Yapılan sınıflandırma, bazı toplumların bazı toplumlar üzerinde egemenlik kurmasının bir aracı olarak kullanılmıştır. Egemen ve egemenlik altında olan toplum şeklinde sınıflandırma yapılmasıyla birlikte ırk kavramı; ifade edildiğinden çok farklı bir şekilde algılanmış, utanç verici bir anlama bürünmüştür. “Bu dönemde insanlar arasındaki farklılık fikirleri tartışmalı ve merkezî olmayan bir ırk kavramını içeriyor olsa da güçlü bir şekilde Avrupalıların üstünlüğü etrafında yapılandırılmıştır” (Wade, 2010 akt. Güler, 2022: 241). “İrk teriminin ilk olarak 1700’lerde Avrupalılar tarafından ırksal grupları ifade etmek için kullanıldığı düşünülmektedir” (Fortney, 1977 akt. Güler, 2022: 241).

18. yüzyılda Aydınlanma Çağı’yla birlikte ırk kavramı, insan çeşitliliğini açıklamak için kullanılmıştır. O dönemde yaşamış Kant ve Hume gibi filozoflar da siyahları beyazlardan aşağı gördüklerine dair fikirlerini söylemiş, ırkçı düşünceleri desteklemişlerdir (Wade, 2012 akt. Güler, 2022: 241). Yeni keşiflerle, yeni halklarla karşılaşmak bunda etkili olmuştur. Yerli halkla karşılaşma sonucunda onların daha aşağıda olduğu ve yönetilmeleri gerektiği düşüncesi oluşmuştur. Böylece 18. yüzyılda antropoloji biliminin temelleri de atılmıştır. (Yudell, 2011 akt. Ünlütürk, 2015) Yapılan araştırmalar sonucu oldukça fazla ırkın olduğu kanısına varılmıştır. Fakat çeşitleme ne kadar çok olursa olsun beyaz ten rengine sahip olanlar, ırklar arasında hep en üst sırada olmuştur. Linnaeus (1707-1778) insanları ten rengi ve coğrafik yerleşime göre dört gruba ayırmıştır. Bunlar *Homo Americanus* (yerli Amerikalılar), *Homo Europaeus* (Avrupalılar), *Homo Asiaticus* (Asyalılar) ve *Homo Afer* (Afrikalılar)’dır. Gruplar sınıflandırılırken fiziksel, tipolojik ve davranışsal özellikler göz önünde bulundurulmuştur. Linnaeus insanları mavi gözlü, uzun boylu ve sarı saçlı olarak varsaymıştır. Beyaz olanlara yaratıcı ve sıcakkanlı gibi olumlu özellikleri atfederken, siyahlara hilekâr, tembel, kayıtsız gibi olumsuz özellikleri atfetmiştir (Ünlütürk, 2015).

Bu dönemde oluşan ırk kuramının, ileride yapılan ırkçılık öğretilerinde yansımalarını görmekteyiz. İnsanlığın doğasının Avrupa’da çıktığı ve insanın olması gerektiği durumun Avrupa insanı olduğu şeklindeki görüş Buffon’a aittir. Avrupa insanı dışındaki diğer ırkları mükemmel olmaktan uzak ve orijinalinden bir hayli sapmış olarak ifade etmiştir. Beyaz ten rengini doğal ve güzel olarak tanımlarken, siyah ten rengini çirkin olarak tanımlamıştır (Ünlütürk, 2015: 96). Peter Camper (1722-1789) ise insanları yüz şekline ve kemik yapılarına göre sınıflandırmıştır (Ünlütürk, 2015: 97). Çıkıntılı alın ve dik inen çeneye sahip kişileri Avrupalı, alt çene kemiği ve alt dişlerin öne çıkık bir şekilde olduğu yüz biçimine sahip kişileri ise Afrikalı olarak tanımlamıştır. Bu kriterler, ırkları sınıflandırırken zekâ ve vahşilik derecelerini belirtmek için de kullanılmıştır. Friedrich Blumenbach (1758-1840) bu durumu eleştirmiş ve insanları ten rengine ve kafatası şekline göre beşe ayırmıştır: “Kafkasyalı ya da Beyaz, Moğol ya da Sarı, Etiyopyalı ya da Siyah, Amerikalı ya da Kızıl, Malayalı ya da Kahverengi” (Ünlütürk, 2015: 97). Sonra ırk ayrımı daha da dallanıp budaklanarak kafa, burun, saç vb. şekillerine göre yüzden fazla bir alt ayırım daha yapılmıştır. 18. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak insanları sınıflandırma yalnızca ten rengine göre değil, kafatası ölçülerine göre de yapılmaya başlanmıştır. Dr. Charles White’a (1728-1813) göre ise zencilerin kokuları keskindir, hafızaları beyazlara göre güçlüdür, beyni küçüktür, cinsel organları ise büyüktür. Bu yüzden ne insan ne de maymundurlar; bir “ara tür” oluşturmaktadırlar (Şenel, 1993: 37).

19. yüzyılda ise ırkların bir nesilden diğerine aktarılan, doğuştan gelen niteliklere sahip, kalıcı, sınıflandırılabilir insan türleri olduğu fikri ön plandaydı. Bu yönüyle doğası ve görünüşü birbirine benzeyen herkesin ortak bir atadan geldiği düşünülmüştür (Banton, 1987 akt. Güler, 2022: 241). Samuel George Morton (1799-1851) beyaz ırkın üstün olduğunu kanıtlamak amacıyla bilimsel veriler kullanmıştır. Hayvan iskeletlerini karşılaştırmış, insan ırkının orijinaline ulaşmayı hedeflemiş ve insan türünün çok kökenli

olduğunu belirtmiştir. Morton, kafatasının ölçüsüne ve ten rengine göre ırkları dört kategoriye ayırmıştır. Dört farklı ırktan ikisine (Avrupalılar ve Asyalılar) olumlu özellikler atfederken, diğer iki ırka (Kızılderililer ve Siyahlar) olumsuz özellikler atfetmiştir. Köleliği destekleyen bilimsel kanıtlar da ortaya atmıştır. Aynı türden olmayan hayvanların çiftleşip üremeleriyle, aynı ırktan olmayan insanların çiftleşip üremelerini bir tutmuş, siyah ve beyazların aynı tür ve kökenden geldiği düşüncesine bu şekilde karşı çıkmıştır (Şenel, 1993: 37). Louis Pierre Gratiolet (1815-1865) ise insanlar arasındaki nöroanatomik farklılıkları incelemiştir. Çalışmalarının sonucunda siyahları aşağı ırk olarak görmüş; beyinlerinin bir kısmının daha düz olduğunu, kafatası kemiklerinin genişlemediğini ve erken kapandığını, bunun sonucunda da zihinsel olarak yeterince gelişemediklerini belirtmiştir. 19. yüzyılda diğer önemli bir gelişme, Charles Darwin'in (1809-1882) evrim teorisi ve doğal seleksiyon kavramlarıdır. Herbert Spencer ise bu kavramları ırkla bağdaştırmış ve diğer anlamlarda kullanmıştır. İnsanların yaşamaya devam etmek için hayatta kalma mücadelelerinde en uygun ve en güçlü olanın hayatına devam edebileceğini, geri kalanının ise yaşamaya devam edemeyeceğini ifade etmiştir. Afrikalılar çeşitli sebeplerden ötürü fakir ve sömürü altında olan bir topluluktur. En güçlülerin en güçsüzlere hükmettiği yerdir. Güçsüzler de doğal seleksiyonla zaten elenip yok olmaktadır. Kısacası 19. yüzyılda bir bilim insanı ten rengine ağırlık verirken bir diğeri saç formuna, diğeri kafatası şekline, bir başkası ise coğrafyaya önem vermektedir.

20. yüzyılda ırk, deri rengi, vücut yapısı gibi fiziksel -dış görünüş- farklılığının yanında görünmeyen özelliklerin farklılığına da önem verilmiştir. Coğrafi keşifler sonucu artan göçlerle insan çeşitliliği artmış ve çeşitliliği adlandırmak için sadece deri rengi ve kafatası ölçümü yeterli olmamıştır. 1900'lerin başında gen çalışmalarının yapılması, genetik bilime yoğunlaşılması ırkçı fikirlerde etkili olmuştur. Kan grupları, adaptasyon, gen aktarımı sonucu oluşan gen değişikliğinin fiziksel değişime neden olduğu söylenmiştir. Genetik bilimi de ırkı açıklamada önemli bir yere sahiptir. Pek çok genetikçi insan ırkının önemli ölçüde fiziksel ve zihinsel özelliklerinin kalıtsal olarak farklı olduğunu ifade etmiş, farklı ırkların birbirine karışması sonucu oluşan genetik geçişin zararlı olacağını ve melezliğin mutsuzluğa sebep olduğunu düşünmüşlerdir (Blackburn, 2000; Yudell, 2011 akt. Ünlütürk, 2015). 18. yüzyılda ırksal kategoriler daha az miktarlarda sınıflandırılırken 20. yüzyılın sonlarına doğru genetik çalışmaların eklenmesiyle birbirinden farklı ve oldukça fazla ırk tanımı yapılmıştır. Bu tanımların farklılığı ve çeşitliliği, ırksal bir sınıflandırma yapılamamasına sebep olmuştur. Irk kavramı bir zamanlar önemli biyolojik farklılıkları veya benzerlikleri ifade etse de günümüz sosyal bilimcileri kavramdan sosyal ve politik değerlere dayandırılmış sınıflandırma olarak bahsetmektedir (Evans ve Feagin, 2008 akt. Güler, 2022: 242).

2. Irkçılık

Marshall'a göre "insanların biyolojik özelliklerini dikkate almadan sosyal, ekonomik ya da ideolojik tutumları çerçevesinde ırk kategorilerine ayrılması, ırk kavramının dışına çıkılarak ırkçı bir yaklaşım kazanılmasına yol açar. Irk ayrımcılığı, ırkçılık (racialism, racism) bir grubun belli bir ırka ait herhangi bir özelliğe sahip olduğu için eşit olmayan bir davranışa maruz kalmalarıdır. Irkçılık, ırk ayrımcılığının konusu olan özellikleri, olumsuz değer biçilen toplumsal, psikolojik ya da fiziksel özelliklerle ilişkilendirerek ırk ayrımcılığını destekleyen, deterministik bir inanç sistemidir" (Marshall, 1999: 311). Sumbas ise ırkçılığı insanların kendinden farklı ırka sahip olan insanları veya grubu nefret duygusuyla dışlaması, aşağılaması, saldırması, yok etmesi ve bu söylemlerde bulunması olarak tanımlamıştır (Sumbas, 2009: 260-265 akt. Gazi ve Çakı, 2018: 49). Ritzer'e göre ırk; fiziksel, biyolojik ya da soytürel nitelikleri bakımından farklılıklar olarak tanımlarken, ırkçılık ise ırksal bir grubun doğuştan üstün olduğuna ve diğerlerinin de aşağı olduğuna inanma hâlidir (Ritzer, 2011: 530 akt. Bekar, 2022: 260). Irkçılık, bireylerin farklı ırk veya etnik kökene ait olduklarından dolayı ön yargı, düşmanlık, nefret, ayrımcılık ve yanlış inançlara sahip olmalarıdır. Ayrımcılıkla ırkçılık iç içe geçmiş kavramlardır. Irkçılık, ayrımcılığın bir türüdür. Irkçılık, ayrımcılıktan kaynaklanır ve ayrımcılık ırkçılığa neden olur. İnsanlar arasındaki eşitlik olgusunu tamamen yıkarak bazı kesimleri üstün tutmaktadır. "Üstün olan grubun, diğerlerine hükmetme hakkına sahip olduğuna üstün olan grup inanmaktadır. Irkçılık kültürel, tarihî, siyasi ve ekonomik boyutları olan karmaşık sosyal bir fenomendir" (Fredrickson, 2011 akt. Güler, 2022: 242). Ortaya çıkışı düşünsel nedenlere dayanmanın yanında çoğunlukla ekonomik nedenlere de dayanmaktadır. Ticaretin etkisiyle insanların birbirinden fiziksel ve kültürel olarak farklı özelliklere sahip olması daha da görünür bir hâl almış, özellikle

ten rengi farklılığı; kıyaslama, karşılaştırma, sınıflandırmayı arttırmıştır (Özbek, 2007: 259 akt. Kırık, Öztürk ve Saltık, 2018: 16). Malcolm X, ırkçılığın bir psikolojik hastalık olduğunu söylemiştir. İrkçilik; sosyal ayrımcılık ve soykırım şiddetini haklı göstermektedir (Kırık, Öztürk ve Saltık, 2018). İrkçilik davranışını gösteren kişiye ise ırkçı adı verilmektedir. Geçmiş tarihte siyahlara yapılan ırkçı davranışlar normal karşılanırsa da günümüzde çoğu toplum ırkçı bireylere iyi gözle bakmamaktadır.

3. Yabancı Düşmanlığı (Zenofobi)

İrkçiliğin temelinde “öteki” ve “yabancı” kavramları yatmaktadır. “Öteki” ve “yabancı” olan topluluklara karşı olumsuz ön yargılar ırkçılığı beslemektedir. “Yabancı” kavramı ulusal kökeni, ırkı, rengi, dini, dili, sosyal kökeni, cinsiyeti ya da cinsel yönelimi farklı olan kişilerdir. “Birleşmiş Milletler (BM) İnsan Hakları Ofisi ‘xenophobia’ kelimesinin geniş bir kavram olduğunu ve Yunancadan gelen bu kavramın çok çeşitli anlamlara gelebildiğini ifade etmektedir” (Bekar, 2022: 260). İrkçilik sözcüğü genellikle kendi etnik kültür değerlerini kriter olarak belirleme ve farklılık korkusu (zenofobi), ırklar arası birleşme ve ilişkilere karşı olma, milliyetçilik gibi kavramları da içerisine alabilir. İrkçiliğin ve ırkçılığın ortaya çıkardığı davranışların temel sebebi sadece farklı ırktan olmanın yani yabancı olanın, hâkim grup üzerinde bir nefret yaratması ve yoğun beğenme duygusu oluşturmastır. İrkçi düşünce bir ırkın üstünlüğünü, daha değerli olduğunu ve dolayısıyla daha fazla şeye sahip olmasının doğallığını savunurken, karşı tarafı değersiz ve aşağıda görmektedir. Yabancı düşmanlığı ve ırkçılık günümüzde birbirinin yerine kullanılabilir. İrk ve ırkçılık kavramları, Sanayi Devrimi sonrasında uluslararası bir konu olmuştur. Sanayi Devrimi’yle artan iş gücü ihtiyacı, en çok Afrika kıtasından karşılanmaya çalışılmış ve daha iyi yaşam koşullarına sahip olan yerlere insanlar göç etmişlerdir. İrkçilik yabancı düşmanlığı içerisine dâhil edilebilir fakat yabancı düşmanlığı, ırkçılığa göre daha geniş bir alanı kapsamaktadır. İrkçilik, yabancı düşmanlığının alt başlığıdır. Yabancı düşmanlığı da aynı ırkçılık gibi sadece insan doğasıyla veya dış faktörlerle açıklanamayacak kadar karışık ve çok nedenli bir olgudur (Güngör, 2018: 57 akt. Bekar, 2022: 260).

Du Bois’ın çifte bilinç kavramı da zenofobiyle ilişkilidir. Çifte bilinç kavramı, Amerika’daki siyah ve beyazlar arasındaki toplumsal ve yapısal ayrımı ifade etmektedir. Afrika asıllı Amerikalılar hem dışarıdan hem de içeriden birileridir, yani içerideki yabancılarıdır. Siyahlar, Amerika’daki beyaz toplumun hâlâ hem içinde hem de dışındadırlar. Siyahlar, siyahları hem kendi gruplarının bakış açısından hem de beyaz grubun bakış açısından görmektedirler. Çifte bilinç kavramı da siyah bireyin ikiye bölünmüşlüğü, iki farklı bilinçte sahip olduğunu ifade eder. Bu bölünmüşlük durumu siyah halka benzersiz ve gelişmiş bir bakış açısı kazandırırken karışıklık ve gerilim de yaratmaktadır (Ritzer ve Stepanisky, 2019: 50).

4. Siyahilere Yönelik İrkçiliğin Tarihi

Modernitenin tarihi, Kristof Kolomb’un 1492’de Amerika kıtasına ulaşmasıyla başlayan bir ırkçılık tarihidir. Ulaşmasından sonraki beş asır boyunca Avrupalılar tarafından kıtanın yerlileri olan Kızılderililer soykırımı uğramışlardır. Beyazlaştırma politikasıyla yeni bir ırk oluşturulmaya çalışılmış, bu da ayrımcılığa, soykırımı ve ırkçılığa sebep olmuştur. Gerçek bir Amerikalı yaratmak için kişinin Kızılderililerden, siyahlardan ve diğer toplumlardan ayırt edilmesi gereklidir (Kramer, 2011: 126 akt. Tatlısu, 2017: 36). Amerika’yı kuracak olan koloniler tarafından siyahlar Afrika’nın batı sahillerinden zorla çalıştırılmak için getirilmiş ve ırkçılık kavramı, kölecilikle sistematik hâle gelmiştir. Atlantik köle ticareti 16. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar devam etmiştir. Bu süreçte Amerika kıtasına (Latin Amerika ülkeleri de dâhil) 12 milyondan fazla Afrikalı insanın köleleştirilmek amacıyla kaçırıldığı düşünülmektedir (Grandin, 2014: 8 akt. Çatalbaş, 2022: 16). Kaçırılan Afrikalı insanların yaklaşık bir buçuk milyonu daha Amerika kıtasına varmadan yolculuk esnasında hastalık, işkence, idam yüzünden ölmüştür. Sağ kalan diğerlerinin ise başta ABD ve Brezilya olmak üzere çeşitli ülkelerde köleleştirildiği tahmin edilmektedir (Çatalbaş, 2022: 16). Zorunlu çalışma, “sözleşmeli hizmetkâr” başlığıyla yasallaştırılmıştır. Bu statüye sahip kişi, belirli bir süre içerisinde herhangi bir ödeme veya yasal zorunluluktan dolayı çalışmakta ve belirlenen süre bittiğinde yaptığı işin ödemesini alarak hizmet borcundan kurtulabilmekteydiler. Amerika’da sözleşmeli hizmetkârlar sadece siyah değil beyazlardan da olmaktadır. Sözleşmeli hizmetkâr statüsündeki beyazların

da aynı siyahlar gibi ticaretleri yapılmaktaydı. Sözleşmeli hizmetkâr olan beyazlar için “köle”, “tahvil kölesi”, “beyaz zenci” (white negger) gibi kelimeler kullanılmaktaydı (Donoghue, 2010 akt. Tatlısu, 2017: 38). Köleler pazarlarda satılmış, zorunlu olarak tarlalarda ve maden ocaklarında, çiftliklerde çalıştırılmıştır. Kölecilik döneminde siyah olmak, elbette zor koşullar altında yaşamak ve çalışmak demektir. Ama hem siyah hem kadın olmak çok daha zor bir durumdur. Scully’e göre Davis, kölecilik döneminde Güney’de beyaz erkeklerin siyah kadınlara tecavüz etme olayının neredeyse kurumsallaştığına dikkat çekmektedir (Scully, 1994). İç savaştan önce birçok eyaletin tecavüz yasaları açıkça ırkçıdır. Örneğin, Georgia’da siyah bir erkek beyaz bir kadına tecavüz etmiş ya da tecavüz teşebbüsünde bulunmuşsa yasa ölüm cezasını şart koşarken; siyah bir kadına tecavüz ettiği saptanmış beyaz bir erkeğe para ya da hapis cezalarından birini veya her ikisini birden verme konusunda yetki mahkemeye bırakılmıştır (LaFree, 1989 akt. Scully, 1994: 158). ABD 1776’da kurulmuş ve anayasası, köleliği hukuksal hâle getirmiştir. 1790’da ise vatandaşlığa geçiş kuralları düzenlenmiş, vatandaşlığa giriş “özgür beyazlar”a ait olmuştur (Peters, 1845 akt. Tatlısu, 2017: 38). Siyahların temel özgürlüklere sahip olabileceği kabul edilirken Amerikan olabilmeleri reddedilmiştir. ABD’de kölelik 1865’te kaldırılmıştır ama köleliğin kaldırılması bir değişiklik sağlamamış, siyahlara yöneltilen ırkçılık tüm hızıyla devam etmiştir. 1861-1865 ABD İç Savaşı’ndan sonra kölelik kaldırılmış, siyahlara temel hakları verilmiş, fakat siyahların Amerikan vatandaşı olması kuzeyde bile kabul edilmemiştir. ABD’de 1964 “Sivil Haklar Yasası” ile ırkçılık hukuksal olarak ortadan kaldırılmış olsa da fiilen hâlâ devam etmektedir.

Dünyada zaman içerisinde siyahlara yönelik ayrımcılığın biraz daha azalmasında, ABD’de köleliğin kaldırılması etkili olmuştur. Güney Afrika Cumhuriyeti başta olmak üzere siyahlara yönelik ayrımcılık uzun süre devam etmiştir. Siyahlara yönelik ayrımcılık, Nelson Mandela gibi aktivistlerin odağı olmuştur (Gazi ve Çakı, 2018: 49). Siyah Hareketi ancak 1960’larda hız kazanabilmiştir. 1960’ların ortasına kadar ırk ayrımı kanunu nedeniyle siyahlar otobüste sadece kendilerine verilen yere oturmak zorunda kalmışlardır. Rosa Parks, 1 Aralık 1955’te iş çıkışı siyahlara ayrılan yere oturmuş ve otobüste beyazlar için yer kalmayınca şoför, Parks ve başka üç siyahtan yerlerinden kalkmasını istemiştir. Parks bunu reddedince Jim Crow Kanunları gereği tutuklanmış ve ülkedeki sivil hak arayışlarının annesi olarak anılmaya başlanmıştır.

Jim Crow Kanunları, ABD’de çıkarılmış ırksal ayrımcı yerel kanunlardır. Bir İngiliz komedyen bu kanunların isim babası olmuştur. Jim Crow, 1828 yılında Thomas Rice adlı bir komedyenin geri zekâlı, aptal, ilkel ve her türlü küçümsemeye maruz kalan siyah tiplemesidir. Jim Crow Kanunları, dönemin ırksal azınlıkları dışlamanın temel gerekçesi onların varsayılan biyolojik özellikleridir (Bonilla-Silva, 2006: 28). Jim Crow, ırksal eşitsizliğin açık araçlarla -yani beyazların belli yerlere oturması ve siyahların asla oraya oturamaması gibi- dayatılmasıdır. Bu kanunlar toplum içinde siyahlara acımasız ve açık bir şekilde gerçekleştirilen ırksal baskı sistemidir (Bonilla-Silva, 2006: 3). Jim Crow Kanunları, kısaca bir apartheid rejimi uygulamıştır. ABD’deki yeniden yapılanma döneminde siyahların nüfusunu kontrol altına almak için ve siyah insanların elde ettiği politik ve ekonomik haklarına karşı çıkartılmıştır. Jim Crow Kanunları “ayrı ama eşit” öğretisi ile temellendirilmiştir. Yani bu yasalar, Afroamerikalı insanlar ile beyaz insanların sosyal ve politik hayatta ayrışmalarını, ayrı kurumları kullanmalarını amaçlamıştır. O dönemde siyahlar ve beyazların su içilen muslukları bile ayrı olacak şekilde düzenlenmiş, sıklıkla “Sadece Beyazlar İçin” ya da “Siyahlar” tabelaları asılmıştır. Bu uygulama sadece otobüs, tren gibi toplu taşıma yerlerindeki sınırlamalarla kalmamış, daha sonra otel, tiyatro, kütüphane ve okullarda da uygulanır hâle gelmiştir. Sosyal hayatın yanında politik hayatı da oldukça etkilemiş, siyasette adeta etkisiz durumda olan siyah azınlıklar bir kısır döngü içerisine girmişlerdir. Oy kullanma hakları olmasına rağmen baskılarla oy kullanmalarına izin verilmemiş, bu da siyahların temsilinin olmamasına ve bir adaletsizliğe yol açmıştır. Oy kullanamayan siyahlar siyasetçiler için bir anlam ifade etmediğinden, siyahlara yönelik politikalar üretilmemiş ve siyahlar görünmez bir hâle gelmiştir. (Alexander, 2012; Wilson, 2012; Bonilla-Silva, 2013 akt. Çatalbaş, 2022: 17). Jim Crow Kanunları dönemi geride kalsa ve siyahlar sistem tarafından kabul edilmiş gibi görünse de siyah insanlar, beyazlardan hâlâ ayrı bir şekilde tutulmaktadır.

Amerikan hapisanelerindeki siyahlar, nüfusa oranla çok daha fazladır. Bu oranlar siyahların daha fazla suç işlediklerinin bir göstergesi değil, sistemin siyahları suça itmesidir. Siyah insanlar ile suç bağdaştırılarak siyah nüfus kontrol altında tutulmak istenmektedir (Russell, 1998; Alexander, 2012 akt.

Çatalbaşı, 2022: 18). Toplumun her kurumunda bu ayırım, kendini göstermeye devam etmiştir. 26 Şubat 1965'te Jimmie Lee Jackson beyaz bir polis tarafından öldürülmüştür. Jackson'ın ölümü barışçıl yollarla 8 Mart'ta protesto edilmek istenmiş fakat bu sefer de göstericiler, polis tarafından şiddet görmüştür. 1950-1960'larda siyah hakları mücadelesinde Malcolm X ve Martin Luther King öne çıkmıştır. Martin Luther King, Montgomery otobüs boykotunu düzenlemiş, siyahlar ve beyazlar aynı otobüslere birlikte binebilmişlerdir. King, 1965'te siyahların oy hakları için kalabalık bir grupla Alabama Selma'dan Montgomery'ye kadar yürümek istemiş ama yürüyüş sırasında ölenler ve yaralananlar olmuştur. İrkçilik karşıtı kitle eylemleri sonunda 1964'te "Sivil Haklar Yasası" çıkmış, 1965'te ise "Oy Verme Hakkı Yasası" hazırlanmıştır. Böylece siyahlar oy verme hakkı da dâhil temel haklarını elde etmişlerdir. Sivil Haklar Dönemi, Amerika Birleşik Devletleri'nin ırkla ilgili kamusal tartışmalara ilişkin normlarını yıkmıştır. "Zenci", "spic (baharatlı)" gibi ırkçı algılanabilecek kelimelerin kullanılması bile ahlaka aykırı sayılmıştır (Bonilla-Silva, 2006: 55). 1965'te Malcolm X, ondan üç yıl sonra da Martin Luther King suikast sonucu hayatını kaybetmiştir. 2014 yılında Eric Garner isimli siyah bir vatandaş, beyaz polis şiddetinin kurbanı olmuş ve 2020 yılında George Floyd nefessiz bırakılarak yine bir beyaz polis tarafından yaşamına son verilmiştir. Garner'in ölümü "Black Lives Matter" yani "Siyahların Yaşamları Değerlidir" hareketinin ilham kaynağı olmuştur. Temelleri ırkçılık üzerine atılan ABD'de ırkçılık ve ayrımcılık, şekil ve boyut değiştirmiştir. Eski tarihlerde beyaz efendilerin siyah kölelere yaptıkları zulümler varken günümüzde siyahlar hâlâ beyaz insanların hedefi olmaktadır.

5. İrkçiliğin Pekiştirilmesinde Medyanın Rolü

Medya, kalabalıklarla irtibatı sağlayan kitle iletişim araçları olan radyo, televizyon, gazete ve dergi gibi organların tümünü kapsar. "Kitle iletişim araçları, bizleri eğlendiren ve çevremizdeki dünyada olup bitenlerden haberdar eden son derece önemli araçlardır. Bununla birlikte medyada yayılan mesajlar, hâkim kültürel değerleri yansıtır" (Gitlin, 1979 akt. Newman, 2016: 33). Medya; toplumsal olayların, durum ve koşulların gösterildiği yerdir ve modern toplumun en temel ihtiyaçlarından biridir. Teknolojik ilerlemeler, dijitalleşme, medya insanları kolaylıkla gündelik hayatın bilgisine ulaştırmakta, bilme ve anlama ihtiyacını gidermektedir. "Dünyaya bakış açımız ve hayatı algılayış şeklimiz, internet sitelerinde gördüklerimizden, TV'de seyrettiklerimizden, gazetelerde okuduklarımızdan ve radyoda duyduklarımızdan büyük ölçüde etkilenecek şekillenir" (Newman, 2016: 33). Medya, bireylerde kendisinin ve çevresinin anlam kazanmasını sağlar. Medya insanların gündelik hayatında büyük bir yer edinmiş ve insanları etkisi altına almıştır. Bu sebeple medyada verilmek istenen mesajlar, ideolojiler çok fazladır. Medyanın iletmediği bazı mesajlar ön yargıyı inşa etmekte ve belirli bir fikir oluşmasını sağlamaktadır. "Bizlerin yeni tutum ve davranışları öğrenmemize imkân sunmaktadır" (Bandura ve Walters, 1963 akt. Newman, 2016: 73). İrkçiliğin şiddet boyutuna ulaşması, belirli süreçler sonucunda olmuştur. İrkçilik, her zaman şiddet ve öldürme gibi eylemsel durumlar barındırmasa da bu süreci büyütecek ve hızlandıracak düşüncelerin var olmasında, günlük hayat içerisinde konuşmalara ve davranışlara yansımada medya önemli bir faktördür (Kırık, Öztürk ve Saltık, 2018: 18). "İrkçilik toplumun her seviyesinde çalışır ve sonuç olarak kitle iletişim araçlarının çoğunun çıktıkları yoluyla topluma nüfuz eder" (Thackara, 1979: 109 akt. Kırık, Öztürk ve Saltık, 2018: 18). Medya; haber, reklam, dizi, film, çizgi film gibi çeşitli iletilerle ırkçılığı ve ayrımcılığı vurgulayabilmektedir. Toplumdaki şiddet ve nefret söylemlerini, eylemlerini normalleştirerek kabul edilebilir bir hâle getirebilmektedir. Bu iletilerde birtakım klişelerle "öteki"ler tanımlanabilmekte ve insanlara gösterilebilmektedir.

"Sessiz ırkçılık bazı gruplara karşı negatif duygular beslemek olarak da tanımlanabilir. Son derece ırkçı boyuttaki ortak duygular, zorunlu olarak nefret ve düşmanlık içermeyebilir. Doğrudan çatışma yerine kaçınma, rahatsızlık, huzursuzluk ve bazen korku eğilimi şeklinde de kendini gösterebilir" (Newman, 2016: 184). Medyadaki ırkçı reklamlar da oldukça rahatsızlık vermektedir. Medya ırkçı söylemlerin oluşturulduğu ve yeniden üretildiği bir yere dönüşebilmesi nedeniyle incelemeye değerdir. Zira medyanın iletmediği ırkçı söylemler; insanların gündelik yaşamlarında uygulamaya konmasına, dışlanma ve suçların artmasına, soykırım yaşanmasına neden olabilir. Medya çok fazla insana ulaşabilmekte ve düşüncelerini etkileyebilmektedir. Bu yüzden medyanın bir sınırı yoktur ve ayrımcılığı zararlı seviyelere taşıyabilmektedir (Çelenk, 2010: 222 akt. Kırık, Öztürk ve Saltık, 2018: 18). Günümüzde reklamlar,

medyanın en önemli gelir kaynaklarından biridir. Reklamlar; ırkçılık ve kapitalizm ilişkisini anlamak, ırkçılığın nasıl yayıldığını görmek için önemli bir alandır. Malcolm X'in söylediği "İrkçilik olmadan kapitalizm de olmaz." sözü kapitalizm ve ırkçılık politikaları arasındaki ilişkiyi açıklamaktadır (Young, 2000: 94 akt Kırık, Öztürk ve Saltık, 2018: 19). Reklamların kısa süreli ve nüfuz edici bir yapısının olması, seyircileri hem söylemsel hem de görsel anlamda etkilemektedir. Hayatın her alanında yaşanan ırkçılık, zaman içinde reklam alanına da sirayet etmiştir.

6. Yöntem

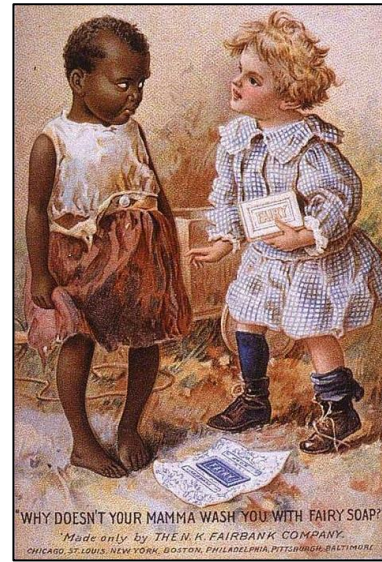
Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmış ve örneklemden elde edilen bulgular, göstergebilimsel analiz yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Siyahlara yönelik ayrımcılığı konu alan reklamlardaki mesajları ortaya koymak, çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. 20. yüzyılın sonlarında siyahlara yönelik yasal ayrımcılıkların hepsi bitse de siyahlara yapılan toplumsal ayrımcılık ve dışlama 21. yüzyılda bile etkisini sürdürmüştür. Toplumdaki algı çok yavaş değiştiği için de 20. ve 21. yüzyıldaki bazı reklamlara siyahlara dair olumsuz algı yansımaya devam etmiştir. Araştırmanın evreni, modern reklamcılığın başlama tarihi olan 1920'li yıllardan 2018 tarihine kadarki süreçtir. Amaçlı örnekleme tekniğiyle seçim yapılmıştır. Örneklem ise Pears, Fairy, Borden, İntel Core, Maxwell House, H&M, Gucci, Nivea markalarının reklamlarıdır. Örneklem seçiminde Avrupa veya Amerika merkezli marka olmalarına dikkat edilmiştir. Seçilen örnekleme reklamları; bulgular ve analiz kısmında kronolojik analize tabi tutulmuştur. Zamanla reklamlarda nasıl benzerlik ve farklılıklar olduğu da ortaya konulmaya çalışılmıştır. Sosyal hayat içerisindeki olgulara odaklanılarak ve bu olguları dönüştürmeden inceleme gerçekleştirilmiştir (Maxwell, 2008 akt. Baltacı, 2019). Siyahlara yapılan ayrımcılıkla ilgili dokuz reklam ele alınmıştır. Elde edilen bulgular çerçevesinde genellemelerde bulunulması, çalışmanın temel sınırlılığını oluşturmaktadır. Nitel araştırmayla yapılan bu çalışmada siyah ırkçılığına ilişkin algıyı sorgulama, yorumlama ve problemin doğal ortamdaki biçimini anlama uğraşı verilmiştir (Guba ve Lincoln, 1994; Klenke, 2016 akt. Baltacı, 2019: 369). Reklamlar inceleneceği için nitel içerik analizi yapılmış, kodlamalarla temalar oluşturulmuş ve verilerin içeriği öznel bir şekilde yorumlanmıştır (Hsieh ve Shannon, 2005: 1279 akt. Sallan Gül ve Kahya Nizam, 2021). Sosyal bilimlerde pek çok nitel araştırma yöntemi vardır. En sık kullanılanlar ise etnografik araştırma, olgubilim, kuram oluşturma, eleştirel eylem çözümlenmesi, durum çalışması, eylem araştırması, yorumlayıcı çözümlenme ve göstergebilimdir (Balaban-Salı, 2012 akt. Özudoğru, 2014: 264). Göstergebilim, medya iletilerinin çözümlenmesinde önemli bir yer tutmakta olup dijitalleşmenin artmasıyla önemi de artmıştır. Görüntünün reklamlarda ön planda olduğu düşünüldüğünde, bu görüntülerin taşıdığı anlamları çözümlenebilmek amacıyla bu çalışma için en doğru yöntem göstergebilimdir. Zira göstergebilim, bireylerde anlamın nasıl doğduğunu ve bireylerin nesnelere nasıl anlamlandırdığını açıklamaya çalışır (Klinkenberg, 1996: 22 akt. Güneş, 2012: 32).

7. Bulgular ve Analiz

Çalışmanın ilk analizi, İngiltere'nin Pears ve Fairy sabun markalarına aittir. Söz konusu reklamlar, tarihteki en eski ırkçı reklamlardandır. 1900'lerin ilk çeyreğinde Pears Soap isimli marka, siyah bir çocuğun bu sabunla yıkandığında beyaz bir çocuğa dönüşeceği algısını yaratmaya çalışmıştır. Burada, ürünün tüketiciye vadettiği temizlik seviyesi, ten rengi üzerinden verilmiştir. Fairy sabun markası da Pears sabun markasına benzer bir yolu izlemiştir. Reklamı yapılan, bir cilt ve temizlik ürünü olan sabundur. Beyaz çocuğun siyah çocuğa söylediği "Annen seni neden Fairy sabunla yıkamıyor?" sorusu üzerinden siyah derili olmak kötü, kirli, istenilmeyen, temizlenilmesi gereken bir şey olarak aksettirilmiştir. Yaratılan algıya göre, sabun kullanıldıkça siyah derinin rengi açılacak ve yerini beyaz, temizliği simgeleyen bir deri alacaktır. Ürünün temizleme gücünü vurgulamak için yapılan ten rengi benzetmesiyle reklam, ırkçı bir reklamdır. İki sabun reklamının yayınlandığı yıllar arasında yirmi sene olmasına rağmen, siyahlara bakıştaki olumsuz tavırda en küçük bir değişiklik olmamıştır.

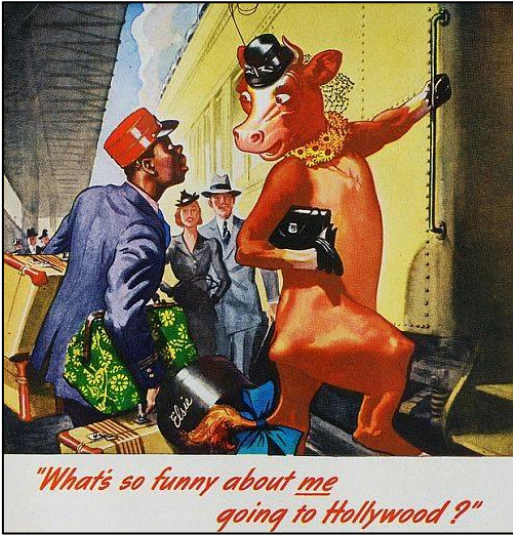
Fotoğraf 1: Pears markasının sabun ürünü, 1920.

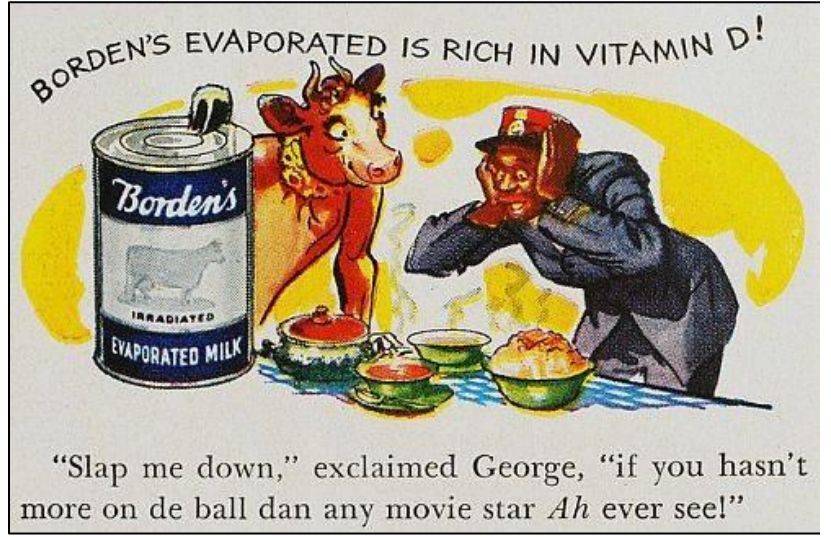
Fotoğraf 2: Fairy markasının sabun ürünü, 1940.

Reklamlar, çocuklar üzerinden gösterilmiştir. Her iki reklamda da bir beyaz ve bir siyah çocuk bulunmaktadır. Beyaz olan çocuk, siyah olan çocuğu sabunla yıkanmaya teşvik etmektedir. Beyaz çocuk, kendi gibi olabilmesi için siyah çocuğa teklifte bulunmaktadır. Fotoğraf 1’de siyah çocuğun sabunu kullanınca ten renginin değiştiği ve bunun karşısında siyah çocuğun yüzünde şaşkınlık olduğu görülürken, Fotoğraf 2’de siyah çocuk uğradığı muamele karşısında üzgün bir yüz ifadesi takınmıştır. Çocuklar üzerinden şekillendirilen her iki fotoğraf da açıkça kötü niyetlidir. Hatta siyahların fiziksel özellikleriyle beraber vücut kokularına bile ırkçı bir bakış açısıyla yaklaşıldığını düşünmek mümkündür. Zira siyahların kötü bir vücut kokusuna sahip olduğu yönündeki ırksal stereotipler de bariz bir şekilde olumsuz çağrışım taşımaktadır (Hordge-Freeman, 2015: 75). Kötü koku ve sabun ilişkisi, bu ırkçı düşüncüyü somutlaştırmıştır. Siyah çocuk yalınayak, eski ve kirli bir kıyafetin içindeyken, sabun teklif eden beyaz çocuk oldukça iyi giyimlidir ve ayakkabısı vardır. Kılık kıyafette bile siyahlar, beyazlardan ayrılmakta; eğitimsiz ve kaba olarak gösterilmektedir. Tarihte siyahlar “vahşi”, “insanlık dışı” ve “itici” olarak tasvir edilmiştir. Buna karşın beyazlar “güzel saç”, “beyaz ve temiz ten”, “ince burun”, “güzel insan” olarak yapılandırılmıştır. Siyahların evcilleştirilmesi ve ilkel durumdan çıkması gerektiği mesajı, sabun reklamında da açık bir şekilde gösterilmektedir (Hordge-Freeman, 2015: 76). Küçük çocukların bile fiziki özelliklerine göre ırkçılığa maruz kalmaları, damgalanmaları ve bu şekilde reklamlarda gösterilmeleri yüzünden aile bireyleri, siyah doğan bebeklerinin doğdukları andan itibaren ırksal görünümünü değiştirmeye çalışmaktadırlar. Siyahlık, aile içinde de bir sorun hâline gelmektedir. Doğan bebek siyahsa bebeklikten itibaren vücudunun her kısmı incelenmekte ve beyaz normatifiğine göre ölçülüp tedavi edilmektedir (Hordge-Freeman, 2015: 230). Geniş burun, bir hayvan tarafından zarar görmüş olarak tanımlanmakta ve “öküzün bastığı burun” şeklinde yaygın bir ifade kullanılmaktadır (Hordge-Freeman, 2015: 45). Bebeklerin burunlarının geniş olmaması istenmektedir. Daha güzel ve ince bir burna sahip olmaları için burun kelepçesi ve parmaklarla çeşitli tedaviler uygulanmaktadır (Hordge-Freeman, 2015: 44). Parmaklar bir mum alevinde ısıtıldıktan sonra bebeğin burnu çimdiklenip tutulur ve bu şekilde bebeklerin burnunun düzeleceğine inanılır. Özellikle reklamlarda küçük çocukların kullanılması ve bu ırkçılığa alet edilmesi; çocukların kendi ırklarına, görünüşlerine, kültürlerine düşmanlaşmasına, kendilerini sevmemesine sebep olabilmektedir.

Siyah kelimesi sözlüklerde “pis ve kirli”, “kötü”, “kasvetli”, “felaketle işaretlenmiş”, “düşman”, “utanç verici” anlamlarına gelmektedir. Beyaz kelimesi ise “masum”, “olumlu”, “saf”, “adaletli”, “lekesiz”, “şanslı” anlamlarını taşımaktadır. Kelimelerin bu şekilde kullanılması, çocuklarda küçük yaştan itibaren bir üstünlük algısı yaratmaktadır (Moore, 1992 akt. Newman, 2016: 185). Yalan söylemek eyleminin bile “siyah” ve “beyaz” yalan olarak kategorileşmesi bariz örneklerdendir. ‘Siyah yalan’ affedilmeyecek, büyük ve zararlı yalanları kastederken ‘beyaz yalan’ nispeten daha masum, zararsız ve önemsiz yalanları içermektedir. Çocuklar arasında bu kategoriler oldukça bilinmektedir.

Fotoğraf 3: Borden markasının süt ürünü, 1940.

Fotoğraf 4: Borden markasının süt ürünü, 1940.

Çalışma kapsamında incelenen bir diğer reklam, Borden'ın 1940'lı yıllarda hazırladığı reklamdır. Selena Gomez gibi ünlü isimlerin reklamında oynadığı bu markada da ırkçılığı net bir şekilde görebilmekteyiz. Fotoğraf 3'te siyah insandan önce "ineğin" trene bindiği görülmekte; bir ineğin, siyah bir insandan daha üstün olduğu mesajı verilmektedir. Siyahların zihinsel, ahlaki, entelektüel açıdan aşağıda olduğu düşüncesi yaygındır. Siyahların alt sınıfta olmasının nedeninin siyah bireylerin kendi suçu olduğu düşünülmektedir. Siyahlar kendilerini geliştirmek istememeleriyle ve tembellikle suçlanmaktadır (Bonilla-Silva, 2006: 25). Siyahların da Kızılderililer gibi medeniyetsiz, daha aşağı bir ırk olduğu ifadeleri de bulunmaktadır. Hatta siyahlar kırmızı tenlilerden de daha aşağıda görülmektedir (Alexander, 2010: 31). Yine bu reklamda da siyah ten rengine sahip olmanın kötü olduğu gösterilmiştir. Kötü olan bu konunun aşılabilmesi içinse süt içilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

İrkçi reklamlar sürekli devam etmiş, hedef olarak çocuklardan yetişkinlere geçiş yapılmıştır. Tanıtılan ürün, sabun markası gibi ten rengini açmayı vadetmemiştir. İrkçılığı gıda sektörüne de taşıyan reklamda sadece ten rengi olgusuna dikkat çekilmemiş, bunun yanında siyahların statüsüne de vurgu yapılmıştır. Siyahlar çok fazla siyah ayrımcılığına maruz kaldıkları için gereken eğitimi alamamaktadırlar ve beyazlardan daha düşük statüye sahiptirler (Bonilla-Silva, 2006: 158). Ten rengi statüyü de etkiler hâle gelmiş, siyah insan herhangi bir beyaz insanla bile karşılaştırılmamış, bir hayvanla mukayese edilmiştir. Hatta hayvan, siyah olan insandan daha değer görür bir konumda gösterilmiştir. Siyahlar sadece medeni olmayan bir şekilde değil, ilk çağlarda Kuzey Avrupa'nın ormanlarında yaşayan beyaz vahşilerden farklı olarak medenileşmeden yoksun topluluklar olarak da tanımlanmışlardır (Taş, 1999: 39 akt. Gazi ve Çakı, 2018: 50). Batıların zihninde oluşan şey; siyahların uygar olmadığı, doğanın kötü bir ürünü olduğu ve insanın hayvani tarafını temsil ettiği yönündeki düşüncelerdir (Bilgin, 2007: 36 akt. Gazi ve Çakı, 2018: 50). Batılı kendi hâkim kültürünü "uygarlık" olarak benimsemek ve etkilemekle kalmamış, ten renginden dolayı siyahlara "uygar olmayanlar" kimliğini de layık görmüştür.

İrkla ilgili bilimsel çalışmalar 19. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Bu çalışmaların ortaya çıkmasının sebebi, Avrupa devletlerinin bazı bölgelerdeki toplulukları sömürge altına alması ve bu yeni düzeni kabul ettirmeye çalışmasıdır. Maxwell House ve İntel Core reklam afişleri de ırkçılığa vurgu yapacak şekilde hazırlanmıştır. İrkçilik, Borden markasından on yıl sonra, tekrar gıda sektöründe kendini göstermiştir. Maxwell House markasının reklam afişlerinde; şık giyiminden belli olan zengin ve beyaz kadına, üzerinde önlük olan siyah çalışanlar gösterilmektedir. Garsonluk, hizmetkârlık, kölelik gibi pozisyonlar siyahların işi olarak görüldüğü için ırkçılığa vurgu yapılmıştır. Fotoğraf 5'te siyah garsonun yüzü oldukça üzgün bir şekildeyken, Fotoğraf 6'da garsonların fiziki görünüşleri, özellikle dudakları daha abartılı bir şekilde tasvir edilmiştir. Köleliği normalleştiren bu reklamda her iki garson yine siyah yetişkin birer erkektir. Bu siyah erkeklerin statüleri ön plandadır. "Beyazların üstünlüğüne dair ırkçı görüşler, beyazların eski köleleri

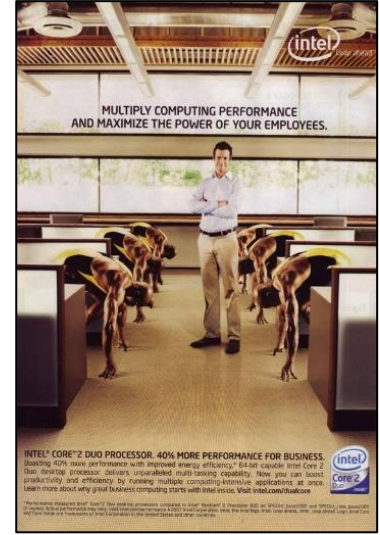
kendilerine sosyal olarak eşit görmelerini engeller” (Ritzer ve Stepnisky, 2019: 51). Ucuz bir iş gücü yaratmak için ikinci sınıf statüsünde bulunan siyahlar garson konumundadır. Beyazlar için siyahların prototipi, alt sınıftan olan ve düşük gelire sahip olan kişilerdir. Medya bu fikri yaygınlaştırarak insanlara kabul ettirme düşüncesi vardır. Emek piyasası ciddi bir şekilde bölünmüş, bir “ötekiler” yaratılmış ve bu ötekiler ise siyah işçi, kadın işçi, göçmen işçi olmuştur (Sönmez Selçuk, 2012).

Fotoğraf 5: Maxwell House markasının kahve ürünü, 1950.

Fotoğraf 6: Maxwell House markasının kahve ürünü, 1950.

Fotoğraf 7: İntel markasının işlemci kartı Core 2 Duo, 2007.

Kont Joseph Arthur ırkçılığın önde gelen isimlerinden biridir. O da beyazların üstünlüğünü kabul etmektedir. Beyazlara zeki, ahlaklı gibi özellikler atfederken, siyahlara ahlaksız ve düşük kapasiteli özellikler yüklemiştir (Kırık, Öztürk ve Saltık, 2018: 16). Dünyanın coğrafi, ekonomik ve toplumsal yapısındaki değişiklikler, ırkçılık alanında da kendini göstermiş ve kapitalist düzende, maddi bir biçimde ortaya çıkmıştır. Sanayileşmeyle daha da gelişen merkez ülkeler, iş gücü ihtiyaçlarını çevre bölgelerdeki ucuz iş gücünden sağlama yoluna gitmiştir. “İrkkılık” iş gücünün sürdürülmesi için merkezli bir konumdadır (Grosfoguel, 1999 akt. Güler, 2022: 243). Kapitalizm için önemli olan sermayeyi artırma ve emek gücü maliyetini düşürme uygulaması, ırkçılık içinde de kendine önemli bir yer bulmuştur. “Kapitalist düzenin devamı için her zaman bir ‘zenci’ vardır. Eğer ortada hiç siyah yoksa ya da bu rolü oynamak için sayıları yetersizse ‘beyaz zenciler’ icat edilmektedir” (Wallerstein, 2000: 45-46 akt. Kırık, Öztürk ve Saltık, 2018: 17). Örneğin; 18-19. yüzyılda Londra’da insanlık dışı çalışma şartlarına sahip olan insanlar İskoç ve İrlandalyken New York’ta da Afrikalı siyah işçiler çalışmaktaydı. Ülkelerin önemli merkezlerinde ucuz emek sömürülmektedir. Merkezin vatandaşlığına sahip olanlar birinci sınıf vatandaş konumundayken, bazı ırklarsa ikinci sınıf kategorisindeydi. İrkkılık kapitalist dünya ekonomisinde de kendini göstermiş, ucuz iş gücü yaratmış, bu nüfuslar iş gücü piyasasından dışlanmıştır (Wallerstein, 2016 akt. Güler, 2022: 243). Siyahlar sistematik olarak vasıflı işlerin ve kol gücü olmayan işlerin çoğundan dışlandıkları için doğrudan, kötü barınma anlamına gelen, düşük bir ekonomik statüye mahkûm edilmişlerdir (Massey ve Denton, 2001: 20).

Yoksullukta ırk ayrımcılığı oldukça önemlidir. Ayrımcılık, yoksulluğu arttırmakta ve yoğunlaştırmaktadır. Siyahlar sadece ayrımcılığa maruz kalmamakta, aynı zamanda varlıklı toplumdaki yoksul insan kategorisine de girmektedir. Siyah bireylerin büyük bir yüzdesi işsizdir ve bu şaşırılacak bir durum da değildir (Alexander, 2010: 190). Yapılan araştırmalar; yoksul siyah topluluklardaki şiddet ve suç oranlarının ırkla veya siyah kültürüyle alakasının olmadığını, buna işsizliğin sebep olduğunu göstermektedir. (Alexander, 2010: 262). İşsizlik ve kötü ekonomik koşullar siyahların yaşadığı alanları da etkilemektedir. Bazıları için getto terimi sadece siyahların yaşadığı yerleşim yeri anlamına gelirken, bazıları

içinse sadece “siyahi” değil çok fakir, sosyal ve ekonomik sıkıntı içinde olanların yaşadığı bölge anlamına gelmektedir (Massey ve Denton, 2001: 18). Getto kelimesinin siyah insanlarla bağdaştırılmasının en temelinde, yapılan ırkçılık ve bunun devamında ortaya çıkan olumsuz ekonomik koşullar vardır. Siyahlar yaşadıkları bölgenin dışına nadiren çıkmaktadır ve kendi çevreleri dışında çok az arkadaşa sahiptirler. Toplumun geri kalanlarıyla büyük bir bağlantı eksikliği söz konusudur. Kişisel iletişim ve arkadaşlık ilişkileri ise bireylerin iş bulmasında en önemli faktörlerden biridir. Çoğu insan işini arkadaş, akraba ve komşuları aracılığıyla bulabilmektedir. Siyahlar iyi bir iş bulmak ve ekonomik durumu iyileştirmek açısından da oldukça olumsuz etkilenmektedir (Massey ve Denton, 2001: 161).

Sadece reklamlarda değil dizi ve film sektöründe de siyah insanlar; hizmetçi, köle, garson, gangster, uyuşturucu satıcısı gibi olumsuz temsillerde gösterilmektedir. Amerika’da ırka dayalı ayrımcılıkta azınlık grubundaki bireyler, beyazların sahip olduğu yüksek ücrete, eğitime, barınmaya sahip değildirler ve erişememektedirler (Leon-Guerrero, 2005: 226 akt. Adak, 2009: 234). Bu konuda istatistiklere bakıldığında şu sonuçlara ulaşılmaktadır: “Amerika Birleşik Devletleri’nde 2006’daki nüfus sayımı verilerine göre yoksulluk oranı %12.3 ve yoksul insanların sayısı 36,460’tır. 2006 yılında %12.3 olan yoksulluk oranı içerisinde siyahlar %24.3 ile en yüksek yoksulluk oranına sahiptir. Beyazlar ise %8.2 ile en düşük yoksulluk oranına sahiptirler” (Current Population Reports, 2007: 12 akt. Adak, 2009: 234).

Maxwell House markasının reklamından elli yedi sene sonra teknolojinin daha da gelişmesi ve artması üzerine ırkçılık, bu sefer teknoloji markalarında kendini göstermiştir. Teknoloji şirketi Intel’in Core 2 Duo işletimci serisinin reklam afişlerinde beyaz adamın önünde eğilmiş altı siyah adam vardır. Aynı Maxwell House markasında olduğu gibi ten rengiyle statü bağdaştırılmıştır. Afişte “Çalışanlarınızın düzeyini en yüksek seviyeye çıkartın.” yazısı yer almaktadır. Siyahlara yapılan köleciliğin seneler geçse bile hâlâ zihinlerden silinmediği ve bunun normalleştirildiği görülmektedir. Efendi-köle ilişkisinin yerini efendi-hizmetçi ilişkisi ya da patron-işçi arasındaki paternalist ilişki almıştır (Massey ve Denton, 2001: 26). Giyim şeklinde de diğer reklamlarda olduğu gibi bariz farklılıklar söz konusudur. Fotoğraf 7’de ortada takım elbiseyle duran adam “modern” ve yanlarında kıyafetsiz olan siyah adamlar “ilkel” şekilde canlandırılmıştır. Altı tane siyah adamın beyaz adama doğru diz çöküp minnet etmesi, ırkçılığı ve köleliği çok bariz bir şekilde temsil etmektedir. Genel olarak da siyah insanların bakımlı görünmeleri asla beklenmeyen bir durumdur (Hordge-Freeman, 2015: 173). Hiçbir zaman siyah insanların ortadaki beyaz adam gibi olmayacağı, hep çalışan köle kısmından olacağı mesajı verilmek istenmektedir. William Edward Burghardt Du Bois (1868-1963)’nın “ten rengi hattı” kavramı açıklayıcı olmaktadır. Siyah ve beyaz insanlar, toplumda iki farklı ve birbirine eşit olmayan dünyalara ayrılmışlardır. İşveren, yani efendi her zaman ortadaki beyaz adam görünümüyle; köleler yani işçiler ise her zaman itaat etmekle, sürekli çalışmakla bağdaştırılmıştır. Beyaz adam “burjuvazi” konumundayken siyah adamlarsa “proletarya” konumundadır. Du Bois’nın peçe metaforu da bunu en iyi şekilde ifade etmektedir. Amerika’da siyah ve beyazlar arasında açık şekilde bir ayrım söz konusudur. Bu ayrımı ifade edebilmek içinse duvar değil, peçe kavramı kullanılmaktadır. Peçe, ince ve geçişkendir; bu sayede ırklar birbirlerini görebilmektedirler. Peçe her ne kadar diğer tarafı gösterirse gösterebilir ırklar bariz bir şekilde ayırmaktadır. Du Bois peçenin bazen opak olduğundan ve peçenin kaldırılmasının mümkün olmayacağından bahsetmektedir (Ritzer ve Stepnisky, 2019: 49). Bu noktada medya; neyin, nasıl ve kim yararına gerçekleşeceğinin belirleyicisi konumundadır, kimin güçlü ve kimin güçsüz olduğunu gösterir (Kellner, 2011: 7 akt. Küngerü ve Uluç, 2018: 233).

1920-1940’larda ırkçılık kişisel bakım ürünü olan sabunlar üzerinden çocuklar kullanılarak yapılırken, 2017 yılında yine kişisel bakım ürünleri tercih edilmiş; fakat bu kez kadınlar üzerinden gösterilmiştir. Reklam endüstrisinde siyahlık “kirlilik ve istenmeme” durumuyla, beyazlık ise “saflıkla” birleştirilmiş ve bu idealleri yinelemiştir. Bir kozmetik markası olan Nivea da losyon ve deodorant reklamlarında ırkçılık yapmıştır. Nijeryalı olup 2005 yılında ülkesinin güzellik kraliçesi seçilen Omowunmi Akinnifesi’nin rol aldığı Fotoğraf 8’deki losyon reklamında, Nivea Fairness Vücut Losyonu “fark edilir derecede daha açık bir ten” vadetmektedir. Akinnifesi, Nivea vücut losyonunu gülerek kullandıktan sonra cildinin giderek aydınlandığı dikkati çekmektedir. Reklamda oynayan kadının cildinde hiçbir sorun olmamasına rağmen siyah ten “istenmeyen bir şey” olarak gösterilmiş, losyonun cilt tonunu açtığı vadedilmiştir. Cilt beyazlatıcı ürünlerin hayli tehlikeli olduğu bilinmesine rağmen siyah kadınlar, bu

ürünleri kullanmaktadırlar. Siyah çoğu kadın, cilt beyazlatmayı bir tedavi olarak görmektedir. Siyah kadınların cilt tonlarının açılması ekonomik ve sosyal başarıyı sağlamaları için izlenmesi gereken bir prosedür hâline gelmiştir (Hordge-Freeman, 2015: 240-241). Reklamda losyon satın almak, siyah insanlar için daha iyi bir hayata ulaşmanın bir yolu olarak gösterilmiştir. Bu durum mutluluk, tatmin, güzellik, kabul görmek gibi olumlu şeylerin doğrudan cilt tonuyla bağlantılı olduğu şeklindeki stereotipi güçlendirmiştir.

Fotoğraf 8: Nivea markasının vücut losyonu ürünü, 2017.

Fotoğraf 9: Nivea markasının deodorant ürünü, 2017.

Saç dokusu da ten rengi gibi ırkçılığa kapı açmaktadır. Siyah insanların saç yapıları koyu renk ve kıvrıkcık bir yapıya sahip olduğu için “kötü saç” kategorisindedir. “Daha iyi” veya “iyi” saç kavramı, düz saç anlamına gelmektedir ve düz saç beyazlığın göstergesidir. Daha düz olan ve beyazların saçlarına benzeyen saçlar “kötü saç” olarak kabul edilir. Düz saça daha çok değer verildiği için saç dokusu, ırkçı estetik hiyerarşileri yansıtmaktadır (Hordge-Freeman, 2015: 42). Siyah ve kıvrıkcık saçlı kadınlar daha güzel ve iyi görünmek için saçlarını düzleştirmektedir; çünkü düz saç bakımı sadece gösterişten ibaret değil, aynı zamanda güç sembollerini ve değerli sosyal kaynaklara ulaşmayı da sağlamaktadır (Hordge-Freeman, 2015: 99). Kıvrıkcık saçın düzleştirilmesi, kendini inkâr etme ve bireyin kendisiyle barışık olmama durumu olarak algılanmamalıdır; günlük hayatı daha kolaylaştıran basit bir müdahaledir. Bu yüzden siyah kadınların kıvrıkcık saçlarını kimyasal işlemlere tabi tutarak kalıcı düzleştirme işlemi, son yıllarda oldukça talep görmektedir. Mesela Brezilya’da kendi emeğiyle milyoner olan kadınlar, siyah kadınlara yönelik kozmetik ve saç bakım ürünlerine dayalı bir mesleğe sahiptirler (Hordge-Freeman, 2015: 240)

Renkçilik, bireylerin ten rengine dayalı farklı sosyal ve ekonomik davranışlar sergilenerek yapılan ayrımcılıktır (Hamilton, 2009: 32 akt. Körükmez Kaya, 2017: 66). Açık ten rengi ve tonları, koyu ten rengine ve tonlarına göre daha çok tercih edilmektedir. Beyazın siyaha olan üstünlüğünün sömürgecilik ve Afrika köleleştirmesiyle bağlantısı varken, sömürgecilik öncesi Japonya’da kadın güzellik normu açık tenle bağlantılıdır. Öte yandan, kölecilik döneminde siyahlar arasında da ten rengi sıralaması yapılmış, açık tenli köleler evlerde daha konforlu alanda çalıştırılırken daha koyu olan siyah tenli köleler tarlalarda daha zor işlerde çalıştırılmışlardır (Harris, 2013: 22 akt. Körükmez Kaya, 2017: 66). Açık ten; güzellik, çekicilik, normal olan olarak algılanırken siyah deriye sahip kadınlar ikinci sınıf muamelesi görmüşlerdir. Belirtilen reklamda losyonun siyah tenli kadınları beyazlaştırdığı gösterilmektedir. Hem kadın olmak hem de siyah bir ten rengine sahip olmak siyah kadınlar için hayata beyaz kadınlardan geride başlamak demektir; losyon reklamı da bunun üzerine yapılmıştır. Renkçilikteki önem sırası ırkçılıktakine benzerdir. Açık ten rengi koyu ten renginden, beyazların beden ve yüz biçimi Afrikalı beden ve yüz biçiminden daha kıymetlidir. Renge bağlı yapılan ayrımcılıkta renk, ırkın göstergesi değildir. Aynı ırktan olan fakat ten rengi koyulukları farklı olan iki bireyden daha koyu ten rengine sahip olan birey diğerinden daha fazla ırkçılığa uğrayabilir. Diğerine oranla daha açık tenli olan, daha üstün tutulabilir. Buradaki farklı davranışın nedeni ise ırk değil, ten rengidir. Derinin rengine bağlı olarak kişinin statüsünün belirlenmesi renkçiliktir (Jones, 2000: 1497 akt. Körükmez Kaya, 2017: 67). Ama bu renk ayrımcılığı da ırkçılığın bir alt başlığı olarak görülmektedir.

Bell Hooks bu durumu şu şekilde ifade etmektedir: “Beyaz kadınlar kendi statülerinin, diğer siyah kadınlardan farklı olduğunun farkındadırlar. Çünkü küçük yaştan itibaren çeşitli medyalarda sadece kendi gibilerine yer verilmiştir. Beyaz olmayanların orada bulunamamasının sebebi, beyaz olmamalarıdır. Beyaz kadınlar ayrıcalıklıdır. Beyaz kadınların bunu inkâr etmesi, bilgiyi bastırmaları bilgisiz olmalarından değil, inkâr içinde olduklarıdır” (Hooks, 2012: 73).

Nivea markasının diğer bir reklam ürünü deodoranttır. Deodorantın vadettiği şey, insanların kıyafetlerinin aşırı ter nedeniyle solmasını önlemektir. Deodorantın sloganında ise “Beyaz, saflıktır.” ibaresi kullanılmıştır. Bu tür bir ifade, Mary Douglas’ın başyapıtı *Saflık ve Tehlike: Kirlilik ve Tabu Kavramlarının Analizi* adlı eserinde ortaya koyduğu antropolojik teorisine doğrudan uymaktadır. Beyazlığın saflık kavramıyla ilişkisi iki yönlüdür. Etik ve ahlaki açıdan soyut bir temelde saf yani doğası gereği doğru olmak. Diğerisi ise ayırt edici ve fiziksel temelde kirlilik, lekelenmiş olmak. Her iki yön de beyazların üstünlüğünü açıkça vurgulamaktadır. Beyazın saflık, iyilik ve temizliği temsil ettiği görülmektedir. Sloganının son derece sorunlu olmasının yanında Fotoğraf 9’da reklam afişindeki kadının beyaz giyişi, ortamdaki beyaz çarşaf, beyaz pencere, beyaz duvar, parlak sarı battaniye, beyaz gökyüzü, afişte bulunan kadının saç modeli tam bir Anglo-Sakson imajını sergilemektedir. Bu imajı Nivea beyazlık ve saflık standardı olarak yansıtmıştır. “Temiz tut, ışıltılı tut, herhangi bir şeyin onu mahvetmesine izin verme” gibi kelimeleri kullanarak ürünü tanımlamış, sağlık ve güzellik standartlarını bu şekilde belirlemiştir. Yani siyahlık “saflık” kavramıyla ilişkilendirilmemiş, bu yüzden insan ırkına doğrudan bir “tehdit” olarak görülmüştür. Siyahlığın tehdidi, yabancılığı, çirkinliği, kirliliği çağrıştırdığı algısıyla otomatik olarak bağdaştırılmıştır. Beyaz kadınlar kendilerini saf, iyi, temiz, güzel hissederken yine siyah kadınların ikinci konuma itildiğini görmekteyiz. Birincil ve ikincil konum şeklinde kadınları sınıflandırmak, kadınlar arasında da bir yarış ve rekabete yol açabilir; bu da kadınlar arasındaki kız kardeşliği bozacak bir neden olabilir. Beyaz kadınlar ile siyah kadınlar, kendi aralarında da beyaz üstünlüğünden kurtulmadıkları ve feminist hareket içinde de ırkçılığa karşı çıkılmadığı sürece gerçek bir “kız kardeşlik” sağlanamayacaktır (Hooks, 2012).

Bu tarz reklamlar, güzellik ve saflıkla ilişkili derin ön yargılı tanımlarla doymuş bir kültürün ürünüdür. Bu durum Batı’nın çekicilik ve güzellik standartlarının küreselleşmesinin bir tezahürüdür. Güzellik standartları metalaştırılıp bundan kâr elde edilmektedir. Bu tarz reklamların ortaya çıkması kültürel bir durumun sonucunu göstermektedir. Her iki reklam da insanlar tarafından eleştirilere ve yoğun medya ilgisine maruz kalmıştır. Reklamın yayılması üzerine sosyal medya kullanıcıları Nivea ürünlerini boykot etmiş ve reklamın kaldırılması için uğraşmışlardır. Bunun üzerine reklamlar, etnik ayrımcılık endişesiyle geri çekilmiş ve resmî bir özür yayınlanmıştır.

Fotoğraf 10: H&M markasının çocuk giyim ürünü, 2018.

Fotoğraf 11: Gucci markasının yetişkin giyim ürünü, 2018.

Nivea markasının reklamından bir sene sonra H&M adlı tekstil firması da ırkçılık yapmıştır. Fotoğraf 10’da, çocuk giyim ürünlerinin içinde, siyah bir çocuğa giydirilmiş ürünün üzerinde “Ormandaki en havalı maymun.” yazmaktadır. Moore’un ifade ettiği gibi insanlar, kelimelerini hem yüceltmek hem de aşağılamak için kullanabilme kapasitesi hususunda daha bilinçli hâle gelmişlerdir. Siyah insanlar ve maymun bağlantısı ırkçı kişiler tarafından sürekli kurulmaktadır. Camper’ın kafatası şekillerine göre beyaz ve siyah insanları ayırması, şempanzeler ile siyah insanların kafatasları arasında bir benzerliğin olduğunu iddia eden çizimler de tarihte yer almaktadır. White’a göre ise zenciler küçük bir beyne sahiptir ve insanla maymun arasındaki bir ara türü oluşturmaktadır. Siyahların dudak, burun ve cinsel organlarının büyük yani kaba olması ırkçılığa maruz kalmalarına sebep olmaktadır. Burun ve dudakları “dolgun” olarak değil “kaba” olarak tasvir edilmektedir. Burun tanımlamada “geniş” sıfatıyla birlikte “sıkıcı” ve “donuk” sıfatları da kullanılmaktadır (Hordge-Freeman, 2015: 75). Siyahların cinsel organlarının büyük olması, hayvanların da büyük olmasıyla bağdaştırılmış ve maymunlarla bağlantıları daha çok artmıştır. Siyah insanlar, maymunlarla yani hayvanlarla eş tutulmuştur. “Avrupa genelinde yapılan futbol müsabakalarında, siyah oyuncular sürekli olarak beyaz izleyicilerin ırkçı sataşmalarına, alaycı tezahüratlarına, maymun sesi çıkartmalarına, muz fırlatmalarına maruz kalmaktadırlar” (Longman, 2006 akt. Newman, 2016: 193). Vücudun bazı kısımlarının büyüklüğü, siyah ırksal özelliklerle bağdaştırıldığı için Amerika Birleşik Devletleri ve Karayipler’de “poponun şekli ve boyutu” siyah ırksal özellikler olarak kabul edilmektedir. Bu yüzden siyah olmayan bir kadının büyük bir poposu varsa bu kişinin atalarında “kara kan” olduğu söylenmektedir (Hordge-Freeman, 2015: 81).

Sadece H&M markası değil dünyaca ünlü başka markalar da ırkçılığa atıfta bulunan ürünler çıkarmıştır. Fotoğraf 11, Gucci markasının 2018 sonbahar-kış koleksiyonunun bir parçasıdır. Gucci markasının bu ırkçı ürünü; yüzün alt kısmını kapatan, kıvrık yakalı ve ağız çevresinde geniş kırmızı dudak çizgisine sahip siyah balıkçı kazağıdır. Bu kazakta “blackface makyajı” bulunmaktadır. Jim Crow döneminde, ağırlıklı olarak siyah olmayan sanatçılar, kendi yüzlerini simsiyah boyayıp ağızlarını abartılı kırmızı boyayla kaplayıp bir tip oluşturur ve daha sonra beyaz izleyicileri eğlendirmek için sahne oyunları oynardı. Köleliği meşrulaştıran ırkçı stereotipleri mutlu bir şekilde tasvir edilirdi (Alexander, 2010: 218). Gucci markasının ürünü, blackface makyajını yeniden hatırlatmaktadır. Her iki marka da ırkçı reklamlarından sonra toplum tarafından oldukça tepki görmüş ve şikâyet edilmişlerdir. Bunun üzerine H&M ve Gucci özür açıklamalarında bulunmuştur. H&M, Fotoğraf 10’daki reklamı dolaşımdan kaldırmakla yetinmiş; Gucci ise Fotoğraf 11’deki kazağı WEB sitelerinden ve mağaza raflarından tamamen kaldırmıştır.

Günlük hayatın hemen her alanında yaşanan bu örnekler açık bir şekilde ırkçılığı göstermektedir. Geride kalan süreçte bir taraftan ırkçılıkla mücadele edilirken diğer taraftan ırkçılık araştırmaları da sürdürülmüştür. Böylece özellikle siyah olan Amerikalıları isimlendirmek için pek çok sıfat ortaya çıkmıştır. Bunlara “colored”, “negro”, “nigger”, “niggah”, “black”, “African-American” ve “Afro-American” gibi terimler örnek verilebilir (Özün, 2021: 43). Bazı sıfatlar sırf siyahları aşağılamak için de kullanılmaktadır. “Zenci, kara, Arap” ise Türkiye’de siyah insanlara karşı en çok kullanılan terimler arasındadır.

Sonuç

Günümüzde insanların birbirlerine her anlamda bağlı olduğu ve ihtiyaç duyduğu bu dönemde, ırksal ve etnik düşmanlıklar hâlâ yaygın şekilde görülmektedir. Etno-ırksal gerilimler, bütün dünyanın ortak bir sorunudur. Gruplar arasındaki düşmanlık ve çatışmalar, evrensel bir insan duygusuna dönüşmeye başlamıştır. İrkçilik sorunu, toplumsal yapının bir parçası hâline gelmiştir. Bu yüzden yapısal çözümler gereklidir. İrkçilik, insanları ayırıştırıp sınıflandırarak eşitsizlik yaratmaktadır. İrkçilik dünya barışını ve kardeşliğini, insan onurunu zedeleyen bir düşünce ve davranış biçimidir. İrkçiliğin pekiştirilmesinde medya ve özellikle reklamların etkisi büyüktür. Reklamlarda bazı ürünler tanıtılırken ırkçılık yapılmış ve bu da hâliyle toplumu etkilemiştir. Reklamların bilerek veya bilmeyerek verdiği mesajlar bu anlamda çok önemlidir.

Reklamlar, ürünlerin tanıtımı ve satışı için oldukça önemlidir. Çünkü tüketiciler, reklama bakarak o ürüne yönelik olumlu veya olumsuz tutum sergilerler. Bu sebeple reklamlar tasarlanırken toplumu etkileyecek pek çok unsurdan yararlanılmaktadır. Bazı reklamlarda iş öyle bir hâl almıştır ki satış oranlarını artırmak için siyahlar, reklam yoluyla toplum içinde ötekileştirilmekte ve dışlanmaktadır. Reklamlar, siyahlara yönelik ayrımcılığın ciddi bir boyutta olduğunu göstermektedir. Eski zamanlarda bu reklamlara tepki gösterilmezken zamanla üstü örtülemeyen bir mesele hâline gelmiştir. Eski ırkçı reklamlara o günlerde tüketicilerin tepki göstermemiş olması, zaman geçtikçe tepki göstermeyecekleri anlamına da gelmemektedir. Hiçbir şey durağan bir yapıya sahip olmadığı gibi tüketiciler de durağan yapıya sahip değildirler. Tüketiciler zaman içinde çevresiyle birlikte gelişen, yeniliklere açık, eleştiren ve yorumlayan bir konuma yükselmiştir. Özellikle sosyal medya kullanımının artmasıyla ırkçı reklamlar sosyal mecrada tepki toplamış ve bazı markalar boykot edilmiştir. Çalışmada incelenen markaların reklamlarında verilmek istenen mesaj hem görsel hem de yazılı kodlar olarak sunulmuştur. Görsel ve yazılı kodlar birbirlerini tamamlayacak şekilde bağlantılıdır. Reklamlarda siyahlara yönelik olumsuz algılar sürekli vurgulanmış ve tüketiciye dikte edilmiştir. Ancak ırkçı reklamlara gösterilen tepkiler son yıllarda işe yaramıştır. Bazı markalar özür mesajı yayınlamış, bazı markaların itibarı zedelenmiş, bundan dolayı reklamlarını ve bazı ürünlerini kaldırmak durumunda kalmışlardır.

Çeşitli sektörlerde ait pek çok marka reklamının analiz edildiği çalışmada; bazı markaların insanları deri rengine göre ayırdığı, dışladığı net olarak görülmüştür. Reklamı yapılan ürünlerin ırkçılıkla özdeşleştirilerek sunulması, ürünü alan tüketicilerin de ırkçılık zihniyetini kabul ettiği algısını yaratmaktadır. ırkçı düşünceye sahip olan biri, markaya destek amacıyla bu ürünleri daha çok tüketebilir. Bu reklamlarla ırkçılık düşüncesi kolayca herkese yayılmaktadır. Yetişkin bireylerin bazıları iletilen ırkçılık mesajlarını kınasalar, hatta buna yüksek sesle tepki gösterebilirler bile bunu ayırt edemeyecek kadar küçük olan çocukların da bu iletilere maruz kalması geleceğin ön yargılı ve ırkçı bireylerinin yetişmesine zemin hazırlayacaktır. Dizi, film gibi içeriklerin yanında reklamlar televizyonlarda, radyolarda hem görsel hem de işitsel olarak verilen mesajlarla kısa zaman diliminde çok çarpıcı slogan ve içeriklerle insanların zihinlerine kolaylıkla yerleşmektedir. Bazı markaların ırkçı reklamlar hazırlatmaları ve satışlarının hâlâ devam etmesi ırkçılık nefretini geniş alanlara yaymaktadır. Medya organlarının ekonomik çıkarlarını düşünerek ırkçı söylemlere karşı duruş göstermemesi sorunun artmasına, çözülememesine sebep olmaktadır. Bazı markaların dikkat çekebilmek için reklam içeriğini bu yönde oluşturmasının siyah insanların onurlarını ve gururlarını kırdığının, temel haklarını zedelediğinin farkında olunması gerekmektedir. Birçok siyah insan reklamlardan etkilenip kendilerini kötü hissedebilmektedir. ırkçılığın yeniden üretilmesine hizmet eden söylemler, nefret söylemi kapsamında hassasiyetle takip edilerek markalara yaptırım uygulanabilir, sosyal medya çağında daha hızlı tepki görmeleri ve buna bağlı olarak daha kapsayıcı bir pazarlama politikası gütmeleri teşvik edilebilir.

Kaynakça

- Adak, N. (2009). *Sosyal Problemler Sosyolojisi: Dünyadan ve Türkiye'den Örnekler*. Ankara, Siyasal Kitabevi.
- Alexander, M. (2010). *The New Jim Crow: Mass Incarceration in the Age of Colorblindness*. New York, New Press.
- Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 368-388.
- Bekar, N. (2022). Yabancı düşmanlığı: Toplumsal sorun, küresel tehdit. M. Çakır ve F. Kahraman (Ed.), *Sosyal Problemler Sosyolojisi* içinde (s. 256-274). Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık.
- Bonilla-Silva, E. (2006). *Racism without Racists: Color-Blind Racism and the Persistence of Racial Inequality in the United States*. Lanham, Rowan, and Littlefield.
- Çatalbaş, A.Ü. (2022). ABD'de Apartheid'in değişen yüzleri. *Muhakeme Dergisi*, 5(1), 15-24.
- Çatalbaş, A.Ü. (2023). Latin Amerika'da fetih, isyan ve ölüm: Sömürgecilik döneminde İspanyol yönetimi ve yerli mücadeleleri. *Kültür Araştırmaları Dergisi*, 16(16), 179-200.
- Gazi, M.A. ve Çakı, C. (2018). Siyahi ayrımcılığa karşı hazırlanan kamu spotu reklamları. *International Journal of Labour Life and Social Policy*, 1(2), 48-62.

- Güler, A. (2022). Kültürel ırkçılık: Biyolojik eşitsizlikten kültürel farklılıklara uzanan küresel bir sorun. M. Çakır ve F. Kahraman (Ed.). *Sosyal Problemler Sosyolojisi* içinde (s. 240-255). Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık.
- Güneş, A. (2012). Çağdaş bir çözümleme yöntemi: Göstergebilim. *Humanities Sciences*, 7(2), 31-43.
- Hooks, B. (2012). *Feminizm Herkes İçindir*. İstanbul, BGST Yayınları.
- Hordge-Freeman, E. (2015). *The Color of Love: Racial Features, Stigma, and Socialization in Black Brazilian Families*. Austin, University of Texas Press.
- Kırık, A.M., Öztürk, F.E. ve Saltık, R. (2018). Bir tutum ve davranış biçimi olarak ırkçılığın pekiştirilmesinde reklamcılığın rolü. *Asya'dan Avrupa'ya Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(4), 15-22.
- Körükmez Kaya, L. (2017). Ten rengi ayrımcılığı: Afro-Türkler örneği. *Sosyoloji Dergisi*, 35, 61-76.
- Küngerü, A. ve Uluç, G. (2018). Hollywood'un ötekileştirme pratiklerine bir örnek: "Sihirli Zenci" kavramı. *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 4(7), 232-245.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. (O. Akınhay ve D. Kömürcü, Çev.). Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları.
- Massey, D.S. ve Denton, N.A. (2001). *American Apartheid: Segregation and the Making of the Underclass*. Cambridge, Harvard University Press.
- Newman, D.M. (2016). *Sosyoloji: Günlük Yaşamın Mimarisini Keşfetmek*. Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık.
- Öztin, K. (2021). Afro-Amerikan toplumunun adlandırılma biçimlerinin Türkçeye aktarımına ilişkin bir inceleme. *Dil Dergisi*, 172(1), 43-59.
- Özüdoğru, Ş. (2014). Nitel araştırmanın iletişim araştırmalarında rol ve önemi üzerine bir deneme. *Global Media Journal: Turkish Edition*, 4(8), 260-275.
- Ritzer, G. ve Stepnisky, J. (2019). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları ve Klasik Kökleri*. Ankara, De Ki Yayınları.
- Sallan Gül, S. ve Kahya Nizam, Ö. (2021). Sosyal bilimlerde içerik ve söylem analizi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 42(1), 181-198.
- Scully, D. (1994). *Cinsel Şiddeti Anlamak: Tutuklu Tecavüzcü Erkekler Üzerine Bir İnceleme*. İstanbul, Metis Yayınları.
- Sönmez Selçuk, S. (2012). Postmodern dönemde farklılığın kutsanması ve toplumun parçacılaştırılması: "Öteki" ve "Ötekileştirme". *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 15(2), 77-99.
- Şenel, A. (1993). *İrk ve İrkçilik Düşüncesi*. Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları.
- Tatlısu, İ.M. (2017). Amerikan milliyetçiliği ile ırkçılık arasındaki ilişki: Etnik ayrımcılığın ırkçı boyutları. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(12), 34-41.
- Tek, S. (2019). İrkçilik karşıtı sosyal hizmet uygulaması. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(3), 1142-1165.
- Ünlütürk, Ö. (2015). "İrk" kavramının tarihsel gelişimi ve adli antropolojide kullanımı. *Antropoloji*, 29, 93-116.

Elektronik Kaynaklar

- Fotoğraf 1, 2, 3 ve 4: <https://neatdesigns.net/22-shockingly-racist-ads/> Erişim Tarihi: 8 Eylül 2023.
- Fotoğraf 5 ve 6: [https://blackwiki.org/index.php/Maxwell_House_\(1950\)](https://blackwiki.org/index.php/Maxwell_House_(1950)) Erişim Tarihi: 8 Eylül 2023.
- Fotoğraf 7: <https://www.karanovic.org/courses/mca008/archives/1613> Erişim Tarihi: 8 Eylül 2023.
- Fotoğraf 8: <https://www.dailymail.co.uk/news/article-4996026/amp/Nivea-accused-racism-skin-lightening-cream-advert.html> Erişim Tarihi: 8 Eylül 2023.
- Fotoğraf 9: <https://www.buzzfeed.com/juliegerstein/nivea-says-its-sorry-for-an-add-boasting-white-is-purity> Erişim Tarihi: 8 Eylül 2023.
- Fotoğraf 10: <https://www.refinery29.com/en-us/2019/07/237347/h-m-racist-hoodie-controversy-diversity-problem> Erişim Tarihi: 8 Eylül 2023.
- Fotoğraf 11: <https://www.npr.org/2019/02/07/692314950/gucci-apologizes-and-removes-sweater-following-blackface-backlash> Erişim Tarihi: 8 Eylül 2023.
- 3 Eylül 2023 tarihinde <https://campaignjr.com/nivea-reklamli-irkci-bulundu/> adresinden erişildi.
- 3 Eylül 2023 tarihinde <https://www.pazarlamasyon.com/son-yillarda-en-cok-dikkat-ceken-6-irkci-reklam/?tutorialmode=0> adresinden erişildi.
- 6 Eylül 2023 tarihinde https://tr.wikipedia.org/wiki/Amerikan_kolonileri# adresinden erişildi.
- 6 Eylül 2023 tarihinde https://tr.wikipedia.org/wiki/Jim_Crow adresinden erişildi.

- 6 Eylül 2023 tarihinde <https://tr.wikipedia.org/wiki/Irk%C3%A7%C4%B1%C4%B1k> adresinden erişildi.
- 6 Eylül 2023 tarihinde https://tr.wikipedia.org/wiki/Kafatas%C4%B1_%C3%B6l%C3%A7%C3%BCm%C3%BC adresinden erişildi.
- 8 Eylül 2023 tarihinde <https://www.npr.org/sections/goatsandsoda/2017/10/20/558875377/nivea-ad-for-visibly-fairer-skin-sparks-controversy-in-west-africa> adresinden erişildi.
- 8 Eylül 2023 tarihinde <https://blogs.reed.edu/anth344-spring2018-group03/2018/04/16/white-is-purity/> adresinden erişildi.
- 3 Ocak 2024 tarihinde <https://www.nytimes.com/2020/05/31/us/george-floyd-investigation.html> adresinden erişildi.
- 3 Ocak 2024 tarihinde <https://t24.com.tr/haber/fransa-daki-dostluk-macinda-richarlison-a-muz-atildi,1062306> adresinden erişildi.
- 3 Ocak 2024 tarihinde <https://www.sozcu.com.tr/naomi-campbell-ten-rengi-nedeniyle-fransada-otele-alinmadi-wp5258771> adresinden erişildi.
- 3 Ocak 2024 tarihinde <https://www.trthaber.com/haber/dunya/siyahi-ingilizlerin-cogu-hastanelerde-ayrimciliga-maruz-kaliyor-711401.html> adresinden erişildi.

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür (Type): Araştırma Makalesi **Gönderim Tarihi (Submission Date):** 2 Şubat 2024
Kabul Tarihi (Acceptance Date): 27 Mayıs 2024 **Yayımlanma Tarihi (Publication Date):** 30 Haziran 2024
Atıf Künyesi (Citation): Fidan, M. A. (2024). Anadolu Türk Mimarisi Taç Kapılarında Yan Nişler. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 7 (1), 28-39.

DOI: <https://doi.org/10.47948/efad.1430524>

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları Creative Commons Atıf Gayrı Ticari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC-ND 4.0) olarak lisanslıdır.

Dergide yayımlanan makalelerin bilimsel ve hukuki sorumluluğu tamamen yazar(lar)ına aittir.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their published work and their work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC-ND 4.0).

The scientific and legal responsibility of the articles published in the journal belongs entirely to the author(s).

ANADOLU TÜRK MİMARİSİ TAÇ KAPILARINDA YAN NİŞLER

Mevlüt Anıl FİDAN*

Öz

Bir yapının ön cephe kuruluşlarını taç kapılar, pencereler, nişler, silmeler, payandalar, köşe kuleleri, çörtlenler ve minareler gibi unsurlar oluşturmaktadır. Diğer cephelere göre daha fazla önem verilerek yapılan ön cephelerde en önemli yapı elemanı taç kapılarıdır. Taç kapılar yapıdan bağımsız olarak kendilerine has birtakım teknik ve süsleme programlarına sahiptir. Bu farklılıklar taç kapıları diğer yapı elemanlarından ayırmaktadır. Taç kapıların kendine özgü yapım programı içerisinde belirgin bir unsur olarak yan nişler de önemli bir yer tutmaktadır. Form özellikleri bakımında taç kapılara ve mihraplara benzeyen yan nişler taç kapıların geçit kısmında derinlik etkisi yaratan unsurlardır. Son zamanlarda Sanat Tarihi bilim dalı içerisinde genel yapısal konuların dışında özel ögesel konular üzerine yapılan çalışmalar Türk-İslam mimarisinin sanatsal zenginliklerini de gözler önüne sermektedir. Bu bağlamda çalışmamız Anadolu coğrafyası genelinde Türk Mimarisinde görülen yan nişlerin kısa bir derlendirmesini içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Anadolu Selçuklu Dönemi, Beylikler Dönemi, Osmanlı Dönemi, Taç Kapı, Yan Niş.

* Dr. Öğr. Üyesi, Malatya Turgut Özal Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü, Malatya/Türkiye. E-Posta: mevlut.fidan@ozal.edu.tr, Orcid: <https://orcid.org/0000-0003-3923-7622>.

SIDE NICHES IN ANATOLIAN TURKISH ARCHITECTURE PORTALS

Abstract

Elements such as crown gates, windows, niches, moldings, buttresses, corner towers, gargoyles and minarets constitute the facade structures of a building. The most important structural element on the front facades, which are built with more importance than the other facades, are the crown gates. Regardless of the structure, crown gates have a number of unique technical and ornamental programmes. These differences distinguish the crown gates from other structural elements. Side niches also have an important place as a distinctive element in the unique construction programme of the crown gates. Side niches, similar to the crown gates and altars in terms of their form features, are the elements that create a depth effect in the passage part of the crown gates. Recently, studies on special elemental subjects in addition to general structural subjects within the field of Art History also reveal the artistic richness of Turkish-Islamic architecture. In this context, our study includes a brief evaluation of the side niches seen in Turkish Architecture throughout the Anatolian geography.

Keywords: Anatolian Seljuks, Principalities Period, Ottoman Period, Portal, Side Niche.

Giriş

Mimaride yan nişler taç kapıların geçit kısmının iki yanında yer alan, genel formu ve süsleme özellikleriyle de benzer özellik gösteren öğelerdir. Formu ve bulunduğu konumdaki görünüşleriyle taç kapıları ya da mihrapları anımsatan yan nişler birçok çalışmada ve sanat tarihi terminolojisi içerisinde çoğunlukla mihrabiye olarak karşımıza çıkmaktadır ((Bayburtluoğlu, 1978: 77; Ünal, 1982: 69). Çalışmamızda “mihrabiye” terimini kullanmak yerine “yan niş” terimi kullanılacaktır. Bunun sebebi mihrabiye teriminin anlam bakımından söz konusu öğenin konumunu karşılamamasıdır. Türkçe’de “-iye” eki sahip anlamına gelmekte ve nesnenin kişiye ya da bir yere ait olduğunu gösteren çekim ekidir. Bu bağlamda “mihrabiye” terimi mihraba ait -mihrabın bulunduğu yer- anlamına gelmektedir. Mihrap ise ibadet yerlerinde Kâbe yönünü gösteren ve duvara girintili olabilen sembolik yerdir. Taç kapıların ana niş kenarlarında yer alan yan nişler yön tayin etme amacı göstermediklerinden, bu öğelere mihrabiye denilmesi anlam açısından hatalı olacaktır. Taç kapı ana nişinin kenarlarında yer alan bu nişler, genel anlamda buldukları yerde yüzeysel görünüm yerine derinlik anlayışı oluşturarak hem mekân etkisi meydana getirmiş hem de taç kapının estetik görünümünü artırmıştır.

Taç kapı yan nişleri Anadolu Selçuklu döneminde inşa edilen yapıların taç kapılarında sıkça karşımıza çıkmaya başlamış, devamında Beylikler ve Osmanlı dönemi mimarisinde de taç kapılardaki yerini korumuştur (Fidan ve Baş, 2022: 201). Bundan dolayı yan nişlerin ilk olarak nerede ve neden ortaya çıktığını, ilk uygulandığının nasıl olduğunu tespit etmek için yaptığımız mimarlık tarihi araştırmalarında konuyu yan nişin isminden gelen “niş” üzerine çekerek araştırıp, bir bakıma nişlerin yan nişlere geçişini oluşturan yolcuğunun analizini ortaya koymaya çalıştık.

Hücre şeklinde duvar girintilerinden oluşan nişlerin oluşum prensibi içerisinde; içerisine kandil gibi aydınlatma araçları, günlük eşyalar ya da kutsal objelerin yerleştirilmesi amacı bulunabilmektedir¹. Adnan Turani (Turani, 1975: 97) niş terimi için “tezyini, pratik ya da inşâî amaçlarla duvarlarda yapılan çeşitli hücre, yuva, göz ve benzerlerine verilen genel terim” ifadesini kullanmaktadır.

İlk yapılış amacının gündelik hayatta kolaylıklar sağlamak olduğu anlaşılan niş Latince’de “nidus” ya da “nest²” kelimelerinden türetilmiş Fransızca bir kelimedir. Boş ve sığ yapılmış mekânda kendi benliğini oluşturmaya çalışan sanatçıyı önce boşluk “void³” korkutmuştu (Yılmaz, 2015: 17). Buna

¹ Britannica Site Tarama (t.y.). 27 Ağustos 2021 tarihinde <https://www.britannica.com/technology/niche-architecture> adresinden erişildi.

² Nest: Yuva.

³ Void: Boşluk.

istinaden sanatçı kendisine verilen bu şans ile belli yerlere vurgu yapmak ve buraları değerli kılmak ya da kutsal olanı göstermek için sade ve sığ haldeki yerlerde nişler açmıştır.

Mustafa Cezar (Cezar, 1977: 35) “Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık” adlı çalışmasında Uygur şehrindeki MS 7-8. Yüzyıllara tarihlenen Akbeşim II. Budist Tapınağı olarak anılan yapının giriş kısmı yan duvarlarında, zeminden yüksekte, heykel koymak için yapılmış niş olduğunu belirtmektedir.

Taç kapı veya geçitlerin hemen yan kısımlarında bulunan yan niş ve benzeri uygulamaları Anadolu öncesi Türk ve İslam kültür medeniyetlerinde çokça görememekteyiz. Anadolu öncesi Türk ve İslam kültür medeniyetlerinde pek tercih edilmeyen bu uygulamayı Anadolu’da mevcudiyetine ulaşabildiğimiz örnekler dahilinde Hitit döneminden itibaren hem savunma hem de estetik kaygıları içeren bir uygulamaya yönelik olarak görebilmekteyiz. Yine Anadolu ve Avrupa coğrafyasında mimarlık tarihi sürecinde inşa edilen yapılar incelendiğinde, yapılarda niş uygulamaları karşımıza çıkar fakat bu uygulamalar yan niş olarak değerlendirmek çokta yerinde bir örnek olamayacaktır. Anadolu Selçuklu devrinde taç kapılarda yerini bulan Yan nişler Anadolu Selçukluları ile aynı devirde ve aynı coğrafyada hüküm süren çağdaş devletlerin mimarisinde karşımıza çıkmamaktadır.

Anadolu’da Yan Nişin Gelişimi

Yunan ve Roma mimarisinde yapıların bir bölümünü vurgulamak için duvar nişleri kullanılırdı. Estetik amaçla yapılan nişler zamanla heykel ve abideler dikmek için kullanılacak yer haline dönüşmüştür⁴. Duvarlarda birer hücre görevi üstlenen nişler zaman içerisinde tapınakların bir bölümü olacak, buralarda kutsallığı vurgulayacak mekân haline gelecek, ardından kiliselerdeki apsis mekanlarını oluşturacaktı. Apsisleri mimari öge olarak devralan kilise mimarisi, artık bunları yapısal öge olarak kullanmak için daha çok sunak odalarını kapsayan yarım daire, çokgen ve nadir de olsa dikdörtgen olarak tasarlanmıştır. Benzer niş uygulamaları sadece Hristiyan mimarisinde görülmez, havralarda Tevratlar genellikle bir niş içerisinde muhafaza edilir, İslam mimarisindeki camilerde mihraplar genellikle bir niş şeklinde olup yön tayin ederler⁵.

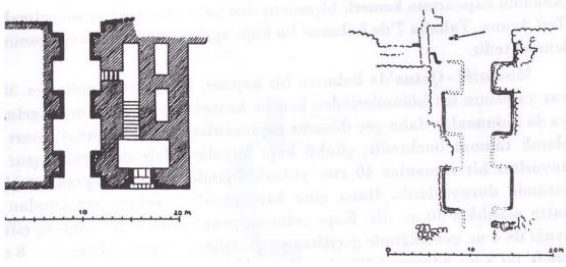
Rudolf Naumann “*Eski Anadolu Mimarlığı*” adlı kitabının “Anıtsal Kapılar” başlığı bölümünde (Naumann, 2019: 310) MÖ 2000’li yıllarda Anadolu ve Kuzey Suriye’de inşa edilen yapıların kapılarının benzerlik gösterdiğini, kapıların kulelerle desteklendiğini ve bu kulelerin köprüler aracılığı ile birbirine bağlandığını ayrıca kapı kütlelerinin iç kısmında kapı odalarının bulunduğunu belirtmektedir. Burada bizim dikkatimizi asıl yapılaş amaçları tamamen savunmaya yönelik olan kapı odaları çekmektedir. Kapı odaları, sur duvarlarının belli noktalarında, sur içerisine geçit sağlayan içe ve dışa taşkın olarak yapılabilen kapıların hemen gerisinde yer alan mekanlardır. Bu mekanlar savunması yapılacak yerin önemine göre tek sıra kapı odalı ya da iki sıra kapı odalı olarak yapılabilmekteydi. Anadolu’da MÖ 2000’li yıllarda içerisinde Boğazköy Hitit yapılarında sıkça inşa edilen kapı odaları geniş olup, art arda iki bölümlü olarak yapılırken (**Figür 1**), Hitit döneminin yıkılışı olan MÖ 1200’lü yıllarda Geç Hitit devletleri ya da Kuzey Suriye krallıklarının uyguladıkları kapılarda kapı odaları savunmaya yönelik olmaktan çıkmış ve Gaziantep Zincirli Höyükteki uygulamalar gibi doğu-batı ekseninde uzanan bir oda haline gelmiştir (**Figür 2**). Ayrıca dönem içerisinde kabartmalı olarak yapılan orthostatların⁶ ortaya çıkışı kapı odalarının olduğu noktada yapısal bir dönüşümü ortaya çıkarmıştır (Naumann, 2019: 310). Rudolf Naumann’ın da belirttiği üzere orthostatların ortaya çıkışı kapı odalarında mekânsal bir değişiklik meydana getirmiş ve bunun sonucunda kapı odaları kapı geçidi kısmında iki yana doğru uzanan mekân olmaktan uzaklaşarak artık bir kabartmaya ya da süslemeye ait mekân haline gelen niş şeklini almış olacaktır. Bunun yanı sıra yine Hitit devrinde, başkent Hattuşa’da inşa edilmiş olan Hava Tanrısı Tapınağının (MÖ 1700-1200) girişinin iki yanında yer alan hücreler nöbetçi odaları olarak nitelendirilmektedir (Mutlu, 1996: 31). Buradan yola çıkarak MÖ 2000

⁴ Britannica Site Tarama (t.y.). 27 Ağustos 2021 tarihinde <https://www.britannica.com/technology/niche-architecture> adresinden erişildi.

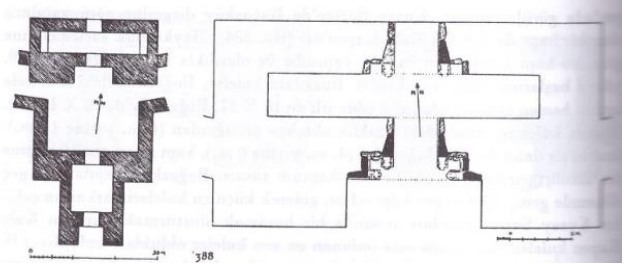
⁵ Wikipedia Site Tarama (t.y.). 19 Ağustos 2021 tarihinde [https://tr.wikipedia.org/wiki/Apsis_\(mimarlık\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/Apsis_(mimarlık)) adresinden erişildi.

⁶ Orthostat: Hitit çağı mimarisinde duvarların alt bölümlerindeki kabartma ile süslü kaplamalar Hasol, Doğan, *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü* (İstanbul: Yem Kitabevi, 1975), 379.

ile 1200 tarihleri arasında Anadolu ve Kuzey Suriye bölgelerinde, mekâna girişi sağlayan kapı kütlelerinin geçit kısmının iki kenarda niş şeklinde bir mekâna sahip olduğunu, bunun önce işlevsel sonra süsleme odaklı olarak yapıldığını söyleyebiliriz.

Figür 1: Çorum Boğazköy Hitit Yapıları Uygulamaları (Rudolf Naumann, 2018)

Figür 2: Gaziantep Zincirli Höyükteki Geç Hitit Uygulamaları (Rudolf Naumann, 2018)

MÖ 3. Yüzyılda Efes'te inşa edilen Mazaeus ve Mithridates⁷ kapısının geçit kenarlarında (**Figür 3**) ve MS 3. Yüzyılda Adana'da Anazarbus⁸ Antik kentindeki Güney Şehir Kapısının (**Figür 4**) geçit kısmındaki nişler, Anadolu'da yan niş şeklinde ifade edilebilecek en erken örnekler olarak karşımıza çıkar. Bu bilgilerden yola çıkarak Anadolu'nun mimarlık tarihi boyunca inşa edilmiş kapılarının geçit kısımlarında, yoğun olmamakla birlikte yan niş şeklinde kullanılabilen mekanlara da yer verilmesi, Anadolu'da henüz Türk-İslam medeniyeti oluşmaya başlamadan önce görülen bu uygulamaların Türk-İslam medeniyetindeki taç kapılarda yer alan yan nişlere dönüşümü yolundaki ilk adımlar olarak gösterilebilir.

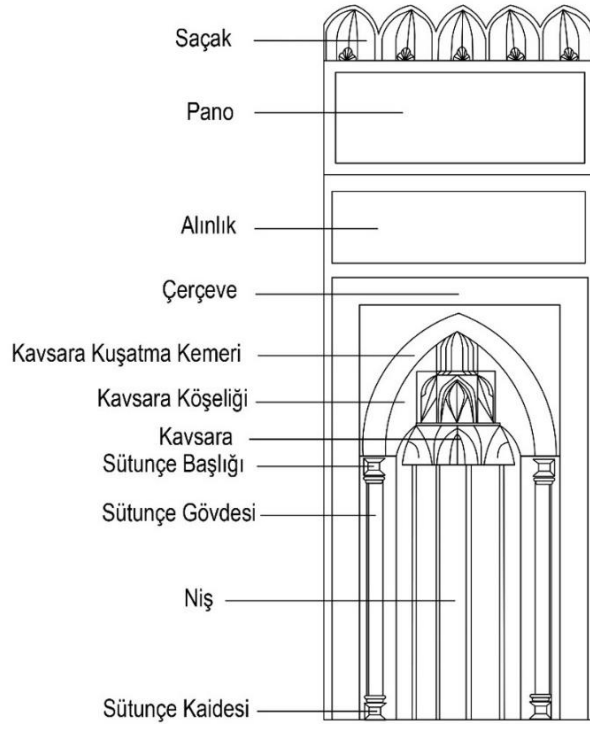
Figür 3: Mazaeus ve Mithridates Kapısı (<https://tr.depositphotos.com/>)

Figür 4: Anazarbus Antik Kenti Güney Şehir Kapısı (<http://wowturkey.com/forum/index.php>)

⁷ Depositphotos Site Tarama (t.y.). 28 Kasım 2021 tarihinde <httpstr.depositphotos.com83306500stock-photo-the-mithridates-and-mazeus-gate.html> adresinden erişildi.

⁸WowTurkey Site Tarama (t.y.). 28 Kasım 2021 <http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=12387&start=80> adresinden erişildi.

Figür 5: Yan Niş Birimleri (Mevlüt Anıl FİDAN)

Anadolu Selçuklu Dönemi Taç Kapı Yan Nişleri

Anadolu Türk mimarisinde Selçuklu döneminde kullanılmaya başlanılan ve devamında Beylikler ile Osmanlı devrinde kullanımı süren yan nişleri Semra Ögel (Ögel, 1966: 4) “*Anadolu Selçukluları'nın Taş Tezini*” adlı çalışmasında, taç kapı ana nişine mekân etkisi kazanmasına yardımcı öğeler olarak tanımlayarak, Anadolu Selçuklu yapılarında ilk örnek olarak Evdir Han'ı (1215-19) vermiş, bunlarla ilgili olarak kapı önünde oturulacak mekân ya da üzerine bir şey bırakılacak yer şeklinde pratik bir tanımlama ortaya koymuştur. Ayrıca Ögel kitabında yan nişler için ilk anlamda kervansaray nöbetçilerinin konumlanacağı bir yer olabileceği şeklindeki tahminini de belirtmektedir. Burada kervansaray nöbetçilerinin konumlanacağı alan şeklinde bir yorum yan niş birimlerinin ölçüleri göz önüne alındığında çok gerçekçi bir yorumdan uzaktır. Günlük eşyaların konulması ya da konuya kervansaray özelinde bakarsak yük binme bindirme noktasında kişiler için yerden yükseltilmiş bir seki görevi de görebilecek öğeler olarak karşımıza çıkabilirler.

Zafer Bayburtluoğlu (Bayburtluoğlu, 1978: 77) ve Rahmi Hüseyin Ünal (Ünal, 1982: 69) yaptıkları çalışmalarda yan nişleri; taç kapı düzenini yinelemekte olan mihrabiyeler ve taç kapıya mekân kimliği kazandıran öğeler şeklinde tanımlamışlardır.

Ahmet Çaycı (Çaycı, 2017: 152) yan nişleri üç farklı yaklaşımla ele almıştır. Birincisi mimarının statik dengelerini temin etmek amacıyla teknik boyutlu mekânsal bir yaklaşım. İkincisi plastik sanatların simetrik gerekçesi olarak estetik bir yaklaşım. Üçüncüsü ise dört eyvan, dört cihet oluşumundan türetilmiş yön tayin eden pusula olarak tanımlamıştır. Yan nişler bir yapıda simetrik statığın net olarak tarif edilmesinde bir bakış olarak ele alınabilir fakat statik dengeleri sağlayacak daha fonksiyonel mimari uygulamalar daha nihai sonuçlar verebilir. Burada plastik sanatların doluluk ve boşluk ilkeleri kapsamında yan nişlerin estetik bir sunuş olması daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Üçüncü yaklaşım olan dört yön kavramından türetilmiş yön tayin eden pusula bakışı da yan nişlere kavramsal bakışı zenginleştiren bir görüştür. Yan nişler cami, medrese, türbe, kervansaray gibi birçok farklı yapı türünde karşımıza çıktığı ve bu yapıların bazen şehrin içindeki yerine bazen de topografik özelliklere bağlı olarak farklı yönlerde inşa edildiği göz önüne alındığında, yan nişlerin yön tayin eden bir pusula olma özelliği ortadan kalkacaktır. Ayrıca yukarıda bahsetmiş olduğumuz yapıların kendi içlerinde birer mescidi ve mihrapları olabildiği durumlarda zaten mihrap burada yön tayin eden bir litürjik unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yan nişler, yapıların cephesel kuruluş ögesi olan taç kapı kütesine dâhil özel bir ögedir ve genişlik, yükseklik ve derinlik yönüyle farklılıklar gösterebilmektedir. Kuruluş açısından tıpkı taç kapıların sahip olduğu saçaklara, mukarnaslı ya da tonozlu kavsaralara, köşe sütunçelerine, kavsara kuşatma kemerine, çerçevelere ve silmelere sahiptir. Anadolu’da, Selçuklu dönemi taç kapılarında karşımıza çıkan süslemeli yan nişler Beylikler ve Erken Osmanlı dönemi (Çakmak, 2001) taç kapılarında da görülürken, Klasik Osmanlı dönemi (Karademir, 2016: 299-314) taç kapılarındaki yan nişlerde daha sade uygulamayla karşılaşılır.

Form özellikleri olarak taç kapıya veya mihraba benzeyen yan nişler ana nişte derinlik etkisi yaratmaktadır. Son zamanlarda Sanat Tarihi bilim dalı içerisinde genel yapısal konuların dışında özel ögesel konular üzerine yapılan çalışmalar, Türk-İslam mimarisinin sanatsal zenginliklerini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda çalışmamız, “Anadolu Türk Mimarisinde Yan Niş Kavramı” şeklinde olup yapı ögesi olan taç kapılarının özel bir ögesi olan yan nişlerin genel ve ayırt edici özelliklerini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anadolu Selçuklu dönemi yapılarından camiler, medreseler, kervansaraylar ve türbelerde sıkça kullanılan yan nişler, dönemin taç kapılarında en çok tercih edilen elemanlar arasında yer almaktadır. Anadolu Selçuklu döneminde cami, medrese ve kervansarayların taç kapılarında görülen yan nişler; saçak, alınlık, pano, kavsara kuşatma kemeri, kavsara, çerçeve, niş ve sütunçe unsurlarından oluşmaktadır (**Figür 5, Figür 6, Figür 7, Figür 9**). Türbe geçitlerinin dar tutulmasına bağlı olarak türbelerde kullanılan yan nişlerin birimleri daha azdır. Anadolu Selçuklu dönemi türbelerinde yan niş uygulamaları çok az tercih edilirken, bu uygulamalarda genellikle Kayseri Döner Kümbet örneğinde olduğu gibi kavsara ve niş birimleriyle karşımıza çıkmaktadır (**Figür 8**).

Anadolu Selçuklu dönemi taç kapılarındaki yan nişlerin sahip olduğu süslemeler, dönemin değişen şartlarına uygun olarak Moğol istilasının öncesi ve sonrası olarak değerlendirilebilir. Moğol istilasından önce inşa edilen yapılardaki süslemeler genellikle derinliği az olan zemin oyma teknikleriyle yapılan ve ağırlıklı olarak da geometrik süslemeler içermektedir (**Figür 7**). Bu durum Moğol istilasından sonra ve merkez Konya’dan uzaklaştıkça değişim göstermektedir. Bu süreçte geometrik süslemenin yerini bitkisel ve yazılı süsleme almıştır. Bitkisel süslemeler doğal hallerine yakın olarak plastik ifadesi yüksek ve daha çok yüksek satırlı zemin ve motif oyma teknikleri kullanılarak yapılmıştır (**Figür 9**).

Figür 6: Erzurum Ulu Cami (1179) Taç Kapı Sağ Yan Nişi

Figür 7: Aksaray Sultan Hanı (1229) Açık Bölüm Taç Kapı Sağ Yan Nişi

Figür 8: Kayseri Döner Kümbet (1275) Taç Kapı Yan Nişi

Figür 9: Sivas Gök Medrese (1271) Taç Kapı Yan Nişi

Beylikler Dönemi Taç Kapı Yan Nişleri

Anadolu Selçuklu döneminin hemen ardından Anadolu topraklarında başlayan ve Anadolu'nun birçok bölgesinde kurulan beyliklerden oluşan Beylikler döneminde farklı özelliklere sahip yapılar ortaya konmuştur. Anadolu Selçuklu döneminin yenilikçi bir ardılı olarak günümüzdeki Konya, Karaman, Aksaray, Niğde ve Mersin gibi illerde hüküm süren Karamanoğulları döneminde de yan niş uygulamalarına sıkça yer verilirken diğer Anadolu Beylikleri yapılarındaki taç kapılarda bu uygulamaya yer verilmiştir.

Karamanoğulları hüküm sürdüğü bölgede Anadolu Selçuklu döneminin mimari ve süsleme mirasını taşıyarak ve topraklarının etrafında yer alan komşu kültürlerden de etkilenerek yeni formlar meydana getirmiştir. Bu yeni formlar arasında, hüküm sürdüğü toprakların güneydoğusunda yer alan Memluklerden etkilenerek ortaya koyduğu dar ve yüksek taç kapılar ve bazı süsleme unsurları dikkati çeker (Şaman Doğan, 2006: 131-149). Karamanoğulları taç kapı ve süsleme formlarında bazı değişiklikler yapsa da yan niş uygulamasında fazla bir değişiklik yapmamıştır (**Figür 10**). Genellikle medreselerde ve Hüdavent Hatun Türbesi'nde karşımıza çıkan yan nişler tıpkı Anadolu Selçuklu döneminde de kullanıldığı gibi saçak, alınlık, pano, kavsara kuşatma kemeri, kavsara, çerçeve, niş ve sütunçe birimlerinden oluşmaktadır. Yine bu dönemde yapılan türbelerde de yan niş uygulamaları karşımıza çıkarken, burada da yan nişler kavsara ve niş birimlerine sahip olacak şekilde yapılmıştır (**Figür 12**).

Karamanoğulları döneminde yan nişler yine dönemin süsleme anlayışına uygun bir süsleme düzenine sahiptir. Anadolu'nun Moğollar tarafından gerçekleştirilen istilasından sonra görülen süslemedeki form ve kompozisyon değişikliği bu dönemde de varlığını göstermektedir. Süslemeler genel olarak bitkisel kompozisyonlardan oluşurken, Niğde Ak Medrese taç kapı yan niş panolarında olduğu gibi geniş alanların dolgulanmasında da geometrik süslemelere yer verildiği görülmektedir (**Figür 11**).

Figür 10: Karaman Hatuniye Medresesi (1382) Taç Kapı Sol Yan Nişi

Figür 11: Niğde Ak Medrese (1409-1410) Taç Kapı Sağ Yan Nişi

Figür 12: Hüdavent Hatun (1312-1313) Taç Kapı Sağ Yan Nişi

Anadolu'daki diğer Beyliklere ait taç kapılarda yan niş uygulamasına İlhanlı yapılarından olan Yakutiye Medresesi (1310), Saruhanoğulları yapılarından Manisa Ulu Cami (1366) ve Menteşeoğulları yapılarından olan Balat İlyas Bey Cami (1404) gibi yapılarda rastlanılmaktadır. Erzurum'daki İlhanlı etkilerinin yoğun olduğu 14. Yüzyılda inşa edilen bu yapının taç kapı geçidi kenarlarında da tıpkı Anadolu Selçuklu geleneklerine göre yapılmış yan nişler bulunmaktadır (**Figür 13**). Erken Osmanlı döneminde inşa edilen Bursa Ulu Cami (1396-1400), Bursa Yeşil Cami (1419) ve 1437-1447 yılları arasında yapılmış olan Edirne Üç Şerefeli Caminin harim giriş kapılarında Osmanlı döneminin erken dönem için taç kapı yan niş

uygulamaları görülmektedir (**Figür 14**). Erken Osmanlı yapılarında küçük çaplı yapılarda yan niş uygulamaları sıkça tercih edilmezken, bu süreçten sonra başlayan Klasik Osmanlı dönemi yapılarında neredeyse tüm taç kapılarında görülen yan niş uygulamaları, 1665 yılında tamamlanan Eminönü Yeni Cami'ye kadar devam etmiştir. Klasik Osmanlı döneminin mimari ahenginin sonuna gelindiği, klasik yapıların ortadan kalktığı (Baş, 2013: 205) bu dönemin ardından başlayan Geç Osmanlı dönemi mimarisinde düşünce akımlarının mimariye yansımalarıyla birlikte mimari formların değişimi sonucu taç kapılarında form özellikleri değişmiş bu süreçte yan nişlere pek yer verilmemiştir.

Figür 13: Erzurum Yakutiye Medresesi (1310) Taç Kapı Sağ Yan Nişi

Osmanlı Dönemi Taç Kapı Yan Nişleri

Klasik Osmanlı dönemindeki yan nişler, Anadolu Selçuklu ve Beylikler dönemindeki yan nişlerden başta mermer malzeme kullanım farkı ile karşımıza çıkmaktadır. Önceki dönemlerde en çok tercih edilen malzeme yöresel kesme taş iken, Osmanlı döneminde özellikle selatin camileri başta olmak üzere doğrudan mermer malzeme kullanımı tercih edilmiştir. Klasik Osmanlı dönemi yan nişlerinde genellikle pano, kavsara ve niş birimleri tercih edilirken, saçak, kavsara kuşatma kemeri ve sütunçe uygulamasına fazla yer verilmemektedir.

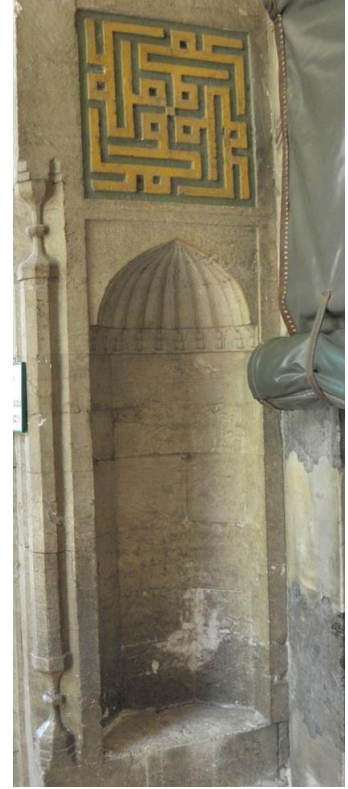
Klasik Osmanlı döneminde inşa edilen yapı taç kapı yan nişlerinde süsleme uygulamaları dönemin anlayışına uygun olarak çok fazla süslemeye sahip olmamakla birlikte, mevcut süslemeler daha çok panolarda yazılı levhalar ve yazı kuşakları, kavsara köşeliklerinde gülbezeklerde veya kabaralar şeklinde karşımıza çıkmaktadır (**Figür 14**, **Figür 15**, **Figür 16**).

Figür 14: Edirne Üç Şerefeli Cami (1437) Taç Kapısı Sol Yan Nişi (Ali Baş, 2023)

Figür 15: Süleymaniye Cami (1551) Avlu Taç Kapısı Sol Yan Nişi

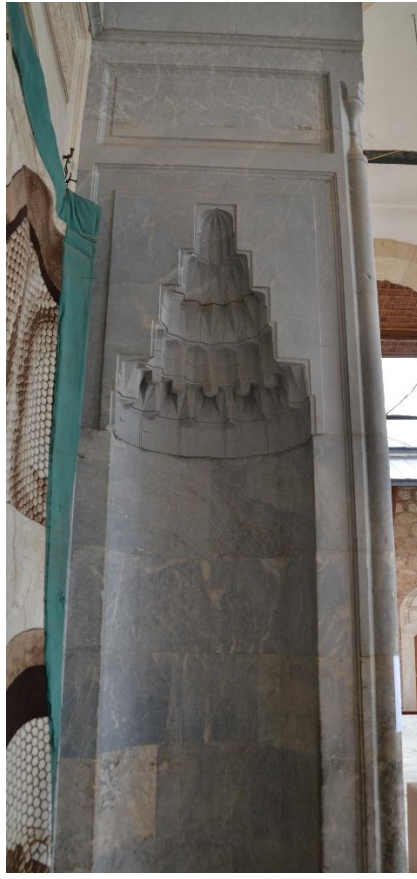
Figür 16: Haseki Külliyesi Cami (1551) Taç Kapısı Sol Yan Nişi (Ali Baş, 2023)

Osmanlı Dönemi mimarisi taç kapılarında da çokça kullanılan yan nişler hem başkent olan İstanbul'da hem de taşrada inşa edilen külliye birimlerinde ve müstakil cami, medrese ile türbe gibi yapılarda da taç kapılarda tercih edilen bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Anadolu'da Amasya Bayezid Paşa Cami (1414), Afyon'da Gedik Ahmet Paşa Cami (1475) (Karademir, 2017: 497) (**Figür 17**), Konya Sultan Selim (Süleymaniye) Cami (1563), Ilgın Lala Mustafa Paşa Külliyesi Cami (1576) (**Figür 18**) gibi yapıların taç kapıları karşılıklı olarak konumlandırılmış yan nişlere sahiptir.

Klasik Osmanlı dönemini takiben başlayan Geç Osmanlı Mimarisi döneminde de Klasik dönem geleneğinin kısmen sürdürüldüğü örnekler karşımıza çıkar. Bu örneklerden biri 18. yüzyılda inşa edilmiş olan Hekimoğlu Ali Paşa adına yapılan Hekimoğlu Camidir. Geç dönemde değişen mimari üslubun aksine Hekimoğlu Cami (1734-1735) Klasik dönem özelliklerini yansıtırken taç kapının geçit kısmına da yan nişleri uygulamıştır. Klasik dönemde daha az süsleme ile karşımıza çıkan yan nişler geç dönem yapısı olan bu camide kavsara köşelikleri ve çerçevelerindeki bitkisel süslemeyle istisna örneklerden biri olarak karşımıza çıkar (**Figür 19**). Geç Osmanlı mimarisinde farklılaşan sanat ve kültür ortamında mimari yapıların giriş cephelerindeki uygulamalar da değişmeye başlamıştır. Bu süreçte yan nişlerin kullanım tercihinin azaldığını görmekteyiz.

Figür 17: Gedik Ahmet Paşa Cami (1475) Taç Kapı Sağ Yan Nişi (Karademir, 2017: 505)

Figür 18: Ilgın Lala Mustafa Paşa Külliyesi Cami (1576) Taç kapı Sağ Yan Niş

Figür 19: Hekimoğlu Ali Paşa Cami (1734-1735) Taç Kapı Sağ Yan Nişi (Ali Baş, 2023)

Türklerin Anadolu'ya girişinden itibaren devam eden süreçte, Türkler fethettikleri her bölgede yürüttükleri iskân politikası sonucunda zengin bir kültürel alt yapı oluşturmuştur. Bu zengin kültür sayesinde ve İslam inancının da etkisiyle farklı türde yapılar inşa etmişlerdir. Anadolu Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı dönemlerinde inşa edilen yapılarda en çok dikkat çeken öğeler her zaman taç kapılar olmuştur. Taç kapılar dışarıdan bakıldığında yapıların ihtişamını arttıran ve aynı zamanda yapıların kimliklerini oluşturup, içeriye davet ettiren mimari öğelerdir. Taç kapılardaki uyum içerisinde yapılan süsleme kompozisyonları bazen farklı sembolik ve simgesel anlamlar ifade etse de bazen de dönemin estetik geleneğinin yansıması şeklinde olmuştur. Taç kapıların sahip olduğu bu estetik olgu, taç kapıların iç kenarlarında yer alan ve saçak, mukarnaslı ya da tonozlu kavsara, köşe sütunçeleri, kavsara kuşatma kemeri, çerçeve ve silmeleriyle bazen kendilerinin küçültülmüş birer kopyası şeklinde izlenen yan nişlere de yansımıştır. Bu durum Anadolu Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı döneminde inşa edilen yapılarda en belirgin şekliyle izlenebilmektedir.

Türkler öncesi Anadolu ve Anadolu önceki Türk-İslam medeniyetlerinde cephelerde karşımıza farklı sebeplerle yapılmış niş birimleri çıkarken adeta taç kapıların olmazsa olması süsleme ögesi olan yan niş uygulamaları görülememektedir. Yan nişleri taç kapıların birer unsuru olarak görmeye başladığımız dönem Anadolu Selçuklu dönemi mimarisidir, bu nedenle biz bu yan nişlere Anadolu Selçuklularının türetmiş olduğu bir süsleme uygulaması diyebiliriz. Anadolu Selçuklularından önce görülmemeyen yan niş uygulamaları bu dönemden sonra Anadolu Beylikleri ve Osmanlı mimarisi dönemlerinde görülmesi bunu bir Anadolu Selçuklu geleneğinden Anadolu geleneğine dönüşmesine neden olmuştur.

Anadolu'da Türk döneminde inşa edilen yapıların taç kapılarında birbirine bakışık olarak yapılan yan nişler genellikle taç kapının taştan olan inşa malzemesi ve süsleme olgusuyla uyumluluk göstermektedir. Anadolu Selçuklu ve Beylikler döneminde yan nişlerdeki süslemeler çoğunlukla geometrik

ve bitkisel kompozisyonlarla oluşurken, yazılı süslemeye daha az rastlanılır. Süslemeler oluşturulurken oyma ve kazıma olarak iki farklı teknik kullanılmıştır. Osmanlı dönemi mimarisinde karşımıza daha çok mermer malzemedan yapılmış yan nişler çıkmaktadır. Bu dönemde yan nişlerde çok fazla süsleme görülmemekle birlikte genellikle alınlık veya pano birimlerinde yazılı süslemelere ve kavsara köşeliklerinde geometrik ya da bitkisel süslemeli gülbezek veya kabralara yer verilmiştir. Yan nişler buldukları cephede zemine yarım daire veya çokgen planlarla yerleşmektedir. Bu iki plan dışında dilimli yan niş uygulamaları da bulunurken bunlar Sivas Gök Medrese, Erzurum Çifte Minareli Medrese Taç Kapı yan nişlerinde görülür. Yan nişlerin niş kısımlarını genelde yarım kubbe formları, istiridye formları ya da mukarnaslar örtmektedir. Taç kapı ve mihraplara tip olarak benzerlikler gösteren yan nişler tipolojik olarak aynı ölçüde değerlendirilebilir bir durumdadır. Yan nişlerde tıpkı mihrap ve taç kapılar gibi ters “U” formunda çerçevelerle kuşatılmakta, genellikle mukarnas olmak üzere istiridye ve yarım kubbelerle örtülmekte, kavsara kuşatma kemerleri ve köşeliklere sahip olabilmektedir.

Anadolu Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı dönemlerinde inşa edilen yapıların taç kapı yan nişleri dikkatle incelediğinde bunların genel olarak taç kapı iç kenarlarındaki ağır görünümü ortadan kaldırılmak amacıyla estetik kaygılarla yapıldığı anlaşılmaktadır. Yine yan nişler, taç kapı ve mihrapların küçültülmüş tiplerine benzerken, bu öğelerde her döneme ait teknik ve süsleme farklılıkları da görülmektedir. Anadolu Selçuklu dönemi mimarisinde sıkça tercih edilmeye başlanılan bu uygulama benzer tip ve özelliklerle Beylikler döneminde ve Osmanlı Dönemi mimarisinde de tercih unsuru olmaya devam etmiştir. Yan nişlerin form ve plan özellikleri bizleri dönemsel farklılıklara götürmezken biz bu dönem ayrımını sadece süsleme üzerinde izleyebilmekteyiz.

Çalışmamızı Anadolu Selçuklu Mimarisinin devamı niteliğindeki Anadolu Beylikler dönemi yapılarındaki yan niş mevcudiyetini ve daha sonrasında Osmanlı Mimarisi dönemleri içerisindeki yan niş mevcudiyetini genel ana hatlarıyla gösterip sunmuş bulunmaktayız. Amacımız Anadolu coğrafyasında Türk Mimarisinde oldukça tercih edilen bu yan niş uygulamasının tüm dönemlerde varlığını sunmak ve Anadolu Selçuklu döneminden sonra detaylarıyla yapılacak bir çalışmanın ön hazırlığını ve ana hattını oluşturmaktan ibarettir.

Kaynakça

- Baş, A. (2013). Osmanlı Sanatında Ahenk. 6. *Dini Yayınlar Kongresi – İslam, Sanat ve Estetik*, 6, 199-212.
- Bayburtluoğlu, Z. (1978). Anadolu Selçuklu Devri Büyük Programlı Yapılarında Önyüz Düzeni, *Vakıflar Dergisi*, 11, 67-104.
- Britannica Site Tarama* (t.y.). 27 Ağustos 2021 tarihinde <https://www.britannica.com/technology/niche-architecture> adresinden erişildi.
- Cezar, M. (1977). *Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık*. İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları.
- Çakmak, Ş. (2001). *Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Taç Kapılar: 1300-1500*. Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Çaycı, A. (2017). *İslam Mimarisinde anlam ve Sembol*. Konya, Palet Yayınları.
- Depositphotos Site Tarama* (t.y.). 28 Kasım 2021 tarihinde <httpstr.depositphotos.com83306500stock-photo-the-mithridates-and-mazeus-gate.html> adresinden erişildi.
- Fidan, M. A. & Baş, A. (2022). Karamanoğlu Medreselerinde Taç Kapı Yan Nişleri. *SEFAD*, 47, 199-218.
- Hasol, D. (1975). *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, İstanbul, Yem Kitabevi.
- Karademir, M. (2016). Mimar Sinan dönemi camilerinde taç kapı tasarımı. *SUTAD*, 40, 299-314. doi: 10.21563/sutad.270384
- Karademir, M. (2017). Afyon Gedik Ahmet Paşa Cami Taç kapısı. *SEFAD*, 38, 493-506.
- Mutlu, B. (1996). *Mimarlık Tarihi Ders Notları*. Ankara, Mengitan Matbacılık.
- Naumann, R. (2019). *Eski Anadolu Mimarlığı*. Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ögel, S. (1966). *Anadolu Selçuklularının Taş Tezyinatı*. Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Şaman Doğan, N. (2006). Kültürel Etkileşim Üzerine: Karamanoğulları-Memlûklü Sanatı. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 23-1, 131-149.
- Turani, A. (1975). *Sanat Terimleri Sözlüğü*, Ankara, Toplum Yayınevi.

- Ünal, R. H. (1982). *Osmanlı Öncesi Anadolu – Türk Mimarisinde Taç Kapılar*. İzmir, Ege Üniversitesi Yayınları.
- Vikipedia Site Tarama* (t.y.). 19 Ağustos 2021 tarihinde [https://tr.wikipedia.org/wiki/Apsis_\(mimarlar%C4%B1k\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/Apsis_(mimarlar%C4%B1k)) adresinden erişildi.
- WowTurkey Site Tarama* (t.y.). 28 Kasım 2021 tarihinde <http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=12387&start=80> adresinden erişildi.
- Yılmaz, M. (2015). *Sanatın Felsefesi, Felsefenin Sanatı*. Ankara, Ütopya Yayınları.

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür (Type): Araştırma Makalesi **Gönderim Tarihi (Submission Date):** 8 Mayıs 2024
Kabul Tarihi (Acceptance Date): 27 Mayıs 2024 **Yayımlanma Tarihi (Publication Date):** 30 Haziran 2024

Atıf Künyesi (Citation): Muşmal, H. (2024). Anadolu'nun İlk Köy Dergisi: Aktepe Çavuş Köyü Dergisi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 7 (1), 40-54.

DOI: <https://doi.org/10.47948/efad.1480189>

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları Creative Commons Atıf Gayri Ticari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC-ND 4.0) olarak lisanslıdır.

Dergide yayımlanan makalelerin bilimsel ve hukuki sorumluluğu tamamen yazar(lar)ına aittir.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their published work and their work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC-ND 4.0).

The scientific and legal responsibility of the articles published in the journal belongs entirely to the author(s).

ANADOLU'NUN İLK KÖY DERGİSİ: AKTEPE ÇAVUŞ KÖYÜ DERGİSİ

Hüseyin MUŞMAL*

Öz

Tam adıyla “Aktepe Çavuş Köyü Aylık Fikir, Sanat ve Eğitim Dergisi” Anadolu’da bir köyde çıkarılan ilk dergidir. Adını yerleşimin yakınlarındaki bir tepeden alan derginin çıkarıldığı yıllarda Çavuş Köyü, Beyşehir Kazası Hüyük Nahiyesi’ne bağlı idi. 1962 yılında kurulan Çavuş Köyü Güzelleştirme ve Yurt Yaptırma Derneği’nin bir yayın organı olarak 1966 yılında çıkarılmaya başlanan dergi maddi sıkıntılar nedeniyle ancak 12 sayı yayımlanabilmiştir. Dernek yöneticileri ve köylülerin katkılarıyla çıkarılan derginin yazar kadrosu büyük oranda bölgede görev yapan öğretmenlerden oluşmaktadır. Yaklaşık 190 yazının yayımlandığı ve 85 ayrı yazarın katkı verdiği dergide başta köy hayatı ve sorunları olmak üzere çeşitli konularda makaleler, anılar, hikâyeler, öyküler ve özellikle çok sayıda şiir yayımlanmıştır. Dergide Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün “Köylü Milletın Efendisi”dir.” sözü gereğince, çağdaş uygarlık yolunda yürümesi ve kalkınması adına köylünün öz hakkını talep etme mücadelesi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler Aktepe, Çavuş Köyü, Kırsal, Beyşehir, Dergi, Edebiyat.

* Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Konya/Türkiye. E-Posta: hmusmal@hotmail.com,
Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-3137-0069>.

ANATOLIA'S FIRST VILLAGE JOURNAL: AKTEPE ÇAVUŞ VILLAGE JOURNAL

Abstract

The first journal published in and for a village in Anatolia was the "Aktepe Çavuş Village Monthly Journal of Ideas, Arts, and Education". Named after a hill near the settlement, the village Çavuş was a part of the Hüyük Subdistrict of Konya's Beyşehir District around the time of this journal's publication. The journal was a part of the 1962-found Çavuş Village Landscaping and Accommodation Development Society's publishing branch, founded in 1962. Publishing started in 1966, but only 12 issues could be issued due to financial circumstances. The journal was published with the contributions of the association's administrators and villagers, and its editorial staff was primarily composed of teachers working in the region. About 190 articles were published within its pages, and 85 different authors contributed to it. Besides articles, the journal included many other mediums, all of which primarily dealt with issues about village life and problems thereof. Memoirs, stories, narratives, and poems on various subjects entered the journal. Following Mustafa Kemal Atatürk's words, "The Villager is the Master of the Nation", the journal advocated for the villagers' right to demand their rights, speak for themselves, and to receive the necessary modernization and development.

Keywords Aktepe Çavuş Village, Rural, Beyşehir, Journal, Literature.

1. Derginin Kimliği, Künyesi ve Yayın Politikası

1.1. Kimlik ve Künye Bilgileri

Aktepe Çavuş Köyü Dergisi, Anadolu'da bir köyde çıkarılan ilk köy dergisidir¹. Derginin yayımlandığı yıllarda Çavuş Köyü Beyşehir Kazası Hüyük Nahiyesi'ne bağlı idi. Adını yerleşimin yakınlığında bulunan ve yazarlarının ifadesiyle "Çavuş'un başını yasladığı Aktepe'den" alan² dergi, Anadolu'da köyden beslenen ilk dergi değildi. Aktepe Çavuş Köyü Dergisi'nin özelliği doğrudan köyden yayınlanan ilk dergi olmasıydı³. Tam adıyla "Aktepe Çavuş Köyü Aylık Fikir, Sanat ve Eğitim Dergisi", 1962 yılında kurulan Çavuş Köyü Güzelleştirme ve Yurt Yaptırma Derneği'ni⁴ bir yayın organı olarak 1966 yılında çıkarılmıştır⁵. Bu nedenle derginin sahibi ilk sayıda "Mehmet Taşdiken" olarak belirtilmişken, dernek başkanının değişmesi nedeniyle sonraki bütün sayılarında sahibi Mehmet Erdoğan olarak ifade edilmiştir. İlk sayısından itibaren "Yazı İşlerini Yöneten" kişi olarak Mehmet Yılmaz'ın ismi verilirken, 4. sayısından itibaren künyeye "Yazı İşleri Kurulu" da ilave edilmiş ve burada Mehmet Özkan, Ahmet Eser, Mehmet Yılmaz ile Mehmet Şahin'in isimleri zikredilmiştir. Yayın kurulunda yer alan Öğretmen Mehmet Şahin, Aktepe Dergisi'ni bir imecenin ürünü olarak değerlendirmekte ve köylülerin ağzı-dili olma iddiasıyla çıkarılan Aktepe'nin Türkiye'de köyden çıkan ilk dergi olma onuruyla tüm Anadolu'yu kucaklama şansını derneğin aracılığıyla yakaladığını ifade etmektedir⁶.

Derginin bütün sayılarında "Yönetim Yeri" olarak Çavuş Köyü ve yazışma adresi olarak da Aktepe Çavuş Köyü-Beyşehir bilgisine yer verilmiştir. Âdet olduğu üzere "Gönderilen Yazılar Geri Verilmez, Yazıların Fikir Sorumluluğu Yazarına Aittir" notu künyeye düşülmüştür. Bununla birlikte yıllık 10 lira, 6 aylığı 6 lira ve sayısı 100 kuruş olarak belirlenen dergide 6. sayıdan itibaren "Abonelerimiz abone ücretlerini Ziraat Bankası Beyşehir Şubesine yatırabilir." bilgisi de paylaşılmıştır⁷. Bu tarihlere Beyşehir'de bir matbaa bulunduğu halde her sayısı aşağı yukarı 20'şer sayfadan oluşan Aktepe Dergisi'nin

¹ Eser, 1966: 7.

² Aktepe, Kasım 1966: 1.

³ Şahin, 1994: 116.

⁴ Özkan, 1966: 2.

⁵ Ek 1'de derginin bir kapak görseline yer verilmektedir.

⁶ Şahin, 1994: 21.

⁷ Ek 2'de banka cüzdanının bir fotoğrafına yer verilmektedir.

1. sayısı Yeni Meram Basımevi'nde, 2, 3, 4, 5, 6, 7. ve 8. sayıları Yıldız Matbaası'nda, 9-10 ve 11-12. sayıları ise Ülkü Basımevi'nde dizilip basılmıştır.

Aktepe Dergisi'nin ilk sayısının yayınlanmasından itibaren yöneticileri tarafından dergi aboneliğinin teşvik edildiği görülmektedir. Nitekim derginin 2. sayısında "Bizden Gün'cülere" isimli yazısında yayın kurulu üyesi Öğretmen Ahmet Eser, okuyuculara hitaben "*Derneğimizin çıkardığı Aktepe sizlerin dertlerini yazacaktır. Onu bol bol okuyun, okutun; abone olun, abone bulun.*" demektedir⁸. Ahmet Eser bir diğer yazısında, "*Aktepe, Aktepe'den nasiplenmişlerin maddi ve manevi yardımlarına muhtaçtır. Derginin tanıtılmasında abone işlerinde hepimiz sorumluyuz.*" diyerek, 3. sayıya ulaşıldığı tarihlerde 300'ün üstünde abonesi bulunduğunu ifade etmektedir⁹. Nitekim derginin 6, 7. ve 8. sayılarının son sayfasında, abonelerin isimleri, meslekleri ve memleketleri listeler halinde verilmiştir. Derginin 6. sayısında ilk 74 abone, 7. sayısında 75'ten başlayarak 222 abone, 8. sayısında ise 223'den başlayarak 340 abonenin bilgisine yer verilmiştir. Gazetenin 9. ve 10. sayısında abone bilgilerinin verilmesine devam edilemediği için özür beyan edilmiştir. Arşivimizde yer alan bir vesikada Aktepe Dergisi'nin 750 civarında abonesinin kaydına dair bilgiler bulunmaktadır. Aboneler arasında her türlü meslek erbabının bulunduğu anlaşılabilir. Birlikte daha ziyade öğretmenlerden oluşan geniş bir kesim dikkat çekmektedir. Özellikle Beyşehir, Seydişehir, Bozkır gibi yakın çevreler ile Konya, Ankara ve İstanbul gibi şehirlerde yoğun olmak üzere ülkenin pek çok yerinden abonenin bulunduğu anlaşılmaktadır.

1.2. Yayın Hayatına Başlaması ve Yayın Periyodu

Aylık olarak çıkarılması planlanan ve ilk sayısı 1966 Kasım ayında yayımlanan Aktepe Çavuş Köyü Dergisi ancak 12 sayı çıkarılabildiği görülmektedir. 1967 yılı Haziran ayına kadar aylık düzenli olarak yayımlandığı anlaşılan derginin maddi sıkıntılar nedeniyle geciken yeni sayısı Temmuz-Ağustos adıyla çıkarılabılırken, bir sonraki sayısı da yine aynı nedenlerle geciktikten Eylül-Ekim sayısı olarak birlikte yayımlanabilmiştir.

Derginin içinde bulunduğu sıkıntılar 7. sayısının girişinde açıkça şöyle ifade edilmiştir: "*Üç ay yaşarsanız sizi başarılı sayar, alkışlarız diyen dostlarımız vardı ve haklılardı. En güç koşullar içinde çıkmak ve yaşamak öyle görüldüğü gibi kolay bir iş değildi... Yedinci sayımız ellerde. Kendimizi başarılı saymıyoruz. Aktepe'nin ciltlerini bekleriz diyen dostlarımız da vardı. Ve böylece onlar da haklılardı. Onların da bağrılarına tak diyen bir şey vardı... Aktepe köyün içinden ve köyün bir tepkisi sonucu doğmuş, yayın alanına girmişti. Türk köylüsü bilinçlenmişti. Kendi sorunlarının kavgasını yine kendisi verecekti... Sayın okurlarımız sizlerden aldığımız güçle yedi aydır çıkıyoruz ve çıkacağız. Yedi aydır çıkarız da yedi yüz kuruşluk reklam ve ilan parası almadık. Ülkemizdeki bazı kuruluşlar büyük kentlerde yayınlanmakta olan gazete ve dergileri koruyup kollarken bizi görmemezlikten gelmektedir. Üzüntümüz Türk köyüne her alanda olduğu gibi bu yönden de yan bakılmasıdır. Biz para kazanmak için değil, "kepenek içinde yatan aslanları" kazanmak için çıkıyoruz. Kutlu saydık bu yolu. Olanaklarımızı zorlayacak ve gücümüzün yettiğince kavgamızı sürdüreceğiz. Sizlere saygılar.*"¹⁰

Söz konusu açıklamadan da anlaşıldığı gibi, büyük zorluklarla hazırlanan Aktepe Dergisi zaman içerisinde dizgi ve baskı masraflarını dahi karşılayabilecek reklam ve ilan gelirlerinden yoksun kalmıştır. Durumu okuyucuları ile paylaşan dergi yöneticileri, bir bakıma onlardan yardım istemekte ve imkânlarını zorlayarak güçleri yettiğince dergiyi çıkarmaya devam edeceklerini ifade etmişlerdir. Ancak yapılan bu uyarı ve destek taleplerine rağmen bu süreçte maddi zorlukların aşılamadığı anlaşılmaktadır. Nitekim bu nedenle dergi yöneticileri 9. ve 10. sayıların birleştirilerek yayınlanması durumunu şöyle açıklamışlardır:

"Sevgili Aktepe Okurları

Köy ve köylü sorunlarının su yüzüne çıkmasında payımız olması ereği ile heyecanlı ve dayançlı olarak atıldık ortaya. Bâb-ı Âliye meydan okuyuşumuz da köyden çıkan ilk dergi oluşumuzdandı. Büyük kentlerin sürükleyici havasına kapılmış olan güçlü dergi ve gazetelerin göremeyeceği ya da çıkarlarına

⁸ Eser, 1966: 2.

⁹ Eser, 1967: 13.

¹⁰ Aktepe, Mayıs 1967: 1.

dokunur korkusuyla görmemezlikten geldikleri birçok köy dertleri vardı. Biz birer köy çocuğu olan Aktepe'ciler bu sorunların içinde yaşamıştık, bilirdik. Hiçbir kişisel çıkar gözetmeksizin yazacak, dilimizin döndüğünce yararlı olmaya çalışacaktık topluma. Çalıştık. Gücümüzün yettiğince çaba gösterdik ama zaman oldu ki maddesel olarak haksızlıklar dayanılmaz hale geldi. Zaten yeni kurulmuş, ayakta durabilmek için didinen bir derneğin organıydık. Tüm umudumuz bizleri destekleyeceklerini sandığımız köycü aydınlardı ancak yazı ve para bakımından yeterli desteği bulamadık. Az da olsa bir telif hakkı ödeyememiştik çünkü. Okullarımızdan gördüğümüz ilgiyi hizmetlerini kamu yararına adadıklarını söyleyenlerden göremedik. Reklamları yoluyla yardımlarını istediğimiz bankalarsa sudan nedenlerle yardımdan kaçındılar. Gerçek şu idi ki, bu kuruluşlar tüm olanaklarını büyük kentlerde çıkan hatırlı dergileri yöneltmişlerdi. Bu nedenlerle iki sayıyı birleştirmek zorunluluğunu duyduk. Bugüne dek abone bedellerini gönderememiş olan Aktepe okurlarının çabalarımıza katkıda bulunmaları içinde bulunduğumuz güçlüğü yenmemize çare olacaktır.”¹¹

Büyük emek ve çabalarla çıkarıldığı anlaşılan Aktepe Dergisi yapılan bütün mücadelelere rağmen maddi imkânların yetersizliği nedeniyle ilk sayısının çıkarıldığı 1966 Kasım ayından bir yıl sonra, 1967 yılı Ekim ayında yayınına ara vermek zorunda kalmıştır. Derginin yöneticileri bu durumu 11-12. sayının önsözünde şu şekilde duyurmuştur:

“Son sözümüz değil

At ölür meydan kalır yiğit ölür şan kalır. Çıkış nedenlerini ilk sayımızın ilk sözüyle açık olarak belirtmiştik. Kendi öz yurdunda bir konuk psikolojisi içinde çektiklerini içine dökme durumunda kalan, uğradıkları haksızlıkları ve bin bir türlü sorunlarını ilgililere söylemekten çekinen insanların Türk tarihinde ilk kez sesini yükseltmesiydi Aktepe. Köy ve köylü sorunlarına burun kıvrıranlara bir şamar olmak ülküsü ile yola çıkmıştı. Ismarlama basın köy sorunlarına ilgisizliğinin zorlamasıydı bir bakıma ve işte Aktepe söyleyeceklerini bitiremeden bekleme durumuna geçmiştir. Evet, Sayın Okurlarımız yayınımızı ara veriyoruz. Bunu söylemek zor. Ne var ki maddi olanaklarımız bizi bu duruma getirdi. Azığı tükenmedik yiğit olmaz derler atalarımız. Bizim de azığımız tükendi. Ne denir böylesine, Kader Utansın. Biz Aktepe'ciler son sözümüzü söylemedik. İçine düştüğümüz sıkıntının üstüne çıkmamız uzak değil. Köyümüzün lise ve üniversitede okuyan gençleri Aktepe'yi kaldığı yerden devam ettirmeye ant içmiş bulunmaktalar ve böylece Aktepe bugüne değin böyle bir ruhu geliştirmiş olmakla mutlu sayar kendini. Biz Aktepe'ciler savaş alanını başları öne eğik olarak terk etmiyoruz. Bir başka anlatımla ikmal yapmak üzere cephe gerisine çekiliyoruz. Olayları yakından izleyecek, maddi olanaklara kavuştuğumuz gün daha da güçlü olarak siz değerli okurlarınızın önüne çıkacağız. Sizlere saygı borçluyuz. Bize olan sevginizi ömrümüzce unutmayacağız.”¹²

Yukarıda ifade edildiği gibi, derginin yöneticileri yayına ara verilmesinin en önemli sebebinin maddi sıkıntılar olduğunu, bu sorunu çözebilmek için mücadele etmelerine rağmen başarılı olamadıklarını ve maddi imkânlara kavuştukları gün yeniden okurlarının karşısına çıkacaklarını açıkça ifade etmişlerdir.

1.3. Derginin Amacı ve Yayın Politikası

Künyesindeki adı “Aktepe Çavuş Köyü Aylık Fikir, Sanat, Eğitim Dergisi” olarak ifade edilse de, kapak tasarımında “Aktepe” adının büyük puntolarla yazılarak öne çıkarıldığı görülmektedir. Hâlihazırda dergi yöneticileri yazılarında kullandıkları ifadelerde, dergilerini Aktepe, kendilerini de Aktepe'ci olarak tanımlamaktadır. İlk sayısının ilk sayfasında “İlk Sözümüz” başlığı altında ifade edilenler derginin çıkarılma amacını açık olarak ortaya koymaktadır: “Koca Bâb-ı Âli, Selam dur AKTEPE'ye! Köyden çıkıyoruz, köyü yazmak için, dilimizin döndüğünce...” Dillerinin döndüğünce köyü yazmak için Aktepe'yi çıkardıklarını ifade eden yöneticileri derginin çıkarılmasındaki amaçlarını da şöyle tanımlamışlardır:

“Bir kır çiçeği, bir yaban gülü tabiatın kucağından nasıl çıkarsa öyle çıkıyoruz Anadolu'nun bağrından... Öylesine saf ve temiz öylesine içten duygularla... Ülkümüz her bakımdan tanıtılmaya,

¹¹ Aktepe, Temmuz-Ağustos, 1967: 1

¹² Aktepe, Eylül-Ekim 1967: 1

tanınmaya değen köyümüzün kendi elemanları ile tanıtmaktır. İlginç geçmişi, acınmaya değer hali ve zengin folkloru ile tüm Çavuş'u. Bir zamanların namli, şanlı Çavuş'unu".

Söz konusu amacı gerçekleştirmek için önce bir dernek etrafında birleştiklerini söyleyen dergi yöneticileri şimdi de Aktepe Dergisi ile seslendiklerini ifade etmiş ve "Bizi tanıyın, anlamaya çalışın. Kalkınmak, köyünü insanca yaşama düzeyine çıkarmak için çalışan bir avuç Aktepe'li'ye yardım ediniz." dileğinde bulunmuşlardır¹³.

İlk sayısında amaçlarını açıkça tanımlayan Aktepe Dergisi yöneticileri dergilerinin 2. sayısında "Dostça Bakışlar" başlığı altında okurlarına yeniden seslenerek "Sayın Okurlar Aktepe mahalli bir dergi değildir. O Anadolu'nun Dergisi olma ülküsüyle yola çıkmış bulunuyor." ifadesiyle Aktepe'nin yerel bir dergi olmadığını ve Anadolu'nun dergisi olma hedefine sahip bulunduğunu belirtmişlerdir.¹⁴

Yöneticilerinin bu yöndeki gayretleri sonuç vermiş olacak ki, durum bazı okuyucular tarafından derginin varoluş amacına uygun bir şekilde algılanmıştır. Hadim'in Gaziler Köyü'nden Sıtkı Şaplak isimli bir okuyucu, gönderdiği yazıda dergideki hikâyeleri okurken duygulandıklarını ve Aktepe'yi örnek alarak kendi köylerinin okumuşlarına mektup saldıklarını söylemiş ve "Bu köyden çıkmış, okumuş bir kişi olmanın sorumluluğunu unutmayın, Aktepe'yi görün de anlayın." dediklerini ifade etmiştir. Nitekim Sıtkı Şaplak, ilk sayıda yer alan bir dörtlüğe atfen Aktepe için şu ifadeyi kullanmıştır: "Yıllar yılı kendi yağıyla kavrulmuş ezilmiş, Türk köylüsünün erkekçe bir seslenişidir. Hayır Bab-ı Âli Aktepe'ye sadece selam durmak değil, önünde saygı ile eğilmelidir."¹⁵

Aktepe Dergisi'nin yazarlarından Celal Akın da dergiden beklentilerini şu cümlelerle ifade etmektedir: "Seni yıllarca böyle Çavuş bozkırlarının kınalı tepeleri arasında sıkışıp kalmış bir avuç Çavuşlu'nun sesi olarak görmek istemiyoruz. Sen bu çevrenin hatta bütün yurt düzeyinin sesi olmalısın. Çevre dertlerini duyurmalı, çevre sanatçıları büyük kentlerin kendini beğenmiş kalantör yayıncıların tekelinden kurtarmalısın..."¹⁶

Yayın kurulu üyesi Öğretmen Ahmet Eser derginin 3. sayısında Aktepe'nin fikir, sanat ve eğitim dergisi olduğunu, köy ve köycülük konularını benimsediğini ve dergide folklorun da yazılacağını söylemiştir¹⁷. Derginin yayın kurulu üyelerinden Öğretmen Mehmet Şahin de Derginin çıkarılmasından yıllar sonra yayımladığı bir eserinde Aktepe'nin amacını, ne yapacağını en başta söylediğini ifade ederek: "Bâb-ı Âli'ye inat o köyde oturacak, konusu ille de köy olacak, konusu köy olanlarla bütünleşerek sorunların çözümünde onun da payı bulunacaktı." demektedir¹⁸.

Sonuç olarak yayın ve yazı kadrosunda bulunan öğretmenler dikkate alındığında, 1940'lı yıllardan itibaren Köy Enstitülerine gitmeye başlayan köy çocuklarının aldıkları modernleşme kaynaklı eğitimleriyle edindikleri gelişme ve kalkınma eğilimli hedeflerini ve ideallerini Aktepe Dergisi vesilesiyle bütün ülkeye ifade etme fırsatı buldukları söylenebilir¹⁹.

2. Derginin Yazar Kadrosu ve Muhtevası

2.1. Yazar Kadrosu

Çavuş Köyü Güzelleştirme ve Yurt Yaptırma Derneği'nin yayın organı olarak çıkarılan Aktepe Çavuş Köyü Dergisi, dernek yöneticileri ve Çavuş Köyü'nün ileri gelenleri başta olmak üzere çevre köylülerinin katkılarıyla çıkarılmıştır. Derginin yazar kadrosu incelendiğinde yazarların büyük oranda bölgede görev yapan öğretmen ve memurlardan oluştuğu anlaşılmaktadır. Dergiye katkı verenler arasında Öğretmen Ahmet Eser, Doktor İbrahim Özkoyuncu, Yüksek Orman Mühendisi Ali Kırca, Yüksek Ziraat

¹³ Aktepe, Kasım 1966: 1.

¹⁴ Aktepe, Aralık 1966: 1.

¹⁵ Şaplak, 1966: 3.

¹⁶ Akın, 1967: 3

¹⁷ Eser, 1967: 10.

¹⁸ Şahin, 1994: 116.

¹⁹ Kızılkaya, 2008: 103.

Mühendisi Bahri Çevik ve Mehmet Atalay, Arkeolog Bedri Yalman, Sağlık Memuru İbrahim Özgüner ve Eczacı Necdet Kocaer gibi isimleri de görmekteyiz. Derginin zaman içerisinde yayımlanan sayılarında yazar kadrosunun çeşitlendiği ve dışarıdan gönderilen mektuplarla anılar ve şiirlerin de dergide yer almaya başladığı görülmektedir.

Dergiye en fazla katkı veren yazarlar arasında 11'er yazıyla Öğretmen Mehmet Şahin ve İlköğretim Müfettişi Mehmet Özkan başta gelmektedir. Aynı zamanda derginin yayın kurulunda bulunan Mehmet Özkan 1. sayısından başlamak üzere bütün sayılarına katkı vermiştir. Özkan, hemen hepsi eğitim alanında olmak üzere 1. sayıda "Örgütlendik", 2. 3, 4, 5, 6 ve 7. sayılarda "Okulda Yapılabilen Ders Araçları I-VI", 6. sayıda "27 Yıl Önceydi", 8. sayıda "Yaz Tatili Başlarken", 9-10. sayılarda "Köylerin Beklediği", ve "11-12. sayıda "Köylü Cahil Değil Ama" adlarıyla uzmanlık alanıyla ilgili önemli makaleler yayımlamıştır. Yine derginin yayın kurulu üyesi durumunda bulunan Mehmet Şahin de 1. sayısından başlamak üzere bütün sayılarına katkı yapmıştır. Şahin, 1. sayıda "Burada Bir Köy Var", 2. sayıda "Sanayi Bakanına Açık Mektup", 3. 4. ve 5. sayılarda "Aktepe'nin Doruğundan Bakışlar 1-3", 6. sayıda "Nisan Çiçekleri", 8. sayıda "Canlar ve Patlıcanlar", 9-10. sayıda "Doğu da Sallandı Marmara'dan Sonra" ve 11-12. sayılarda "Mektup Gibi" adlarıyla çeşitli yazılar yayımlamıştır. Mehmet Şahin'in 7. sayıda "İç Ağrısı" ve 9-10. sayıda "Denizlere Özlem" adıyla yayımlanan iki şiiri de bulunmaktadır.

Dergiye en fazla katkı veren yazarlar arasında ikinci sırada 9'ar yazısıyla Mehmet Yılmaz, Ahmet Eser ve Hilmi Ünsal gelmektedir. Yazı İşleri Müdürü Mehmet Yılmaz derginin 8. sayısı haricinde bütün sayılarında yazı yayımlamıştır. Mehmet Yılmaz 1. sayıda "Çavuş Köyünde Nişan", 2. sayıda "Oğlum İncep", 3. sayıda "İçtenlik Üstüne", 4. sayıda "Köye Kaymakam Geldi", 5. sayıda "İyimser Olmak", 6. sayıda "119. Yılında Öğretmen Okulları ve Öğretmenlik", 7. sayıda "Ulusal Duygu", 9-10. sayıda "Toplum Kalkınmasında Yetersizlik", adlı yazılarının yanı sıra 11-12. sayıda "Çobanın Yazgısı" adıyla bir şiir yayımlamıştır. Derginin bir diğer yayın kurulu üyesi Öğretmen Ahmet Eser ise 1. sayıda "Bir Yıl Evvel Bugün", ve "Aktepe'den Atatürk'üme", 2. sayıda "Güncülere Selam Olsun", 3. sayıda "Aktepe'den Uçan Kuşlar", 4. sayıda "Huğlu'da Bir Gün", 5. sayıda "Okumak Üstüne", 6. sayıda "Kurtuluş Yolu", 7. sayıda "Bilgisizlik Bir Çocuk Yedi" ve 9-10. sayıda "Onlar Ne Diyor" adlarında çeşitli yazılar kaleme almıştır.

En fazla katkı veren yazarlar arasında bulunan Hilmi Ünsal dergide özellikle edebiyat alanında yazdığı öykü ve şiirleriyle yer almıştır. Hilmi Ünsal derginin 1. sayısında "Sülüman'ın Türküsü", 2. sayısında "Garip", 3. sayısında "Veli" 5. sayısında "İşte Böyle Hasan Dayı", 9-10. sayısında "Köyden Gelen Adam" adında öyküler yayımlamıştır. Ünsal aynı zamanda 1. sayıda "Tanıdıklarım", 2. sayıda "30 Ekim'in Ardından", 3. sayıda "Bozkır'ın Ortasında Gece" ve 5. sayıdaki "Dilenci", adındaki şiirleri ile dergiye renk katmıştır. Dergiye en fazla katkı sağlayan yazarlardan biri de Nedim Orta'dır. Orta, 4. sayıda "Atatürkçülük ve Ötesi" adıyla yayımladığı yazısının dışında 8. sayıda "Yaşayan Halk Ozanları Ardanuçlu Âşık Efkârî Baba" adıyla bir yazı kaleme almıştır. Orta, daha ziyade dergiye şiirleriyle katkı vermiş ve 3. sayıda "Deniz Dibi Özlemi", 5. sayıda "Yalnızlığa Gel Diyorum", 6. sayıda "Arayış", 7. sayıda "Tutkularla Gelen" ve 11-12. sayıda "Artık Ağlamıyacaksın" isimlerindeki şiirleri ile dergide yer bulmuştur.

Dergiye en fazla katkı veren kadın yazar ise Ayten Özkan'dır. Özkan özellikle folklor alanındaki yazılarıyla nişan ve düğün geleneklerini ele almıştır. 1. sayıda "Fal" adındaki şiiriyle yer alan Ayten Özkan, derginin 2. sayısında "Nişandan Sonra Gelinevi", 3. sayısında "Ve Düğün Başlıyor", 4. sayısında "Yufka Gecesi", 5. sayısında "Kına Gecesi" ve 6. sayısında "Düğünün Son Günleri" adında önemli yazılar yayımlamıştır. Dergiye katkı sağlayan yazarlar arasında Abdurrahman Çeliker ismi de öne çıkmaktadır. Çeliker özellikle Türkçe'yle ilgili 4. sayıda "Öz Dilimiz", 6. sayıda "Türkçeleşme ve Nedenler" adlı yazılarının yanı sıra 8. sayıda "Günümüzde Köy Sorunları" ve 9-10. sayıda "Kara Saban Ardında" yazılarıyla dergiye katkı vermiştir. Dört ayrı sayıda dörder şiiriyle yer alan Demir Ali Göker ve Mehmet Sevinç'in de dergiye renk kattıkları anlaşılmaktadır.

Yukarıda yer verilen bu yazarların dışında, Abdullah N. Karahan, Abdullah Sur, Afif Gezgin, Ahmet Çolak, Ahmet Çuhacı, Ahmet Özkan, Ahmet Tolu, Ali Kırca, Ali Rıza Çuhacı, Ali Ünal, Alpay Alper, Aynur Ünver, Bahattin Yalçın, Bahri Çevik, Bedri Yalman, Burhan İçkin, Burhan Yetkil, Cahit Armağan, Celal Akın, D. Tayfur İnevi, Dünder Aydoğdu, Emine Armağan, Eser-Taşdiken, Eyub Burhan Yetkil, Fadim Cop, Fuat Önder, Güven Çelikten, H. Cahit Doğan, Halil Harmankaya, Halis Karamalak,

Halis Ünsal, Halit Aksungur, Hasan Sağlam, Hilmi Özdoğan, Hüseyin Avni Uzal, İ. Özgür Deniz, İbrahim Özbey, İbrahim Özgüner, İbrahim Özkoyuncu, Kamil Şenoğlu, Kasım Avcı, Kazım Gür, Kazım Özkan, M. Nuri Ayvalı, M. Reşit Özkan, M. Mustafa Varel, Mehmet Atalay, Mehmet Can, Mehmet Ceylan, Mehmet Emin Lebe, Mehmet Sevinç, Mine Can Uluyol, Mualla Yıldız, Muharrem Vakar, Mustafa A. Sağanak, Mustafa Ertaş, Mustafa H. Göksoy, Mustafa Karcı, Mükerrerem Özkan, N. Eminoğlu, Necati Tanyan, Necdet Kocaer, Necmeddin Şimşek, Numan Kartal, Osman Taşdiken, Özgür Özden, R. Sami Hamamcı, Sami Gülmez, Sevinç Sepicioğlu, Sıtkı Şaplak, Tayfur Severgil, Ufuk Esin, Ulvi Yıldız, Ünal Şöhret Dirlik ve Ziya Kolday isimli yazarlar da yazıları, anıları, öyküleri, hikâyeleri ve şiirleriyle dergiye katkı vermişlerdir. Bunlar arasında Eyyubi ve M.Ş. mahlasını kullanan iki yazarın da birer şiirle dergide yer aldığı görülmektedir.

Şiir, öykü, hikâye, anı ve makaleler bir bütün olarak ele alındığında Aktepe Dergisi'nde yayımlanan yaklaşık 190 yazı bulunduğu ve buna 85 ayrı yazarın katkı verdiği görülmektedir. Yazı kurulunda bulunan Ahmet Eser, Mehmet Yılmaz, Mehmet Şahin ve Mehmet Özkan da dergide en fazla yayın yapan yazarların başında gelmektedir. Aktepe adıyla yazılan önsöz yazıları dâhil edildiğinde dergide yer alan 50 yazının yayın kurulunun kaleminden çıktığı görülmektedir. Yukarıda ele alınanlar arasında 12 yazar 3'er, 9 yazar 2'ser ve 54 yazar da birer yazısıyla dergiye konuk olmuşlardır. Bu durum büyük oranda yazı kurulunda bulunan kişilerin omuzlarında yükselen derginin geniş okur-yazar kitlesine ulaşmak isteyen yöneticilerinin amaçlarını büyük oranda gerçekleştirdiklerini göstermektedir.

2.2. Derginin Muhtevası

Yukarıda ifade edildiği gibi güçlü bir yayın kurulu tarafından çıkarıldığı ve geniş bir yazar kadrosuna sahip bulunduğu anlaşılan Aktepe Çavuş Köyü Aylık Fikir, Sanat ve Eğitim Dergisi içerik bakımından pek çok edebi türün yer aldığı oldukça geniş bir yelpazede yayınlanmış bulunmaktadır. Derginin içerisinde başta köy hayatı ve sorunları olmak üzere çeşitli konularda makalelerin yanı sıra, anılar, hikâyeler, öyküler ve özellikle şiirlerin önemli oranda yer bulduğu görülmektedir.

Dergide yazarının imzası bulunan 180 ayrı yazıya yer verilmiş bulunmaktadır. 10 yazı ise kolektif olarak Aktepe Dergisi'nin yayın kurulu tarafından yazılmıştır. Dergide yazının başlığında öykü olduğu belirtilen 13 eser yayımlanmış bulunmaktadır. Öykü alanında en fazla eser veren kişi olan Hilmi Ünsal, 5 ayrı öykü ile dergiye katkı sağlarken, Bahattin Yalçın, "Git" ve "Ağıt" isimli 2 öyküsü, H. Cahit Doğan, "Saçakköy'ün Abdisi" ve "Karasevda" isimli 2 öyküsüyle yer almıştır. "Kara Saban Ardında" adındaki öyküsü ile Abdurrahman Çeliker, "Kış Sürgünü" Öyküsü ile Dünder Aydoğdu, "Bir Söz Üstüne" adlı öyküsüyle Fadim Cop ve Ömer isimli öyküsü ile Mine Can Uluyol da dergiye bu alanda katkı verenler arasında bulunmaktadır. Dergide yayınlanan eserlerin 75'inin de şiir olduğu görülmektedir. 50 ayrı yazarın şiirinin yayımlandığı dergide Nedim Orta 5 ayrı şiiriyle dergiye en fazla katkı veren şair olmuştur. Onu dörder şiiriyle Demir Ali Göker, Hilmi Ünsal, Mehmet Sevinç takip etmektedir. Ayrıca dergide Ahmet Tolu İbrahim Özbey, Mehmet Can ve Özgür Özden isimli şairler de üçer şiiriyle yer almıştır. Aktepe Dergisi'ndeki bazı yazıların folklor başlığı altında çıkarıldığı görülmektedir. Bu anlamda Ayten Özkan'ın daha önce değinilen yazıları dışında Mehmet Yılmaz'ın "Çavuş Köyü'nde Nişan", Hilmi Özdoğan'ın "Hidrellez" gibi yazıları öne çıkmaktadır. Yine Sıtkı Şaplak'ın Konya Aladağ Yöresi'nden Bir Türkü Derlemesi adıyla yaptığı "Zeyve Boğazı" yazısı ile Nedim Orta'nın "Yaşayan Halk Ozanları Ardanoçlu Âşık Efkari Baba" yazıları da bu nevidendir.

Aktepe'de yazıların bir kısmı "Eğitim" başlığı altında yayımlanırken bir kısmı da "Sağlık" başlığı altında yayımlanmıştır. Nitekim Mehmet Özkan'ın yukarıda değinilen bütün yazıları eğitim alanında ele alınmıştır. Sağlık bahsinde ise İç Hastalıkları Mütahassısı Doktor İbrahim Özkoyuncu'nun yazılarını özellikle zikretmek gerekir. Dr. Özkoyuncu 3. sayıda "Teşhis ve Tedavide Hastanın Ödevleri", 5. sayıda "Bademcik İltihabı" ve 6. sayıda "Sarılık" yazılarıyla okuyuculara ışık tutmuş, Eczacı Necdet Kocaer de 4. sayıdaki "Penicilini Rastgele Kullanmayınız." yazısıyla eşlik etmiştir. Ayrıca Sağlık Memuru İbrahim Özgüner de "Köyde Sağlık Eğitimi" adında yazısıyla sağlık bahsine katkı vermiştir. Benzer şekilde Tarım köşesi altında Ziraat Yüksek Mühendisleri Bahri Çevik 4. sayıda "Arazi Toplulaştırması" ve Mehmet

Atalay da 5. sayıda “Toprak Nedir?” yazılarıyla köylüleri aydınlatmışlardır. Aşağıda derginin çeşitli bölümleri ele alınarak muhtevası ile ilgili bilgilere yer verilecektir.

2.2.1. Kapak Kompozisyonu

Çalışmamızda dergiye ait sayıların kapakları görsel özelliklerinden ziyade verilmek istenilen mesajlar üzerinden ele alınmaya çalışılacaktır. 12 sayıyı ihtiva etse de 10 ayrı nüshadan oluşan Aktepe Dergisi'nin bütün nüshaları dikkate alındığında dergi kapağında bir standardın oluşmadığı anlaşılmaktadır. Ancak özellikle 4. sayı ile birlikte bir kapak düzeninin oluşturulmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu sayıdan itibaren derginin kapağındaki yeni tasarım son sayıya kadar büyük oranda muhafaza edilmeye çalışılmıştır. Derginin ilk sayısında kapak kompozisyonun Ahmet Özkan'a ait olduğu bilgisine yer verilirken, standart bir düzenin başladığı 4. sayıda kapak kompozisyonunun Emin Saka'ya ait olduğu belirtilerek kendisine özellikle teşekkür edilmiştir.

Aktepe Dergisi'nin 1966 Kasım ayında yayımlanan ilk sayısının kapağının sağ üst bölümde Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün bir fotoğrafına yer verilmektedir. Kapağın sağından başlamak üzere fotoğrafın altında Aktepe başlığı büyük puntolarla olmak kaydıyla el yazısıyla Çavuş Köyü Aylık Fikir, Sanat, Eğitim Dergisi ifadesi yazılmış bulunmaktadır. Bu ifadenin hemen altında derginin, yıl, sayı ve ücret bilgilerine yer verilmektedir. Derginin ilk sayısında tercih edilen fotoğraftan hareketle dergi yöneticilerinin Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün işaret ettiği yolda ve onun fikirlerinin takipçisi olmak adına okuyuculara bir mesaj verdikleri düşünülebilir. Diğer taraftan aynı tasarım ile derginin 2. sayısının kapağında yer verilen fotoğraf ise tarihî Çavuş hamamlarından biri olan erkekler hamamına aittir. Aynı zamanda 3. sayısında Yunuslar Köyü'nde çıkarılan önemli bir lahdin fotoğrafına yer verilmektedir. Her iki görsel de köyden yayımlanan derginin yöresel değerleri ele alan ve tanıtmayı amaçlayan bir misyona sahip olduğu yönünde bir mesaj olarak yorumlanmalıdır. Bununla birlikte 1967 yılı Nisan ayına ait 6. sayıda kapağın üst bölümünde “Egemenlik Ulusundur” cümlesi arasında bir Atatürk silüetine yer verilmiştir. Söz konusu durum derginin ait olduğu ay içerisinde kutlanan 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı'na dair bir anmayı ve sahiplenmeyi içermektedir.

Derginin bazı sayılarında arka kapak tasarımlarında çeşitli reklamların yer aldığı görülmektedir. Nitekim 1. ve 5. sayıda Çavuş Hamamları, 2. sayıda ise Huğlu Av Tüfeklerinin reklamları derginin arka kapağında boy göstermişlerdir. Diğer taraftan 4. sayının arka kapağında Köy İşleri Bakanlığı'nın çıkardığı Köye Doğru Gazetesi'nin Kasım sayısından naklen bir ifadeye aynen yer verildiği görülmektedir:

“Bir dergi geçti elimize. Beyşehir İlçesinin Çavuş Köyü'nde yayımlanan bir dergi. İsmi; Aktepe. Bir köyde yayınlanan ilk dergi olması bakımından büyük önem taşıyor. İlk sahifesinde şöyle sesleniyor Bâb-ı Âliye: Koca Bâb-ı Âli, Selam dur AKTEPE'ye! Köyden çıkıyoruz, köyü yazmak için, dilimizin döndüğünce...

Evet Aktepe Anadolu'nun kurak bağrından doğuyor. Köyü yazmak, köyü bizlere duyurmak, dertlerini, sorunlarını dile getirmek, yıllar yılı unutulmuş bu vatan köşelerinin birer gerçek cennete çevrilmesi için harcanan çabaların daha yararlı, daha olumlu sonuçlara ulaşabilmelerinin sağlanması için devlet gücü ile kaynaşmasını sağlamak için doğuyor, Aktepe... Bir avuç insanı toplamış bir araya. Ama bu bir avuç insan büyük bir hizmet kaynağı olmuş, Aktepe'de. Bu dergiyi bütün yurd aydınlarına tanıtmak bir borç “Köye Doğru” için. Köye ışık vermeyi en önemli görev sayan gazetemiz köyün bağrından fışkıran bu hizmet kaynağının uzun ömürlü olmasını diler.”²⁰

Söz konusu yazının arka kapağa taşınması, derginin tanıtılması ve reklamının yapılmasının yanı sıra toplumsal meşruiyetini yaymak adına önemli bir mesaj da içermektedir. Nitekim aynı meşruiyet ve aidiyet algısıyla 18-19 Şubat 1967 tarihinde TRT Radyosunda Behçet Kemal Çağlar tarafından Aktepe'den övgüyle bahsedilmesi, dergiden pasajlar ve şiirler okuması hakkındaki haber derginin 5. sayfasına taşınmış ve bu durumdan duyulan mutluluk uzun uzun dillendirilmiştir²¹. Benzer şekilde 10. sayının kapağında

²⁰ Aktepe, Şubat 1967.

²¹ Aktepe, Mart 1967.

“Köyün İçinden” başlığı ile yayımlanan bir şiirle Aktepe okuyucularına derginin tarihten aldığı misyonu ve gelecekle ilgili vizyonu adına önemli bir mesaj daha verilmiştir.

“...Siz fidansanız, biz toprak
Bizden güç alarak büyürsünüz.
Bozkırlaşmamıza göz yumarsanız
Nasıl ama nasıl yürürsünüz?
Mayamızda soyluluk var bizim.
Yüreğimizde Fatih'lerin korkusuzluğu,
Mustafa Kemal'in işaret parmağından
Görüyoruz mutluluğu.
Bizi biz yapacak olan sizler;
Nasırlı ellerimiz yakanızda olsun
Gideremezseniz eğer içimizdeki susuzluğu”²²

2.2.2. İlk Söz Yerine

Derginin kapak ve jenerik sayfasından sonra Aktepe imzasıyla çıkarılan bir bölüm bulunmaktadır. Herhangi bir genel başlığa yer verilmeden derginin bütün nüshalarında söz konusu bu bölümü görmek mümkündür.

Aktepe Dergisi yöneticileri ilk sayıda “İlk Sözümüz”, 2. sayıda “Dostça Bakışlar”, 3. sayıda, “Yeni Yıla Girerken Biz Deriz ki”, 4. sayıda “Doğa ve İnsan”, 5. sayıda “Köyden Kente”, 6. sayıda “Köy Enstitüleri”, 7. sayıda “Yedinci Sayımızı Sunarken”, 8. sayıda “Cumhurbaşkanının Yurt Gezileri”, 9-10. sayıda “Sevgili Aktepe Okurları” ve 11-12. sayıda “Son Sözümüz Değil” başlıkları altında okuyuculara seslenmiştir. Derginin 1. sayısında “İlk Sözümüz” başlığıyla atılan ilk adımın, son sayısında “Son Sözümüz Değil” başlığıyla tamamlanması son derece manidardır. Belki de bu yarım kalmış söze 60 yıl sonra dahi olsa yeni cümleler eklemek ihtiyacı bu çalışmanın yazılmasına bir vesile oluşturmuştur.

2.2.3. Haberler

Aktepe Dergisi yöneticileri derginin ilk sayısından itibaren hemen her aya ait nüshada bir iki sayfa da olsa “Haberler” adıyla bir bölüm açmıştır. İlk sayısında “Köyden Haber”, 2. sayısında “Aktepe’nin Haberleri”, 3. sayısında “Haberler”, 5. ve sonraki bütün sayılarında “Aktepe’den Haberler” adıyla yer alan bölümde başta Çavuş Köyü olmak üzere bölgeden haberlere yer verilmiştir. Derginin 4. ve son sayısında böyle bir bölüme rastlanmaz.

Derginin ilk sayısında “Köyden Haber” bölümünde, “Halıcılık Kursu, Genel Kurul Toplandı, Örnek Çalışma, Yeni Bir Dernek, Yerinde Teşebbüs” gibi başlıklar altında çeşitli haberlere yer verilmiştir. 2. sayıya bakıldığında “Aktepe’nin Haberleri” bölümünde “Gün Kutlandı, Çavuş Hamamları, Beyşehir’de Yeni Bir Okul, Hüyükliülerin Örnek Çalışması, Genel Kurul Toplandı, Kaide Yapılıyor gibi haberler verilmiştir. 3. sayıda ise “Haberler” adıyla “Mevlana’yı Anma Törenleri, Konya Öğretmenler Derneği Kongresi, Üzümlü’de Tüfekçilik, Köy Yolları Birliği, Huğlu’da PTT, Beyşehir’de İkinci Banka, Zirai Öğrenimin 11 Yılı” gibi isimlerle anılan çeşitli haberler bulunmaktadır. Diğer taraftan derginin 5. sayısında “Aktepe’den Haberler” başlığı altında “Başarılı Kaymakamlar, Ağaçlandırma Çalışmaları, Çavuş’ta Halıcılık, Beyşehir’de Kızılay Çalışmaları, Çavuş Köyü’nün Kayıpları” haberleri verilmiştir. 6. sayıda “Aktepe’den Haberler” başlığı altında “Konya Öğretmenleri Öğretmen Okullarının Kuruluşunu Kutladı, Yeni Okuma Odası, Kaide Yapıldı, Konya Kadınlar Birliği” gibi haberlere yer verilirken 7. sayıda

²² Aktepe, Temmuz-Ağustos 1967.

“Aktepe’den Haberler” başlığında yer alan haberler “Ulusal Egemenlik Bayramı Kutlandı, Köy Enstitülerinin Kuruluşu Kutlandı” şeklinde verilmiştir. Derginin 8. sayısında “Aktepe’den Haberler” bölümünde “Beyşehir’de Elmacılık Kooperatifi, Beyşehir’de Turizm Çalışmaları, Köy Ebe Okulu, Halk Bankasının Çalışmaları, Beyşehir’de Tarımsal Savaş Yetersiz” başlıklarıyla çeşitli haberler verilirken “Dergimiz Cumhurbaşkanına Sunuldu” haberinde şu bilgilere yer verilmektedir:

*“Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay yurt gezileri kapsamında Beyşehir’e gelmiş ve geceyi orada geçirmiştir. İlçe ileri gelenleri Beyşehir’in sorunlarını Cumhurbaşkanına bildirmişler ve bu arada Türkiye’de köyden çıkan ilk dergi olarak Aktepe’nin çıkan sayılarını kendilerine sunmuşlardır. Cumhurbaşkanı Aktepe’yi almış ve Ankara’ya dönüşte inceleyeceğini bildirmiştir.”*²³

Aktepe’den Haberler 9-10. sayıda “Çavuş’ta 30 Ekim Günü, Seydişehir Alüminyum Fabrikasının Temeli Atıldı, Çavuş Köyü’nün Kayıpları ve Köyden Çıkan Gazete” başlığı ile verilmiştir. Bu bölümde “Köyden Çıkan Gazete” başlığındaki haber “Konya’nın merkez Sarıcalar Köyü Türk çiftçisi isimli bir gazete çıkarmaya başlamıştır. Laf üstüne laf değil taş üstüne taş koymak gerek sloganıyla yayın alanına giren Türk Çiftçisi aylık 16 sayfa olarak çıkmaktadır. Tanınmış tarımcıları bir araya toplayan bu gazete Anadolu’ya bugüne dek verilmeyenleri vermek amacını gütmektedir. Türk çiftçisine başarılı yıllar dileriz.” şeklindedir. Buradan anlaşılmaktadır ki Aktepe Dergisi çevrenin nabzını tutmaya çalıştığı gibi, ulaştığı pek çok yerde örnek olan ve örnek alınan uygulamalarıyla Türk insanı ve köylüsü üzerinde önemli bir meşaleyi yakmış bulunmaktadır.

2.2.4. Giriş Kapısı

Aktepe Dergisi’nde 2. sayısından itibaren “Giriş Kapısı” adıyla bir bölüm yayımlanmaya başlanmıştır. Söz konusu bölümde dergiye okuyucular tarafından gönderilen yazılara ve şiirlere yer verildiği anlaşılmaktadır. Dergi yöneticileri “Giriş Kapısı” bölümünün açılış gerekçesini şöyle ifade ederler: “Umutlarını yitirmişlere açtık bu kapıyı. Kapalı kapılar önünde bekleyenlere dayanamayız biz. Tekniğince şiir yazamayan Profesöre de açık kapımız, tarladaki çiftçiye de... Okul olacak giriş kapısı: Yeni ozanlar yaratacak...”²⁴

Derginin ikinci sayısında 2 sayfa halinde okuyuculara açılan Giriş Kapısı bölümünde herhangi bir değerlendirme yapılmaksızın Halil Harmankaya’nın “Köyüm”, Aynur Ünver’in “Ecdadımın Köyüne”, Halis Karamalak’ın “Gönül Kuşu”, Sami Gülmez’in “Karanlık Gözler” ve Ulvi Yıldız’ın “Günümüzün Gençleri” adındaki şiirlerine yer verilmiştir. Derginin 3. sayısında bir sayfa ayrılan “Giriş Kapısı” bölümünde dergiye mektup gönderenlerin isimleri zikredilmekte ve şiirlerle ilgili bazı değerlendirmeler de yapılmaktadır. Burada sadece M. Reşit Özkan’ın Bekleyiş isimli şiirine yer verilmiştir. Dördüncü sayının “Giriş Kapısı” bölümünde dergiye gönderilen mektuplara birer cümle halinde cevaplar verilmiş ve gönderilen yazı ve şiirlerle ilgili birkaç cümle de olsa değerlendirmeler yapılmıştır. Burada yarım elma gönül alma nevinden bazı şiirlerin tadımlık birer kıta ve mısrasına yer verildiği görülmektedir. Beşinci sayıda Ali Rıza Çuhacı’nın “Neyim Var”, Alpay Alper’in “Son Mektup” ve Mualla Yıldız’ın “Göz yaşlarım” şiirleri ile 6. Sayıda ise Ahmet Çuhacı’nın “Sensiz Yaşam”, Ali Rıza Çuhacı’nın “Köye” ve Kamil Şenoğlu’nun “Başım Deniz Ayağım Göl Olmuş” şiirlerine yer verilmiştir. Derginin sonraki sayılarda giriş kapısı bölümüne artık yer verilmediği görülmektedir.

2.2.5. Düşün Alanı ve Düşünme Köşesi

Aktepe Dergisi yöneticileri derginin 5. sayısında “Düşün alanı” adıyla yeni bir bölüm açarak okuyucularını günümüzdeki köy sorunlarının çözülmesi için düşün alanına çağırılmışlardır. Alanın şartları da maddeler halinde aşağıdaki gibi yayımlanmıştır:

1-Bu alan köy ve köy sorunlarına ilgi duyan herkese açıktır.

²³ Aktepe, Haziran 1967: 19.

²⁴ Aktepe, Aralık 1966: 10.

2-Her sayıda olanaklarımız değin ayrı ayrı konulara değinen iki yazıya yer verilecektir.

3-Yazılar daktilo ile yazılmış olacaktır.

4-Aktepe bu konunun aydınlığa kavuştuğu kanısına vardığı zaman en olumlu bulduğu yazıyı köy işleri bakanlığına sunacaktır.

5-Yazılar her ayın onuna kadar Aktepe yazışma adresine postalanmalıdır.²⁵

Aktepe Dergisi yöneticilerinin çağrısına uyan bazı okuyucular “Düşün Alanı” köşesinde yayımlanmak üzere hazırladıkları çeşitli yazıları dergiye göndermiş ve söz konusu bazı yazılar 7. ve 8. sayılarda yer bulmuştur. Nitekim 7. sayının “Düşün Alanı” bölümünde Mehmet Emin Lebe tarafından “Köyün Eğitim Sorunu” adıyla, 8. sayıda ise “Günümüzde Köy Sorunları” adıyla uzun bir yazı yayımlanmıştır. Ancak söz konusu alanın dergi yönetiminin beklentisini yeterince karşılamadığı anlaşılmaktadır. Zira sonraki sayılarda “Düşün Alanı” bölümüne artık rastlanılmaz.

Aktepe Dergisi’nin 2. Sayısında Hilmi Özdoğan tarafından “Düşünme Köşesi” adıyla bir bölüm hazırlandığı görülmektedir. Söz konusu köşede okuyucuya şekillerin de eşlik ettiği çeşitli bilmece-bulmacalar içeren bazı sorular yönlendirildiği ve bu sorulara cevaplar bulunulmasının istendiği anlaşılmaktadır. Söz konusu soruların cevapları da bir sonraki sayfada okuyucu ile buluşturulmaktadır²⁶. Ancak derginin diğer sayılarında Düşünme Köşesi’nin yayımlanmasına devam edilmediği anlaşılmaktadır.

2.2.6. Kitap Tanıtımı

Aktepe Dergisi’nin iki sayısında “Bir Kitap” adındaki köşede iki ayrı kitabın tanıtımı yapılmıştır. Bu köşede derginin 7. sayısında Sıtkı Şaplak tarafından Metin Eloğlu’nun “Türkiye’nin Adresi” adında yayımlanan şiir kitabı ele alınırken, 8. sayısında ise N. Eminoğlu tarafından Mehdi Halıcı’nın “Karides Durağı” isimli hikâye kitabı tanıtılmıştır.

3. Dergide Yer Alan Fotoğraf, İlan ve Reklamlar

3.1. Fotoğraf, Karikatür veya Çizimler

Günümüzden yaklaşık 60 yıl önce Anadolu’nun ortasında bir köyde hazırlanarak Konya’da yayımlanmış derginin görsel açıdan değerlendirilmesi elbette ki devrin şartları dikkate alınarak yapılmalıdır. Kapaklarla ilgili yukarıda bir değerlendirme yapıldığı için burada yalnızca içerikte verilen görsellerden bahsedilecektir. Dergi sayılarının incelenmesi neticesinde Mehmet Özkan’ın “Okulda Bir Ders Aracı Yapalım” adlı bölümünde çizimlerden oluşan çok sayıda görsele yer verildiği görülmektedir. Özellikle 7 ve 8. sayılarda çizimlerin artış gösterdiği ve dergideki pek çok yazıda konuyla ilintili olarak bazı çizimlerin kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Aktepe’de devrin imkânlarından kaynaklı olarak çok az sayıda fotoğrafın kullanıldığı anlaşılmaktadır. Kapakta yer alanlar dışında dergide kullanılan ilk fotoğraf 4. sayıda Dursun Demiray tarafından çekilmiş olup burada biri Aktepe ve diğeri Çavuş’tan iki ayrı fotoğrafa yer verildiği görülmektedir. Bununla birlikte derginin 9-10. sayısının ortasında Mükerrerrem Özkan’ın Çavuş’u anlattığı yazıda Hasan Şenay tarafından çekilmiş ve köyün genel manzarasını gösteren bir Çavuş fotoğrafına yer verilmektedir. Dergide yer alan son fotoğraflar ise 11-12. sayının ortasındaki “Çavuş Köyü İlkokulunu Bitirenler Gününden İzlenimler” başlığıyla hazırlanan bölümde verilmektedir. Burada güne dair bilgisi verilen 4 fotoğrafın da yine Dursun Demiray tarafından çekildiği özellikle belirtilmiştir.

²⁵ Aktepe, Mart 1967: 11

²⁶ Aktepe, Aralık 1966: 17-18.

3.2. İlan, Duyuru ve Reklamlar

İlan ve reklam gelirleri ile ayakta kalmaya çalışan pek çok süreli yayın gibi Aktepe Dergisi de sayfalarında bazı reklam ve ilanlara yer vermiştir. Nitekim bu nedenle 2. sayısından itibaren bazı reklamları dergide görmek mümkün olmaktadır. Reklamların Çavuş ve çevresinde yer alan tesislerle ilgili olanları bulunduğu gibi, ilçe ve il merkezinde hizmet veren işletmelerle ilgili reklamlara da yer verildiği görülmektedir. Bu çerçevede Aktepe’de öncelikle başta sağlık alanında olmak üzere doktor ve eczacıların, sıhhat kaynağı olarak önerilen Çavuş Hamamı gibi tesislerin reklamlarına yer verilmiştir. Benzer şekilde fotoğraf stüdyoları ile emlak alım satımı yapan komisyoncuların ve Huğlu Av Tüfeklerinin de reklamlarını görmek mümkündür. Ancak söz konusu reklam gelirleri derginin ayakta kalmasına yetecek düzeye ulaşamamıştır. Söz konusu durum 7. sayının önsözünde:

“Sayın okurlarımız sizlerden aldığımız güçle yedi aydır çıkıyoruz ve çıkacağız. Yedi aydır çıkarız da yedi yüz kuruşluk reklam ve ilan parası almadık. Ülkemizdeki bazı kuruluşlar büyük kentlerde yayınlanmakta olan gazete ve dergileri koruyup kollarken biz görmemezlikten gelmektedir.” şeklinde ifade edilmiştir²⁷.

Dergi yöneticileri bu durumu derginin zor günler yaşadığı dönemlerde bir kez daha okuyucuları ile paylaşmış: *“Reklamları yoluyla yardımlarını istediğimiz bankalarsa sudan nedenlerle yardımdan kaçındılar. Gerçek şu idi ki, bu kuruluşlar tüm olanaklarını büyük kentlerde çıkan hatırlı dergileri yöneltmişlerdi”* ifadesiyle durumu özetlemişlerdir.²⁸

Sonuç

Beyşehir Kazası’na bağlı Çavuş Köyü’nde 1966 yılı Kasım ayında yayımlanmaya başlanan Aktepe Çavuş Köyü Dergisi Anadolu’da ilk köy dergisidir. Uzun soluklu bir yayın olması düşünülmesine ve yöneticilerinin bu yöndeki yoğun gayretine rağmen maddi yetersizlikler nedeniyle 1967 yılı Ekim ayında yayın hayatına son vermek durumunda kalmıştır. 1960’lı yılların teknik ve nakil imkânlarının yetersizliğine rağmen geniş bir abonelik ağı kurabilmeyi ve çok sayıda kişiye ulaşabilmeyi başaran dergi yöneticileri maddi ve manevi fedakârlıklarıyla dergiyi ancak bir yıl yaşatabilmişlerdir.

Derginin genellikle öğretmenlerden oluşan yayın kurulunun yazılarından anlaşıldığına göre Aktepe Dergisi Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün ifade ettiği, “Türkiye’nin hakiki sahibi ve efendisi, hakiki müstahsil olan köylüdür” sözü çerçevesinde bir yayın anlayışına sahip olmuştur. Yazarları tarafından sıklıkla dile getirildiği gibi Aktepe Dergisi, Gazi’nin “Köylü Milletın Efendisi’dir.” sözünün gereğinin yerine getirilmesi, çağdaş uygarlık yolunda yürümesi ve kalkınması adına köylünün öz hakkını talep etme mücadelesini vermektedir. Aktepe Dergisi, kendisini mevcut durumunu sürdürmek yerine uygarlığın tüm imkânlarından faydalanmak adına tarih boyunca köylünün ilk defa sesini yükseltmesi, uyanması ve uyandırılması adına köyden yükselen bir ses olarak tanımlanmıştır. Bu nedenle dergide başta köy hayatı ve sorunları olmak üzere çeşitli konularda makalelerin yanı sıra, anılar, hikâyeler, öyküler ve özellikle şiirler yayımlanmıştır. Dergide yer bulan şiir sayısı o kadar çoktur ki, Aktepe’yi 50 şairin yer aldığı bir şiir antolojisi gibi değerlendirmek mümkündür.

Derginin amacı dâhil olmak üzere yayımlanan yazılarda üzerinde durulan en önemli husus köy hayatı olmuştur. Aktepe Dergisi yöneticileri köyden kente göçün durdurulması, köyde kalarak gelişmenin gerçekleştirilmesi gerektiğini savunmakta, bu nedenle birlikte hareket etmenin ve kooperatifleşmenin önemi vurgulamaktadır. Dergide ana tema olarak geleneklerin muhafaza edilmesiyle modernleşmenin ve kalkınmanın sağlanabileceği işlenmektedir. Ülke kalkınmasının ancak köyün kalkınması ile mümkün olacağına inanılmaktadır. Köyün kendi meselelerinin bilincine vararak ekonomik yönden kalkınmaya başlaması için köy çocuklarının okutulması ve köylünün eğitilmesi gerekmektedir. Bunun için dergide özellikle köylünün baba olarak gördüğü devletin evladına sahip çıkması, sesine kulak vermesi, eğitim

²⁷ Aktepe, Mayıs, 1967: 1.

²⁸ Aktepe, Temmuz-Ağustos, 1967: 1

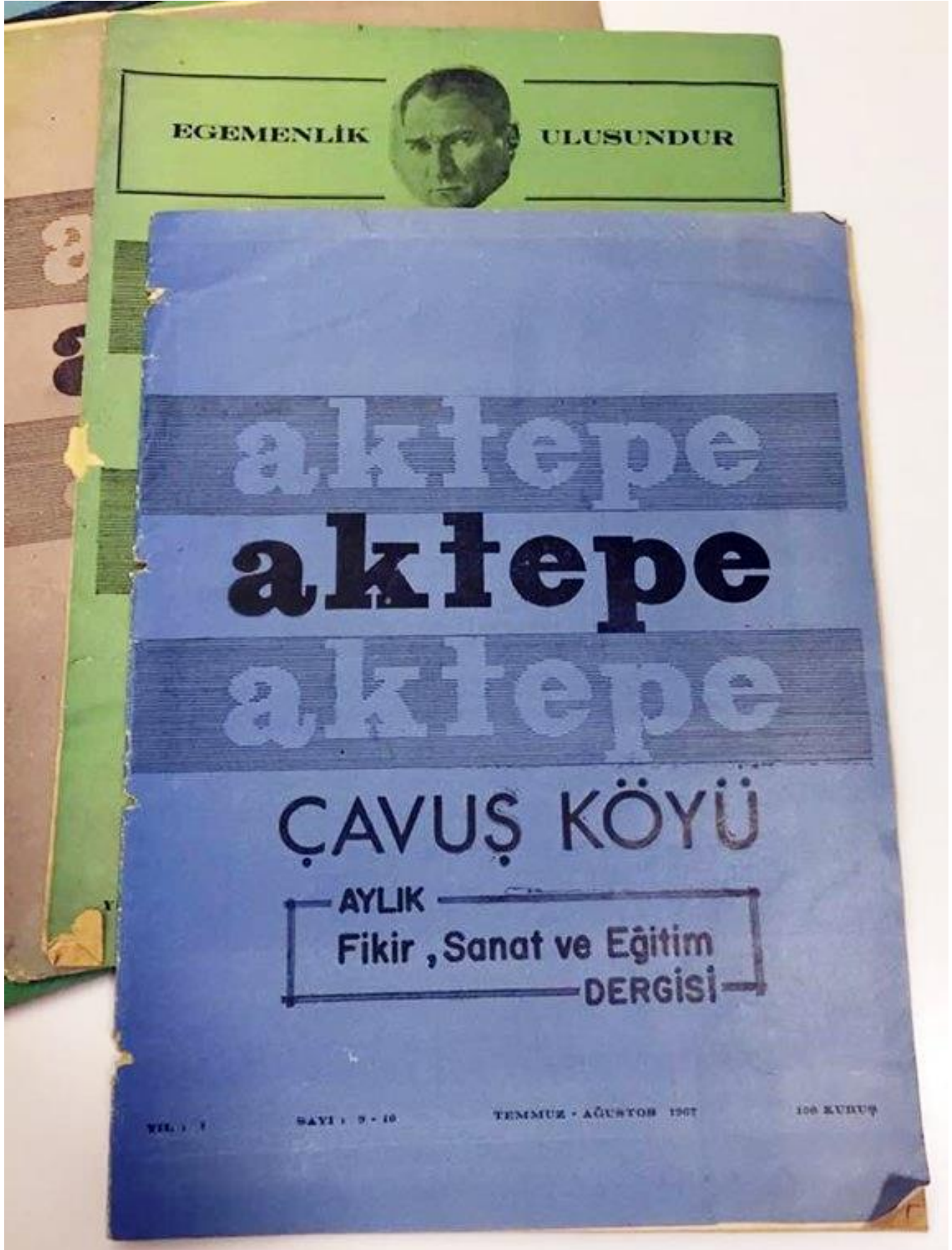
öğretim olanaklarının artırılması ve köylünün medeniyetin tüm imkânlarından faydalanmasının sağlanması gerektiği sürekli dile getirilmektedir.

Kaynakça

- Akın, C. (1967). Yaşın Uzun Olsun Aktepe. *Aktepe Çavuş Köyü Aylık Fikir, Sanat ve Eğitim Dergisi*, (3-Ocak).
- Aktepe*: Beyşehir [Konya], Çavuşköyü Aylık Fikir – Sanat – Eğitim Dergisi, Sahibi: Mehmet Taşdiken, Yazı İşlerini Yöneten: Mehmet Yılmaz. Kasım 1966 – Eylül/Ekim 1967, 12 sayı. BDK.
- Aktepe*, (Aralık 1966). Dostça Bakışlar. *Aktepe Çavuş Köyü Aylık Fikir, Sanat ve Eğitim Dergisi*, (1).
- Aktepe*, (Eylül-Ekim 1967). Son Sözüme Değil. *Aktepe Çavuş Köyü Aylık Fikir, Sanat ve Eğitim Dergisi*, (11-12).
- Aktepe*, (Kasım 1966). İlk Sözüme. *Aktepe Çavuş Köyü Aylık Fikir, Sanat ve Eğitim Dergisi*, (1).
- Aktepe*, (Mayıs 1967). Yedinci Sayımızı Sunarken. *Aktepe Çavuş Köyü Aylık Fikir, Sanat ve Eğitim Dergisi*, (7).
- Aktepe*, (Temmuz-Ağustos, 1967). Sevgili Aktepe Okurları. *Aktepe Çavuş Köyü Aylık Fikir, Sanat ve Eğitim Dergisi*, (9-10).
- Eser, A. (1966). Aktepe'den Atatürk'üme. *Aktepe Çavuş Köyü Aylık Fikir, Sanat ve Eğitim Dergisi*, (1-Kasım).
- Eser, A. (1966). Bizden 'Gün'cülere. *Aktepe Çavuş Köyü Aylık Fikir, Sanat ve Eğitim Dergisi*, (2- Aralık).
- Eser, A. (1967). Aktepe'den Uçan Kuşlar. *Aktepe Çavuş Köyü Aylık Fikir, Sanat ve Eğitim Dergisi*, (3-Ocak).
- Kızılkaya, R. (2008). Türk Modernleşmesinin Taşrada Basına Yansıması (Hüyük Örneği). Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Özkan, M. (1966). Örgütlendik. *Aktepe Çavuş Köyü Aylık Fikir, Sanat ve Eğitim Dergisi*, (1- Kasım).
- Şahin, M. (1994). *Çavuş Köyü Tarihini Soluyan Kasaba*. İzmir, Mega Basım.
- Şaplak, S. (1966). Gaziler'den Aktepe'ye Selam. *Aktepe Çavuş Köyü Aylık Fikir, Sanat ve Eğitim Dergisi*, (1- Aralık).

Ek 1: Aktepe Dergisi

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür (Type): Araştırma Makalesi **Gönderim Tarihi (Submission Date):** 25 Mart 2024
Kabul Tarihi (Acceptance Date): 28 Haziran 2024 **Yayımlanma Tarihi (Publication Date):** 30 Haziran 2024

Atf Künyesi (Citation): Fidan, M. S. & Aydoğan, İ. (2024). Batılılaşmak ve Varolmak Sarmalında Türk Eğitiminin Serencamı. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 7 (1), 55-80.

DOI: <https://doi.org/10.47948/efad.1458618>

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları Creative Commons Atf Gayri Ticari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC-ND 4.0) olarak lisanslıdır.

Dergide yayımlanan makalelerin bilimsel ve hukuki sorumluluğu tamamen yazar(lar)ına aittir.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their published work and their work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC-ND 4.0).

The scientific and legal responsibility of the articles published in the journal belongs entirely to the author(s).

BATILILAŞMAK VE VAR OLMAK SARMALINDA TÜRK EĞİTİMİNİN SERENCAMI

Mutlu Sadık FİDAN*

İsmail AYDOĞAN**

Öz

Batı düşünce sisteminde bir dönüm noktası olan ve geleneksel felsefeyi reddeden Aydınlanma, akli Tanrılaştırarak oluşturduğu "yapay din"i "vahyedilen dine" karşı inşa etti ve ahlak kanununu dinî normlardan arındırarak tasarladı. Pedagoji ise hümanist anlayış ve bireysel etiğin aracılığıyla toplumun ahlaki alt yapısını yeniden oluşturacak fabrika hâline geldi. İlerleme/kalkınma efsanesiyle "ebedi Batı" icat edildi. Batının yeniden icat edilmesi, Batı dışı toplumların Batı tarafından fethini meşrulaştırdı. "Kalkınma efsanesi", "küresel inanç" dönüştü. Osmanlı'da Lale Devri'nden itibaren eğitim kurumlarının dönüşümü ve ıslahına dönük yeniden yapılandırma çalışmaları başlatıldı. Bu kapsamda bu çalışmada "sosyal kontrol" tasarımı ve sosyal mühendisliğin birincil aracı hâline getirilen eğitimin "uygarlaştırma retoriğiyle" geçmişten günümüze Batıyı da kapsayacak şekilde ortaya konulması amaçlanmaktadır. Ayrıca dinî ritüel, inanç ve ahlakın neden "özel alana" sürgün edildiği, yeni ideolojik formlarla donatılan bu hegemonik kültürün, yönetici sınıfın çıkarlarına nasıl uygun hâle getirildiği, "evrensellik miti" ve modernitenin bileşenlerinin, kendisini modernleşme, aydınlanma, özgürlük, eşitlik, batılılaşma, uygarlık, ilerleme, kalkınma vaatleriyle donatarak Batı dışı toplumlara nasıl pazarlandığı, ilerleme/kalkınma efsanesiyle "ebedi Batının" nasıl icat edildiği ortaya konulmaktadır. Çalışma Batı ve Türk Eğitim Sistemi'ni içerisine alacak şekilde Lale Devri'nden günümüze kadar olan dönemi kapsamaktadır. Alanyazın taraması olarak yapılan bu çalışmada Batı ve Türk Eğitim Sistemi'ne yönelik araştırmalar taranarak bir durum tespiti yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Batılılaşma, Batılı Eğitim, Ulus Ötesi Örgüt, Çağdaş Eğitim.

* Doktora Öğrencisi, Kırıkkale Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Yönetimi Ana Bilim Dalı, Kırıkkale/Türkiye. E-Posta: smutlufidan@gmail.com, Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-2082-8118>.

** Prof. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Eğitim Yönetimi Ana Bilim Dalı, Kırıkkale/Türkiye. E-Posta: jaydogan124@gmail.com, Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-5447-4741>.

*** Bu çalışma Prof. Dr. İsmail AYDOĞAN danışmanlığında hazırlanan "Türkiye'nin Eğitim Politikaları üzerinde Millileşme ve Batılılaşma Hareketleri" başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

THE FATE OF TURKISH EDUCATION IN THE SPIRAL OF WESTERNIZATION AND EXISTENCE

Abstract

The Enlightenment, which constituted the foundation of Western thought and was in opposition to conventional philosophy, gave rise to the concept of "artificial religion" in opposition to "revealed religion," deified the human mind, and separated morality from religious conventions. Conversely, pedagogy has become an institution that employs individual ethics and humanism to alter societal moral and cultural norms. The concept of the "eternal West" was created in conjunction with the notion of progress and development. The legitimacy of the Western invasion of non-Western civilisations was contingent upon the reinvention of the West. The concept of the "myth of development" subsequently became a "global belief." The implementation of restructuring initiatives has been a recurring phenomenon since the Ottoman Empire's Tulip Era, with the objective of transforming and revitalising educational institutions. In this context, the study aims to expose the ways in which educational establishments have evolved into the main instruments of social engineering and social control, utilising rhetoric of civilisation from antiquity to the present day, with a particular focus on the West. Moreover, it is necessary to examine the reasons behind the marginalisation of morality, belief and religious rituals to the private sphere. It is also important to investigate how this hegemonic culture, which is imbued with new ideological norms, has been tailored to serve the interests of the ruling class. In addition, it is essential to analyse how the myth of universality The elements of modernity were sold to non-Western societies with promises of modernisation, enlightenment, freedom, equality, westernisation, civilisation, progress and development. In addition, the concept of the 'eternal West' was created using the illusion of progress and growth. The study encompasses the period from the Tulip Era to the present day, encompassing both the Turkish and Western educational systems. In order to gain an understanding of the current situation, a review of the literature was conducted, specifically focusing on studies on the Turkish and Western educational systems.

Keywords: Westernization, Western Education, Transnational Organization, Contemporary Education.

Giriş

Kültürel hayatın rasyonalizasyonunu, geleneksel öğretiler ve dinin yerine aklın yüceltilmesini teşvik eden Aydınlanma (Duignan, 2007:19; Conrad, 2012:997) önde gelen birçok düşünür ve akademisyenin deizmi, materyalizmi ve ampirizmi benimsemesine neden olan bir dünya görüşüdür (Piercy, 2015:96). Rasyonalist, şüpheli ve materyalisttir (Calame, 1927:64). Aydınlanma Dönemi'nin entelektüel ve filozoflarının en temel özelliği aklın gücüne ve pragmatik eğilime olan inançlarıydı (Spears, 2003:91). Geleneksel felsefeyi reddeden (Uebel, 2004:49) ve yaşanan anı yücelten Aydınlanma'yla (Calame, 1927:64) Batı, aklın "ilerlemenin ve değişimin motoru olduğu düşüncesine" kapıldı (Diallo, 2012:176). Buna göre her şey akılla keşfedildiğinden ve fiziksel dünyada kendiliğinden var olduğundan "*vahyedilen dine*" lüzum kalmadı (Spears, 2003:91). Böylece René Descartes'ten Immanuel Kant'a kadar birçok entelektüelin katkılarıyla akıl Tanrılaştırılarak "*vahyedilen dine*" karşı "*yapay din*" inşa edildi ve böylece ahlak da dinî normlardan arındırıldı (Schmitter, Tarcov, & Donner, 2008: 81). Özü itibarıyla pedagojik bir proje olan Aydınlanma'ya göre (Munzel, 2008:121) geleneksel eğitim "yarı insan", "ilkel" ve "barbar" toplumlara göreydi (Tri, 2023:27). Bu nedenle "*vahyedilen din*" yok edilerek, akıl tüm davranış kurallarının ve inançların temelini oturtuldu (Calame, 1927:64) ve topluma, devlete, kiliseye ve hiyerarşiye saldırıldı. Pozitivist eksenli ahlak eğitimi de dinin yerini alarak refah ve mutluluğu arttırmanın araçları hâline evrildi (Gilead, 2021:132).

Aydınlanma Dönemi entelektüelleri, dinî ve vahyi reddederek aklın dışında hiçbir şeyin varlığını kabul etmediler (Arfan, Rasheed, & Mahmood, 2023:11). Yalnız entelektüeller değil, pragmatistler, pozitivistler, bilim adamları, politikacılar ve reformcular da dinî yok saydı (Gilead, 2021:133). Akıl Çağı, rasyonel ve eleştirel düşünmeyi eğitimle önceleyerek (Gordon & Lawton, 2019:189), toplumun ilerlemesini ve bilimsel keşiflerden yararlanmasını talep ediyordu (Piercy, 2015:96). Geri kalmışlıkla ilişkilendirilen "din" ve suç ortağı "kilise" (Bar-Haim, 1988:52), "cahil", "barbar", "aşağı" ve "geri" olarak etiketlendi (Keller, 1979:83). Rasyonel büyümeyi teşvik etmek için geleneksel bilgi kaynakları erozyona uğratıldı (Piercy, 2015:96). Toplumun manevi gereksinimleri pozitivist ahlak kurallarıyla giderildi (Bar-Haim,

1988:52). Evrimci kurallar materyalist (Marx) ve pozitivist (Comte) şemaya aktarıldı. Bu suretle sekülerleşme, eğitimde kural hâline geldi (Farrero & Torrano, 2017:277). Ayrıca Sekülerleşme, moderniteyi "meşrulaştırdı." Dinin ötekileştirilmesi, modernitenin otoriter kimliğinin ve kendi meşruiyetinin gelişmesini sağladı (Sheehan, 2003: 1075). Pedagoji ise hümanist anlayış (Natorp, Fichte, Pestalozzi) ve bireysel etiğin (Schleiermacher, Herbart, Kant) aracılığıyla toplumun ahlaki alt yapısını yeniden oluşturacak fabrika hâline geldi (Farrero & Torrano, 2017:277). Okul, seküler toplum üretimindeki en önemli araç oldu (Wu & Wenning, 2016: 560).

Yöntem

Literatür bir bütün olarak değerlendirildiğinde batı dışı toplumların ulaşmadan yöneldiği bir kavram olan modernleşme ve modernleşmenin sonucunda toplumun yeniden üretimiyle örtüşen Batı tipi eğitime, "bilanço" olarak yaklaşılmasından dolayı Batı dışı toplumların "kurtuluş reçetesi" hâline getirilen Batı tipi eğitiminin "öznelerinin" denenmesi suretiyle "ne kadar iyi" ya da "ne kadar kötü" olduğunu göstermek gibi basit bir olguya indirgenmiştir. Sorunu basitleştiren bu model büyük olasılıkla Batılı argümanları ve Batılılaşmayı haklı göstermek üzere tasarlanmıştır. Tarihsel araştırmanın amacı karakterize edilen öznelerin tarihsel süreçler içerisinde denenmesinden ziyade, bu süreçle ne ürettiklerini ve hangi maksatla ürettiklerini ortaya koyabilmektir. Bu kapsamda bu çalışma "sosyal kontrol" tasarımı ve sosyal mühendisliğin birincil aracı hâline getirilen eğitimin "uygarlaştırma retoriğiyle" geçmişten günümüze Batıyı da kapsayacak şekilde ortaya konulması amaçlanmaktadır. Batılılaşmayla devrimci ve evrensel kurtuluşun mimarı olacak "Öznesi'nin" üretilmesine yönelik yasaların ideolojik temelleri, haritalandırılması ve kavramsallaştırılması, ne ürettikleri ve hangi maksatla ürettikleriyle ortaya konulmaktadır. Ayrıca dinî ritüel, inanç ve ahlakın neden "özel alana" sürgün edildiği, yeni ideolojik formlarla donatılan bu hegemonik kültürün, yönetici sınıfın çıkarlarına nasıl uygun hâle getirildiği, Haraççı ideolojilerce uydurulan "evrensellik miti" ve modernitenin bileşenlerinin, kendisini modernleşme, aydınlanma, özgürlük, eşitlik, batılılaşma, uygarlık, ilerleme, kalkınma vaatleriyle donatarak Batı dışı toplumlara nasıl pazarlandığı, ilerleme/kalkınma efsanesiyle "ebedi Batının" nasıl icat edildiği ortaya konulmaktadır. Çalışma Batı ve Türk Eğitim Sistemi'ni içerisine alacak şekilde XVIII. yüzyıldan günümüze kadar olan dönemi kapsamaktadır. Alanyazın taraması olarak yapılan bu çalışmada eğitim sistemi üzerindeki Batılılaşma ve modernleşmeye yönelik yönelik araştırmalar taranarak Batı'nın eğitim sistemi üzerindeki etkisi ortaya konulması amaçlanmıştır. Konuyu inceleyen çalışmalarını belirlemek için "batılılaşma", "modernleşme", "ulus ötesi örgütler", "kapitalist eğitim", "küresel sermaye", "seküler eğitim" gibi çeşitli terimler kullanılarak EbscoHost'un Eğitim Kaynağı, ProQuest'in Eğitim Veritabanı, Ulakbim veri tabanı, Web of Science, ERIC, Google Akademik gibi siteler taranarak verilere ulaşılmıştır. Ulaşılan araştırmalarda "batılılaşma" ve "modernleşmeyi" içermeyen veriler araştırmaya dahil edilmemiştir. Alanyazın taraması olarak yapılan bu çalışmada Batı ve Türk Eğitim Sistemi'ne yönelik araştırmalar taranarak bir durum tespiti yapılmıştır.

"Özne"nin İnşası

Devrimci ve evrensel kurtuluşun mimarı olacak "Özne'nin" (Shalbak, 2018:52) üretilmesine yönelik yasaların ideolojik temelleri, haritalandırılması ve kavramsallaştırılması Aydınlanma'yla ortaya çıktı (Sargent, 1897: 89). Bundan dolayı eğitimcinin rolü ve eğitimin mantığı, modernitenin kendini yöneten ve motive eden "rasyonel özne" üstüne inşa edildi (Gaon, 2002: 287-288). Tekilliklerden oluşan çokluğu oluşturan bu özne (Means & Ida, 2022: 885), hegemonya inşasında benlik kavramına ve öznelliğe sarılarak (Stoddart, 2007:206; Singh & Leonardo, 2023:380), Kant'ın tanımladığı şekliyle eğitimle evrensel, kendi kendini yöneten ve rasyonel "özneler" hâline getirilecekti (Gaon, 2002: 287-288). Kendisinin nesnesi olan (Tubbs, 1992) bu "özne" yeni bir kimlik ideali üzerine kuruluydu (Tusheva & Guba, 2021:111). Üretken, kendi kendini yöneten (Sobe, 2010:157), bilgi ve iktidar stratejileriyle şekillendirilen bir toplum inşa etmek için (Dreyfus & Rabinow, 2014: 174) üniversite, okul, kilise ve aile bu kapsama dâhil edildi (Owens, 2011:531).

Ulus devletlerle dinî ritüel, inanç ve ahlak “*özel alana*” sürgün edilerek yerine vatandaşlık eğitimi getirildi (Neiman, 1999:432). Toplumun pozitivist ahlak kurallarıyla üretilmesi, dinî gereksinimlerin karşılanması, bu sayede kargaşanın önlenmesi amacıyla *pragmatik felsefe* icat edildi. Bu felsefenin topluma nüfus ettirilmesi amacıyla eğitim zorunlu hâle getirildi (Altun & Bilgin, 2022: 52). Eğitim beyinleri “*uygulamalı ve saf bilimlere*” yönelterek vahyedilen yerine akıl hegemonyasını aştı (Israel, 2012:11). Zorunlu eğitim ilk olarak 1524'te Martin Luther'in ortaya attığı bir eğilimdi (Robertson R. G., 2001:98). Bu kapsamda ilk okul yasası Luther'in meslektaşı Melancthon tarafından yazıldı (Madrigal, 2023:3). Luther, bireysel aklın kilise öğretilerine aktarılması için bir model sağladı ve zorunlu eğitimi ilk kez gereklilikleriyle ortaya koydu (Sargent, 1897: 89). Luther, devletin gücünün ahlaklı ve iyi eğitimli bir toplumla doğru orantılı olduğunu savunuyordu (Zhang, 2004: 30). Hedefi toplumun devlete itaatini tesis etmekte (Simpson, 2003:67). Yine John Calvin, seküler bilimlerin hâkim olduğu zorunlu eğitimin savunucularındandı (Zhang, 2004: 30). Luther ve Calvin'nin çağrısı yaklaşık 200 yıl sonra Prusya'da yanıt buldu (Ramsey, 1985:194).

Luther ve Calvin'nin fikirleri Prusya'da 1717'de (Simpson, 2003:67) I. Frederick William tarafından ulusal eğitim sistemine dönüştü (Heyneman, 2003: 31). Eğitim ilk kez zorunlu hâle getirildi (Ramirez & Boli, 1987:12). Bu kapsamda öğretmen yetiştirme ve ortak kimliği oluşturacak eğitim içerikleri içeren düzenlemeler yapıldı (Cinnirella & Schueler, 2018:23). Amaç Prusyalı topluma sosyal kontrolü ve boyun eğmeyi empoze etmekte (Alesina, Giuliano, & Reich, 2021:2290). İtaati ve disiplini telkin etmek amacıyla okul zili uygulaması başlatıldı (Simpson, 2003:67). 1774'te Avusturya Prusya'dan kopyalanarak zorunlu eğitime geçti. 1814'de Danimarka (Ramirez & Boli, 1987:12). 1833'te İngiltere (Bischof, 2020:164), 1833'te Fransa, 1841'de Kanada, 1842'de İsveç, 1848'de Norveç (Westberg, 2015:421), 1887'de Rusya zorunlu eğitime geçti (Alesina, Giuliano, & Reich, 2021:2284).

Batılılaşmanın Kökenleri

Kronolojik olarak “*Batılı düşünme formları*” antik Roma ve Yunan, daha sonra ise Batı Avrupa'yla ilişkilendirilse de (Kenny, Fanany, & Rahayu, 2013: 285), binlerce yıl Batı uygarlığı “*geri*” bir toplumdur. Batı'yı Doğu'nun çok daha gelişmiş uygarlıklarından yararlandıran, Batı'nın anlamını şekillendiren, derinden değiştiren Aydınlanma (Gamble, 2021: 72) ve Aydınlanma'nın sonucunda siyasi yapıları ve yaşam biçimlerini kökten değiştiren “*modernitenin*” doğuşuydu (Kenny, Fanany, & Rahayu, 2013: 286). Kristof Kolomb'un Amerika Kıtasını sözde keşfettiği (Sardar, 1992: 497) -ki Amerika, yüzyıllar önce asıl sahiplerince zaten keşfedilmişti (Chomsky, 2010: 92)- o uğursuz günde türemeye başlayan (Sardar, 1992: 497), temelleri *Max Weber, Ferdinand Tönnies, Karl Marx, Émile Durkheim, Henry Maine* gibi sosyal teorisyenlerce rasyonel otorite- *bürokratik otorite-organik/mekanik dayanışma-sözleşme/statü kavramlarıyla* atılan modernite (Fukuyama, 2009:61), XVII. Yüzyılda Batı Avrupa'da ortaya çıkan ve oradan tüm dünyaya yayılan (Giddens, 1990:79), bilgi ve ekonomi politığın birleşiminden oluşur (Gamble, 2021: 72). Kolomb'un sömürgeleştirmek, yok etmek ve keşfetmek üzere 1492'de yelken açtığı o uğursuz ve vahim günden itibaren Batı dışı toplumlara Batı'nın üstünlüğünü ispat etmek, Batı bilgi ve otoritesini “*evrenselleştirmek*” ve tesis etmek amacıyla hummalı bir yarış başlatıldı (Sardar, 1992: 497). Batı, Aydınlanma'yla seküler bir kimliğe büründüğünden (Amin, 1989:121), seküler ve bilimsel evrenselcilik radikal sekülerizmle kendini yeniden formüle ederek ve kapitalizme “*ideolojik bir kıyafet*” sağlayarak modern sistemin kültürel yapı taşı hâline geldi (Seyedebrâhimi, 1992: 88). Bireysel vicdana ve özel alana havale edilen (Amin, 1989:121), kapitalizme muhalif olan dinin (Seyedebrâhimi, 1992: 88), statüsünü kaybetmesiyle (Amin, 1989:122), *kültürel bütünleşme* süreci başlatıldı (Seyedebrâhimi, 1992: 88). Yeni ideolojik formlarla donatılan bu hegemonik kültür, yönetici sınıfın çıkarlarına hizmet etmek üzere tasarlandı (Gramsci, 2011:147).

Batı'nın Batı dışı toplumlardaki “*Öteki*” yargısını üretmek ve doğrulamak üzere tasarladığı, *oryantalizm*, Öteki'nin “*aşağı*” ve “*geri*” olduğunu kavramsallaştıran *Sosyal Darwinizm*, Öteki'nin “*ilkel*” ve “*vahşi*” olduğunu öne sürerek Batı dışı toplumları Batı merceğinde inceleyen “*antropoloji*” ile *entelektüel cinayetin* bilimsel ve rasyonalist terminolojisi oluşturuldu. Aydınlanma'nın bu rasyonalist terminolojisi ve retorisi Batı gücünü evrenselleştirirken (Sardar, 1992: 497), Batı Dışı toplumların

gelenekleriyle birleşti ve bu toplumların kendi geleneklerinden kopuş süreci başlatıldı (Conrad, 2012:1009). Batı'nın *dünyayı fethi düşüncesi* ve kapitalist toplum anlayışı kök saldı (Amin, 1989:122). "Batı"nın sergilediği ırk ve emperyalizm ideolojisi, modernitenin bileşenleri, kendisini modernleşme, aydınlanma, özgürlük, eşitlik, batılılaşma, uygarlık, ilerleme, kalkınma vaatleriyle donatarak Batı dışı toplumlara pazarlandı (Conrad, 2012:1009; Held, 2023: 91). Batı, batı dışı toplumlara bu vaatlerle "*hâkim olmak*" istiyordu. Bu hakimiyet sadece liderlik etmekle de sınırlı değildi; kendi çıkarlarının Batı dışı toplumlarda hâkim olmasını istiyorlardı (Bates, 1975:360).

Haraççı ideolojilerce uydurulan "*evrensellik miti*" (Amin, 1989:124), Batıyı bilmenin tek yolu ve referans noktası yapan yargılardan türetilmişti. Bu narsistik şekilde kendi kendini meşrulaştıran ve kendi kendini melezleyen benlik havasında döngüsel bir argümana dönüştü. Geleneksel öğretiler zayıflatıldı, değersizleştirildi, aşağılandı, göz ardı edildi, susturuldu. Batı dışı toplumlar, emperyalist güç dinamikleri ve ideolojileriyle Batılı bilgiyi tek referans noktası hâline getirdi. Sözde kalkınma projeleriyle eğitim, yönetim ve sağlık Batılı bilimsel yöntemlerle yönetilmesi, Doğu bilim ve etiğinin baltalanmasını ve geçersiz kılınmasını mümkün kıldı (Held, 2023: 91). '*Uygar*' batıyla uygar olmayan doğulu ikili bir dünya görüşü kök saldı (Kenny, Fanany, & Rahayu, 2013: 287). Bu şartlar kapitalist kültürün "*Avrupa-merkezcilik*" fenomenini ortaya çıkarmasını sağladı (Amin, 1989:124). Batı, dünya toplumlarının sözde "*medeniyetsiz geri kalanıyla*" bu költürücü olguyla üstünlük kurdu (Sardar, 1992: 498). Oryantalizm, Yunan soyu ve "Batı düşmanı" efsanesi bu ideolojinin temelini oluşturdu ve ilerleme/kalkınma efsanesiyle "*ebedi Batı*" icat edildi. Batının yeniden icat edilmesi, Batı dışı toplumların Batı tarafından fethini meşrulaştırdı. Batı'nın her alanda üstünlüğü reçetesi *çoğulcu demokrasi, sekülerlik, piyasa ve serbest girişimin* benimsenmesini dayattı (Amin, 1989:124). Batı dışı toplumlar için batılı standartlar kural hâline geldi (Von Laue, 1987: 269) ve Doğuyu işgalin ideolojik gerekçesi aşılınarak yeniden üretti (Cortes & Enrique, 2015: 123).

Batılılaşma projesi, Batı Dışı toplumların yöneticilerinin aşağılanması, yenilgisi, devrilmesi (Seyedebrahimi, 1992: 89) prestijlerinin yok edilmesiyle başladı (Von Laue, 1987: 269). Özellikle Osmanlı ve Rus süreli yayın ve gazetelerinde Batı ile bu devletler arasında *haksız bir karşılaştırma* başlattı. Basın Batının en güçlü tahakküm aracıydı. Bu karşılaştırma "*aşağılık duygusunu*" üretti (Von Laue, 1987: 269). *Aşağılık duygusu*, toplumun devlete olan güveninin sarsılmasını sağladı (Seyedebrahimi, 1992: 90). Sistem Batılı devletlerin Batı dışı toplumların sahip olmadığı ayrıcalıkları vermesi üzerinden işliyordu: Batı dışı toplumlara *örnek olma, yüksek yaşam kalitesi, özgürlük* (Von Laue, 1987: 269). Batı dışı toplumlar Batı'lı normları benimsedikçe Batı gibi olacaklarını düşünüyordu (Bar-Haim, 1988:53). Fakat Batı görünürde etnik köken, sınıf, cinsiyet ayrımının sonlandırılması, toplumlara insan hakları, refah, eşitlik ve özgürlük tesis edilmesini vaat eden ideolojik doktrinlerle işletilirken, örtük anlamda Batının kültürel ve ırksal üstün olduğu iddiası da yine bu doktrinlerle meşrulaştırılıyordu (Gamble, 2021: 72).

Öte yandan Doğu'nun geri kalmışlığından İslami inanç ve despotik devletler sorumlu tutuldu (Islamoglu & Perdue, 2020). Süreç içerisinde Batılı olmayan tüm doktrinler "*geleneksel*", "*çağ dışı*", "*geri*", "*anti-modern*" olarak etiketlenerek yok edildi ve bir kenara itildi (Conversi, 2012:26). Böylelikle tüm kültür ve tarihler tek bir hedefe kilitlendi: *Batılılaşma* (Sardar, 1992: 499). "*Batılılaşma*", Batılı kültürün, teknolojinin ve kurumlarının asimilasyonu ve ithali halini aldı (Seyedebrahimi, 1992: 90). "*Uygarlaştırma misyonu*" modernleşme doktrinlerini dayatmanın bahanesi hâline gelirken (Suzuki, 1998: 381), "*kalkınma efsanesi*" ise "*küresel inanca*" dönüştü (Conversi, 2012:27).

Osmanlı Devleti Dönemi Türk Eğitim Sistemi'nde "*Batılılaşma*"

Rönesans, Aydınlanma ve sanayi devrimi gibi eylemsel ve zihinsel alandaki dönüşümler teknolojik ve bilimsel sahada önemli gelişmeleri tetikledi. Düşünce serbestliği anlayışına verilen önem, dine dayalı sistemlerde seküler anlayışın öncelenmesini sağladı. Osmanlı Devleti ise aynı dönemlerde bu gelişim ve değişim ivmesine aynı hızla karşılık veremedi (Taştekin, 2019: 1155). Osmanlı Devleti'nin sosyal, idari, ekonomik ve askeri alanda yara almasını sağlayan *1683'teki Viyana Kuşatması* (Şarman, 2019: 98), *1699'daki Karlofça Antlaşması* (Giorgetti, 2020: 93), *1718 Pasarofça yenilgisiyle* (Er, 2003: 213) Batı'nın üstünlüğü kabul edilmeye başlandı (Emecen, 1994: 55; Rasim, 2002: 44). Bu gelişmeler, Batıda toplumun

inşasında araç olarak kullanılan Batılı eğitim sistemlerinin (Uyanık, 2009: 71) emperyalist yayılımını hızlandırdı (Afridi, 2016: 49). “*Batılılaşma*” eğilimin artması Batılılaşmaya daha bağımlı hâle gelinmesini sağladı (Giorgetti, 2020: 93). İbrahim Müterrefika'nın matbaayı getirmesiyle eğitimin modernleşme süreci başladı (Gündüz, 2009: 193). Yirmisekiz Mehmet Efendi'nin ilk elçi olarak Fransa'ya gönderilmesi (Baksı, 2019: 43; Bor, 2020:67), Şeyhülislamın fetvasıyla kitap basılmaya başlanması (Doğan R., 1997: 423), Batılı eserlerin tercüme faaliyetlerine başlanmış olması (Er, 2003: 213); Batı'ya yurtdışı eğitim almak üzere öğrenci gönderilmesi Lale Devri'ni başlattı (Bor, 2020:67).

III. Selim döneminden itibaren eğitim kurumlarının dönüşümü ve ıslahına dönük yeniden yapılandırma çalışmaları hızlandı (Taştekin, 2019: 1155). Bu dönemde Batılılaşma ekseriyeti Batı'yı örnek alma, tanımlama ve tanımadan ibaretti (Çelik H. İ., 2019: 106). Tercüme faaliyetleri, askeri okulların açılması ve medreselerin ıslahı gibi konularda yapılan birtakım düzenlemelerle sonraki dönemlerde yapılacak dönüşümlerin zemini oluşturuldu (Taştekin, 2019: 1155). 1789-1807 arası dönemde yabancı dil öğretimini, pozitivist felsefeyi, reform teorilerini uygulamaya geçiren III. Selim (Mardin, 1996: 97), devletin kurtuluş reçetesi olarak Batı sistemlerini ithal etme sürecini hızlandırdı (Uzunçarşılı, 1988: 71; Zürcher, 2020: 107). Londra, Viyana, Paris ve Berlin'de elçiliklerin kurulmasıyla (Güven, 2021: 214), Batılı kültürel, siyasi ve sosyal doktrinlerin taşınma süreci daha sağlam şekilde temellendirilmeye başlandı (Quataert, 2002: 41; Güven, 2021:53). (Güven, 2021: 214) Elçiler tarafından hükümdara sunulan layihalar, eğitimin Batılılaşmadaki yönünü belirledi (Çiydem, 2017: 139). Yurt dışına eğitim amaçlı gönderilen öğrenciler, “*özgürlük, vatan, eşitlik, millet*” gibi kavramlara donatılarak geri geldiler (Bor, 2020:67). Bu dönemde *Mühendishane-i Bahr-ı Hümayun*, *Mühendishane-i Berri-i Hümayun* (Doğan R., 1997:431) Tıbhâne gibi Batı tipi okullar açıldı (Baksı, 2019: 41).

II. Mahmud Döneminde kendisinden önce askeri okullar sisteminde gerçekleşen Batılılaşma hareketleri kültürel, siyasi ve sosyal alanlara kaydı (Turhan, 1994: 29). Batılılaşmanın öne Yeniçeri Ocağının 1826'da kaldırılmasıyla açıldı (Er, 2003: 213). Ulema ve önde gelen din adamlarının desteğini yanına alan Sultan (Turan, 2019: 89), Tıbbiye, Harbiye ve Rüştiye'nin açılması, eğitimin zorunlu hâle getirilmesine yönelik faaliyetler yürüttü (Taştekin, 2019: 1156). Batı tipi okullarda okutulan ders kitapları Fransızcadan tercüme edildi (Tüfekçi, 2023: 74). Müfredatı sekülerleştirme faaliyetleri hız kazandı (Bilgin, 2023, 172). Yurt dışına eğitim amaçlı gönderilen öğrencilerin sayısı arttı. Bu kapsamda sadece 1830'da 150 öğrenci Fransa'ya gönderildi (Sertoğlu, 1990: 7). Yurda döndüklerinde bu öğrenciler devletin önemli makamlarına getirildi ya da Batı tipi okullarda hoca oldular (Okay, 1998: 195). Batı tipi okullarda Viyana, Londra ve Paris'ten getirilen yabancı hocalar istihdam edildi (Kodaman & Saydam, 1992: 483). III. Selim ve II. Mahmud, Osmanlı'da Batılılaşma çağını başlattılar. Bu dönemde yetişen “*Frankofon Osmanlı zümresi*” (Herzog, 2009: 33) Tanzimat Döneminde gerçekleştirilen eğitim reformları sürecini yönetti (Doğan R., 1997: 423).

“*Kurtuluş Reçetesi*” olarak benimsenen Batılılaşma ve modernleşmeyle (Sarıbay, 1986: 63), toplum tarafından tepkilere neden olan Tanzimat Fermanıyla (Ayber, 2008: 97), İslami esaslardan Batılı sistemlere kayma sürecinin ilk adımları atıldı (Bor, 2020:67). Tanzimat fermanı ile I. Meşrutiyet arası dönemde eğitimin yapılması ve kurumsallaşmasında üst düzey yenilikler yapıldı. Tanzimat Fermanıyla Batı'nın iktisadi, sosyal ve siyasi baskıları bariz şekilde hissedilmeye ve pazarlık konusu olmaya başladı. Dâru'l-Fünun'un açılmasına yönelik adımlar atıldı (Taştekin, 2019: 1157). Tanzimat döneminde siyaset, ekonomi, maliye ve yargı gibi üst sistem kurumlar ile kültür-sanat ve eğitim gibi alt sistem kurumlarında reformlar yapılarak Batılı anlayış tesis edilmeye çalışıldı (Güven, 2021: 214).

Tanzimat döneminde eğitimde idealizm, sezgicilik, evrimcilik, pozitivism gibi fikir akımları *Voltaire* ve *Rousseau* gibi Aydınlanma filozofları etkili oldu (Kızılkaya, 2014: 47). Dönemin ders içeriklerinde rasyonel, darwinist, evrimci, materyalist, pozitivist öğretilerin hakimiyeti başladı. *Zola*, *Schopenhauer*, *Balzac*, *Haeckel*, *Flaubert*, *Büchner*, *Stuart Mill*, *Draper*, *Gustave Le Bon*, *Renan* Osmanlı düşünce yapısına hâkim olmaya başladı. Tanzimat'ın eğitim felsefesi pozitivism dayandırıldı (Gündüz, 2009: 193). Milliyetçi etkileri en aza indirmek amacıyla “*Osmanlı kimliği*” kurulmak istendi (Ortaylı, 1986: 168). “*Osmanlı kimliğiyle*” toplum bir arada tutulmaya çalışıldı. Dil, din ırk ayrımı gözetmeksizin herkes Osmanlı Vatandaşı sayıldı. Bu anlayış yasal düzenlemelerden ders kitaplarına kadar eğitimdeki her düzenlemeye yansıtıldı (Güven, 2021: 214). Böylece “*ümmetin*” yerini “*Osmanlı Milleti*” aldı (Soysal M.,

1995: 93). Özetle entelektüeller Batıyı yerli (Doğulu) ve millî (İslami) perspektiften ziyade Batı değer ve standartları çerçevesinde analiz etmeyi tercih etti. Bu tercih kültür ve medeniyet normlarını Batılı unsurlara indirgenerek üretilmesi sonucunu doğurdu. Entelektüellerin düşün dünyasındaki bu dönüşüm ve değişiklik, montaj-taklit-kopya zemininde yükselen düşünce yapısını şekillendirerek “yabancılaşmaya” yol açtı (Çelik H. İ., 2019: 106).

Seküler devletin oluşumu için ihtiyaç duyulan subay, mühendis, öğretmen, doktor, memur, hukukçu gibi memurların yetiştirilmesini sağlayacak Batı tipi kurumların temelleri atıldı (İnalçık, 1964: 610; Kaynar, 1991: 71; Turhan, 1994: 29). Bu kurumlarla Batı normları meşrulaştırılmış ve seküler kimlik kök salmaya başlamıştır (Okumuş, 2005: 147; Sav, 2021: 61). Askeri okullarla başlayan seküler kimlik oluşturma süreci sivil okullara da nüfus etmiştir (Güven, 2021: 214). Dönemin kütüphaneleri materyalist, evrimci yayın, gazete ve mecmualarla dolduruldu (Güler, 2020: 79). Batı tipi okulların öğretmen ihtiyacı yurtdışı eğitim alanlarla giderildi. Ders çizelgelerinde pozitivist ve rasyonalist içerikli derslere daha çok yer verildi (Güven, 2021: 214). 1839’da eğitimde idari açıdan kurumsallaşmayı tesis etmek amacıyla “*Mekatib-i Rüşdiyye Nezareti*” açıldı. Ancak bu kurum eğitim işlerini idare etmeye yeterli olmadı (Çiydem, 2017: 142). Bunun üzerine 1846’da eğitim sistemini tek elden yönetmek amacıyla meclis bünyesinde “*Meclis-i Maarif-i Umumiye*” açıldı (Baytal, 2000: 27; Yıldız İ., 2018: 82). *Meclis-i Maarif-i Umumiye*’nin kararlarını yerine getirmek amacıyla “*Mekteb-i Umumiye Nezareti*” açıldı (Akyıldız A., 2003: 273; İçke, 2018: 41). Eğitim nezareti ile eğitim yönetimi yetkisi Şeyhülislamlık Makamından alınıp sekülerleştirilmiş bir kurum olan Mekteb-i Umumiye Nezaretine devredildi (Engelhardt, 1912: 33; Commins, 1993: 78) ve Batı tipi okulların ekonomik ve siyasi otorite sağlama yetkisi artırıldı (Taşkesen & Aydeniz, 2016:286).

Batı tipi okulların sayısı hızla artırıldı (Atuf, 1930: 41). Temel eğitim 7 yaşından itibaren süresi 4 yıl olmak üzere mecburi hâle geldi (Yıldız, 2018: 114). Okulların müfredatı, kitapları, öğretmenlerin istihdam usulü, öğretim usulleri, imtihanlar çıkarılan talimatname ile düzenlendi. Zorunlu eğitim çağındaki çocukları okula göndermeyen ebeveynlere ceza uygulamasına başlandı (Akdemir, 2008:67). Rüşdiyeler, Sıbyan Mekteplerinden sonraki kademe olarak belirlendi (Yıldız A. A., 2019: 32) ve 1855’de sayıları hızla arttı (Tekin, 1994: 77; Alkan, 2008: 24). 1838’de “*Mekteb-i Maârif-i Adliyye*’ye”, 1839’da “*Mekteb-i Ulûm-ı Ebediye*” (Unat, 1964:22), 1842’de “*Ebe Mektebi*”, 1845’de “*Askerî Tıp Mektebi*” açıldı (Yıldız, 2018: 115). 1841’de gayrimüslimlere Asker-i Tıbbiye yolu açıldı (Sav, 2021:49). 1848’de Batı tipi okullara öğretmen yetiştirmek üzere “*Darülmualim-i Rüşdi*” kuruldu (Duran, 2012:32; Yıldız İ., 2018: 84). İlkokul ve üniversite arası boşluğun rüşdiyelerle giderilememesi sonucu rüşdiyeler bünyesinde “idâdî” sınıfları açıldı (Çiydem, 2017: 139). Bu sınıflarda ecnebi hocalar istihdam edilmesine ve Fransızca eğitim verilmesine dikkat edildi (Sarıkaya, 1997: 87).

1851’de tüm öğretim kademelerinde okutulacak ders kitaplarını tercüme etmek amacıyla “*Encümen-i Dâniş*” kuruldu (Duran, 2012:33). Üyeleri çoğunlukla ecnebi ve azınlıklardan oluşan bu kurul (Eryılmaz, 1990:59; İhsanoğlu E., 1992: 401) Batı anlayış ve doktrinlerinin okullar aracılığıyla yayılmasında önemli roller üstlendi (Akdemir, 2008: 78). Bu kurulla birçok Batılı eser çevrildi (Tanpınar, 1956: 23; Özdemir Z. Z., 2018: 81). Üstelik yabancı dil öğretmek amacıyla “*Lisan Mektebi*” açıldı (Güven, 2021: 214). 1869’da Fransa Eğitim Bakanı Jean Victor Duruy’un girişimleriyle (Çiydem, 2017: 141) Fransız Eğitim Kanunu temel alınarak oluşturulan “*Maarif-i Umumiyye Nizamnamesi*” yayımlandı (Fortuna, 2005: 63). Bu düzenlemeyle parça parça olan düzenlemeler aynı hizaya getirildi (Baytal, 2000: 27; Erdoğan, 2015: 28). Yine bu düzenlemeyle eğitim kurumlarının kademelendirilmesi, öğretmen istihdam usulleri, diploma usulleri, imtihan usulleri vs. yeniden düzenlendi (Yıldız, 2018: 117). Eğitim kurumları “*pozitivist*” kriterlere dayandırıldı (Güven, 2021: 214). Medreseler dışındaki Batı tipi kurumlar tek çatı altında toplandı (Taştekin, 2019: 1157). Eğitim müfredat ve ders kitaplarıyla geleneksel doktrinlerden tamamen ayrıştırıldı (Giorgetti, 2020: 93). Tanzimat Fermanıyla birlikte ecnebi ve gayrimüslimler arasında Osmanlı topraklarında okul açma yarışı başladı (Sakaoğlu, 1991: 44). Ecnebi ve gayrimüslim eğitim kurumlarının nicelik ve nitelik olarak Osmanlı okullarından üstün olması bu okullara olan talebi arttırdı ve bu okullarda yetişenlerin devletin önemli kademelerine getirilmesini sağladı (Yıldız, 2018: 118). Ecnebi ve gayrimüslim okullar Batının müdahalesini daha da arttırdı (Zengin, 2008: 155). Sonuç olarak Batı tipi okullar Batılı kodların ve sekülerleşmenin Osmanlı’ya intikalinde önemli roller üstlendi (Tanpınar, 1956: 72).

Tanzimat Döneminde Eğitim Sistemi'nin Batılılaşmasına dönük önemli adımlar atılsa da *Batılılaşma/sekülerleşme* süreci istenilen düzeye gelmedi (Özcanlı & Varol, 2022: 259). II. Abdülhamid Han'ın devlet yönetimine gelmesiyle “*Kanun-ı Esasi*” ilan edildi (Ülken H. Z., 1992: 79). II. Abdülhamid döneminde yapılan yenilikler yeni yüksekokullar açma, Batı'dan ithal edilen düzenlemeleri uygulama, Batı tipi okulları nicel ve nitel olarak artırma, muallim yetiştirme, Batı tipi okullara yenilerini ekleme şeklinde sıralanabilir (Özcanlı & Varol, 2022: 259). Özellikle Anadolu'daki okul sayısında önemli bir artış gerçekleşti (Özcan, 2017: 219). Batı tipi okullara 15 bin okul daha eklendi (Tekin & Göksal, 2017: 321). Belçika Anayasası kopyalanarak yayınlanan Kanun-ı Esasi'de (Erdem, 2015: 20) eğitim hakkı, eğitim kurumlarının denetimi, eğitim birliğinin tesis edilmesi konularına yer verildi. 1891'de ilkokul kademesinde aynı eğitim programı uygulanmaya başlandı (Özcanlı & Varol, 2022: 260). Eğitim kurumlarındaki Batı etkisi daha da arttı. Genel müdürlükler, *maarif meclisleri*, *müfettişlikler*, *maarif müdürlükleri* açıldı. Taşrada bulunan eğitim kurumları taşra teşkilatlarına bağlandı (Çiçekçi, 2020: 64). İstanbul dışında mülkiye mektepleri yaygınlaştırıldı. Bu okullar sıkı denetime tabi tutulsa da Genç Türkler bu okullar aracılığıyla muhalif düşüncelerini yaymışlardır. 1892'de yurtdışı eğitim yasağı getirildi (Baksı, 2019: 41).

1908 Devrimi'yle II. Abdülhamid Han tahtan indirildi (Çiçekçi, 2020: 64). Padişahın yetkileri, meclise yani ittihat ve Terakki Cemiyetine (İTC'ye) geçti (Giorgetti, 2020: 93). Cumhuriyet öncesi bazı yeniliklerin denendiği (Şahin & Tokdemir, 2011: 862), “*siyasi laboratuvar*” işlevi gören II. Meşrutiyet Dönemi'nde (Güler, 2020: 79) Batılılaşma/modernleşme uygulamaları Cumhuriyet dönemine örnek teşkil etti (Şahin & Tokdemir, 2011: 863). II. Meşrutiyet Dönemi'nin, Z. Gökalp, S. C. Antel, T. Fikret, M. Ş. Tunç, Kazım Nami Duru, Satı Bey, Ethem Nejat, Nafi Atuf, Emrullah Efendi Cumhuriyet Dönemi eğitimin yapılandırılmasında önde gelen isimlerdi (Hesapçioğlu, 2013: 123). Yeni Osmanlılar, Genç (Jön) Türkler ve İTC aracılığıyla gerçekleştirilen reform ve inkılap hareketleriyle devletin çöküşten-yıkımdan kurtulması düşünülürken, gerçekleştirilen faaliyetler, fayda yerine zarar getirdi. Osmanlı Devleti modernleşme ve reforma ihtiyaç duyuyordu belki fakat bu ihtiyaç dış payanda ve etkenlerle giderilmezdi. Bu gereksinimin milli bir zaruret olması, kendi kültürel normlarından doğması gerekliydi. Oysaki Jön Türkler İTC aracılığıyla gerçekleştirilen Batı eksenli reformlarla devletten ziyade kendi iktidarlarını meşru hâle getirmişlerdi. Gerçekleştirilen reformlar devletin ve milli bünyenin acılarını gidermekten ziyade, Batı'nın taleplerine karşılık vermekten öteye gidememişti. Jön Türkler, devletin birliğini tesis etmek yerine II. Abdülhamid Han'ın ve tecrübeli devlet adamlarını yönetimden tasfiye ederek kendileri dışındaki tüm unsurları muhalif olarak görmüşlerdir. Eşitlik, adalet ve hürriyet sloganlarıyla seslerini yükseltirken, gündemlerinde Osmanlı vatandaşı hiç yer tutmadı. Çünkü onların iddia ettiği gibi Osmanlı vatandaşı devletin elinde esir değildi. Devlet İslami esaslar çerçevesinde Osmanlı vatandaşının-ümmetinin eşitliğinin, hürriyetinin ve adaletinin garantörüydü. Ancak dış etkilerle kurulan proje ve uygulamalar bu garantiyi kırdı (Burak, 2003: 307).

Sekülerliğin topluma nüfus ettirilmesinde İTC faaliyet ve uygulamaları önemli bir faktördür. İTC üyelerinin çoğu Fransız Aydınlanma'sının ve Batılı entelektüellerin etkisinde kaldığından, Batılı kültürel, sosyal, siyasi, ekonomik ve idari kurumlarla sekülerlik topluma entegre edilmeye çalışıldı. İTC'ye göre ekonomik ve kültürel çöküşün en önde gelen sebebi dindir. Fransa ekseninde gelişme gösteren İTC'nin laiklik doktrini, sanatta, eğitim ve bilimde sekülerliğin işlevsel hâle getirilmesini tesis etti (Sarı & Önkal, 2015: 113). Kılıçzâde Hakkı, Mizancı Murad, Şehzade Sebahattin, Prens Sebahattin, Ziya Gökalp, Abdullah Cevdet gibi birçok isim pozitivismi taklit ederek laik eğitimi tesis etmek üzere birlikte hareket etti (Gündüz, 2009: 193). Eğitim felsefesi, Durkheimci ve *Sepensercı pozitivism arasında gidip geldi* (Kaygısız, 1997:9). Eğitim dışında kültür, sosyoloji, edebiyat, felsefe gibi alanlar da materyalizm, evrimcilik ve pozitivismden etkilendi. Örneğin Ziya Gökalp, İ. Hakkı Baltacıoğlu, Ali Suavi, Mehmet İzzet, Beşir Fuad, Prens Sabahattin ve Ahmet Suayb gibi sosyologlar Fransız pozitivismi benimsedi (Gündüz, 2009: 193). Dönemin eğitim sistemi “*Durkheim-Comte Sosyoloji okulu*” ve “*Le Play Okulu*” üzerine kuruldu (Özveren, 2008: 228). Yine yurtdışı eğitim, dergi ve yayınlar, tercüme eserler Batılı düşüncenin eğitime intikalinde önemli bir etkiye sahiptir (Taştekin, 2019: 1157).

Kaliteden ziyade sayısal artış ön planda olduğundan, okul, öğrenci ve öğretmen sayılarında büyük bir artış oldu. Derslerde deney ve gözleme yer vermeye başlandı. Çok fazla çeviri faaliyeti gerçekleştirildiğinden, derslerde ders kitabı kullanma zorunluğu daha da arttı (Özcanlı & Varol, 2022: 261).

1913'te “*Tedrisât-ı İbtidâiye Kanunuyla*” temel eğitim yeniden yapılandırıldı (Kenan S., 2013: 13). 1914'te ilkokullar bünyesinde ilk resmî okulöncesi kurumları açıldı (Şahin & Tokdemir, 2011: 864). Anaokul sistemi İsviçre'ye göre modellendi (Kenan S., 2013: 13). “*Ana Mektepler Nizamnamesi*” 1915'de yayımlandı (Cüçük, 2020: 27). *Ana Mekteplerde “Alyans İsrailit” ve “Darülmuallimat” mezunları istihdam edildi* (Şahin & Tokdemir, 2011: 864). Bu okullarda istihdam edilenler çoğunlukla “*Ermeni*” ve “*Yahudi*” kökenliydi (Aşçı, 2020: 495). Bu okullara öğretmen sağlamak üzere daha sonra “*Ana Muallime*” açıldı (Türk, 2011: 167).

1910'da diğer okullara örnek olması amacıyla sadece fen derslerin Fransızca olarak verildiği, Belçikalı yöneticilerin istihdam edildiği 9 rüştiye kuruldu (Ceyhan, 2022: 52). Modern eklemelerle “*Sıbyan mektepleri*” “*ibtidai mekteplerine*” dönüştü. Bu kapsamda Fransa modellenerek 1913'de “*Tedrisât-ı İbtidâiyye Kanun-ı Muvakkatı*” (Tekeli & İlkin, 1999: 83), 1915'te ise “*Mekatib-i İbtidaiye-i Umumiye Talimatnamesi*” yürürlüğe girdi (Erdoğan, 2015: 78; Aşçı, 2020: 495; Koç, 2023: 101). Bu düzenlemelerle okutulacak dersler, iptidai meclisleri, ilkokulların teftişi, eğitim ve öğretim durumları, öğretmenliğin esasları gibi konulara yer verildi. İlköğretimin süresi 6 yıl oldu ve parasız hâle geldi. İlköğretime *kıraat, mektep oyunları, hat, terbiye-i bedeniye, lisan-ı Osmani, resim, hesap, el işleri, hendese, iktisadiye, coğrafya, ahlakiye, tarih, malumat-ı medeniye, durisi eşya, hıfzıssıhha, malumat-ı tabiiye ve tatbikatı derslerinin dışında kızlara dikiş dersi ve erkeklere askeri talim dersleri eklendi* (Şahin & Tokdemir, 2011: 864).

Ortaöğretimde “*Sultani*”, “*lise*” ve “*idadilerden*” oluşan okul çeşitliliği artırıldı ve Fransızca yaygınlaştı (Şahin & Tokdemir, 2011: 864). İdadiler sultanîlere dönüştü (Ceyhan, 2022: 52). 1910'dan itibaren Sultanîler, “*lise*” olarak isimlendirildi (Duran, 2012:34). Liselerin eğitim programında fen derslerinin azaltılırken, Fransızca ve matematik ders saatleri artırıldı (Ceyhan, 2022: 54). Bu dönüştürme süreci 1913'te daha da geliştirilerek iptidai okullarına 4 yıllık I. devre, 3 yıllık II. devre olmak üzere toplam 12 yıla tamamlanarak tüm il merkezlerinde bir kısmı yatılı olmak üzere *Mekatib-i Sultaniyeler* ya da “*liseler*” açıldı. Yatılı Sultanîlerin yasal çerçevesi “*Mekatib-i Sultaniye Nizamnamesi*” ile belirlendi. Sultanîlerde; *gına, ulumu diniye, tatbikatı fenniye, lisanı Osmani, lisanı ecnebi, tarihi kadim, Farisi, tarih, Arabi, coğrafya, resim, hayvanat, felsefe, nebatat, mantık, ilmül arz, usulü defteri, mekanik, hıfzıssıhha, kozmografya, fizik, resmi hat, kimya, hendese, cebir, müsellesatı müsteviye derslerine yer verildi* (Şahin & Tokdemir, 2011: 865).

1874'te “*Mekteb-i Sultani*” adıyla açılan İstanbul Darülfünunu 1881'de üçüncü kez kapatıldı. 1900'de *Darülfünun-ı Şahane* adıyla tekrar faaliyete geçti (Duran, 2012:38). İçerisinde “*Edebiyat ve Hikmet*”, “*Ulum-i Riyaziyye ve Tabiiyye*”, “*Ulum-i Aliye-i Diniyye*”, “*Mekteb-i Hukuk*”, “*Mekteb-i Mülkiye*”, “*Mekteb-i Tıbbiye'yi*” barındıran darülfünun (Özcanlı & Varol, 2022: 262) 1912'de “*İstanbul Darülfünunu*” adını aldı (Ceyhan, 2022: 55). “*Teşkilat-ı İlmiye*” düzenlemesiyle Beyrut, Selanik ve Konya'daki hukuk mektepleri, Şam'daki Tıp Mektebi Darülfünuna bağlandı (Özcanlı & Varol, 2022: 262). 1910'da İlahiyat Fakülteleri ile Edebiyat Fakülteleri birleştirildi. 1912'de Edebiyat Fakültesi Coğrafya-Tarih, Lisan ve Felsefe şubelerine bölündü (Türkoğlu, 2023). Darülfünuna öğrenci talebinin fazla olması, gelen öğrenci kalitesinin ise düşük olmasından “*İhzari Sınıfı*” uygulaması getirildi (Şahin & Tokdemir, 2011: 865). 1913'de “*Mülâzemet Rüûsu Bakalorya İmtihanları Hakkında Nizamname*” ile Darülfünuna sınavla öğrenci alınmaya başlandı. İstihdam edilen ecnebi hocaların sayısı artırıldı. *Tıp Fakültesi, Eczacılık Fakülte, Diş Fakültesi açıldı* (Türkoğlu, 2023: 1751). Sonuç olarak Osmanlı Devleti'nde gerçekleştirilen Batılılaşma faaliyetleri, devleti Batı'nın yarı sömürgesi olmaktan kurtarmamış; Balkan Harbi ve I. Dünya Savaşı öldürücü son darbeleri vurmuştur (İçke, 2018: 43).

Cumhuriyet Dönemi Türk Eğitim Sistemi'nde “*Batılılaşma*”

Cumhuriyet, II. Abdülhamid Dönemi açılan eğitim kurumlarında yetişenlerce kuruldu. Tanzimat öncesi başlatılan batılılaşma projesini nihayete erdirmeye ve II. Meşrutiyet'in pozitivist-materyalist bürokratlarının yarım bıraktığını tamamlama gayretiyle işe başlandı (Gündüz, 2015: 816). Türk Aydınlanması, Batı'dakinin kopyasıydı (Özdemir O., 2008: 18). Aydınlanma, dönemin zihinsel yapısına yön verdi (Alakel, 2011:17). Aydınlanma fikri, kalkınma ve ilerleme söylemleriyle dönemin politikalarını

meşrulaştırmış ve teorik bir zemin oluşturmuştur (Herzog, 2009: 33). Dönemin dayanak noktası ilerleme, kalkınma ve pozitivist bilim üzerine kuruldu (Alakel, 2011:17). Ulusal dil, akıl, basın özgürlüğü, laiklik ve toplumsal ilerleme Batılılaşmanın sloganları hâline geldi (Özdemir O., 2008: 19). Reformların temel hedefi çağdaş, laik, modern yurttaş yetiştirmektir (Giorgetti, 2020: 93).

Osmanlı Batılılaşmasında yetişen yönetici kadro modern ve endüstrileşmiş bir toplum yaratmak istiyordu. Osmanlı Devleti'nin antitezi olan dönemin ideolojisi, Osmanlı Dönemi'ni kurum ve yapısıyla "öteki" olarak etiketledi. Temel hedef "çağdaşlaşmaydı." Çağdaşlaşma ise ancak toplum, devlet, sosyal hayat ve eğitim kurumlarının Batılılaşmasıyla mümkün olacaktı (Papila, 2012: 157). Bu yüzden eğitim, batılılaşmanın topluma nüfus ettirilmesinde en temel araç olarak görüldü. Ancak eğitimle yeni bakış açıları, yeni değer ve doktrinlere sahip bir toplum yaratılabilecekti. Eğitim rejiminin korunması ve meşruiyeti içinde gerekliydi (Gündüz, 2009: 193). Kalkınma / Batılılaşma, eğitimin temelleri üzerine oturtulursa (Özmenli & Özkoç, 2013: 911), teslimiyetçi-kadere anlayış Batılı doktrinleri özümseyen "özellere" dönüştürülebilirdi (Bozaslan B. M., 2013: 77). Okullar aracılığıyla aktarılan kodlarla aynı zamanda rejimin sürekliliği de tesis edilecekti (Bozaslan & Çokoğullar, 2015: 311). Ulus inşa süreçlerinde eğitimin kullanılması, Uzakdoğu devletleri, ABD, Avusturya, İngiltere, Almanya ve Fransa'da işe yaramıştı (Gündüz, 2009: 193). Bundan dolayı Osmanlı'nın kökleşmiş kimliğiyle mücadeleye başlandı (Bozaslan B. M., 2013: 77). İdeolojik kodlama işlevi görece eğitim kurumları eskinin tasfiye ve yeninin inşası üzerinden işletildi. Dilde sadeleşme, ulus millet inşası, eğitim-öğretim birliği, Latin harfleri gibi seküler-modern uygulamalar İTC'nin mirasıydı (Uyanık, 2009: 71). Eğitim bir yandan II. Meşrutiyet ve öncesi eğitim mirası üzerine temellendirilirken (Gündüz, 2010:1103), diğer yandan ders kitaplarından müfredata kadar Fransız düzenlemeler sisteme entegre ediliyordu (Şenkaloğlu, 2021: 33).

Dönemin aydın/yönetici kadrosu Alman/Fransız pozitivistine öyle bağlılardı ki, batılılaşma bu doktrinler üzerine yapılandırıldı. Eğitim, vahye dayalı her şeyi reddeden Comte ve Durkheim'in seküler ahlâki ekseninde şekillendi (Gündüz, 2015: 816). Bundan dolayı eğitimle, seküler bireyler üreten, Batılı doktrinleri özümsemiş, içerisinde "millî" ve "bilimsel" öğeleri barındıran bir sistem kurmak istendi (Çelebi & Kazancı, 2021: 204). Bu kapsamda din içerikli kurumlar kapatıldı, devletin kontrolü dışındaki eğitime izin verilmedi (Şimşek, Turgut, & Topkaya, 2012: 2819). 1924'te "Halifelik", "Evkaf Vekaletleri" kaldırıldı. "Tevhid-i Tedrisat Kanunu" uygulamaya kondu. 1925'te "Türbe, Tekke ve Zaviyeler" kapatıldı. 1926'da "devletin dinî İslam'dır" ifadesi anayasadan çıkartıldı (Hesapçioğlu, 2013: 123). 1924'te Darülfünuna bağlı "İlahiyat Fakültesi" açıldı, "Medresetü'l-Mütehassisin" ve "Daru'l-Hilafeti'l-Âliye" kapatıldı. 1933'te mezunları istihdam edilmediği için İlahiyat Fakültesi kapatıldı. 1926'da din dersleri müfredattan çıkarıldı. 1926'da "Türkçe namaz" ve "Türkçe hutbe" uygulamasına başlandı (Güler, 2020: 79). 1926'da pragmatizm ekseninde ve Dewey'in önerileri doğrultusunda "İlköğretim Programı" uygulamaya kondu (Çelebi & Kazancı, 2021: 204). Ortaöğretim kademesinde "karma eğitim" yaygınlaştı. 1928'de liselere kız öğrenciler kabul edilmeye başlandı (Demir, 2021: 43). Liselerde Osmanlı'yı hatırlatan ruhiyat, usul-u defter, terbiye, malûmat-ı iktisadiye ve malûmat-ı hukukiye dersleri kaldırılarak yerine çocuk bakımı, laboratuvar, ev ekonomisi ve atölye dersleri kondu (Bozaslan & Çokoğullar, 2015: 311). 1929'da "Kur'an Kursları" kapatıldı. 1931'de öğretmen okullarında din dersleri kaldırıldı. "İslâm Tetkikleri Enstitüsü" öğrenci bulamadığından 1936'da kapatıldı (Güler, 2020: 79). "Laiklik ilkesi" 1937'de anayasaya dâhil edildi (Zengin M., 2017: 122). İsveçli Profesör Malche'nin önerileriyle Darülfünun yeniden yapılandırıldı (Demir, 2021: 43). 1933'te "İstanbul Darülfünununun ilgası ile yerine yeni esaslar dâhilinde bir İstanbul Üniversitesi teşkiline dair kanun layihası" uygulamaya sokuldu. Üniversite öğretim alanlarına göre edebiyat, tıp, fen ve hukuk fakültelerine ayrıldı (Akbaba, 2019: 15). Edebiyat Fakültesi'ne Yunan Tarihi, ahlak felsefesi, Osmanlı Tarihi, sosyoloji, İngiliz Edebiyatı, Alman Edebiyatı ve psikoloji dersleri konuldu (Demir, 2021: 43). İstanbul Teknik Üniversitesi ve Ankara Üniversitesi açıldı (Hız, 2010: 73). Özetle materyalist eğitim giderek ağırlığını arttırdı (Gündüz, 2015: 816). "Kantçı ve özerk" bir özne yaratılmak isteniyordu (Hesapçioğlu, 2013: 124). Asırlardır dinden ilhamını alan eğitim, hümanist, yenilikçi, yaratıcı, akılcı ve bilimsel değerlerle donatılarak medenileşmenin temel kaynağı hâline geldi (Gündüz, 2015: 816).

Demokrat Parti Dönemi Türk Eğitim Sistemi'nde “Batılılaşma”

DP Dönemi'nde, Kore'ye asker gönderilmesi (Örnek, 2015: 147) Marshall yardımları ve Truman doktriniyle belirginleşen ABD hegemonyası, Türkiye'nin NATO'ya üyeliğiyle ete kemiğe büründü ve siyasi bir angajmana dönüştü (Budak, 2010: 67). Komünizm tehlikesi üzerine kurulan siyasi konjonktürden ötürü, eğitim politikaları “Anglosakson felsefesine” kaydı (Örnek, 2015: 147). Türkiye için “Batı” artık Avrupa değil “Amerika'ydı” (Budak, 2010: 67). Amerika ilişkileri, Dış İlişkiler Konseyi Üyesi, ABD dışişleri bakanı *John Foster Dulles ile daha da somutlaştı* (Livingstone, 2012: 175). Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes'le temaslarda bulunan *Dulles'dan yardımların arttırılması istendi* (Erken, 2020: 86). Rockefeller bursu alan öğrenciler (Rose & Erdem, 2000: 139) eğitimlerini Amerika'da tamamlayan kesimlerden dolayı Amerika ile bir tanışıklık söz konusuydu. Celal Bayar'ın Taksim'de yaptığı konuşmada “Türkiye küçük bir Amerika olacaktır” ifadesi Anglosakson İdeolojisinin her alana nüfus edeceğinin ilanıydı (Örnek, 2015: 147).

Eğitim politikalarına yön verdirmek amacıyla Osmanlı'dan beri gelenekselleşen yabancı uzman daveti geleneği devam ettirildi (Kaştan & Uyanık, 2021: 382). DP, her fırsatta eğitimde muasırlaşmak için Batılı bilgi ihtiyacını sürekli vurguladı (Bilgin M. S., 2023, 172). Tercih edilen yabancı uzmanlar çoğunlukla Amerikalıydı. Bu kapsamda halk eğitimi konusunda *Watson Dickerman* (Kaştan & Uyanık, 2021: 382), rehberlik ve sosyal bilgiler programı konusunda *Lester Beals* (bir süre MEB'de danışmanlık yaptı) (Bilgin M. S., 2023, 172), öğretmen eğitimi, ilköğretim, öğretmenlerin özlük hakları konularında *Kate Wolferd*, ortaöğretimde rehberlik ve kütüphaneler konusunda *John Ruffi*, öğretmen eğitimi konusunda *Roben J. Maaske*, ortaöğretim müfredatı konusunda *Ellsworth Tompkins'in tavsiyelerine başvuruldu*. Wolferd'un önerileriyle *1968 tarihli ilköğretim programı* hazırlandı (Yıldıran, 2012: 22). Bu dönemde endüstrileşme ve tarımda makineleşme konularında ortaya çıkan ihtiyaçlardan ötürü *mesleki ve teknik eğitime* önem verildi. Bu kapsamda Amerikalı uzmanların tavsiyeleriyle İzmir, Adana, İstanbul, Ankara'da motor, elektrik, yapı ve inşaat teknikeri yetiştirmek üzere okullar açıldı (Bilgin M. S., 2023: 172).

Küresel sermayenin yoğunlaşması sonucu Ford Vakfı (FV) ve Rockefeller Vakfının (RF) girişimleriyle Eskişehir, Konya, İzmir ve İstanbul'da İngilizce eğitim veren okullar açıldı. Bu okullar “Anadolu Liseleri” adıyla tüm Türkiye'de yaygınlaştı (Bilgin M. S., 2023, 173). Bu okullar Amerika'ya göre modellendi (Karakök, 2011: 93). Amerika'nın sunduğu eğitim çeşitliliğinin artmasından dolayı işlerin tek elden yürütülmesi için RF ve FV'ınca finanse edilen “Uluslararası Eğitim Enstitüsü” açıldı (Bu, 1995: 183; Bettie, 2014:97). Uluslararası örgütlerle temasları sağlamak, burs, öğrenci hareketliliği, yurtdışı eğitim konularını yürütmek amacıyla MEB bünyesinde “Dış Münasebetler Müdürlüğü” açıldı (Soran, 2010: 77). Fulbright Bursu yine RF ve FV tarafından Uluslararası Eğitim Enstitüsü aracılığıyla sağlandı (Bu, 1995: 183; Josephson, 2011:121; Bettie, 2014:97).

Amerikan hegemonyasını yaygınlaştırma, Amerika'ya borçlu ülkelere verilen kredilerin yurtdışı eğitimi ve öğrenci-öğretmen hareketliliği programlarıyla harcamalarını sağlama işlevi gören Fulbright programı (Örnek, 2015: 147), 1946'da RV'nin talepleriyle *Smith-Mundt Yasasıyla kanunlaştı* (Bu, 1995: 186). Bu yasayla RF ve FV, “Uluslararası Eğitim Enstitüsü” ve “Fulbright programıyla” eğitim/kültürel değişim hedeflerini diğer ülkelerde rahatça uygulamaya başladı (Bettie, 2014:98). RF ve FV, bursiyerlerinin geleceğin liderleri olacağından hareketle seyahat, eğlence ve hobi aktivitelerine kadar itina gösterdi (Bu, 1995: 186). 1951'de Fulbright'a imza atan 13. Ülkeden biri olan Türkiye, Anglosakson etkisinin Türkiye'ye taşınmasında en önemli adımlardan birini attı. Değişim programlarının işlerliği arttırmak ve yaygınlaştırmak üzere “Türkiye- ABD Arasında Eğitim ve Kültür Değişimi Komisyonu” kuruldu (Örnek, 2015: 147). *Fulbright programından* yararlanan bursiyerler eğitimlerini tamamladıklarında MEB bünyesinde ve diğer kamu kurumlarında önemli makamlar verilerek Amerikan eksenli eğitimin yaygınlaşmasında, eğitim materyallerinin, insan kaynağının, öğretim programlarının, öğretim yöntem-tekniklerinin, akademisyen-öğretmen-öğrenci iletişim ve kültürünün, okul binalarının batılılaşmasında önemli faktörlerden biridir. Fullbright İngilizce'nin uluslararasılaşmasını da tesis etti. Fullbright'la İngilizce eğitim veren pek çok üniversite ve kolej açıldı. Robert Kolej'den *evrilen Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi ve Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nin ders kitapları ve eğitim dili İngilizceydi* (Çelik H. İ., 2019: 106). Özetle RF ve FV, Türkiye'de yürüttüğü araştırma projeleri, konferans,

bursiyer ve kurum yardımlarıyla (Örnek, 2015: 147); modernitenin sosyal ve bilişsel alanlarda empoze edilmesini sağladı (Siegmond, Hiebert, & Wussing, 2012: 121).

1955 yılında FV tarafından “*İstanbul Üniversitesi İşletme İktisadi Enstitüsü*” açıldı. 1957’de FV, Robert Kolej (500 bin dolar) ve Amerikan Kız Kolejine (250 bin dolar) bağışlarını sürdürdü. FV, 391 bin dolar hibeyle MEB’e bağlı “*Deneme okullarının*” yaygınlaşmasını sağladı; 101 bin dolar hibeyle “*Milli Eğitim Sistemi’ni Yeniden Düzenleme*” projesini” hayata geçirdi; öğretmen yetiştirme müfredatını yeniden yapılandırmak kapsamında FV çalışanlarından *Louis Smith, Philip Coombs, Champion Ward*’e rapor hazırlattı. Rapor sonucu yabancı uzmanların olduğu “*Türkiye Eğitim Milli Komisyonu*” kuruldu. Bu komisyon Batı ülkeleriyle Türk Eğitim Sistemi’ni karşılaştırarak Batı’yla aynı hizaya getirmek üzere çalışmalar yaptı (Soran, 2010: 77).

RF ve FV’nin girişimleriyle Amerikan kütüphanecilik sistemi uygulamaya konuldu. Amerikan Üniversite modelinin hayata geçirilmesinde Fulbright Anlaşması, RF ve FV etkili oldu. RF’nin desteğiyle İstanbul ve Ankara Üniversitelerine bağlı “*Amerikan Kültürü ve Edebiyatı bölümü*” kuruldu. Bu bölümde yine RF’nin maddi desteğiyle Amerikalı hocalar çalıştırıldı. Amerikan elçisi George McGhee’in teşvikleriyle Ortadoğu’daki Türk etkinliğini artırma ve bu ülkelere bürokrat yetiştirmek üzere (Örnek, 2015: 147) kadrosunun neredeyse tamamı *L. K. Caldwell, G. S. Birkhead, Joseph Kingsbury, Marshall Dimock, R. V. Presthus, L. L. Barber, L. G. Harvey, Gertrude Mckitterick* gibi Amerikalıların istihdam edildiği “*Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü*” açılırken (Kaya, 2011: 117) diğer yandan bu misyonun ODTÜ tarafından üstlenilmesi tesis edildi (Örnek, 2015: 147). TODAİE ve ODTÜ, Amerikan bakış açısının her alana nüfus etmesinde kendisinden sonra açılacak kurumlara örnek olması bakımından önemlidir (Kaya, 2011: 117). Zira ODTÜ’nün öğretim kadrosunun neredeyse tamamı Amerikalıydı. Daha sonra bu kurumda istihdam edilecek personelin Amerika’da eğitim alanlardan oluşturuldu. ODTÜ ile yükseköğretimde Amerikan modeli kural hâline geldi. 1955’te Nebraska Üniversitesi modeli kopyalanarak *Erzurum Atatürk Üniversitesi* açıldı. Onu 1956’da *Ege Üniversitesi, 1963’te Karadeniz Teknik Üniversitesi* takip etti. 1957’de FV’nin desteğiyle “*Harvard İşletme Okulu sistemi*” modellenerek “*İstanbul Üniversitesi İşletme İktisadi Enstitüsü*” faaliyete geçti. Bu model kendisinden sonra iktisat ve işletme alanlarında açılacak okullara örnek teşkil etti (Örnek, 2015: 147). Zira Harvard İşletme Okulu, RF’nin fonlarıyla kurulmuş bir okuldu (Seim, 2016: 114). Bu doğrultuda *İstanbul Üniversitesi İşletme İktisadi Enstitüsü’nün* ilk öğretim elemanları yine *Harvard İşletme Okulu* mezunu kişilerden seçilmesine itina gösterildi (Örnek, 2015: 147).

1960 Askeri Dönemi ve Sonrası Türk Eğitim Sistemi’nde “Batılılaşma” (1960-1980)

1960’lı yıllardan sonra ilk kez Robert Kolej’i ziyaret eden *Cemal Gürsel*, Eisenhower bursiyeri *Süleyman Demirel*, RV bursiyeri *Bülent Ecevit* gibi siyasilere Amerika’ya bağlılık bırakıldığı yerden sürdürüldü (Erken, 2020: 91). MEB ve FV iş birliğiyle hazırlanan “*Türkiye Eğitim Milli Komisyonu Raporu*” eğitim politikalarına rehberlik etti (Kılıç A., 2020: 99). Askeri cunta, FV iş birliğinde hazırlanan bu raporu önemli bir yol gösterici olarak kullandı (Kara A., 2022: 246). İlköğretim, millet okulları ve halk eğitimi konularında UNESCO ile iş birliği yapıldı (Kılıç A., 2020: 99). Yine UNESCO ile tarım eğitimi ve köy kalkınması konularında eğitim alışverişi sürdürüldü (Yolcu, 2021: 295). FV ile hazırlanan “*1968 ilkokul programında*” çeşitli düzenlemeler yapılarak (Kaygısız, 1997:9), “*222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu*” yürürlüğe girdi (Kılıç A., 2020: 99). Bu kanunla anaokullarının yaygınlaşmasına yönelik adımlar atıldı (Kılın, 2020: 54). FV’nin desteğiyle “*Ankara Fen Lisesi*” açıldı (Yıldıran, 2012: 22). Bronx Fen Lisesi müfredatı kopyalanarak yapılandırılan Fen liseleri dışında (Türk, 2015: 75; Erken, 2020: 94), “*Deneme Liseleri*” de çoğaldı (Yıldıran, 2012: 23). Öğretim üyelerine yabancı dil zorunluluğu getirildi (Teknaz, 2023: 83). 1963’te TÜBİTAK ve Ankara Üniversitesine bağlı Eğitim Fakültesi faaliyete geçti (Yıldıran, 2012: 24).

Hacettepe Tıp Fakültesi, RV ve İhsan Doğramacı’nın çabalarıyla açıldı (Küçük, 2019: 1503). YÖK Başkanı olarak da çalışan Doğramacı 1967’de Hacettepe ve 1984’de Bilkent Üniversitelerinin kurulmasında aktif rol aldı (Rose, 2008: 7). Doğramacı, Türk Eğitim Sistemi’ne Amerika tarzının yansıtılmasında etkili oldu (Rose & Erdem, 2000: 139). RV ile Türk Eğitim Sistemi’nin yapılandırılması

süreçlerini Doğramacı yürüttü. Bu kapsamda “Hacettepe Çocuk Sağlığı Kürsüsü” ve “Çocuk Sağlığı Enstitüsü” açıldı (Küçük, 2019: 1503). RV, “Hacettepe Bilim Merkezi” ve Ankara Üniversitesine bağlı “Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Yükseköğretim Kurumuna” bağışlar yaptı (Rose & Erdem, 2000: 140). RV için Hacettepe Bilim Merkezi yeni kurulacak üniversiteler arası koordinasyonun sağlanması açısından çok önemliydi. Zira Hacettepe’de eğitim alanlarla Anadolu’nun farklı şehirlerinde Amerikan modeli yükseköğretim kurumları açıldı. Bu kapsamda Hacettepe Üniversitesi; *Kayseri Erciyes Üniversitesi, Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi ve 19 Mayıs Üniversitesinin açılmasında büyük görevler üstlenmiştir. Bu yükseköğretim kurumlarının kurucu kadro dahil tüm kadrosunun Hacettepe mezunlarından oluşmasına itina gösterildi* (Küçük, 2019: 1504).

RF, tıp eğitimini Amerika eksenin yapılandırmak istiyordu (Erken, 2020: 96). Bu doğrultuda tıp fakültelerinin öğretim üyeleri özellikle RV bursiyerlerinden belirlendi (Küçük, 2019: 1504). Afganistan, Suriye, Irak, İran ve Lübnan gibi ülkelerden Türkiye’ye tıp eğitimi amaçlı gelenler önemli bir orana sahip olsa da, RV, Ortadoğu kökenli öğrencilerin sayısının artırılmasını istedi (Rose & Erdem, 2000: 141). Bunların dışında RV, “İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Fizyoloji Enstitüsüne” hibe desteği verdi. Enstitünün başına geçirilen Meliha Terzioğlu (Küçük, 2019: 1504) Robert Koleji Kurulu üyeliği görevlerinde bulunmuş, Üsküdar Amerikan Kız Koleji mezunu (Vikipedi, Özgür Ansiklopedi, 2020) ve RV bursiyeridir (Rose & Erdem, 2000: 141). Sonuç olarak RV, *Çocuk Sağlığı Araştırma Enstitüsü, Hacettepe Tıp Fakültesi, Hacettepe Bilim Merkezi, Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsü, Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Okulu, Ankara Üniversitesi Çocuk Sağlığı Kürsüsünün açılmasını sağlamıştır* (Küçük, 2019: 1503). *Yine Hacettepe Üniversitesi, DPT, ODTÜ, TODAİE ve Atatürk Üniversitesi gibi kurumlar Anglosakson etkiyi yükseköğretime taşıyan ilk prototiplerdendir* (Kaya, 2011: 118).

1980’den Günümüze Türk Eğitim Sistemi’nde “Batululaşma”

1960’lı yıllarda beşerî sermaye ile ekonomik büyüme arasında bir kesişim gerçekleşti (Marginson, 2019: 289) ve ekonomik analizlerde beşerî sermaye ekonominin önemli bir unsuru hâline gelmeye başladı ((Park, 1997: 107). *Gary Becker, Theodore Schultz ve Jacob Mincer gibi Chicago Üniversitesi iktisatçıları, neoklasik iktisadi eğitime uyarlamaya çalışarak* (Cegolon, 2022:65), *İnsan Sermaye Kuramının* temellerini attı (López & Cerpa, 2021: 137). Beşerî sermaye teorisi “*Homo ekonomikusun*” ortaya çıkmasına zemin hazırladı (Clymer, Alghazo, Naimi, & Zidan, 2020: 221). Neoliberalizm, bireyin her türlü eylemini ekonomik hâle getiren “*homo ekonomikusunu*” üretmek istiyordu (Attick, 2017: 43). Beşerî sermaye yaklaşımı ülkelerin insan kaynağına yapılan yatırımı arttırarak, küresel sermayenin talep ettiği insan gücünü sistem içerisinde üreterek ekonomik kalkınmayı sağlamak istiyordu (Zymelman, 1976: 27; Bennell, 1996: 238; Becker G. S., 2009: 39; Kanayo, 2013: 126; Muñoz-Comet & Miyar-Busto, 2018: 591; Rehman, Ali, & Khan, 2021: 302). Hedef ülkenin eğitimi küresel sermayenin ihtiyaç duyduğu insan kaynağını ürettiğinde, sermaye o ülkeye endüstri yatırımlarını arttıracaktı. Aynı zamanda üretilen iş gücü ne kadar fazla olursa, iş gücü maliyetleri de o kadar düşürülebilecekti (Schultz, 1961: 13; Johnson & Stafford, 1973: 144; Guisinger, Henderson, & Scully, 1984: 262). Ekonomi-eğitim iş birliğinin ulusötesi örgütlerce benimsenmesi, bu örgütleri “*dünya eğitim yöneticilerine*” dönüştürdü (Resnik, 2006: 186). Bu örgütler arasında OECD (Marginson, 2019: 289), *Soros Vakıfları, Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF), Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO), Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı* gibi örgütler yer almaktadır (Heyneman, 2003: 43).

Ulus ötesi örgütlerce popüler hâle getirilen “*İnsan gücü*” yaklaşımı, eğitim sisteminin gelecekteki çıktı talebinin elde edilebileceği nitelikli insan gücü için gelecekteki gereksinimlerin projelendirilmesine odaklanmaktadır. Bu yaklaşım, eğitim sistemlerinin ihtiyaçlarını ekonomik talepler doğrultusunda öngörmeye çalışan farklı yöntemlerin ortaya çıkmasına neden olmuş ve eğitim-ekonomik büyüme ağının önemli bir aktörü hâline gelmiştir (Resnik, 2006: 186). Eğitimde piyasalaşma, ulusal eğitim reformu gündemlerine hâkim oldu (Kelly, 2020: 49). Aynı zamanda İngilizcenin küresel pazarda ortak dil olarak artan önemi, dil politikalarını da giderek daha fazla etkiledi (Popovska, 2012:58). Böylece çağdaş ulus devletin ekonomik, politik ve eğitimsel çerçeveler de dahil olmak üzere pek çok özelliği, uluslararası

kuruluşlar tarafından oluşturulan ve yaygınlaştırılan küresel modellerden türetilmeye başlandı (Meyer, Boli, Thomas, & Ramirez, 1997: 151).

Ulusötesi örgütler, bilgi yayma ve normatif gündem belirleme yoluyla diğer devletlerin müfredatlarına neo-liberal politikaları katalize etmeye başladı (Zapp, 2019: 244). AB ve BM, devletlerin eğitim politikalarıyla ilgili yasa çıkarma, karar bağlama ve dikta etme yetkisine sahip olacak şekilde teşkilatlandırıldı (Heyneman, 2003: 51). Öğrenenlerin rolleri, müfredatın içeriği ve hedefleri, yapısal uyum programlarıyla eğitim politikalarını empoze eden, formüle eden, finanse eden ulus ötesi örgütlerce belirlenmeye başlandı (Dale, 2005: 132; Parreira do Amaral, 2010: 73; Akkari & Lauwerier, 2015: 152; Mundy & Verger, 2016: 347; Zapp, 2019: 244). DTÖ, IMF, UNESCO ve DP'nin dayattığı eğitim politikaları GATTs ile yasal ve bağlayıcı bir zemine kavuştu (Zapp, 2019: 244). Uluslararası kuruluşlar, dünya eğitim modellerini üreten ve yayan, dolayısıyla dünya eğitim kültürünü yaratan aktörler hâline geldi. Dünya eğitim kültürünün merkezi bir modeli hâline gelmesini, dünya çapında taklit edilmesi ve uygulanmasını sağlamak üzere Türkiye'de 1980'lerden itibaren bu kervana katıldı.

1980'lerle birlikte küreselleşmenin, neo-liberalizmin ve eğitimin dünya çapındaki yapılanmasında uluslararası örgütler dönemi başladı (Pope & Lim, 2017: 92). Uluslararası kuruluşlar, devlet politikasına rehberlik etmek için kullanılan dünya düzeyindeki genel ilkeleri ve idealleri tanımladı ve destekledi (Chabbott, 2002: 76). Birbirine bağımlı fakat devletsiz bir dünyada, uluslararası örgütler, örgütsel eğitim uygulamaların dünya çapında yayılmasını kolaylaştırdı ve bu uygulamalara göre algılanan performansı destekledi. Uluslararası kuruluşların ulusal politikaların şekillendirilmesindeki etkisi özellikle eğitim, bilim, insan hakları ve doğal çevre alanlarında dikkate değer hâle geldi (Pope & Lim, 2017: 92). Dünya çapında taklit edilecek ve uygulanabilecek bir model hâline getirerek empoze ettikleri eğitim modellerinin yayılmasına yönelik araçlar geliştiren Uluslararası örgütler, dünya eğitim kültürünün ortak üreticileri hâline geldi. Başta UNESCO ve Ekonomik İş birliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) olmak üzere eğitim iktisatçıların ve uluslararası kuruluşların "*eğitimin yaygınlaştırılması-ekonomik büyüme*" ağına katılması, eğitim-ekonomik büyüme kara kutusunun dünya çapında pekişmesine ve yayılmasına katkıda bulunmuştur (Resnik, 2006: 186). Yine Dünya Bankası gibi çok taraflı kuruluşlar bağış fonlarını bir havuzda topladı ve kaynakları çeşitli sektörler için desteğe ihtiyacı olan alıcı ülkelere dağıttı (Menashy & Shields, 2017: 33).

Ancak eğitimle ekonomiyi aynı hizaya getirmek için ülkelerin eğitiminde ciddi sorunlar olduğu ve reform yapılması gerektiğine ikna edilmesi gerekiyordu. Sunulan verilerle hedef ülkenin eğitim sisteminin diğer ülkelerin gerisinde kaldığının gösterilmesi gerekiyordu. Bu inancı meşrulaştırmak ise "*Uluslararası Matematik ve Fen Eğilimleri Araştırması (TIMSS)*", "*Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı (PISA)*", "*Uluslararası Okuma Becerilerinde Gelişim Araştırması (PIRLS)*" sistemler inşa edildi. Başarı testi sonuçları ülke gündeminde yer tutması sağlanarak sınavların meşruiyeti tesis edilmeye çalışıldı. Oluşturulan gündemle ülke geleceğinin risk altında olduğu teması işlendi. Oysa amaç eğitimi sermayenin emri altına sokmaktan başka bir şey değildi (Çelebi, Güner, Kaya, & Korumaz, 2014: 48). Bu kapsamda DP kredisiyle "*Endüstriyel Okullar Projesi (1985)*", "*Sinai Eğitim Projesi (1984-1988)*", "*Yaygın Mesleki Eğitim Projesi (1987)*" yürütüldü (Çam, 2006:49).

YÖK'ün kurulmasıyla neoliberal politikalar üniversitelerde de merkezi bir rol üstlenmeye başladı (Çobanoğulları, 2015: 62). "*Humboldtçu üniversite*" sisteminden piyasa temelli "*Amerikan modeline*" geçiş sağlandı (Ersoy, 2023:81). 1990'larda eğitim sisteminde sermaye ile eğitim arasındaki bağ daha da kuvvetlendirildi. AB'nin *Maastricht, Bologna, Lizbon ve Kopenhag* süreçleriyle gerekli yasal zemin sağlandı (Uzunyayla, 2007: 37). Bu düzenlemelerde eğitimde mesleki eğitim vurgusu artırıldı. Eğitim sistemi AB ile aynı hizaya getirilmeye yönelik çalışmalar hızlandı (Özkılıç & Haspolatlı, 2008:162). GATS antlaşmasıyla ise kamu sektöründe liberalizasyon süreci ete kemiğe büründü (Çam, 2006:49).

Eğitim göstergeleri OECD'ye gönderilmeye ve OECD bünyesinde düzenlenen konferans, toplantılara bakan/müsteşar düzeyinde iştirak edilmeye başlandı (Çelik Z., 2012: 67). AB ile uyumu kolaylaştırmak amacıyla Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı "*Avrupa Birliği Masası*" 1995'te faaliyete geçirildi (Tok & Arıbaş, 2008: 216). MEB mevzuatını AB'ye uydurmak üzere "*mevzuat uyum çalışmaları*" 1998'de başladı. Bu kapsamda MEB teşkilatında yeniden yapılandırma çalışmaları başladı. MEB'e bağlı

“Avrupa Birliği Eğitimini Araştırma-Geliştirme Kurulu” kuruldu. AB Ülkelerinin rehberlik faaliyetleri taranarak eğitime kazandırıldı. Pansiyon sistemi AB’ye uygun hâle getirildi. Öğrenci çalışma kitapları, öğretim materyalleri, öğretmen kılavuz kitapları, ders kitaplarını AB’ye uydurma çalışmaları başladı (Topsakal, 2003: 77). “Eğitim Bölgesi ve Kurulları Yönergesi”, “Müfredat Laboratuvar Okulları Yönetmeliği”, “Milli Eğitim Temel Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Tasarısı”, “Toplam Kalite Yönetimi” gibi düzenlemelerle ekonomi-eğitim iş birliği tesis edilmeye çalışıldı (Çam, 2006:49).

DP destekli “Milli Eğitimi Geliştirme Projesiyle (MGEP)” “Toplam Kalite Yönetimi”nin zeminini oluşturan 208 “Müfredat Laboratuvar Okulu” faaliyete geçirildi (Çam, 2006:49). Bu kurumlarda “işletmecilik” mantığının hâkim olması sağlandı. Bu kapsamda “Türkiye Kalite Derneği (KAL-DER)”, “Yönetimi Geliştirme ve Değerlendirme Dairesi (YÖDGED)”, “Eğitim Araştırmaları Geliştirme Dairesi (EARGED)” gibi kurumlar açıldı (Özdemir & Beltekin, 2012: 44). DP’nin 600 milyon dolarlık kredisiyle “Temel Eğitim Projesi” uygulamaya geçirildi. DP, bu projeye ilköğretimdeki okullaşma oranını arttırarak, müfredatı piyasayla uyumlu hâle getirerek mesleki eğitimi güçlendirmeyi amaçladı (Cantekin Ö., 2015: 61). Projeye 8 yıllık temel eğitim uygulamasına başlandı (Ersoy, 2023:81). İngilizce öğretimine 4. Sınıftan itibaren başlandı (Gündoğdu, 2005: 123). DP’nin kredisiyle “Eğitimde Çağrı Yakalama 2000 Projesi” 1997’de uygulamaya kondu. Projeye okullaşmayı arttırmak, okulların altyapısını güçlendirmek, birleştirilmiş eğitimi kaldırmak, okullarda teknoloji alt yapısı kurmak hedeflendi. Ayrıca YİBO ve taşımali eğitim uygulaması yaygınlaştırıldı (Çelik Z., 2012: 67).

“Herkes İçin Eğitim Projesi” 2000 yılında UNESCO iş birliğiyle başlatıldı. 2001’de “Okul Öncesi Eğitimden İlköğretime Geçiş Projesi” UNICEF iş birliğiyle faaliyete sokuldu. UNICEF iş birliğiyle “Çocuk Dostu Okul Projesi” 2002 yılında başlatıldı (Yıldırım Y., 2007:81). 2002’de DP’nin 300 milyon dolarlık kredisiyle mesleki eğitimdeki öğrenci kalite ve sayısını arttırmak amacıyla “Temel Eğitim Projesi-II” başlatıldı (Özdemir & Beltekin, 2012: 44). 2003’te DP’nin kredi desteğiyle “İlköğretim Öğrencilerine Ücretsiz Ders Kitabı Temini Projesi”, UNICEF’in kredi desteğiyle “Haydi Kızlar Okula Kampanyası” uygulamaya geçirildi (Çelik Z., 2012: 68). 2006’da Hollanda’nın hibe desteğiyle (400 bin Avro) okulöncesini AB’ye uyumlu hâle getirmek amacıyla “Okul Öncesi Eğitimi Yaygınlaştırma ve Kalitesini Artırma Projesi” uygulamaya kondu (Yıldırım Y., 2007:81).

“Eğitime %100 Destek Projesiyle” 500 okul inşa edildi (Yıldırım Y., 2007:81). 2002-2007 arasında AB’ye uyum kapsamında AB hibesiyle (100 milyon Euro) “Temel Eğitime Destek Programı (TEDP)” uygulamaya sokuldu. Projeye ilköğretimin neo-liberal politikalarla uyumlu hâle getirilmesi, sistem içerisinde sermayenin ihtiyaç duyduğu bireylerin üretilmesi hedeflendi (Yıldırım, 2012: 25). Bu çerçevede 2003’te müfredat reformu hazırlıkları başladı. AB, TEDP’le sunduğu hibenin dışında yabancı uzman desteği de vererek öğretim yöntemleri, öğretim teknikleri, ders kitapları neoliberal politikalarla aynı hizaya getirilmeye dönük çalışmalara başlandı (Çelik Z., 2012: 69) ve Cumhuriyet tarihindeki en kapsamlı müfredat reformu 2004’te uygulamaya kondu (Eroler, 2017: 44). Bu reformla eğitimde davranışçı modelden yapılandırmacı modele, öğretmen merkezli eğitimden öğrenci merkezli eğitime geçildi. Reform sonrası ders kitapları, müfredat, öğretim yöntemleri, öğretim teknikleri reforma uygun hâle getirildi (Akkaymak, 2014: 9).

2010-2012 arası dönemde beşerî sermayeye katılımı kız öğrencilerin sayısını arttırmak için “Kız Çocuklarının Okullaşmasının Arttırılması Projesi” ve sosyo-ekonomik yetersizliği olan bölgelerde okulöncesi eğitimi teşvik için “Okulöncesi Eğitimin Güçlendirilmesi Projesi” uygulamaya kondu. 2010-2013 arası dönemde insan hakları, vatandaşlık müfredatını yapılandırmak, demokratik okul kültürü atmosferi oluşturmak, küresel vatandaşlık değerlerini benimsetmek ve bu konuda eğitim materyali üretmek için “Demokratik Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi (DVİHE) Projesi”; özel eğitimi yeniden yapılandırmak üzere “Özel Eğitimin Güçlendirilmesi Projesi” uygulamaya kondu (Özdemir & Beltekin, 2012: 44). DP kredisiyle (129. 868 Milyon dolar) zorunlu eğitimi 12 yıla çıkarma, ortaöğretileri AB’yle aynı hizaya getirmek amacıyla “Ortaöğretim Projesi” uygulamaya kondu (Yıldırım Y., 2007:81). Bu projeye genel liselerin, mesleki ve teknik okullarda DP’nin sağladığı yabancı uzman, araç gereç desteğiyle “okul işletmeciliği” yaygınlaştırılmaya çalışıldı (Özdemir & Beltekin, 2012: 45).

2002'den itibaren mesleki eğitimi sermaye piyasasına uyumlu hâle getirmeye yönelik çalışmalar yapıldı. Ulusötesi örgütlerce uygulanan projelerle mesleki eğitimle küresel sermayenin ihtiyaç duyduğu insan kaynağının üretilmesi amaçlandı (Çelik Z., 2012: 69). Mesleki eğitimi teknolojiye uyumlu hâle getirmek, AB'ye uyumu sağlamak üzere “Leonardo da Vinci Programı” uygulamaya kondu. 2002-2007 yıllarında mesleki eğitimi AB ölçütlerine uygun hâle getirmek üzere “Mesleki Eğitim ve Öğretimin Güçlendirilmesi”, “Mesleki Eğitimi Geliştirme Projesi (MEGEP)”, “Türkiye’de Mesleki Eğitim ve Öğretimin Modernizasyonu projesi”, “Meslek Lisesi Memleket Meselesi Projesi”, “Avrupa Mesleki Eğitimi Geliştirme Merkezi Projesiyle” mesleki eğitim piyasaya uyumlu hâle getirildi (Sever, Baldan, Tuğlu, Kabaoğlu, & Hamzaj, 2018:11). 2008-2010 arası dönemde mesleki eğitimi piyasaya uyumlu hâle getirmek, küçük işletmelerde rekabeti teşvik etmek üzere AB bünyesinde “İnsan Kaynaklarını Mesleki Eğitim Yoluyla Geliştirme Projesi” uygulamaya kondu. Aynı yıl MEB kapasitesini arttırmak, eylem planları oluşturmak, MEB’i daha etkili hâle getirmek üzere “MEB Kapasitesinin Güçlendirilmesi Projesi” uygulamaya konuldu. 2010-2011 arası dönemde afet bilincini arttırmak ve okullarda bu kapsamda çeşitli tedbirler almak üzere “Okul Afet ve Acil Durum Yönetimi Projesi” yürütüldü. Aynı yıl hayat boyu öğretim stratejilerini AB ile uyumlu hâle getirmek üzere “Hayat Boyu Öğrenmenin Geliştirilmesi Projesi” uygulamaya kondu (Özdemir & Beltekin, 2012: 46).

Bu projelerle müfredat, mevzuat ve personel küresel sermayenin taleplerine uygun hâle getirildi. Projeler kapsamında seminer, kurs ve konferanslar düzenlenerek sosyal farkındalık yaratıldı (Özdemir & Beltekin, 2012: 47). Projelerin uygulama aşamalarında ulus-ötesi örgütlerin onayına bağlı kalındı. Örneğin DP projelerinde şartnamelerin hazırlanması, ödemelerin gerçekleşmesi, ihalelerin onaylanmasına kadar her süreçte DP’nin onay vermesi gerektiğinden, yabancı firmalara ihalelerde öncelik verilirken, yerli firmalar DP’nin öne sürdüğü çeşitli şartlardan dolayı ihalelere katılmakta zorluklarla karşılaştı. Proje kapsamında istihdam edilen yabancı uzmanlara verilen ücretler, yabancı uzmanlarla aynı işi yapan yerli uzmanlardan fazla olması kaynakların kötü kullanılmasına ve çalışma barışının bozulmasına neden oldu (Tüncel & Akyüz, 2023: 342). Projelerle “Toplam Kalite Yönetimi”, “Stratejik Planlama” ve “Okul Gelişimi Yönetimi” gibi uygulamalar şirket temelli okul sisteminin tesis edilmesini sağladı. İçi boşaltılan okullar şirkete, öğrenci ve veli müşteriye dönüştü. Ulusal sınav, müfredat ve eğitim materyallerinde uluslararası standartlar baz alındı. Projelerde müfredat geliştirme, eğitim materyalleri geliştirilirken kapitalist doktrinlerin devamlılığı ve küresel sermayenin çıkarları dikkate alındı. Proje çıktılarını istenildiği gibi yönlendirmek amacıyla yabancı danışmanlar istihdam edildi. Böylece küresel sermayenin öncelikleri eğitim politikalarında öncelendi (Özdemir & Beltekin, 2012: 48).

Sonuç

İslam bilgisi üç ana unsurdan oluşur: Terbiye (besleme), Ta’lim (öğretme), Ta’dib (iyilik). İslami eğitimin üç kavramı olan terbiyye, ta’lim ve ta’dib kapsamında hem vahyedilmiş hem de vahyedilmemiş bilgiyi çatallanmadan irdeleyerek kullanmak anlamına gelir (Al-Shawafi, 2020: 77). Ancak Batı aklının ilerlemenin motoru olduğu düşüncesine kapılınmasıyla, geleneksel eğitim “yarı insan”, “ilkel” ve “barbar” toplumlara göre olduğu gerekçesiyle bir kenara itildi, akıl tüm davranış kuralları ve inançların temeline oturtuldu. Batı, Aydınlanma’yla seküler bir kimliğe büründüğünden, seküler ve bilimsel evrenselcilik radikal sekülerizmle kendini yeniden formüle ederek ve kapitalizme “ideolojik bir kıyafet” sağlayarak modern sistemin kültürel yapı taşı hâline geldi. Bireysel vicdana ve özel alana havale edilen, kapitalizme muhalif olan dinin, statüsünü kaybetmesiyle, kültürel bütünleşme süreci başlatıldı. Yeni ideolojik formlarla donatılan bu hegemonik kültür, yönetici sınıfın çıkarlarına hizmet etmek üzere tasarlandı. Batı’nın dünyayı fethi düşüncesi ve kapitalist toplum anlayışı kök saldı (Amin, 1989:126). “Batı”nın sergilediği ırk ve emperyalizm ideolojisi, modernitenin bileşenleri, kendisini modernleşme, aydınlanma, özgürlük, eşitlik, batılılaşma, uygarlık, ilerleme, kalkınma vaatleriyle donatarak Batı dışı toplumlara pazarlandı. Batı, batı dışı toplumlara bu vaatlerle “hâkim olmak” istiyordu. Bu hâkimiyet sadece liderlik etmekle de sınırlı değildi; kendi çıkarlarının Batı dışı toplumlarda hâkim olmasını istiyorlardı.

Haraççı ideolojilerce uydurulan “evrensellik miti”, Batıyı bilmenin tek yolu ve referans noktası yapan yargılardan türetilmiştir. Bu narsistik şekilde kendi kendini meşrulaştıran ve kendi kendini

melezleyen benlik havasında döngüsel bir argümana dönüştü. Bu kapsamda Osmanlı Devlet yöneticilerinin zaman içinde “Batılılaşmayı” zaruret olarak görerek Lale Devri’nden itibaren eğitim kurumlarının dönüşümü ve ıslahına dönük yeniden yapılandırma çalışmaları başladı. Tanzimat Fermanıyla, İslami esaslardan Batılı sistemlere kayma sürecinin ilk adımları atıldı. Dönemin ders içeriklerinde rasyonel, darwinist, evrimci, materyalist, pozitivist öğretilerin hâkimiyeti başladı. Ancak Osmanlı Devleti’nde gerçekleştirilen Batılılaşma faaliyetleriyle Batı’nın yarı sömürgesi olunmaktan kurtulunamadı.

Cumhuriyet Dönemi’nde Tanzimat öncesi başlatılan batılılaşma projesi sürdürüldü. Osmanlı Devleti’nin antitezi olan dönemin ideolojisi, Osmanlı Dönemi’ni kurum ve yapısıyla “öteki” olarak etiketledi. Temel hedef “çağdaşlaşmıydı.” Çağdaşlaşma ise ancak toplum, devlet, sosyal hayat ve eğitim kurumlarının Batılılaşmasıyla mümkün olacaktı. *Kalkınma/Batılılaşma*, eğitimin temelleri üzerine oturtularak, teslimiyetçi-kadere anlayış Batı’lı doktrinleri özümseyen “özellere” dönüştürülmeye çalışıldı. Demokrat Parti Dönemi’nden itibaren komünizm tehlikesi üzerine kurulan siyasi konjonktürden ötürü, eğitim politikaları “Anglosakson felsefesine” kaydı. Türkiye için “Batı” artık Avrupa değil “Amerika’ydı.” *Küresel sermayenin yoğunlaşması sonucu Ford Vakfı (FV) ve Rockefeller Vakfının (RF) girişimleri de arttı. 1980’lerle birlikte ise Türk Eğitim Sistemi ulusötesi örgütlerle küreselleşmenin ve neo-liberalizmin etkisi altına girdi. Ulusötesi örgütler, bilgi yayma ve normatif gündem belirleme yoluyla Türk Eğitim müfredatına neo-liberal politikaları derç etmeye başladı. AB ve BM, devletin eğitim politikalarıyla ilgili yasa çıkarma, karara bağlama ve dikta etme yetkisine sahip olacak şekilde teşkilatlandırıldı. Öğrenenlerin rolleri, müfredatın içeriği ve hedefleri, yapısal uyum programlarıyla eğitim politikalarını empoze eden, formüle eden, finanse eden ulus ötesi örgütlerce belirlenmeye başlandı.*

Sonuç olarak Batıdaki muadillerine göre şekillenen Batılılaşma, Batıyı yerli (Doğulu) ve millî (İslami) perspektiften ziyade Batı değer ve standartları çerçevesinde analiz etmeyi tercih etti. Bu tercih kültür ve medeniyet normlarının Batılı unsurlara indirgenerek üretilmesi sonucunu doğurdu. Bütün olup bitenler montaj-taklit-kopya zemininde yükselen düşünce yapısını şekillendirerek “yabancılaşmaya” yol açtı. Bu nedenle bugün eğitimde yaşadığımız sorunlar, tek başına ele alınıp çözümlenecek türden değildir. Mesele her şeyden önce bir düşünme krizi meselesidir. Bundan dolayı eğitimin sorunlarının alelade bir teknik ve yöntem sorunu olmaktan çok bir düşünme krizinden neşet ettiği bilinmelidir. Bu düşünme krizinin oluşturduğu ise kimlik sorunudur. Türk eğitim sistemi batılılaşma gayretleriyle kimliğini kaybetmiştir. Kimliğini bulacağı yer ile sorunlarını çözeceği yer, bundan dolayı, kültürüdür.

Kaynakça

- Afridi, M. (2016). Reviving the Muslim Tradition of Dialogue: A look at a Rich History of Educational Theory and Institutions in Pre-modern and Modern Times. *Comparative and International Education*, 45(1).
- Akbaba, Y. (2019). Cumhuriyet Döneminde Üniversite Reformları ve Tasfiyeler. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Çağdaş Düşünce Hayatı Dergisi*, 2.1.
- Akdemir, G. H. (2008). Türk Toplumunun Eğitim Anlayışına Tanzimat’ın Getirdiği Yenilikler (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akkari, A., & Lauwerier, T. (2015). The Education Policies of International Organizations: Specific Differences and Convergences. *Prospects*, 45: 141-157.
- Akkaymak, G. (2014). Neoliberal Ideology in Primary School Social Studies Textbooks in Turkey. *Journal for Critical Education Policy Studies (JCEPS)*, 12.3.
- Akyıldız, A. (2003). Maarif-i Umumiye Nezaretî. *İslam Ansiklopedisi*, 27, (s. 273-274). içinde Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Alakel, M. (2011). İlk dönem Cumhuriyet Türkiye’si Ulus İnşası Sürecinde Milliyetçilik ve Sivil-Etnik İkilimine Dair Teorik Tartışmalar. *Gazi Akademik Bakış*, 09: 1-30.
- Alesina, A., Giuliano, P., & Reich, B. (2021). Nation-building and Education. *The Economic Journal*, 131(638), 2273-2303.

- Alkan, M. Ö. (2008). Osmanlı İmparatorluğu'nda Modernleşme ve Eğitim. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 12:9-84.
- Al-Shawafi, M. (2020). *Investigating Islamic Education Through Islamic Critical Pedagogy*. San Francisco: Northern Arizona University.
- Altun, M., & Bilgin, R. (2022). Contributions of Enlightenment Movement to Modern Education. *International Journal of Social Sciences & Educational Studies*, Vol.9, No.3.
- Amin, S. (1989). *Eurocentrism*. New York: NYU Press.
- Arfan, M., Rasheed, H. M., & Mahmood, M. (2023). The Elements Of Contemporary Western Culture-An Analytical Study. *Journal of Positive School Psychology*, 1-17.
- Aşçı, E. (2020). II. Meşrutiyet Dönemi Eğitim Politikalarına Bakış. *Turkish History Education Journal*, 9.2: 492-509.
- Attick, D. (2017). Homo Economicus at School: Neoliberal Education and Teacher as Economic Being. *Educational Studies*, 53(1), 37-48.
- Atuf, N. (1930). *Türkiye Maarif Tarihi (Cilt I)*. İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi Yayınevi.
- Ayber, B. (2008). *Tanzimat'tan Lozan'a Türkiye'de Azınlık Hakları (Yüksek Lisans Tezi)*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Anayasa Bilim Dalı.
- Baksı, E. (2019). *Tanzimattan Cumhuriyete Osmanlı Eğitimi ve Tekfurdağı Örneği (Yüksek Lisans Tezi)*. Bolu: Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bar-Haim, G. (1988). Eastern European Youth Culture: The Westernization of a Social Movement. *International Journal of Politics, Culture, and Society*, 45-65.
- Bates, T. R. (1975). Gramsci and the Theory of Hegemony. *Journal of the History of Ideas*, 36(2), 351-366.
- Baytal, Y. (2000). Tanzimat ve II. Abdülhamid Dönemi Eğitim Politikaları. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 11.11: 23-32.
- Becker, G. S. (2009). *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education*. Chicago: University of Chicago press.
- Bennell, P. (1996). General Versus Vocational Secondary Education in Developing Countries: a review of the Rates of Return Evidence. *The Journal of Development Studies*, 33(2), 230-247.
- Bettie, M. L. (2014). *The Fulbright Program and American Public Diplomacy*. The University of Leeds Submitted in Accordance with the Requirements for the Degree of Doctor of Philosophy.
- Bilgin, M. S. (2023). Demokrat Parti Hükümetleri Döneminde Eğitim Politikaları (1950–1960). Y. Baytal içinde, 100. Yılında Türkiye Cumhuriyeti'nde Siyasi, Sosyal ve Ekonomik Hayat (Cilt II) (s. 154-182). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Bilgin, R. (2023). Educational Reforms During the Reign of Mahmud II in Turkey. *International Journal of Social Sciences & Educational Studies*, 10.1: 145.
- Bischof, C. (2020). Progress and the People: Histories of Mass Education and Conceptions of Britishness, 1870–1914. *History of Education*, 49(2), 160-183.
- Bor, E. (2020). Fransız Kaynakları Işığında Tanzimat Dönemi Eğitimine Fransız Etkileri. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Bozaslan, B. M. (2013). *Modernleşme ve Eğitim: Türkiye'de Modern Eğitimin İnşası (1923-1938)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bozaslan, B. M., & Çokoğullar, E. (2015). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Modern Eğitimin İnşası: Devletin Kurtarılmasından Devletin Kurulmasına. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17.3: 309-329.
- Bu, L. (1995). *Foreign Students and the Emergence of Modern International Education in the United States, 1910-1970*. Carnegie Mellon University, Umi Company.
- Budak, Ç. (2010). *Türkiye'de İlkokul Programları ve Yabancı Uzmanların İlkokul Programlarına Olan Etkisi (1923–1960)*. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Burak, M. D. (2003). Osmanlı Devleti'nde Jön Türk Hareketinin Başlaması ve Etkileri. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 14.14: 291-318.
- Calame, F. A. (1927). *Influence of Enlightenment on Education (Master's Thesis)*. New York: Fordham University.

- Cantekin, Ö. (2015). Küreselleşme ve Eğitim: “Homo Economicus” Eğitim Anlayışının Dönüşümü. *Akademik Hassasiyetler*, 4(43-72).
- Cegolon, A. (2022). Merit, competence and human capital. *Studi sulla Formazione/Open Journal of Education*, 25.1: 61-72.
- Ceyhan, C. O. (2022). Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye’de Darwin Algısı (1859-1938) (Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Chomsky, N. (2010). Sömürgecilikten Küreselleşmeye. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Cinnirella, F., & Schueler, R. (2018). Nation building: The role of Central Spending in Education. *Explorations in Economic History*, 67, 18-39.
- Clymer, E., Alghazo, S., Naimi, T., & Zidan, M. (2020). CALL, native-Speakerism/Culturism, and neoliberalism. *Interchange*, 51: 209-237.
- Commins, D. D. (1993). Osmanlı Suriyesi’nde Islahat Hareketleri. İstanbul: Yönelifli Yayınları.
- Conrad, S. (2012). Enlightenment in Global History: A historiographical critique. *The American Historical Review*, 117(4), 999-1027.
- Conversi, D. (2012). Modernism and Nationalism. *Journal of Political Ideologies*, 17(1), 13-34.
- Cortes, R., & Enrique, E. (2015). Cultural Hegemony Today. From Cultural Studies to Critical Pedagogy. *Postcolonial Directions in Education*, 4(2), 116-139.
- Cücük, E. (2020). Tanzimat Döneminde Eğitimin Modernleşmesi ve Ahmed Kemal Paşa (1808/1887) . Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çam, T. (2006). Küreselleşme ve Eğitim-1980 Sonrası Neoliberal Eğitim Politikalarının Türk Eğitim Sistemine Etkisi (Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Ege Üniversitesi.
- Çelebi, N., & Kazancı, E. (2021). Cumhuriyet dönemi eğitim politikaları ve yabancı eğitim uzmanlarının eğitimdeki etkileri (1923-1960). *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19.4: 198-218.
- Çelebi, N., Güner, H., Kaya, G. T., & Korumaz, M. (2014). Neoliberal eğitim politikaları ve eğitimde fırsat eşitliği bağlamında uluslararası sınavların (PISA, TIMSS ve PIRLS) analizi. *Journal of History Culture and Art Research*, 3.3: 33-75.
- Çelik, H. İ. (2019). İkinci meşrutiyet’ten fulbright komisyonu’na; Türk eğitim sisteminde batı etkisi. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Çelik, H. İ. (2019). İkinci meşrutiyet’ten fulbright komisyonu’na; Türk eğitim sisteminde batı etkisi. (Yüksek Lisans Tezi). Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çelik, Z. (2012). Politika Ve Uygulama Bağlamında Türk Eğitim Sisteminde Yaşanan Dönüşümler: 2004 ilköğretim müfredat reformu örneği. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çiçekçi, N. (2020). Tanzimat ve meşrutiyet dönemlerinden günümüze Türkiye’de eğitim politikalarında değişim sorunsalı. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çiydem, E. (2017). Toplumsal Modernleşme Projesi Olarak Tanzimat Dönemi (Eğitim Islahatı Bağlamında)(1839-1876) (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Çobanoğulları, A. (2015). Üniversitelerin Neoliberal Dönüşümü: Türkiye Örneği (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dale, R. (2005). Globalisation, knowledge economy and comparative education. *Comparative education*, 41.2: 117-149.
- Demir, H. A. (2021). Cumhuriyet Dönemi Eğitim Reformları (1925-1935): Mustafapaşa Örneği (Yüksek Lisans Tezi). Nevşehir: Kapadokya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü.
- Diallo, I. (2012). Introduction: The interface between Islamic and western pedagogies and epistemologies: Features and divergences. *International Journal of Pedagogies and Learning*, 7(3), 175-179.
- Doğan, R. (1997). Osmanlı eğitim kurumları ve eğitimde ilk yenileşme hareketlerinin batılılaşma açısından tahlili. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 37.3-4: 407-442.

- Dreyfus, H. L., & Rabinow, P. (2014). *Michel Foucault: Beyond structuralism and hermeneutics*. Chicago: University of Chicago press.
- Duignan, B. (2007). *Enlightenment*. Chicago: Encyclopædia Britannica.
- Duran, A. (2012). *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Eğitim (1876-1923) (Yüksek Lisans Tezi)*. Nevşehir: Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Emecen, F. (1994). *Kuruluştan Küçük Kaynarca'ya. E. İhsanoğlu içinde, Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi (Cilt I) (s. s. 55-56)*. İstanbul: İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA).
- Engelhardt, E. P. (1912). *Türkiye ve Tanzimat: Devlet-i Osmaniye'nin Tarih-i Islahatı 1826'dan 1882'ye*. İstanbul: Ötüken Neşriyat AŞ.
- Er, H. (2003). *Osmanlı Devleti'nde Eğitim ve Çağdaşlaşma Çabaları*. *Marife*, 3.1: 211-215
- Erdem, E. (2015). *Jön Türkler'den Cumhuriyet'e Osmanlı-Türk Siyasal Düşüncesi'nde Fransız Etkisi Ve Kuramsal Perspektifler: Liberalizm, Pozitivizm, Solidarizm*. *Paradoks Ekonomi Sosyoloji Ve Politika Dergisi*, 11.1: 5-20.
- Erdoğan, A. E. (2015). *Tanzimattan günümüze eğitimde alanında yapılan reformlar*. Ankara: Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erken, A. (2020). *Amerika ve Modern Türkiye'nin Oluşumu: Bilim, Kültür ve Siyasal İttifaklar*. İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları.
- Eroler, E. G. (2017). *Türkiyede eğitim politikalarında ulus ve vatandaş inşası (2002-2016)*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ersoy, F. (2023). *1980 Sonrası Türk Eğitim Sisteminin Paradigma Dönüşümü Açısından Çözümlemesi (Yüksek Lisans Tezi)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Eryılmaz, B. (1990). *Osmanlı Devleti'nde Gayri Müslim Teb'anın Yönetimi*. İstanbul: Risale.
- Farrero, J. G., & Torrano, C. V. (2017). *Postmodernity and education: death of man and death of pedagogy*. *Espacio, tiempo y educación*, 4(2), 273-286.
- Fortuna, B. C. (2005). *Mekteb-i Hümayun- Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde İslâm, Devlet ve Eğitim*. İstanbul: İletişim Yayınları
- Fukuyama, F. (2009). *Westernization vs. Modernization*. *New Persp. Q.*, 26, 84.
- Gamble, A. (2021). *The Western ideology and other essays*. Bristol: Policy Press.
- Gaon, S. (2002). *Education qua Enlightenment: On the rationality of the principle of reason*. *Philosophy of Education Archive*, 285-292.
- Giddens, A. (1990). *The Consequences of Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Gilead, T. (2021). *A History of Western Philosophy of Education in the Age of Enlightenment*. London: Bloomsbury Publishing.
- Giorgetti, F. M. (2020). *Nation-building in Turkey through ritual pedagogy: the late Ottoman and early Turkish Republican era*. *History of Education*, 49(1), 77-103.
- Gordon, P., & Lawton, D. (2019). *A history of western educational ideas*. London: Routledge.
- Gramsci, A. (2011). *Prison notebooks volume 2. Vol. 2*. New York: Columbia University Press.
- Guisinger, S. E., Henderson, J. W., & Scully, G. W. (1984). *Earnings, Rates of Return to Education and the Earnings Distribution in Pakistan*. *Economics of Education Review*, vol.3:4, pp.257-267.
- Güler, O. (2020). *Cumhuriyet dönemi eğitim felsefesi*. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gündoğdu, M. (2005). *Avrupa Birliği yolunda Türkiye'nin yabancı dil politikası*. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29/2: 120-127
- Gündüz, M. (2009). *Sociocultural origins of Turkish educational reforms and ideological origins of late Ottoman intellectuals (1908–1930)*. *History of Education*, 38.2: 191-216
- Gündüz, M. (2010). *II. Meşrutiyet ve Erken Cumhuriyet Dönemi, Eğitim ve Öğrenci Dernekleri*. *Turkish Studies*, 5.2: 1088-1120.
- Gündüz, M. (2015). *Erken Cumhuriyet Dönemi Eğitiminde Yeni Değerler ve İdeal Tipler. Değerler ve Eğitimi*, 805: 829

- Güven, İ. (2021). *Tanzimat Bürokratlarının Eğitimsel Dönüşüme Etkisi (Doktora Tezi)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Held, M. (2023). Decolonizing Science: Undoing the Colonial and Racist Hegemony of Western Science. *Journal of MultiDisciplinary Evaluation*, 19(44), 88-101.
- Herzog, C. (2009). Enlightenment and the Kemalist Republic: A predicament. *Journal of Intercultural Studies*, 30.1: 21-37.
- Hesapçıoğlu, M. (2013). Türkiye’de cumhuriyet döneminde eğitim politikası ve felsefesi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 29.29: 121-138.
- Heyneman, S. P. (2003). Education, social cohesion, and the future role of international organizations. *Peabody Journal of Education*, 78.3: 25-38.
- Hız, G. (2010). 1980 Sonrasında Türkiye’de Yükseköğretimde Piyasalaştırma Ve Özelleştirmedeki Gelişmeler. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25: 55-80
- İslamoğlu, H., & Perdue, P. C. (2020). *Shared Histories of Modernity: China, India and the Ottoman Empire*. New Delhi: Taylor & Francis.
- Israel, J. (2012). Natural virtue versus book learning: Rousseau and the great enlightenment battle over education. *European Journal of Developmental Psychology*, 9(sup1), 6-17.
- İçke, A. (2018). *Atatürk Dönemi yurt dışı eğitimi (1923–1938) (Doktora Tezi)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İhsanoğlu, E. (1992). *Tanzimat Döneminde İstanbul’da Darülfünun Kurma Teşebbüsleri*. H. D. Yıldız içinde, 150. *Yılında Tanzimat (s. 401)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İnalcık, H. (1964). Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayunu. *Belleten*, XXVIII/112, s 610.
- Johnson, G. E., & Stafford, F. P. (1973). Social Returns to Quantity and Quality of Schooling. *Journal of Human Resources*, vol.8:2, pp.139-155.
- Josephson, E. M. (2011). *Rockefeller "Internationalist" The Man Who Misrules The World*. Montana: Literary Licensing, LLC.
- Kanayo, O. (2013). The impact of human capital formation on economic growth in Nigeria. *Journal of Economics*, 4.2: 121-132.
- Kara, A. (2022). 1960 Darbesinin Eğitim Faaliyetlerine Etkisi: Toplum Ve Ülke İncelemeleri Dersi Bağlamında İncelenmesi. *Anasay*, 19: 241-254.
- Karakök, T. (2011). Menderes Dönemi’nde 1950–1960 Türkiye’de Eğitim. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 2: 89-97.
- Kaştan, Y., & Uyanık, N. (2021). Demokrat Parti Hükümetlerinin Eğitim Politikaları Ve Tbbm’de Eğitim İle İlgili Görüşmeler (1950-1960). *Uluslararası Tarih Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 26, Sayfa: 363-391.
- Kaya, T. (2011). *Türk Sosyolojisinin Amerikan Sosyolojisiyle İlişkisi ve Bu İlişkinin Gelişimi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kaygısız, İ. (1997). Eğitim felsefesi ve Türk eğitim sisteminin felsefi temelleri. *Eğitim ve Yaşam*, 8: 5-15.
- Kaynar, R. (1991). *Mustafa Replit Pafla ve Tanzimat*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Keller, B. G. (1979). *Attitudes toward the Middle Ages in French literature from the age of Enlightenment through the Romantic movement (Doctoral Dissertation)*. Ohio: The Ohio State University.
- Kenan, S. (2013). Türk eğitim düşüncesi ve deneyiminin dönüm noktaları üzerine bir çözümleme. *Osmanlı araştırmaları*, 41.41: 1-31.
- Kenny, S., Fanany, I., & Rahayu, S. (2013). Community development in Indonesia: westernization or doing it their way? *Community Development Journal*, 48(2), 280-297.
- Kılıç, A. (2020). 27 mayıs 1960 darbesinin eğitim hayatına etkileri. *Alinteri Sosyal Bilimler Dergisi*, 4.2: 89-110.
- Kılın, T. (2020). *İki Darbe Arası Dönemde Türk Eğitim Tarihi (1960-1980) (Yüksek Lisans Tezi)*. Hatay: Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kızılkaya, H. (2014). *Postmodern Felsefe Işığında Türk Eğitim Sistemi Sorunlarının Değerlendirilmesi (Yüksek Lisans Tezi)*. Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Koç, M. F. (2023). Tanzimat Döneminden Günümüze Batılılaşmanın Eğitime Yansıması (Yüksek Lisans Tezi). Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kodaman, B., & Saydam, A. (1992). Tanzimat Devri Eğitim Sistemi. H. D. Yıldız içinde, 150. Yılında Tanzimat (s. 475-496). Ankara: Türk Tarih Kurumu yayınları.
- Küçük, A. (2019). Hayırseverliğin Ötesi: Türkiye’de Nüfus ve Tarım Politikalarında Rockefeller Etkisi, Ankara Üniversitesi Sbf Dergisi, 1491-1516.
- Livingstone, D. (2012). İlluminati’nin Gizli Tarihi. İstanbul: Nokta Kitap.
- López, R. A., & Cerpa, A. A. (2021). The Decay of the Human Capital Theory in Latin American Higher Education Systems. *Journal of Higher Education Theory and Practice*, 21(16), 134-142.
- Madrigal, P. (2023). Education During The Renaissance. *Academia*, 1-5.
- Mardin, Ş. (1996). Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Marginson, S. (2019). Limitations of human capital theory. *Studies in Higher Education*, 44(2), 287-301.
- Means, A. J., & Ida, Y. (2022). Education after empire: A biopolitical analytics of capital, nation, and identity. *Educational Philosophy and Theory*, 54(7), 882-891.
- Meyer, J., Boli, J., Thomas, G., & Ramirez, F. (1997). World Society and the Nation-State. *American Journal of Sociology*, 103(1), 144-181.
- Mundy, K., & Verger, A. (2016). The World Bank and the global governance of education in a changing world order. *The handbook of global education policy* 335-356., 335-356.
- Muñoz-Comet, J., & Miyar-Busto, M. (2018). Limitations on the human capital transferability of adult migrants in Spain: Incentive or barrier for a new investment in education? *European Journal of Education*, 53.4: 586-599.
- Munzel, G. F. (2008). Kant, Hegel, and the Rise of Pedagogical Science. R. Curren içinde, *A Companion to the Philosophy of Education* (s. 113-130). New Jersey: John Wiley & Sons.
- Neiman, A. M. (1999). Religious belief and education for spirituality after the Enlightenment: The vision of Elmer Thiessen. *Religious education*, 94(4), 428-441.
- Okay, O. (1998). Batılılaşma Devri Fikir Hayatı Üzerine Bir Deneme. E. İhsanoğlu içinde, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi (Cilt: 2)* (s. s. 195). İstanbul: İslam İşbirliği Teşkilatı İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi.
- Okumuş, E. (2005). Tanzimat Dönemi’nde Eğitimde Lâikleşmenin İşaretleri. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 3.9: 143-162.
- Ortaylı, İ. (1986). Osmanlı Devleti’nde Lâiklik Hareketleri Üzerine. E. Kalaycıoğlu, & A. Y. Sarıbay içinde, *Türk Siyasal Hayatının Gelişimi* (s. 168). İstanbul.
- Owens, J. (2011). Enlightenment and Education in Eighteenth Century America: A platform for further Study in Higher Education and The Colonial Shift. *Educational studies*, 47(6), 527-544.
- Örnek, C. (2015). Türkiye’nin Soğuk Savaş-Düşünce Hayatı Antikomünizm ve Amerikan Etkisi. İstanbul: Can Sanat Yayınları-1. Basım
- Özcan, T. (2017). Osmanlı Gayrimüslim Okullarında Türkçenin Yaygınlaştırılmasına Yönelik Faaliyetler (1876-1908). *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6.1: 213-233.
- Özcanlı, İ., & Varol, Ş. (2022). Tanzimat Sonrası Eğitim Alanındaki İslah Faaliyetleri ve Cumhuriyet Dönemine Yansıması Özelinde Bir Değerlendirme. *Türkiye Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 7.2: 253-267.
- Özdemir, B. Ş., & Beltekin, N. (2012). Türk eğitim sisteminin dönüşümünde uluslararası aktörler: IMF ve dünya bankası örnekleri. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33-55.
- Özdemir, O. (2008). Köy Enstitüleri ve Yeni Ortaçağın Eğitim Sorunu. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4.1.
- Özdemir, Z. Z. (2018). İngiliz Basınına Göre Tanzimat Dönemi (1839-1856) Toplum ve Eğitim Hayatı: Morning Chronicle ve Morning post gazeteleri örneği (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Özkılıç, R., & Haspolatlı, E. (2008). Türkiye'nin Avrupa Birliği Eğitim Programlarına Katılım Süreci. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21.1: 151-172.

- Özmenli, M., & Özkoç, Ö. (2013). Cumhuriyet Dönemi Türk Eğitim Sistemine Milliyetçi Bir Bakış (Türk Yurdu Örneği, 1968-1990). *International Journal Of Social Science*, Volume 6 Issue 6, P. 905-914.
- Özveren, A. (2008). Osmanlı İmparatorluğundan Cumhuriyete Eğitim Sistemimize Tarihin Penceresinden Bir Bakış. *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 2.3: 225-236
- Papila, A. (2012). Cumhuriyet Döneminin Türk Kimliğinin, Cumhuriyet İdeolojisinin Oluşturduğu (1923-1950) Yılları Arasında Üretilen Resimler Üzerinden Analizi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16.1: 151-168.
- Park, W. (1997). *Measuring Human Capital, Human Capital Utilization and Its Consequences on Economic Growth*. Bloomington: Indiana University.
- Parreira do Amaral, M. (2010). Regime Theory and Educational Governance: The Emergence Of an International Education Regime. S. K. Amos içinde, *International educational governance* (s. 57-78). Bingley: Emerald Group Publishing Limited.
- Piercy, P. D. (2015). *Thomas Jefferson: Philosophy, Education, and the Scottish Enlightenment*. Baltimore: Notre Dame of Maryland University.
- Quataert, D. (2002). *Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ramirez, F. O., & Boli, J. (1987). The Political Construction of Mass Schooling: European Origins and Worldwide Institutionalization. *Sociology of Education*, Vol. 60, 2-17
- Ramsey, D. E. (1985). *A Historical Review of the Origins, Developments and Trends in Compulsory Education in the United States, 1642-1984*. Tennessee: East Tennessee State University.
- Rasim, A. (2002). *Osmanlı Tarihi (Cilt II)*. İstanbul: Emre Yayınları.
- Rehman, A. U., Ali, M. D., & Khan, S. R. (2021). The Conceptualization of Theories of Underemployment and Its Impact on Job and Health Outcomes. *Elementary Education Online*, Vol 20 (Issue 6): pp. 299-304.
- Resnik, J. (2006). International Organizations, the "Education-Economic Growth" Black Box, and the Development of World Education Culture. *Comparative Education Review*, 50.2: 173-195.
- Robertson, R. G. (2001). *An Analysis of the Evolution of Compulsory Education and its Potential impact on Home Schooling in Illinois*. Illinois: Illinois State University.
- Rose, K. W. (2008). *The Rockefeller Foundation's Fellowship Program In Turkey, 1925-1983*. New York: Rockefeller Archive Center.
- Rose, K. W., & Erdem, M. (2000). American Philanthropy In Republican Turkey: The Rockefeller And Ford Foundations. *Dergipark*, 132-157.
- Sakaoğlu, N. (1991). *Osmanlı Eğitim Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sardar, Z. (1992). Terminator 2 Modernity, Postmodernism and the 'other'. *Futures*, 24(5), 493-506.
- Sargent, E. L. (1897). *Compulsory Education, Its History And Present Condition*. New York: New York University.
- Sarı, Ö., & Önköl, G. (2015). Dönüşen Kimlikler ve Vatandaşlık Bağlamında Laik Düşünce-Seküler Eylem. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 3.7: 101-116.
- Sarıbay, A. Y. (1986). *Türkiye'de Modernleşme Din ve Parti Politikası*. İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Sarıkaya, Y. (1997). *Medreseler ve Modernleşme*. İz Yayınları: İstanbul.
- Sav, U. (2021). *Türkiye'de İslamcı Düşüncenin Tarih Algısı ve Tanzimat Dönemi Eleştirisi (Yüksek Lisans Tezi)*. Siirt: Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Schmitter, A. M., Tarcov, N., & Donner, W. (2008). Enlightenment Liberalism. R. Curren içinde, *A Companion to the Philosophy of Education* (s. 73-94). New Jersey: John Wiley & Sons.
- Schultz, T. W. (1961). Investment in Human Capital. *The American Economic Review*, vol.51, pp.1-17.
- Seim, D. L. (2016). *Rockefeller Philanthropy And Modern Social Science*. New York: Routledge.
- Sertoğlu, M. (1990). *Tanzimat'a Doğru*. (s.1-10). İstanbul: Sultan II. Mahmud ve Reformlar Semineri, İstanbul 1990.
- Sever, D., Baldan, B., Tuğlu, B., Kabaoğlu, K., & Hamzaj, Y. A. (2018). Küreselleşme Sürecinde Eğitim Alanında Atılan Adımlar: Türkiye ve Eğitimde Başarılı Ülke Örnekleri. *İlköğretim Online*, 17.3.

- Seydebrahimi, F. (1992). Cultural incorporation of Iran into the western capitalist culture: westernization of Iranian education. Tennessee: The University of Tennessee.
- Shalbak, I. (2018). Hegemony thinking: A detour through Gramsci. *Thesis Eleven*, 147(1), 45-61.
- Sheehan, J. (2003). Review Essays Enlightenment, Religion, and the Enigma of Secularization: A Review Essay. *The American Historical Review*, 108(4), 1061-1080.
- Siegmund, R., Hiebert, E., & Wussing, H. (2012). *Rockefeller and the Internationalization of Mathematics Between the Two World Wars*. Basel, Switzerland: Birkhauser Verlag AG.
- Simpson, B. D. (2003). *Compulsory education in America: Its history and determinants*. Alabama: Auburn University.
- Singh, M. V., & Leonardo, Z. (2023). Educators as decolonial intellectuals: revolutionary thought from Gramsci to Fanon. *Critical Studies in Education*, VOL. 64, NO. 4, 374-391.
- Sobe, N. W. (2010). Concentration and civilisation: Producing the attentive child in the age of Enlightenment. *Paedagogica Historica*, 46(1-2), 149-160.
- Soran, V. (2010). *Türk eğitim sisteminde Amerikan etkisi (1945-1960) (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Soysal, M. (1995). *Tanzimattan Günümüze Yabancılaşma (Yüksek Lisans Tezi)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Spears, P. (2003). *The value of philosophical inquiry and evaluation in educational theory: An investigation of the Enlightenment's influence on German and American higher education*. California: The Claremont Graduate University.
- Stoddart, M. C. (2007). Ideology, hegemony, discourse: A critical review of theories of knowledge and power. *Social Thought & Research*, 191-225.
- Suzuki, T. (1998). Westernization as public interest in non-western cultures. *International review of sociology*, 8(3), 377-387.
- Şahin, M., & Tokdemir, M. A. (2011). II. Meşrutiyet döneminde eğitimde yaşanan gelişmeler. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 9.4: 851-876.
- Şarman, K. (2019). *Türk Promete'ler Cumhuriyet'in Öğrencileri Avrupa'da (1925- 1945)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Şenkaloğlu, S. (2021). Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi Türk Eğitim Sistemi ve Sorunları. *Academia Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 6.1: 24-36.
- Şimşek, U., Turgut, B. K., & Topkaya, Y. (2012). Cumhuriyet dönemi eğitim politikalarının ideolojik temelleri. *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish*, Volume 7/4, p. 2809-2823.
- Tanpınar, A. H. (1956). *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Taşkesen, A., & Aydeniz, A. Y. (2016). Tanzimat Sonrası Eğitimde Yeniden Yapılanma. *Route Educational and Social Science Journal*, Volume 3(2), ss. 282-292.
- Taştekin, O. (2019). 18. yüzyıl ve sonrası Osmanlı eğitim kurumları. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 23.3: 1143-1166.
- Tekeli, İ., & İlkin, S. (1999). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Tekin, Z. (1994). *Tarih Eğitimi Hakkında Bir Vesika. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*.
- Tekin, Z., & Göksal, E. (2017). II. Abdülhamit İstanbul'unda Yabancı Okullara Genel Bakış. *Journal of History Culture and Art Research*, 6.3: 318-336.
- Teknaz, M. D. (2023). *Adalet Partisi İktidarında Türkiye (1965-1971)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Tok, H., & Arıbaş, S. (2008). Avrupa Birliğine uyum sürecinde yabancı dil öğretimi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9.15: 205-227
- Topsakal, C. (2003). *Avrupa Birliği eğitim politikaları ve bu politikalara Türk Eğitim Sistemi'nin uyumu*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Tri, N. M. (2023). Liberal Education Towards Comprehensive Human Development. *Journal of Higher Education Theory and Practice*, 23(4), 26-30.

- Tubbs, N. (1992). Hegel and the dialectic of enlightenment: the recognition of education in civil society. Coventry: University of Warwick.
- Tunaya, T. Z. (2004). Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Turan, H. (2019). III. Selim'den tanzimat'a osmanlı devleti'nde yeniden yapılanma hareketleri. Aksaray Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 11 Sayı: 2 37-46.
- Turhan, M. (1994). Kültür Değişmeleri. İstanbul: İfav Yayınevi.
- Tusheva, V., & Guba, A. (2021). Historical Aspects of The Problem Of Future Specialists' scientific-Research Culture Formation: Easten Europe, Russia, Ukraine. Euromentor Journal, 12.2: 103-125.
- Tüfekçi, S. (2023). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Tarih Ders Kitabı Yazarları, Tarih Eğitimcileri Ve Eserleri Üzerine Bir Araştırma (Yüksek Lisans Tezi). Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Tüncel, M., & Akyüz, Ü. (2023). Türkiye'de Dünya Bankası Kredilerine Dayalı Eğitim Projelerinin Hazırlık ve Uygulama Sürecine İlişkin Bir Değerlendirme. Disiplinlerarası Eğitim Araştırmaları Dergisi, 7.15: 336-358.
- Türk, E. (2015). Türk Eğitim Sistemi ve Ortaöğretim. Ankara: Ortaöğretim Genel Müdürlüğü.
- Türk, İ. C. (2011). Osmanlı Devleti'nde Okul Öncesi Eğitim. Milli Eğitim Dergisi, 41.192: 160-173.
- Türkoğlu, Ö. (2023). Darülfünun'dan İstanbul Üniversitesine Osmanlı'da İlk Üniversitenin Tarihçesi. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 12.3: 1745-1767.
- Uebel, T. E. (2004). Education, Enlightenment and Positivism: The Vienna Circle's Scientific World-Conception Revisited. Science & Education, 13, 41-66.
- Unat, F. R. (1964). Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Uyanık, E. (2009). II. Meşrutiyet Dönemi'nde Toplumsal Mühendislik Aracı Olarak Eğitim: İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Eğitim Politikaları (1908-1918). Amme İdaresi Dergisi, 42.2: 67-88.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Uzunyayla, F. (2007). Avrupa birliği'ne giriş sürecinde eğitim ve istihdam politikaları (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Diss. Marmara Üniversitesi.
- Ülken, H. Z. (1992). Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi. İstanbul: Ülken Yayınları.
- Vikipedi, Özgür Ansiklopedi. (2020, 12 5). Vikipedi, Özgür Ansiklopedi. https://tr.wikipedia.org/wiki/Şerif_Mardin adresinden alındı
- Von Laue, T. H. (1987). The world revolution of westernization. The History Teacher, 20(2), 263-279.
- Westberg, J. (2015). Multiplying the Origins Of Mass Schooling: An Analysis Of The Preconditions Common To Schooling And The School Building Process İn Sweden, 1840–1900. History Of Education, 44(4), 415-436.
- Wu, J., & Wenning, M. (2016). The postsecular turn in education: lessons from the mindfulness movement and the revival of confucian academies. Studies in Philosophy and Education, 35(6), 551-571.
- Yıldıran, G. (2012). Cumhuriyet Döneminde Eğitim ve Eğitim Kurumları. Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Dergisi, 29.2.
- Yıldırım, Y. (2007). Türk Eğitim sisteminin Avrupa Birliği eğitim politikalarına uyumu (Yüksek Lisans Tezi). Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldız, A. A. (2019). Tanzimat dönemi yazarlarının çocuk eğitimine Dair Eser ve Görüşleri (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Yıldız, İ. (2018). Tanzimat romanında eğitim sorunu (Doktora Tezi). Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yolcu, H. (2021). Uluslararası Örgütler ve Eğitim: Unesco ve UNICEF Örneği. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 57: 273-305.
- Zapp, M. (2019). Empowerment For Individual Agency: an Analysis of International Organizations' Curriculum Recommendations. Globalisation, Societies and Education, 17.2: 231-260.

- Zengin, M. (2017). Türkiye’de Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikalarının Din Dersi Öğretim Programlarına Etkileri. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (Sauifd)*, 19.36: 113-137.
- Zengin, Z. S. (2008). Tanzimat ve Sonrası Dönemde Osmanlı Toplumunda Gayrimüslimler ve Din Eğitimi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 6.15: 139-170.
- Zhang, M. (2004). Time to Change The Truancy Laws? Compulsory Education: Its Origin and Modern Dilemma. *Pastoral Care in Education*, 22(2), 27-33.
- Zürcher, E. J. (2020). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Zymelman, M. (1976). *Patterns of Educational Expenditures*. World Bank Staff Working. Washington: World Bank.

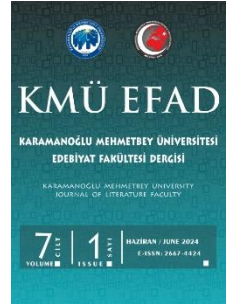

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür (Type): İnceleme Makalesi
Kabul Tarihi (Acceptance Date): 4 Nisan 2024

Gönderim Tarihi (Submission Date): 6 Mart 2024
Yayımlanma Tarihi (Publication Date): 30 Haziran 2024

Atıf Künyesi (Citation): Çandır, M. & Furan, A. (2024). Âşık Veysel Tefekkürünün Evrensel Boyuttaki Yansımaları. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 7 (1), 81-91.

DOI: <https://doi.org/10.47948/efad.1447782>

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları Creative Commons Atıf Gayrı Ticari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC-ND 4.0) olarak lisanslıdır.

Dergide yayımlanan makalelerin bilimsel ve hukuki sorumluluğu tamamen yazar(lar)ına aittir.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their published work and their work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC-ND 4.0).

The scientific and legal responsibility of the articles published in the journal belongs entirely to the author(s).

ÂŞIK VEYSEL TEFEKKÜRÜNÜN EVRENSEL BOYUTTAKİ YANSIMALARI

Muzaffer ÇANDIR*

Aydın FURAN**

Öz

Onlarca asırdır süre gelen kadim bir kültürel hazine olan âşıklık geleneği 2009 yılında UNESCO tarafından “İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesi” ne dâhil edilmiştir. Âşıklık geleneğinin en tanınan sanatçılarından olan Âşık Veysel, vefatının 50. senesi olması münasebetiyle UNESCO 41. Genel Konferansı kararıyla 2023 Yılı UNESCO Anma ve Kutlama Yıl Dönümleri Programı’na alınmıştır. Bu makalede Âşık Veysel’in evrensel yönüne ışık tutabilmek amaçlanmıştır. Bu maksat doğrultusunda âşığın miras bıraktığı ve tüm dünya insanının zihninde yer bulabilecek evrensel boyuttaki tefekkürü, UNESCO’nun belirlediği 12 adet evrensel değer referans alınmak suretiyle tespit edilmiş ve bu tespitler de maddeler hâlinde sıralanmıştır. Veysel’in şiirlerinin öncelikli malzeme olduğu bu çalışma metnin merkeze alındığı, kaynak tarama yönteminin kullanıldığı bir çalışmadır. “Değer ve Evrensel Değer”, “UNESCO’nun Önerdiği 12 Evrensel Değer”, “Âşık Veysel’in Şiirlerinin UNESCO’nun Önerdiği 12 Evrensel Değer Çerçevesinde İncelenmesi” ana başlıklarından oluşan bu çalışmada, UNESCO’nun belirlediği 12 evrensel değerinin tamamının Veysel’in şiirlerinde yer aldığı görülmüştür. Ayrıca, Anadolu coğrafyasında neşet etmiş Veysel’in Anadolu sınırlarının ötesine ulaşabilecek, dünya ölçeğinde tesir potansiyeli ihtiva eden beynelmilel tefekküre sahip bir âşık olduğu ve Veysel’in tefekkürden hasıl olan hikmetin dünya insanına ulaştırılmasının önemi ifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Âşık Veysel, UNESCO Yaşayan İnsan Hazinesi, Âşıklık Geleneği, Evrensel Değerler.

* Dr. Öğr. Üyesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Manisa/Türkiye.
E-Posta: candir45@yahoo.com, Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-4629-6498>.

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa/Türkiye.
E-Posta: aydinfulan@hotmail.com, Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-8663-8114>.

REFLECTIONS OF ÂŞIK VEYSEL'S CONTEMPLATION THE UNIVERSAL DIMENSION

Abstract

The tradition of minstrelsy, a decades-old cultural asset, was included in the "Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity" by UNESCO in 2009. Âşık Veysel, one of the most well-known artists of the minstrel tradition, was included in the 2023 UNESCO Commemoration and Celebration Anniversaries Program by the decision of the 41st General Conference of UNESCO, on the occasion of the 50th anniversary of his death. This article aims to shed light on the universal aspect of Âşık Veysel. For this purpose, the universal contemplation bequeathed by the poet, which can find a place in the minds of all people of the world, has been determined with reference to the 12 universal values determined by UNESCO, and these determinations are listed in items. This study, in which Veysel's poems are the primary material, is a text-centred study in which the source scanning method is used. In this study, which consists of the main titles "Value and Universal Value", "12 Universal Values Recommended by UNESCO", "Examination of Âşık Veysel's Poems within the Framework of 12 Universal Values Recommended by UNESCO", it is seen that all 12 universal values determined by UNESCO are included in Veysel's poems. In addition, it has been stated that Veysel, who was born in Anatolia, was a minstrel with international contemplation that could reach beyond the borders of Anatolia and had the potential to have an impact on a world scale, and the importance of conveying the wisdom resulting from Veysel's contemplation to the people of the world has been expressed.

Keywords: Âşık Veysel, UNESCO Living Human Treasure, Minstrel Tradition, Universal Values.

Giriş

Kökleri onlarca asır öncesine, ozan - baksı geleneğine değin uzanan ve tekke şiirinin zenginliğinden de bünyesine katarak tekâmül etmiş âşıklık geleneği, feodal dönemlerden monarşik dönemlere, statükocu dönemlerden demokratik dönemlere, modernite, postmodernite ve ötesi demeden varlığını sürdürme gelmiştir. Geleneğin tarihî süreç içerisindeki var oluş serüveni her zaman aynı nicelik ve nitelikte ürünler ortaya koymaya el vermese de gelenek, hayatın içindeki yerini korumayı başarmıştır(Çobanoğlu, 1999, s. 54).

17. yy. gibi âşıklık sanatının sanatçı ve ürünleriyle mümbit olduğu devirlerin beraberinde 18.yy. gibi belli oranda durgunlaştığı devirleri de mevcuttur(Köprülü, 2018, s. 470). Geleneğin yaşatılmasındaki önemli etmenlerden biri güçlü sanatçıların varlığı olmuştur. Âşık Veysel de ürünleriyle geleneğin yaşamasına mühim katkıları olan sanatçılar zümresinde bulunmaktadır.

II. Meşrutiyet'i müteakip Trablusgarp ve Balkan Savaşları'yla başlayan I. Dünya Savaşı'yla derin kırılmaların yaşandığı, Millî Mücadele Dönemi sonrasındaki sosyal, siyasal ve ekonomik şartlardan kaynaklanan zorlu ve yeni süreçten ülkenin tüm üniteleri gibi âşıklık geleneği de fazlasıyla etkilenmiştir. Muhtelif sahalardaki değişim ve dönüşümlerin dikey olarak keskin bir ivmeyle yaşandığı Cumhuriyet'le birlikte âşıklık sanatının yurt sathında temsil vazifesini yerine getiren, gelenek namına mühim bir yükü omuzlanan 20. asrın velüt âşıklardan biri de Veysel olmuştur. Hayatın olağan seyri içerisinde cereyan eden, gayretlerle örülü olan Veysel'in takdiri hak eden bu yolculuğu, âşığın vefatından 50 sene sonra UNESCO tarafından da tescillenmiştir.

Sivas'ta 1894'te dünyaya gelen Âşık Veysel Osmanlı Devleti'nin ahir evresi ve Cumhuriyet Devri'nin ilk 50 senesini idrak etmiş, ülkenin çeşitli vilayetlerinde özellikle sanatını icra etmek gayesiyle bulunmuş ve türlü hadiselerle şahitlik etmiştir(Veyssel, 2018: 5). Sözüdeki hikmet ve sazındaki özgün tınıyla yaşadığı dönemde ve sonrasında kulaklardan gönüllere aynı zamanda zihinlere dokunmayı başarmıştır. Veysel'in bu başarısının âşıklık geleneği ve Türkiye adına bir kazanım olduğu aşikârdır; ayrıca durumun evrensel boyutta kuşatıcılığı haiz bir başarı olduğu da göz ardı edilmemelidir.

Âşıklık geleneği 2009’da UNESCO tarafından İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesi’ne dahil edilmiştir. Şiirleriyle bir manada evren ozanı/evren âşığı olma vasfını da tezahür ettiren Âşık Veysel, Türkiye’nin teklifi, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Kuzey Makedonya, Macaristan, Özbekistan ve Ukrayna’nın da destekleri neticesinde UNESCO 41. Genel Konferans kararıyla, Âşık Veysel’in Vefatının 50. Yıl Dönümü olan 2023 senesi için UNESCO Anma ve Kutlama Yıl Dönümleri Programına alınmıştır(UNESCO Türkiye Milli Komisyonu, 2023).

Âşık Veysel’de yer yer; Yunus Emre, Hacı Bektaş, Mevlâna gibi çağları ve sınırları aşabilmiş kişilerin rayihası olduğu, âşığın mezkûr şahsiyetler nev’inden bir misyonu ihtiyarî yahut gizil olarak ifa ettiği şiirlerinde belirgin olarak görülmektedir. Hayata insanı merkeze alan bir nazarla bakan Âşık Veysel’in sazi ve sözüyle miras bıraktığı ürünler, evrensel hissiyata ve barışa düşünsel-sanatsal manada katkı sağlama potansiyeli taşımaktadır.

Bu çalışmada Âşık Veysel muhayyilesinin hasıl ettiği hüzmelerin küresel ölçekteki yerini görebilmek hedeflendiğinden Veysel’in şiirleri UNESCO tarafından önerilmiş 12 adet evrensel değer çerçevesinde incelenmiş ve âşığın evrensel boyuttaki tefekkürüne dikkat çekilmek istenmiştir.

1. Değer ve Evrensel Değer

Fertlerin ortak kabul gösterip içselleştirdiği his, fikir, hareket, tutum ve kuralları işaret ettiği düşünülen “değer” kavramının kapsamına dâhil edilen başlıkların belirlenmesi ve tasnifi konusunda fikir birliği sağlanabilmiş değildir(Yiğittir,2009: 23-24).Önceleri felsefenin ilgi alanındayken zaman içinde pek çok farklı disiplinle ilintili hâle gelen “değer” kavramı (Baloğlu ve Balgalmış,2005:21) TDK tarafından; bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet; bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünü şeklinde tanımlamıştır (TDK Sözlük, 2023). Bireylerin yaşamlarına kişisel rızalarıyla rehberlik eden, ehemmiyet dereceleri farklı farklı olan durum ötesi amaçlar şeklindeki tarif de fazlaca kabul gören tanımlar arasındadır(Mehmedoğlu,2007:799). Rokeach değerleri; ferdi yahut içtimaî kapsama sahip, süreklilik arz eden, yaşam amacı da denebilecek inançlar olarak açıklarken (Bilgin, 2003:78) Bolay, değerlerin “olması gerekeni” ifade ettiğini belirtmiştir (2007: 60).

Anlaşılan o ki kişi ve toplumların yaşamlarına müspet katkılar sağlayarak yön veren kabuller olan değerlerin ferdi, yerel ve evrensel yönleri mevcuttur. Nesnelliği tam olarak sağlamak mümkün olmasa da küresel ölçekte faaliyet gösteren kurumların tavsiye ve işaretlerini göz önünde bulundurarak değerlerin evrensel cephesini ele almak isabetli olacaktır.

Ortak bir tutumun sergilenmediği görülen “değer” kavramı için bu makalede, UNESCO’nun dikkat çektiği on iki değer referans alınmıştır; böylelikle Âşık Veysel’in UNESCO 41. Genel Konferans kararıyla 2023 senesinde UNESCO Anma ve Kutlama Yıl Dönümleri Programı’na alınmasına uygun mantıksal bir tutarlılık yakalamak hedeflenmiştir.

2. UNESCO’nun Önerdiği 12 Evrensel Değer

İstendik davranış modelleri ya da yaşam amaçlarına dair inanışlar olan değerler. UNESCO tarafından da ele alınmış ve Yaşayan Değerler Eğitim Programı (YDEP) 1995’te Birleşmiş Milletlerin 50. yıl dönümünde Brahma Kumaris’in “Daha İyi Bir Dünya için Değerlerimizi Paylaşalım” isimli projedeki 12 evrensel değere odaklanılmıştır. Yardımlaşma, özgürlük, mutluluk, dürüstlük, alçak gönüllülük, sevgi, barış/huzur, saygı, sorumluluk, sadelik, tolerans ve birlik; UNESCO'nun önerdiği bahsi geçen on iki evrensel değerdir(Bacanlı ve Dombaycı, 2012).

UNESCO’nun önerdiği değerler alfabetik sırayla şu şekildedir:

1. Barış
2. Birlik-Dayanışma
3. Dürüstlük

4. Hoşgörü (Tolerans)
5. Mutluluk
6. Özgürlük
7. Sadelik
8. Sevgi
9. Saygı
10. Sorumluluk
11. Tevazu
12. Yardımlaşma-İş birliği

3. Âşık Veysel'in Şiirlerinin UNESCO'nun Önerdiği 12 Evrensel Değer Çerçevesinde İncelenmesi

3.1. Barış

İnsanlığın bilinen tarihi göz önüne alındığında sayısız savaş yaşandığı meydandadır. Sadece 20. asır bile savaşların acı bilançosunu ispata yeterlidir. I ve II. Dünya Savaşları'nın beşerî, sosyal, kültürel, ekonomik yıkımları neredeyse tüm yerküreyi etkilemiştir. 20. yüzyılda savaşlar 10 milyondan fazla ölüme, 250 milyon dolayında sakatlığa sebep olmuş, 120 milyonu aşkın insanı göç etmeye mecbur bırakmış, kıtlık ve salgınlara yol açmıştır. Daha çok sivil ölümlerinin yaşandığı bu savaşlardan I. Dünya Savaşı'nda yüzde 14, II. Dünya Savaşı'ndaysa yüzde 70 oranında sivilin yaşamını yitirdiği görülmektedir(Bakkalcı, 2003).

Tüm bunlara karşın günümüzde hâlâ potansiyel bir III. Dünya Savaşı'nın ufukta görüldüğü, ülkelerin silahlanma hızlarına(Global Militarisation Index, 2020) atıflar yapılarak uzmanlarca sürekli dillendirilmektedir; bunun yanında Şubat 2022 itibariyle başlayan 2023'te hâlâ sürmekte olan Rusya-Ukrayna savaşının da bölge ve dünyanın barışa ne denli ihtiyaç duyduğu konusunun mühim bir ikazı olduğu açıktır.

Barış ortamının tesisi için muhtelif faktörler mevcuttur. Bunlardan biri de barışı dillendiren fikir adamları ve ediplerdir. Anadolu kültür havzasında yaşamış Yunus Emre, Mevlâna, Hacı Bektaş gibi hikmet ehli şahsiyetlerin takipçilerinden olan Âşık Veysel'in barış adına söyledikleri insanlık için oldukça önemlidir.

Alimler alemi ölçer biçerler
Hamını hasını eler seçerler
Bu dünya fânidir konar göçerler
Veysel der ki gel barışak küslerim¹(s.33)

Dörtlüğünde dünyanın fâniliği ve insanın ölümlü oluşuna gönderme yapılmış, küsmenin yersizliği ifade edilerek barışa davet yapılmıştır. Aynı mantık minvalinde ilerlenerek;

Bu kahpe dünyanın sonu vefasız
Beş günlük ömrünü geçir kavgasız
Diyorlar Veysel'e serserim kafasız
Başımda duman var kar belli değil(s.71)

Dizelerinde ömre beş gün denilerek hayatın kavgaya vakit olmayacak kadar kısa olduğu vurgusu yapılmış; devamında ömrün kavgasız geçirilmesi gerektiği çağrısında bulunularak barış fikrine katkı sağlanmıştır.

¹ Makalede kullanılan tüm Âşık Veysel şiirleri; Ümit Yaşar Oğuzcan'ın derlediği "Dostlar Beni Hatırlasın" isimli kitabın İnkılap Kitabevi'nden çıkan 2018 senesi baskısından alıntılanmıştır.

3.2. Birlik-Dayanışma

“Bir elin nesi var iki elin sesi var.” diyen atalar tefekkürüne sahip Anadolu’nun bugünlerde vahdete olan ihtiyacının yanında dünya insanların da vahdete ne denli muhtaç olduğu yaşanan sosyal hadiselerden anlaşılmaktadır.

Âşık Veysel manevi kabullerine paralel şekil de mistik bir nazarla insanlara hatta insan dışı varlıklara birlik hissiyle bakmıştır.

Coşar deli gönül misali derya
Mecnun'a sahrada göründü Leyla
Gördüğün güzellik hepisi Mevla
Ne sen var ne ben var bir tane Gaffar(s.27)

Mısralarıyla gözlerin gördüğü ne varsa Yaratıcının tecellisi olduğu anlatılmış;

Ne zaman toprakla birleşir cismim
Cümle mahluk ile bir olur ismim
Ne hasudum kalır ne de bir hasmım
Eski düşmanlarım olur dostlarım(s.33)

Dörtlüğünde ölümle beraber ölüm ötesi bir vahdetin gerçekleşeceği anlatılırken, ölüm öncesi olan fâni dünya hayatında birlik ve beraberliği yakalamanın gerektiği ifade edilmiştir.

Bin bir ismin birinden tut
Senlik benlik nedir sil at
Tuttuğun yola doğru git
Yoldan çıkıp olma asi(s.58)

Denilerek birlik-beraberliğin mefhumu muhalifi olan tefrikayı işaret eden “senlik benlik” fikrinin izale edilmesine çağrı yapıldığı görülmektedir.

Ne var ise sende bende
Aynı varlık her bedende
Yarın mezara girende
Sen toksun da ben aç mıyım(s.41)

Kıtasında “Aynı varlık her bedende” dizesinin yanında istifham sanatının desteğiyle “birlik olun-birlik olalım, vahdete erilsin” fikri insanlığa sunulmuştur.

3.3. Dürüstlük

Sözde ve davranışlarda doğruluktan ayrılmama, doğruluk (TDK Sözlük, 2023) şeklinde tanımlanan dürüstlük farklı kültürlerde var olan bir değerdir. Hz. Muhammed’in “Bizi aldatan bizden değildir”(Köse, 2023) sözüyle doğruluğun dışında çıkmanın net bir şekilde olumsuz bulunduğu görülmektedir; bu sözü tefekkür buudunda yoğunlaştığı anlaşılan Âşık Veysel’in şiirinde “hile ve yalanın” sıkıntıyı doğuran bir sebep olduğu:

Veysel bu yollarda sarfeder nefes
Herkesin elinde gezer bir kafes
Bin bir türlü derdi çeker mi herkes
İşte hile sözde yalan olmasa(s.64)

Denilerek anlatılmıştır. Yalanın bereketi/verimi engellediği vicdanın ise yalanlarla mücadele eden bir erdem olduğu:

Yalanı görünce bereket kaçtı
Vicdan ile yalan bir kavralaştı
Vicdan yalanları çiğnedi geçti
Her ana doğuramaz böyle yığıdi(s.216)

Dizeleriyle anlatılırken dürüstlük, vicdan kavramıyla mana derinliğine kavuşturulmuştur.

Mert insanın sözü uyar özüne
Tezene teline parmak sazına
Doğru gören gider yolun düzüne
Düz yolu görmeyen göz neme gerek(s.51)

Dörtlüğünde; doğruluk-dürüstlüğün, mertliğin bir alameti olduğu belirtilerek dürüstlüğün yüksek bir merteye olduğu ifade edilmiş ve dürüstlük fikri yüceltilmiştir.

3.4. Hoşgörü-Tolerans

Kişilerin fikir ve tercihlerinin farklı farklı olabileceğini bilmek ve ilişkilerde bu ön bilgiyle hareket edebilmek olarak anlaşılabilir hoşgörü TDK tarafından her şeyi anlayışla karşılayarak olabildiği kadar hoş görme durumu, müsamaha, tolerans olarak tanımlanmıştır (TDK Sözlük, 2023)ki tanımda geçen “her şey” ifadesi zararlı ve yıkıcı menfi durumları ihtiva etmese gerektir.

İnsanlığın beraber yaşama kültürüne erebilmesi adına konuma saygıyı ifade eden hoşgörü değeri bir zarurettir. Yunus Emre'nin pek bilinen:

Dövene elsiz gerek,
Sövene dilsiz gerek,
Derviş gönülsüz gerek,
Sen derviş olamazsın. (Tatçı, 2008:95)

Dörtlüğü hoşgörü adına ütöpik ve abartılı bulunsa da hoşgörünün ehemmiyeti adına söylenmiş etkileyici bir tefekkür ürünüdür. Yunus'la aynı irfan ummanının mensubu olan Veysel'in şiirinde:

Bakmaz mısın insanların işine
Kötülükler doğar peşi peşine
Mezhep kavgasına din döğüşüne
Sanki varıp sığmamışlar cennete(s.75)

Denilerek hoşgörüye olan ihtiyaca vurgu yapılmıştır.

Beni hor görme kardeşim
Sen altınsın ben tunç muyum
Aynı vardan var olmuşuz
Sen gümüşsün ben saç mıyım(s.41)

Şeklindeki dörtlükte “beni hor görme” denilirken beni hoş gör, birbirimizi hoş görelim manası verildiği görülmektedir.

Kuran'a bak İncil'e bak

Dört kitabın dördü de hak
Hakir görüp ırk ayırmak
Hakikatte yüz karası(s.58)

Dizelerinde farklı inanç ve ırklara hoşgörü nazarıyla bakılması gerektiği, aksi durumun çok kötü bir yaklaşım olacağı belirtilerek hoşgörü değeri desteklenmiştir.

3.5. Mutluluk

Kut, saadet, bahtiyarlık, saadetli olma hâli olarak görülen mutluluk (TDK Sözlük, 2023)kişinin umduğuna nail olma hissi olarak da kabul edilebilir. Dili, dini, rengi, şekli ne olursa olsun insanlar, mutlu olma ihtiyacı gibi ortak bir hisse sahiptirler.

Âşık Veysel şiirlerinde mutluluk genellikle “gülme” fiil ve fiilimsisiyle mecazı mürsel yoluyla ifade edilmiştir. Yağmurun bol oluşunun hasil ettiği bereketin mutluluk vesilesi olması:

Yağmur bol olursa güler yüzleri
Bahar göğ ekini görür gözleri
Çayır çimen bürüyünce dizleri
Öküzün boynunu boşlar çiftçiler(s.156)

Biçiminde ifade edilirken hastanın iyileşmesinin vesile olduğu mutluluk duygusu:

Hasta hane hastaların yuvası
Yataklardan gelir hastanın sesi
Çetin olur hastaların gülmesi
Sor ki neler çekmiş gülene kadar (s.53)

Dizeleriyle aktarılmış; aşkın cefası ve mutluluğa sebep olmasının anlatıldığı:

Aşkın beni deryalara daldırır
Bazı ağlatır da bazı güldürür
Bir dem ağlatır da bir dem güldürür
İster azat eder ister güldürür(s.21)

Dörtlüğü de Veysel’in şiirinde mutluluk değerinin görüldüğü bir diğer bölümdür.

3.6. Özgürlük

Âşık Veysel, özgürlük düşüncesine sahip bir ediptir.

Halkevleri ilim irfan yuvası
Atatürk’ün sesi milletin sesi
Eşitlik hürriyet ve demokrasi
Atatürk sözü var Halkevlerinde(s.190)

Mısraları âşığın hürriyet ve eşitlik mefhumlarına olan bağlılığını göstermektedir.

3.7. Sadelik

Mütevazı bir hayat süren Veysel, hayatının sadeliğini “küçük dünyam” şeklinde özetlemiştir.

Bir küçük dünyam var içimde benim
Mihnetim ziynetim bana kâfidir
Görenler dar görür geniştir bana
Sohbetim ülfetim bana kâfidir(s.230)

Dörtlükten âşığın içinde bulunduğu şartları yeterli bulduğu, şartların kendisine kâfi olduğunu söyleyerek sadeliği öncelediği görülmektedir.

Dünya geniş olsun ister dar olsun
Yeter ki kalbimde iman var olsun
Her zaman milletim bahtiyar olsun
Rütbemle mesnedim bana kafidir(s.230)

Mısraları âşığın, minimal bir hayatın sadeliğini tercih ettiğini gösteren bir diğer örnektir.

3.8. Sevgi

İnsanı bir şeye veya bir kimseye karşı yakın ilgi ve bağlılık göstermeye yönelten duygu (TDK Sözlük, 2023)olarak tarif edilen sevgi, sanatçıları söz söylemeye yönelten önde gelen değerlerdendir. Âşık Veysel’in şu dördlüğünde:

Sevme ile umut dünyanın tadı
Dünya güzel'olsa istemem yadı
Bu garip gönlümün sensin muradı
Kol kola can cana sarınca coşar(s.91)

Denilerek sevginin dünyayı güzel kıldığı, hayata lezzet verdiği tespiti yapılmıştır. Anadolu coğrafyasında, âşık mâşuk dengesinin damıtılmış bir hâli olan “Gönül kimi severse güzel odur.” atasözü Veysel’de özgün bir bakış ve yorumla:

Güzelliğin on par'etmez
Bu bendeki aşk olmasa
Eğlenecek yer bulaman
Gönlümdeki köşk olmasa(s.82)

Şeklinde tezahür etmiş, güzelliğin aşka muhtaç oluşu hüsnü talil yollu ifade edilmiştir.

Aşkımın temeli sen bir alemsin
Sevgi muhabbetsin dilde kelamsın
Merhabasın dosttan gelen selamsın
Duyarak alırım sen varsın orda(s.24)

“Aşk, sevgi, muhabbet, dost” kelimeleriyle örülü bu dörtlükte sevginin evrensel birlik hissiyle yoğrulduğu görülmekte, Veysel’in sevgisindeki ilahi temeller açıkça kendini göstermektedir.

3.9. Saygı

Hürmet, ihtiram, başkalarını rahatsız etmekten çekinme duygusu (TDK Sözlük, 2023)olan saygının, insanlığın düzenli ve huzurlu yaşaması için özel ve genel yaşamda elzem olduğu açıktır.

Âşık Veysel bir dördlüğünde “insanlık yolu” ifadesiyle saygıya şöyle bir gönderme yapılmıştır:

İleriyi gören geriye bakmaz
İnsanlık yolundan dışarı çıkmaz
Allah cömert amma ekmek bırakmaz
Oturup geçmişi konuşanlara(s.62)

Dörtlükte maziye takılıp halihazırını ihmal edenlere seslenilirken saygıya da dikkat çekilmiştir. Veysel vefatından önce yazdığı son şiirinde insanlığa seslenirken:

Selam saygı hepinize
Gelmez yola gidiyorum
Ne karaya ne denize
Gelmez yola gidiyorum(s.237)

Demesi 79 yaşındaki âşığın genç-yaşlı demeden insanlara olan hürmetin müşahhas göstergesidir.

3.10. Sorumluluk

Kişinin kendi davranışlarını veya kendi yetki alanına giren herhangi bir olayın sonuçlarını üstlenmesi, mesuliyet duygusu (TDK Sözlük, 2023)olan sorumluluk; vazifelerin bilincine varma ve vazifeleri yerine getirme çabası içinde olma durumudur, denebilir.

“İp eğirme” ifadesiyle kişinin görevleri temsil edilerek söylenen:

Veysel sözün bir söz olsun
Çokça sabır hırs az olsun
İnce eğir ip düz olsun
Gececeksin bu taraktan(s.67)

Dörtlüğünde işlerin iyi yapılmasıyla, sorumlulukların yerine getirilmesinin güzel neticeler doğuracağı belirtilmiştir. Toprağın kişileştirildiği:

Çalışırsan toprak verir cömerttir
Emeksiz istemek dermansız derttir
Çalışmak insana büyük servettir
Kese coşar gönül coşar el coşar(s.155)

Mısralarında “emek” kelimesiyle çalışmak ve sorumlulukların yerine getirilmesi belirtilerek, sorumlulukları yerine getirmemenin dermansız dert olduğu anlatılmıştır.

3.11. Tevazu

“Ölmeden önce ölmeyi; tevazuda toprak gibi olmayı” öğütleyen bir inanç silsilesinde yer alan Âşık Veysel’in şiirlerinde de bu nazar kendini göstermektedir:

Topraktandır cümle beden
Nefsini öldür ölmeden
Böyle emretmiş yaradan
Sen kalemsin ben uç muyum(s.41)

Mısralarıyla nefsin ortadan kaldırılması tavsiye edilerek tevazu işaret edilmiştir. “Kin, kibir, nefis ve tamahın” menfiliğinin belirtildiği:

Tahammül babında etsem kararı
 Soldurmam gülümü kondurmam harı
 Kin ile kibirden olaydım beri
 Nefis var tamah var dördü bırakmaz(s.105)

Biçimindeki dörtlükle tevazunun önündeki engeller oldukları anlaşılan kin, kibir, nefis ve tamah dörtlüsünden kurtulmak arzusu ifade edilmiştir. Bu mısralar tevazunun Veysel nezdindeki önemli yerini göstermesi açısından dikkat çekicidir. Ayrıca Veysel'in bazı şiirlerindeki kendine sesleniş üslubu Veysel'deki tevazu ve mahviyeti açıkça gösterir:

Ziyaretim Mevlâna'yı
 Kabul et Allah aşkına
 Bu fakiri divaneyi
 Kabul et Allah aşkına(s.218)

Dörtlüğünde Veysel'in kendine “fakir, divane” diye hitap etmesi tevazuyu yaşamına tatbik ettiğinin sarih bir göstergesi olmuştur.

3.12. Yardımlaşma-İş Birliği

Toplumsal ilerleyişe katkı sağlayan dinamiklerden birisi de yardımlaşmadır. Anadolu kültüründe yardımlaşma bilinci belirgindir, ahilik müessesesi yardımlaşmanın tarihî bağlamda kurumsallaşmış hâline örnek teşkil eder. İmece, salma gibi isimlerle anılan yardımlaşma Anadolu'daki kolektif şuurun bir yansımasıdır. Tüm bunların yanında son dönemlerde yardımlaşma konusunda gerileme yaşandığı da bir gerçektir.

Âşık Veysel yardımlaşmayı dayanışmayı şiirlerinde dile getirmiş:

Olmak istiyorsan dünyada mesut
 Hakka halka yarayacak bir iş tut
 Çalıştır oğlunu kızını okut
 İnsan olmak için okumak gerek (s.161)

Diyerek halka yararlı iş yapılmasının mutluluk vesilesi olacağını belirtmiş, dolaylı olarak yardımlaşmayı özendirmiştir. Aynı şekilde insanlara hizmet ederek, insanlığa faydalı olmayı:

Dünyanın en zengin aklını gördüm
 Sermayesin sordum dedi ki okul
 İnsanlara hizmet yaptığın yardım
 Merhametim duygum dedi ki okul (s.187)

Dörtlüğüyle eğitimin önemine vurgu yapılırken insanlara faydalı olmanın yardımlaşmanın bir yolu olduğu hissettirilerek yardımlaşma ve dayanışma bilincine katkı sağlanmıştır.

Sonuç

Âşık Veysel'in evrensel yönünü tespit etmek maksadını taşıyan bu çalışmada onun şiirleri; UNESCO'nun önerdiği 12 adet evrensel değer olan: barış, birlik, dürüstlük, hoşgörü, mutluluk, özgürlük, sadelik, sevgi, saygı, sorumluluk, tevazu, yardımlaşma değerleri çerçevesinde incelenmiş ve Veysel'in şiirlerinde mezkûr 12 değerlerin tamamına yer verildiği belirlenmiştir. Mistik bir yöne de sahip olan Veysel'in

tefekkür dünyasındaki vahdet anlayışının; barış, birlik, dürüstlük, hoşgörü, sevgi, saygı, sorumluluk, yardımlaşma değerlerini; nefsin teskin edilip benlikten kurtulma anlayışının sadelik ve tevazu değerlerini beslediği görülmüş; ayrıca âşığın cumhuriyet ve eşitlik fikrini benimsemiş olmasının şiirinde özgürlük fikri olarak tebarüz ettiği müşahede edilmiştir. Bu sebeple geleneksel silsile içinde neşet etmekle beraber özgün bir nazarla hayati okuyup evrensel değerlere sahip çıkan Âşık Veysel evrensel boyutu olan bir âşıktır.

Günümüzde gerek Anadolu gerek dünya sathında şahit olunan sosyal sıkıntıların izale edilmesinde, barış ikliminin tesisi adına- bir yönüyle Yunus Emre, Mevlâna, Hacı Bektaş irfanına sahip- Âşık Veysel'in tefekküründen hasıl olan ürünlerin insanlığın istifadesine daha çok sunulması isabetli olacaktır.

Kaynakça

- Alptekin, A. B. (2019, 07). Âşık Veysel Şatıroğlu/Ahmet Yesevi Üniversitesi Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. 24.04.2023 tarihinde <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/asik-veysel-satiroglu> adresinden erişildi.
- Bakkalcı, M. (2003, 02). İnsanlık Tarihinde Savaşlar Nedeniyle Ölenlerin Sayısı Bugün Dünya Nüfusuna Yaklaşıyor/Tıp Dünyası, 99. 25.04.2023 <https://www.ttb.org.tr/TD/TD99/3.php> adresinden erişildi.
- Baloğlu M. & Balgamiş, E. (2005). İlköğretim ve ortaöğretim yöneticilerinin öz değerlerinin betimlenmesi: Tokat ili örneği. Değerler Eğitimi Dergisi. 10 (2). 19-31.
- Bilgin, N. (2003). *Sosyal Psikoloji Sözlüğü: Kavramlar, Yaklaşımlar*. Ankara: Bağlam Yayıncılık.
- Bolay, S. H. (2007). Aşkın Değerler Buhranı. Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu (26-28 Kasım 2004) Kitabı, 55-69, İstanbul, Dem Yayıncılık.
- Çobanoğlu, Ö. (1999). *Elektronik Kültür Ortamında Âşık Tarzı Şiir Geleneği Bağlamında Çukurovalı Âşıklar Üzerine Tespitler. 3.Uluslararası Çukurova Halk Kültürü Sempozyumu Bildirileri*. Adana: Adana, Ofset.
- Global Militarisation Index. Bonn/ International Centre for Conflict Studies (t.y.) 25.04.2023 tarihinde <https://gmi.bicc.de/#rank@2022> adresinden erişildi.
- Köprülü, M. F. (2018). *Edebiyat Araştırmaları I*. İstanbul, Alfa Yayınları.
- Köse, S.Hile/Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.2023, 04 25 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/hile> adresinden erişildi.
- Mehmedoğlu, A.U. (2007). Üniversite Öğrencilerinin Değer Yönelimleri ve Dindarlık. R.Kaymak Can vd. Değerler ve Eğitimi (799-817). İstanbul, Dem yay.
- Oğuzcan, Ü. Y. (2018), Âşık Veysel, *Dostlar Beni Hatırlasın*. İstanbul, İnkılap Kitapevi.
- Tatçı, M. (2008), Yunus Emre Divanı, H Yayınları İstanbul, 2008.
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri.(t.y.). 10.01.2023 tarihinde. <https://sozluk.gov.tr> adresinden erişildi.
- UNESCO Türkiye Millî Komisyonu. Anma ve Kutlama Yıl Dönümleri.(t.y.). 10.01.2023 tarihinde [UNESCO Türkiye Millî Komisyonu/ anma ve kutlama https://www.unesco.org.tr/Pages/132/149/Anma-ve-Kutlama-Yil-Donumleri](https://www.unesco.org.tr/Pages/132/149/Anma-ve-Kutlama-Yil-Donumleri) adresinden erişildi.
- UNESCO Türkiye Millî Komisyonu. Somut Olmayan Kültürel Miras Listelerinde Türkiye (t.y.). 16.04.2023 tarihimde [UNESCO Türkiye Millî Komisyonu](https://www.unesco.org.tr/Pages/132/149/Anma-ve-Kutlama-Yil-Donumleri) miras listeleri adresinden erişildi.
- Yiğittir, S. (2009). İlköğretim 4.ve 5.sınıf sosyal bilgiler dersi değerlerinin kazanılma düzeyi. Yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

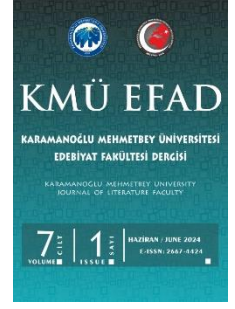

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür (Type): İnceleme Makalesi **Gönderim Tarihi (Submission Date):** 24 Mayıs 2024
Kabul Tarihi (Acceptance Date): 27 Haziran 2024 **Yayımlanma Tarihi (Publication Date):** 30 Haziran 2024
Atf Künyesi (Citation): Adalar Subaşı, D. (2024). Tâhâ Huseyn'in "Mustakbelu's-Sekâfe Fî Mısır" Adlı Eserinde Eğitime ve Arap Diline Dair Görüşleri. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 7 (1), 92-99.

DOI: <https://doi.org/10.47948/efad.1489664>

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları Creative Commons Atf Gayrı Ticari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC-ND 4.0) olarak lisanslıdır.

Dergide yayımlanan makalelerin bilimsel ve hukuki sorumluluğu tamamen yazar(lar)ına aittir.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their published work and their work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC-ND 4.0).

The scientific and legal responsibility of the articles published in the journal belongs entirely to the author(s).

TÂHÂ HUSEYN'İN "MUSTAKBELU'S-SEKÂFE FÎ MISR" ADLI ESERİNDE EĞİTİM VE ARAP DİLİNE DAİR GÖRÜŞLERİ

Derya ADALAR SUBAŞI*

Öz

Mısırlı önemli bir yazar, eleştirmen ve bir entelektüel olan Tâhâ Huseyn aynı zamanda Mısır'ın çağdaşlaşmasına önemli katkılar sağlamış bir ediptir. Mısır'ın gelişme döneminde yaşadığı sorunlara bir akademisyen gözüyle bakmış, çözüm yolları üretebilmiştir. Farklı alanlardaki çalışmalarıyla bugün bile araştırmacıların dikkati çekmektedir. Onun *Mustakbelu's-Sekâfe fî Mısır* (Mısır'da Kültürün Geleceği) adlı eserindeki görüşlerinden hareketle oluşturulan bu çalışmada eğitimin ve dilin bir toplumun ilerlemesinde yarattığı etki Tâhâ Huseyn'in perspektifinden gözler önüne serilecektir. Tâhâ Huseyn'in, Fransa'dan Mısır'a döndükten sonra yazdığı bu eser, adeta Mısır eğitim sistemi konusundaki hayal kırıklıklarını dile getirdiği bir manifesto niteliği taşımaktadır. Mısır'ın eğitim sistemindeki bu çarpıklıkların düzelmesinin yolunu da batının örnek alındığı bir eğitim sistemini uygulamakta bulmaktadır. İlköğretim ilk olarak fertlerin yaşamını sürdürebilmesi için, ikinci olarak da devletin milli birliğini oluşturabilmesi için gereklidir. Aynı şekilde ulusların bekasını ve devamlılığını sağlaması için ilköğretime ihtiyacı vardır. Çünkü nesilden nesile tüm bireylere nakledilmek zorunda olan milli mirasın içinde ilköğretim de bulunmaktadır. Öğrenilmesi gereken yabancı dillerin İngilizce ve Fransızcayla da sınırlanmaması gerektiğini savunan Huseyn, bilim, edebiyat, felsefe, kültür ve bilginin sadece İngilizlere ve Fransızlara özgü olmadığını, en az İngilizce ve Fransızca kadar ayrıcalıklı başka canlı Avrupa dillerinin de bulunduğunu söylemektedir. Bu milletler de kültürel ve bilimsel yönden en az İngilizler ve Fransızlar kadar başarılı ve özelliklidir. Arapçanın, İslam'ın dili veya geçmiş çağlarda yaşamış Arapların dili olduğu için değil hem geçmişin hem de bugünün ve gelecek nesillerin dili olacağı için öğrenilmesi gerektiğini savunmaktadır. Arapçanın din dili olduğu için öğretildiğini iddia edenler karşısında dinin dilini konuşmanın güzel olduğunu ancak bunu kabul etmekle birlikte dilin her şeyden, durağanlıktan, fikir özgürlüğünden muaf olması gerektiğini, dinin de bütün bunlardan muaf olduğunu belirtmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mısır, Kültür, Eğitim, Tâhâ Huseyn.

* Doç. Dr. Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara, adalar@ankara.edu.tr, Orhid: 0000-0002-3308-1295

TÂHÂ HUSEYN'S OPINIONS ON EDUCATION AND ARABIC LANGUAGE IN HIS WORK CALLED "MUSTAKBEL AS-SAKÂFA FÎ MISR"

Abstract

A crucial Egyptian writer, critic, and intellectual, Tâhâ Huseyn is a man of letters who made significant contributions to the modernization of Egypt. Having witnessed the various problems Egypt faced in its development phase, he looked at them from the perspective of an academic and has provided solutions. His works in differing areas draw the attention of researchers even today. This study, based on Tâhâ Huseyn's *Mustakbelu's-Sekâfe fî Mısır* (The Future of Culture in Egypt), reveals his views on the impact of education and language on the progress of a society. This work, written after returning to Egypt from France, is almost like a manifesto expressing his disappointment about the Egyptian education system. He claims that the way to correct these malpractices in Egypt's education system is to implement an education system that takes the West as an example. Primary education is necessary, firstly, for individuals to survive and, secondly, for the state to establish national unity. Likewise, like their citizens, nations need primary education to ensure their continuity and their future. This is because primary education is part of the national heritage and must be transmitted to all individuals from generation to generation. Arguing that foreign languages learned in educational systems should not be limited to English and French, Huseyn says that science, literature, philosophy, culture, and knowledge are not specific only to the British and French and that other living European languages are at least as privileged as English and French. Culturally and scientifically, these nations are just as successful and special as the British and French. He argues that Arabic should be learned not simply because it is the language of Islam or Arab scholars and Arab people in history but because it will be the language of both the past, today, and future generations. Against voices who claim that Arabic is taught because it's the language of religion, he states that although it is great to speak the language of religion, language should be exempt from everything, stability, and freedom of thought. And religion is exempt from all these.

Keywords: Egypt, Culture, Education, Tâhâ Huseyn.

Giriş

Napolyon'un 1798'de Mısır'ı işgaliyle başlayan Batılılaşma sürecinde eğitim, burslu öğrencilik, araştırma vb. nedenlerle Fransa'ya giden Arap öğrenciler ve aydınlar toplumlarının sesi olarak bu Batılılaşmayı Mısır hayatına ve kendi edebî ürünlerine yansıtmaya çalışmışlardır. Bu dönemden itibaren gerek yabancı dillerden yapılan çeviriler, gerek adaptasyonlar gerekse telif eserlerde bu sürecin izlerini görmek mümkündür. Mısır'ın bu süreçten itibaren güven içinde Batılılaşmaya yönelmesinin en önemli nedeni Napolyon'un, İslam'ı yok etmeye veya onları Osmanlı'dan ayırmaya gelmediğine dair güvence vermiş olmasıdır. Napolyon'un tek amacı onları Memlûk zulmünden kurtarmak ve ülkenin gelişimine katkıda bulunmaktır (Goldschmidt, 1990:15).

Mısırda 20. Yüzyıl Arap Edebiyatının en dikkat çeken isimlerinden biri olan Tâhâ Huseyn, bu dönemde Mısır'ın aydınlanma dönemine gerek fikirleri gerekse eserleriyle damga vurmuş bir şahsiyettir. Bir yazar, bir eleştirmen ve Mısır Üniversitesinde ders veren bir akademisyen olarak kendini genç nesillerin eğitimi ve aydınlanmasına adanmıştır. Bu yüzden yaşadığı dönemin diğer entelektüellerine ve kendi öğrencilerine Fransa'da aldığı eğitim döneminde edindiği bilgi ve görgüyü aktarmak için çabalamıştır. Edebî ve ilmî yazıları ve eserleri, yayımlandığı dönemde Mısır'da oldukça yankı uyandırmıştır. Kimi çevrelerin tepkisini çeken bazı görüşlerinden dolayı muhakemesi bile söz konusu olmuş, ancak bu durum onun edebî faaliyetlerini yavaşlatsa da kesintiye uğratmamıştır. Tâhâ Huseyn, bugün bile Arap Edebiyatı okuyan ve bu edebiyata ilgi duyan kimselerin dikkatini çekmektedir. Aşağıda detayları verilecek çok sayıda eseri arasında dikkat çeken, *Mustakbelu's-Sekâfe fî Mısır*'ı (Mısır'da Kültürün Geleceği) Üniversitede görev yaptığı sırada kaleme almıştır. Bu eser yeni ve modern bir Mısır yaratma fikrini taşıyanlar için bir rehber niteliğinde olup öğrencilerine eğitimde modernleşme fikrini aşılabilir bir zemin de oluşturmuştur. Eserin içeriğine geçmeden önce Tâhâ Huseyn'in yaşam öyküsünü bilmek bu eserin dıştan yaklaşım yöntemiyle incelenmesini kolaylaştıracaktır.

1. Tâhâ Huseyn'in Hayatı ve Edebi Kişiliği

1889'da Yukarı Mısır'ın bir köyünde orta halli bir ailenin on üç çocuğunun yedincisi olarak dünyaya gelen Huseyn, (Er, 1997: 136) üç yaşında yanlış bir tedavi yüzünden gözlerini kaybetmiştir. Belki de onun bu fiziksel kaybı, hayal gücünün, edebî üslubunun ve eleştirel yönteminin gelişim kazanmasına katkıda bulunmuş, entelektüel kişiliğinin oluşmasında etkili olmuştur.

Dokuz yaşında Kuttâb'a (köy okulu) giden ve on yaşında hafız olan Huseyn, ilköğrenimini bitirdikten sonra, 1902 yılında Ezher Üniversitesine girmiş ve orada üç yıl eğitim görmüştür. Ezher'de dinî ilimler, mantık, fıkıh usulü ve İbn Mâlik'in nahiv alanında yazdığı *El-fîye*¹'sine, İbn 'Akîl'in yazdığı şerh gibi klasik Ezher derslerini okumuştur. Bu süreçte, Ezher'i geri kalmış ve dar ufuklu olmasından dolayı eleştirmiş, Ezher geleneklerine karşı çıkmıştır (Dayf, 1974:278, Fâhurî, 1986:337). Buna rağmen, Ezher'de, Muhammed Mustafa, edebiyat dersleri aldığı Seyyid el-Marsafî ve en önemlisi birkaç dersine katıldığı Muhammed Abduh gibi şahsiyetleri tanıma fırsatı bulmuş olmasını kendisi için bir şans olarak değerlendirmektedir. Sonuç olarak, Ezher, her ne kadar kısır bir döngü içinde olsa da orada aldığı eğitim onun ilmî ve akademik kariyerinin şekillenmesinde etkili olmuştur.

1912 yılında Ezher'den ayrılarak ya da bir rivayete göre oradan atılarak Kahire'de yeni kurulmuş Mısır Üniversitesine girer. Bu üniversitede, o sırada İtalyan doğu bilimci Nallino, Almanya Tubingen Üniversitesi hocalarından Santillana gibi Avrupalı seçkin hocalar ders vermekteydiler. Bu hocalardan aldığı dersler Tâhâ Huseyn'in öz kültürüne yeni bir görüş açısı kazandırmıştır. Bu üniversitede, "*Zikrâ Ebi'l-Âlî*" adındaki Ebu'l-'Alâ' el-Ma'arrî üzerine hazırladığı doktora tezini tamamlamıştır. Bu tez, Mısır Üniversitesinde tamamlanmış ilk doktora tezi olma özelliğini taşımaktadır. Daha sonra üniversite tarafından Fransa'ya gönderilmiş, Mountpellier Üniversitesi'nde Yunanca ve Latince dersleri almış, tarih ve edebiyat dersleri yanı sıra Fransız filozof Michel Foucault'nun derslerine de katılmıştır. Ayrıca Paris'te, Sorbonne Üniversite'nde dört yıl okumuş, tanınmış sosyolog Durkheim'den dersler almıştır (İnayet 1991:70-71, el-Cundî, 1977:22, Er, 1997:137). Anatole France gibi ünlü Fransız yazarları okumuş, Fransa'da, İbn Haldun üzerine ikinci bir doktora tezi hazırlamıştır. Klasik derslere ek olarak, Avrupa Tarihi, Fransız Edebiyatı ve Descartes Felsefesi okurken, aynı zamanda Fransızca dersleri almaya da devam etmiş, Fransız şair Racine'in şiirlerini dinlemiştir. Bu okumalar sırasında hem meslektaşı hem de Fransızca hocası olan Suzan ile dünyayı adeta yeniden görmeye başladığı söylenir. Huseyn, gözlerinin yerine geçecek olan Suzan ile 9 Ağustos 1917'de evlenmiştir (Hourani, 339, Yusuf, 2010). Mısır'a döndükten sonra Mısır Üniversitesinde ders vermeye başlamış, bu üniversitede üstlendiği ilk ders *Antik Yunan ve Roma Tarihi* olmuştur. Ayrıca edebiyat, felsefe ve pedagoji dersleri de vermiştir. Tiyatro sanatı Mısır'da yaygınlaşınca el-Hilâl dergisinde her ay Fransız yazarların tiyatro eserlerinden birinin özetini eleştiri ve çözümleme ile birlikte yayımlamıştır (İnayet, 1991:72). 1930 yılında, Mısır Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dekanlığı, 1950 yılında, Eğitim Bakanlığı görevleri de dâhil pek çok resmi görevlerde bulunmuştur. 1958'de edebiyat alanında devlet takdir ödülüne layık görülmüş, bundan sonra *'Amîdu'l-Edebi'l-'Arabî* (Arap Edebiyatın Direği) olarak anılmıştır. 28 Ekim 1973'te, ölümünden birkaç saat önce BM Edebiyat Barış Ödülünü almıştır (Fâhurî 1984, 337, Er 1997:137). Tâhâ Huseyn'in adını duyuran ilk kitap 1926 yılında yayımlandıktan sonra büyük tepkilere neden olan *Fi's-Şi'ri'l-Câhilî* adlı eseridir. Bunun üzerine kitabın bazı bölümleri düzeltilerek *Fi'l-Edebi'l-Câhilî* adıyla yeniden yayımlanmıştır (Er, 1997:137). Huseyn'in diğer eserleri arasında ilk cildini 1929, ikinci cildini 1932 yılında yayımladığı otobiyografisi *el-Eyyâm, el-Fitnetu'l-Kubrâ, Hadîsu'l-Erbi'a', Mustakbelu's-Sekâfe fi Mısır*, Avrupa'ya giden Arap gençleri konu edinen ilk roman olan *Edîb, Duâ'u'l-Kerevân* ve *Şeceretu'l-Bu's* adlı romanları da bulunmaktadır (*Encyclopaedia Britannica*, 2024, Er, 1997:137).

Tâhâ Huseyn'in edebî üslubunun oluşmasında Oryantalistlerin büyük etkisi olmuştur. Özellikle Roma Tarihi, Yunan Edebiyatı, Helenistik Felsefe ve bu edebî mirasın insan düşüncesinin kaynağı olduğu fikrinden etkilenmiştir (el-Cundî, 1977:35). Tartışma yaratan eserlerinin özünde bu fikirler bulunmaktadır ve özellikle İslam Öncesi Arap şiirinin güvenilirliği konusunda yaptığı yorumlarla tepki toplamıştır. Çalışmalarında, İslami kalkınmanın sağlanması amacıyla bir Batılılaşma girişimi içinde olmuş, İslam

¹ Bu eser Arap gramerininin 1000 beyitte anlatıldığı manzum bir eserdir.

düşüncesinin temelini başta Batılı ve Yunan olmak üzere çeşitli dinî grupların tanıtılması ve bu bağlamda İslam'ın yeniden yorumlanması şeklinde değerlendirmiştir.

2. Mustakbelu's-Sekâfe fî Mısır Adlı Eseri

Tâhâ Huseyn, 1938 yılında yayınlanan bu eserinin önsözünde kendisini bu kitabı yazmaya yönlendiren iki sebep olduğunu belirtmektedir. Bunlar Londra'da İngilizlerle Mısır arasında ve Montrö'de Avrupa ile Mısır arasında imzalanan anlaşmaların Mısır'a sağladığı avantajlardır. Böylece Mısır'ın yeni bir döneme başladığını, bu sayede elde ettiği haklarla ciddi adımlar atması gerekliliğini belirtmiş, Mısır'ın üstlendiği görevler ve bunları uygulamamanın getireceği ağır sonuçlardan bahsetmiştir. Tâhâ Huseyn, ülkenin içinde bulunduğu gelişim sürecinde gençlerin gelişime dair hassasiyetine büyük önem vermiştir. Gençlere Batıyla ilişkiler kurulması neticesinde yaşanacak kültürel değişime dair bilgilendirmelerde bulunmuş, hem kültür hem de eğitim açısından onlara rehberlik edecek bir çalışma yapması gerektiğini düşünmüştür. Paris'te katıldığı Ulusal Entelektüel İş birliği Komiteleri Konferansı'na Mısır temsilcisi olarak katılan Huseyn, orada tanık olduğu diyaloglar neticesinde farklı kültürlerin bilimsel kültürlerini nasıl şekillendirdiklerini, bu sayede hissettiği duyguların umutlarını artırdığını belirtmektedir. Bu bağlamda bunu kendi ülkesi için bir fırsat olarak gören Huseyn, Mısır'a döndükten sonra gerek Milli Eğitim Bakanlığı'na gerekse bağlı bulunduğu üniversiteye bu konferansta edindiği izlenimleri rapor etmeyecektir; çünkü raporların hep kâğıt üzerinde kaldığını bilmektedir. Aksine bunları daha faydalı olacağı düşüncesiyle üniversitedeki öğrencilerine sunacaktır. MEB'in beklediği rapor yerine, bir kitap hazırlamak ve bu kitabı üniversite konseyi üyelerine dağıtmak ister. Belki de bu kitabın tamamı veya bir kısmı eğitimle ilgilenen bazı kişiler tarafından olumlu karşılanır ve içindeki bazı görüşler dikkate alınır. Belki de eleştirilir; ama bu yapılırken bile pek çok açıdan gerçekleri ortaya çıkaracak ve verimli bir tartışmayı gündeme getirecektir. Şüphesiz ki bu, genç nesillerin daha donanımlı olması ve Mısır için bir şeyler başarabilmeleri için bir fırsat olacaktır. Bu amaçlarla *Mustakbelu's-Sekâfe fî Mısır* adlı eserini yazmaya koyulur ve bu eser yayımlandığında, bunu genç üniversite öğrencilerine hediye ettiğini belirtir. Eserde genel olarak Mısır'ın Avrupa ülkeleriyle kültürel alışverişinden, Mısır medeniyetinin kimliğinden bahsetmekte, eğitimin sorunları ve ideal eğitimin nasıl olması gerektiği üzerinde durmaktadır. Burada ağırlıklı olarak ele alınan konuların başında eğitim ve dil öğretimi gelmektedir. Özelde ise ilköğretimin önemi, yabancı dil ve Arapça öğretimi üzerinde ayrı olarak durmaktadır. Her biri diğeriyle etkileşim içinde olan bu konular aşağıda ayrı başlıklar halinde değerlendirilmektedir.

2.1. İlköğretimin Önemi

İlköğretim anayasayla zorunlu hale getirilene kadar Mısırlıların göz ardı ettikleri bir konuydu. Tâhâ Huseyn, ilköğretimi gerçek demokratik hayatın temel taşı olarak görmekteydi. İlköğretimin yaygınlaştırılması için demokratik bir devletin gerekli olduğunu belirtmekteydi. Ona göre ilköğretim demokratik bir çevrede gerçekleşecekse, bu demokratikliğin gençlere yaşam, hürriyet ve barış vermesi gerekiyordu. Demokrasinin insanlara sağladığı hayat, tartışmasız maddi ve manevi olarak gelişmeyi, yükselmeyi hedeflemektedir. Bu bağlamda devletin en önemli görevi anayasasında ilköğretimi zorunlu kılmasıdır. İlköğretim, kişinin kendini, doğal çevresini ve vatanını tanımasını, kendi ihtiyaçları ile bu doğal çevre ve vatanı arasında uyum sağlamasını olanaklı kılmaktadır. Kişi her şeyden önce okumaya, yazmaya ve düşünmeye ihtiyaç duyar. İşte ilköğretim bu ihtiyaçları karşılayacak eğitimi vererek çocukları hayata hazırlamaktadır.

İlköğretim ilk olarak fertlerin yaşamını sürdürebilmesi için, ikinci olarak da devletin milli birliğini oluşturabilmesi için gereklidir. Aynı şekilde ulusların bekasını ve devamlılığını sağlaması için ilköğretime ihtiyacı vardır. Çünkü nesilden nesile tüm bireylere nakledilmek zorunda olan milli mirasın içinde ilköğretim de bulunmaktadır. Devletin görevi bu hedefler doğrultusunda gençleri eğitimle donatmaktır. Tâhâ Huseyn bunu şöyle örneklendirmektedir:

“Küçük yaşlarda ezber taş a şekil vermek gibidir; ancak şairin de dediği gibi bu taş, kuzey ve güney rüzgârlarına açık bir şekilde bırakılırsa üzerindeki izler zamanla silinir. Bilgiler yok olur ve üzerinde hiçbir

iz olmayan, şekil verilmemiş bir hale dönüşür. Bu yüzden belli zaman aralıklarında bu bilgileri tazelemek gerekmektedir. Böyle yapıldığında izler açık ve net olarak kalır, ne rüzgâr ne toz toprak onu silebilir”

Tâhâ Huseyn burada yaptığı benzetmede İmru'l-Kays'ın muallakasında geçen şu beyite gönderme yapmaktadır.

فَتَوْضِحَ فَأَلْمَقْرَةَ لَمْ يَغْفِ رَسْمَهَا   لِمَا نَسَجَتْهَا مِنْ جَنُوبٍ وَشَمَالٍ

*Tûdah ve Mikrat'ta, kuzey ve güney rüzgârlarının dokumuş olduğu,
henüz izleri silinmemiş (olan hatırasına ağlayalım)*

İnsanın eğitiminin temel taşı oluşturan ilköğretim adı üstünde bilgi harikalarıyla ilk tanışılan yerdir. Dolayısıyla burada sunulan eğitimin kalıcı bir şekilde yapılması gelecekteki eğitim yaşamının şekillenmesinde etkili olacaktır. Doğaldır ki eğitim gören herkes aynı kişilikte ve amaçta olmayabilir. Bu bağlamda Tâhâ Huseyn'in eğitim gören gençleri üç gruba ayırdığını görüyoruz.

Birinci grup iyi ya da kötü herhangi bir amaç için eğitimi sürdürenlerdir. Bu grubun eğitiminde çocukların kültürel yönden gelişimini sağlamak ilk hedeftir. Öyle ya da böyle bir şekilde, bir amaç doğrultusunda eğitime devam eden bu grup kanımızca toplumsal gelişim için büyük önem arz etmektedir. Eğitime belki de bir görev olarak başlayan bu grup belli bir kademededen sonra eğitimi bırakabilmektedir. O yüzden, mevcut süreçte bu gruba ne verilebildiği çok önemlidir.

İkinci grup hayatını kazanacağı bir meslek öğrenmek için eğitimi sürdürenlerdir. Bu kişilerin eğitiminde sadece meslek dersleri değil, onları kültürel ve bilgisel yönden geliştirecek dersler de verilmesi gerekmektedir. Bize göre bu grup ilk gruba göre daha bilinçlidir, çünkü hedeflerinde yapmak istedikleri bir meslek bulunmaktadır. Bu mesleğe dönük eğitimin yanında bu öğrencileri kişisel ve kültürel yönden daha ileriye götürecek derslerin de verilmesiyle aldıkları eğitim daha nitelikli hale gelecektir.

Üçüncü grup okuldan sonra babalarıyla ya da yakınlarıyla ticari, zirai veya zanaat gerektiren bir işte çalışanlardır. Hayat onları yaşamlarını sürdürebilmek için çalışmaya zorlamıştır. Devletin bu kişileri eğitmek için işten arta kalan vakitlerinde akşam dersleri planlaması gerekmektedir. Hangi şekilde olursa olsun devletin, yaşı küçük bireyleri kültürel yönden zenginleştirmesi ve yetişkinliğe hazırlaması gerekmektedir. Bunu sağlamalıdır ki yetişkin olduklarında ister meslek okuluna gitsin, ister çalışsın, ister normal eğitim görsün aralarında kültürel yönden bir uçurum olmasın. Ona göre hayat halkların değişmesiyle hızlı bir şekilde değişmektedir. Devletlerin ilerlemeyi sağlayabilmeleri için okuma yazma seferberliği yapılması böylece eğitim gören çocukların okur, yazar ve düşünür hale gelmesi sağlanmalıdır. Akıl günden güne, zamanla gelişir. Zihinsel gelişiminin her aşamasında da düşünme yetisi daha da sağlamlaşır. Mısır devletinin görevi bu amacı gerçekleştirmek ve sağlam zihinli nesiller yetiştirmektir.

Tâhâ Huseyn'in bu sınıflaması o dönemin şartlarına göre değerlendirildiğinde son derece titizlikle düşünülmüş ve ilköğretimin Mısır toplumunda bulduğu karşılıklara dair bir tablo sunmuştur. Her kesimden insanın eğitimini önemsemesi gereken devlet, her bir vatandaşını eğitimle donatmakla yükümlüdür ve eğitimin şartlarını vatandaşın sosyal durumuna göre düzenlemesi gereken de yine devlettir.

2.2. Eğitimde Yabancı Dilin Önemi

Tâhâ Huseyn, eğitimin önemine dair ayrıntılı yorumlamalarının ardından yabancı dilin önemine de dikkat çekmektedir. Mısır'ın, diğer ülkeleri kültürel yönden tanınması ve bu ülkelerle iletişim kurması için genç neslin İngilizce, Almanca, İtalyanca, Fransızca gibi dillerden en az birini ya da birkaçını iyi bilmesi gerekmektedir. Farklı ülkeler ve kültürlerle bilim köprülerinin kurulabilmesinin önemli bir anahtarı yabancı dil bilmektedir (Huseyn, 1938: 77). Mısır'da yabancı dil öğretiminin gelişimi üzerine şunları söylemektedir:

Çocuklarımız ihtilalden önce Fransızca öğreniyorlardı; çünkü biz Fransa'yı kendimize bir öğretmen ya da bir önder olarak görmüştük. Sonra İngilizler gelip çocuklarımızı dillerini öğrenmeye zorladılar ve

devlet okullarından Fransızca'yı kovana kadar savaştılar. Bazı yabancı okullarda da serbest bıraktılar, sonunda çocuklarımıza tekrar Fransızca öğretmeye başladık; ancak orta öğretimde rağbet görmeyen seçmeli bir dil olarak kaldı. Daha sonra Allah işimizi kolaylaştırdı ve kız çocukları için okullar açtık ancak orada Fransızcanın birinci dil olarak okutulup okutulmadığını bilmiyorum. Şüphesiz bu bocalama ve tereddüdün kaynağı politikadır. İngilizce ve Fransızca arasında bocaladık hala da bocalıyoruz. Ancak üstünlük her zaman İngilizcede olmuştur (Huseyn, 1938: 155). Tâhâ Huseyn'in bu ifadeleri Mısır'da yabancı dil eğitiminin tarihsel sürecini göstermesinin yanı sıra Fransızca ve özellikle İngilizcenin yabancı dil olarak önemine dikkat çekmektedir.

Öğrenilmesi gereken yabancı dillerin İngilizce ve Fransızcayla sınırlanmaması gerektiğini savunan Huseyn, bilim, edebiyat, felsefe, kültür ve bilginin sadece İngilizlere ve Fransızlara özgü olmadığını, en az İngilizce ve Fransızca kadar ayrıcalıklı başka canlı Avrupa dillerinin de bulunduğunu söylemektedir. Bu milletler de kültürel ve bilimsel yönden en az İngilizler ve Fransızlar kadar başarılı ve özelliklidir. Şöyle anlaşıyor ki ihtilalden önce Fransızca öğrenmek Avrupa medeniyetiyle ilişki kurmanın tek yoluydu. Çünkü siyasi yaklaşımlar Fransa'yla diğer Avrupa ülkelerinden daha fazla ilişki kurmayı gerektiriyordu. Ancak özgürlük kazanılıp, başka milletlerle ilişkiler kurulduktan sonra, kültürel ve fikri hayatın Fransızca'ya ya da İngilizce'ye sınırlanmasına gerek kalmamıştır. Bu süreci, *artık hangi Avrupa dilini, hangi kültürü ve bilimi öğreneceğimiz konusunda özgürdük* şeklinde açıklayan Huseyn, halkın da bunu anladığını ve uzun zamandır çocuklarını eğitim görmek üzere Fransa ve İngiltere'den farklı olarak Almanya ve İtalya gibi ülkelere de göndermeye başladığını belirtmektedir. Üniversite de buna uyum sağlamış, Almancayı edebiyat fakültesinde okutulan diller arasına almış ve öğrencilerini Almanya'ya ve İtalya'ya göndermiştir. Mısır Milli Eğitim Bakanlığının bu duruma uyum sağlaması ise çok zaman almıştır. Okullarda İngilizce ve Fransızca okutulmaya devam etmiş, burslu öğrenciler sadece İngiltere ve Fransa'ya gönderilmiştir. Tâhâ Huseyn, Eğitim Bakanlığının tüm okullarda İngilizce ve Fransızcadan başka dil okutulmasını serbest bırakması gerektiğini belirtmektedir (Huseyn, 1938: 156-158). Huseyn, liselerde öğrencilere bu dört dilden birini seçme hakkı tanınması gerektiğini, en azından Almanca ve İtalyancanın seçmeli ders olarak verilmesini önermekteydi. Böylece Mısır'ın saygınlığı artacak, güçlü bir Mısır karakteri oluşturulabilecekti.

İngiltere ve Fransa'da ya da Mısır'da bulunan bu ülkelere ait yabancı okullarda sadece iki dilin değil birçok yabancı dilin öğretilmekte olduğunu, genel eğitimin öğrencileri üniversiteye hazırladığı gerçeği yanında bir ya da iki yabancı dil bilmelerinin onlar için yararlı olacağını vurgulamaktadır. Ona göre sadece iki dile özgü olarak yapılan eğitim öğrencileri üniversiteye hazırlamaz. Özellikle de kültürel yönden önemli bir yere sahip olan edebiyat fakültelerinde herhangi bir konuda uzmanlaşmak istediklerinde ikiden fazla yabancı dil bilmemelerinin eksikliği hissedilir. Örneğin, Sami diller ya da klasik çalışmalar konusunda uzmanlaşmak isteyen için Almanca olmazsa olmaz bir dildir. Aynı şekilde İslami eserler ve Mısır eserleri konusunda uzmanlaşmak isteyen bir kimse de Almancaya ihtiyaç duyacaktır. Bunun için fakülte Almanca dersleri koyarak, bu dersi öğrencilere zorunlu veya seçmeli olarak aldırmalıdır. Eğitim gördükleri, uzmanlaştıkları alanda yeterli olabilmek için dili iyice öğrenmeleri gerekmektedir.

Aslında bu diller ortaöğretimde öğretilse gençler uzmanlaşmak ve derinleşmek istedikleri konuda daha başarılı olacaktır. Devlet de, bu öğrencileri dil öğretim bursuyla yurt dışına göndermek için maddi bir kayba uğramamış olacaktır. Eğer bu problem çözülmezse büyük bir kültürel tehlike ortaya çıkacaktır.

Örneğin hukuk fakültesine giren bir öğrenci için Fransızca çok önemlidir çünkü hukukla ilgili kavramların çoğu Fransızcadır. Oysa öğrenciler hukuk fakültesine Fransızca'yla ilgili hiçbir şey bilmeden gelmektedir (Huseyn, 1938: 159-160).

Tâhâ Huseyn'in bu bağlamdaki yorumları hayli ilgi çekicidir. Öğrencilerin gelecekte okuyacakları bölüme göre seçmeli olarak alacakları yabancı dil dersleri onları hayat yolunda bir adım öne çıkaracaktır. Öğrencilerin farklı yabancı dilleri öğrenmeye yönlendirilmesi ise farklı kültürleri tanımaları, bilgi ve görgülerini artırmaları açısından olumlu bir adım olarak değerlendirilmektedir. Tâhâ Huseyn, sadece bir milletin kültürünü örnek almayı veya özümsemeyi yanlış bulmaktadır. Kişilere, bütün milletlerin kültürünü anlamaya yönelik olarak diğer kültürlerle tanışma olanağı sağlanması gerekmektedir. Gelişmiş ülkelerin kültürü yaygınlaştırma etkinliği budur.

Tâhâ Huseyn, Mısır'ın eğitim sisteminin vahim durumuna dikkatleri çekerken Mısır'ın geleceği ile ilgili umutları sönmemiştir. Bunu belirttiği ifadeler okuyucunun da yüreğine su serpmektedir.

Son derece rahatım, mutluyum ve heyecanlıyım, çünkü Mısır'ın kültür ağacının gülümsediğini görüyorum. O ağaç Mısır topraklarında kök salmıştır. Dalları da Mısır semalarında yükselmektedir ve her tarafa uzanmaktadır. Mısır halkı için tatlı meyveler verir. Bu meyvelerde kalpler için zekâ, akıllar için gıda ve ruhlar için kuvvet vardır. Mısırlılar bu, bol yeşil yapraklı ağacın dallarına güvenirlere, bu ağacın gölgesinde barınırlar. Tek bir ağaçtan yayılan bu Mısır kültürü onları çeşitli bilimlere, bilgi türlerine, sanatsal zevkin tarzlarına götürmektedir (Huseyn, 1938:175-176). Tâhâ Huseyn'in, bu sanatlı ve özel üslubu Mısır'ın kadim geçmişine ve öz kültürüne vurgu yapar niteliktedir. Bu demek oluyor ki, Mısır kendi öz kültürüne sahip çıktığı müddetçe, köklü geçmişinin güçlü kanatları altında hızla güçlenecek ve her seferinde yeniden dirilecektir.

2.3. Arapçanın Öğretilmesi

Tâhâ Huseyn eğitimin önemi ve eğitimde yabancı dilin olmazsa olmaz bir nitelik taşıdığını açıkladıktan sonra, Anadili Arapçanın da devlet okullarında ve diğer okullarda öğretilmesi gerektiğini savunmaktadır:

Arapça anadilimizdir, Arapça öğreniyoruz, çünkü bizim milli kimliğimizin, vatanseverliğimizin bir parçasıdır. Atalarımızın mirasını bize, bizden kalacak olan mirası da gelecek nesillere ulaştıracaktır. Günlük yaşamda birbirimizle iletişim kurmak ve kendimizi anlamak için kullandığımız dil Arapçadır. Biz farklı isteklerimizi, varlığımızı, duygularımızı, eğilimlerimizi düşünerek keşfeder, düşünmeden kendimizi bilemeyiz. Düşündüğümüz zaman dilimiz kişisel duyguların, düşüncelerin ve hislerin aracı olur.

Bu sözlerin ardından Arapça öğreniyoruz veya öğretiyoruz çünkü Arapça kişisel ve toplumsal hayatın zorunluluklarından biridir diyerek Arapçanın da Mısır toplumunun zorunluluklarından biri olduğunu, okuma yazma seferberliği gibi uygulamalarla okuryazar sayısının artırılmasının halkın öz kültürünü öne çıkaracak bir gelişme olacağını vurgulamaktadır.

Arapçanın, İslam'ın dili veya geçmiş çağlarda yaşamış Arapların dili olduğu için değil, hem geçmişin hem de bugünün ve gelecek nesillerin dili olacağı için öğrenilmesi gerektiğini belirten Huseyn, Arapçanın din dili olduğu için öğretildiğini iddia edenlere karşı dilini konuşmanın güzel olduğunu belirtir. Bunu kabul etmekle birlikte dilin her şeyden, durağanlıktan, fikir özgürlüğünden muaf olması gerektiğini, dinin de bütün bunlardan muaf olduğunu vurgular.

Sonuç olarak Arapça din adamlarının tekelinde değildir. Bu dili konuşan tüm nesillerin ya da milletlerin mülkiyetindedir. Bütün bu insanlardan her biri bu dili kullanmak konusunda özgürdür. Öyleyse Arapça öğretiminin sadece Ezher'in ya da Ezherlilerin ya da uzaktan yakından Ezherlilerle ya da Ezherle ilişkisi olan okullar ve enstitülerce yapılması anlamsızdır. Ezher, Müslüman olsun ya da olmasın Arapça konuşan herkes için tek adres değildir. Ezher dışında da başka çevrelerde Arapça bilinir ve öğrenilir. Bu çevrelerin kimi İslami, kimi İslami değildir. Çünkü Arapça gelişimini tamamlamış olan bir dildir. Öyle ki olgunlaşmış meyvelerini Ezher'den önce vermiştir. Arap dilinin kurallarını ortaya koyan Ezherliler değildir. Halil'in, Sibeveyh'in, el-Ahfeş'in, ve Muberrred'in, Kisâî'nin, el-Ferrâ'nın, Sa'leb'in, Câhiz'in ve daha eskilerin uzaktan yakından Ezher ile alakaları yoktur. Arap dilini ortaya koyanlar din adamları değildir. Arapça bize şiir, nesir, felsefe, edebiyat ve bilim olarak eskilerden miras kalan bir dildir (Huseyn, 1938:176). Burada Arap edebiyatının seçkin örneklerinin verildiği Emeviler ve Abbasiler dönemi yazarlarının isimlerini zikreden Huseyn, bu dönemlerde kullanılan Arapçanın günümüz Ezher'inden çok daha önce ortaya koyulduğunu, kurallarının tamamlandığını, öğrenilip öğretildiğini ve bu dilde seçkin eserlerin yazıldığını belirterek Ezher'e olan olumsuz yaklaşımını da dillendirmiş olur. İnsanların Ezher'i bir dil otoritesi olarak görmeyi bırakıp geçmişlerine bakmaları Arap dilinin sınırlarının genişliğini görmeleri için yeterli olacaktır. Firavunlar dönemine saygı duymakla birlikte Mısır'ın Arap tarihi devresini merkeze almış ve Arapçayı Mısır ulusu için dinden daha önemli ve birleştirici bir öğe kabul etmiştir. Arapça dinî değil daha çok millî bir değerdir. (Fazlıoğlu, 2010:378). Bütün bu düşünceler, Tâhâ Huseyn'in, gençleri

ileri görüşlülüğe, Batılılaşmaya çağırırken, onları öz kültürlerinden koparmak niyetinde olmadığını bir göstergesidir.

Sonuç

Tâhâ Huseyn, kültürün, eğitimin ve dilin Mısır'ın gelişimi üzerindeki önemine işaret ettiği *Mustakbelu's-Sekâfe fî Mısır* adlı eserinde ortaya koyduğu örneklerle, yaşadığı dönemin önemli bir düşünürü ve entelektüel bir aydını olduğunu gözler önüne sermektedir. Bu eserde, onun Mısır'daki eğitim kurumlarını özellikle Ezher'i eleştirdiği, bunda kendi Ezher tecrübelerinin büyük payı olduğu aşıkârdır. Ezher'de verilen eğitimi hep baskıcı ve gelişime kapalı olarak gören Huseyn, Mısır eğitim sisteminin Avrupa'daki eğitim sisteminden geri olduğunu kabul etmekte ve bununla birlikte Mısır eğitim kurumlarını ıslah etmek konusunda Avrupa modeli okulların örnek alınmasını önermektedir.

Tâhâ Huseyn'in bu görüşlerinin kökeninde doktora eğitimi boyunca Avrupa'daki eğitim sistemini yakından tanımış olması bulunmaktadır. Başlangıçta da değinildiği gibi Tâhâ Huseyn Fransa'da alanında öncü olan hocaların derslerine katılmak suretiyle kendini kültürel ve bilimsel yönden geliştirmiştir. Fransa'dan Mısır'a döndükten sonra yazdığı bu eser, adeta Mısır eğitim sistemi konusundaki hayal kırıklıklarını dile getirdiği bir manifesto niteliği taşımaktadır. Mısır'ın eğitim sistemindeki bu çarpıklıkların düzelmesinin yolunu da Batının örnek alındığı bir eğitim sistemini uygulamakta bulmaktadır. Ona göre Arapça, tıpkı Yunanca ve Latince gibi klasik bir dildir. Bu dilleri bilmek ve klasik kaynakları bu dillerden okuyabilmek bir meziyettir. Huseyn'in kast ettiği Arapça konuşma dili olan Arapça değil, fasih Arapçadır. Halk dilinden, farklı bir kültür ve medeniyet dili olan fasih Arapçanın bilinmesi ve klasik Arapça kaynakların bu dilden okunması da Mısır milliyetçiliğinin bir gereğidir.

Zaman zaman cümlelerinde yaptığı vurgular, tekrarlar eserin dilini daha zengin kılmakta ve süslemektedir. Akıcı bir dil ve üslup kullanan yazar, gerek seçtiği kelimeler gerek kurduğu cümlelerle okuyucunun dikkatini çekebilme, bilimsel bilgileri, verileri ve düşüncelerini sunarken aynı zamanda edebiyatçı kişiliğini de ortaya koymaktadır. Bu bağlamda eserin edebi bir dille yazılmış bilimsel düşünceler hazinesi olduğunu söylememiz çok yerinde olacaktır.

Kaynakça

- Britannica, The Editors of Encyclopaedia. "Tâhâ Huseyn". *Encyclopedia Britannica*, 10 Apr. 2024, <https://www.britannica.com/biography/Tâhâ-Huseyn>. Accessed 17 May 2024.
- el-Cundî, Enver. (1977). *Tâhâ Huseyn, Hayâtuhu ve Fikruhu fî Mizâni'l-İslâm*. Mısır, Dâru'l-İ'tisâm.
- el-Fâhurî, Hannâ. (1986). *el-Câmi 'fî Târîhi'l-Edebi'l-'Arabî, el-Edebu'l-Hadîs*. Beyrut, Dâru'l-Cîl.
- Dayf, Şevkî. (1971). *el-Edebu'l-'Arabiyyi'l-Mu'âsır fî Mısır*. Kahire.
- Er, Rahmi. (2021). *Modern Mısır Romanı*. Ankara, Hece Yayınları.
- Fazlıoğlu, Şükran. (2010). Tâhâ Hüseyin. *DİA*. (C. 39, s. 377-379), İstanbul.
- Huseyn, Tâhâ. (1938). *Mustakbelu's-Sekâfe fî Mısır*. Kahire.
- Haurani, Albert. (1994). *Çağdaş Arap Düşüncesi*. Ankara, İnsan Yayınları.
- Goldschmidt, Arthur. (1990). *Modern Egypt, The Formation of a Nation-State*. Kahire, The American University of Cairo Press.
- Yusuf, Muhammed. (2010). *Nebze 'an Hayâti Tâhâ Huseyn fî Dav'i Kitâbihi el-Eyyâm*, <https://www.oudnad.net/spip.php?article3139>, E.t. 17.05.2024

KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ (KMÜ EFAD)

YAYIN VE YAZIM KURALLARI

1. KMÜ EFAD YAYIN KURALLARI

- KMÜ EFAD Dergisi'ne gönderilmesi planlanan yazı ve çalışmalar daha önce hiçbir yerde yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır.
- KMÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi'nde (KMÜ EFAD), sosyal ve beşeri bilimler alanında öncelikli olarak orijinal araştırmalar, özgün derlemeler/incelemler, genişletilmiş bildiri, orijinal çeviri, kitap kritiği/inceleme, değerlendirme yazısı, görüş yazısı ve editöre mektup türünde Türkçe ve İngilizce dilde yazılar yayınlanır.
- KMÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi'ne (KMÜ EFAD) gönderilen çalışmalar, ilk aşamada editör grubu tarafından dikkatli bir şekilde ve nesnel bir bakış ile incelenmektedir. KMÜ EFAD'a gönderilen makalelerin yazım kurallarına uygun olmaması halinde editör grubu, gönderilen makaleleri doğrudan reddedebilmektedir. Makaleler, eğer KMÜ EFAD'ın yayın ve yazım kurallarına uygun bir şekilde hazırlanmış ise "çift körleme" tekniği ile üç hakeme gönderilmektedir. Üç hakemden en az iki hakemin olumlu rapor vermesi üzerine de gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra çalışmalar ilgili sayılarda yayınlanmaktadır.
- "Çift körleme" tekniği uyarınca yazarların isim ve kurum bilgileri orijinal metinden çıkartılarak alanında uzman hakemlere gönderilir. Hakem bilgileri yazarlarla, yazar bilgileri hakemler ile hiçbir koşulda paylaşılmaz.
- Hakem değerlendirme süreci maksimum 30 gün olarak belirlenmiştir. Değerlendirilmek üzere hakeme gönderilen; ancak herhangi bir geri dönüş sağlanmayan makaleler için yeniden bir hakem belirlenir ve çalışma için hakem süreci tekrar başlatılmış olur. Verilen süre içerisinde kendisine gönderilen çalışmayı değerlendirmeyen hakemin "Hakem Kurulu" üyeliği, dergi yönetiminde değerlendirilmeye alınır.
- KMÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi'ne (KMÜ EFAD) gönderilen bir kurum ya da kuruluş tarafından desteklenmiş ya da Yüksek Lisans veya Doktora tezlerinden hazırlanmış çalışmaların ilk sayfasının altında dipnot olarak mevcut durum belirtilmelidir.
- KMÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi'ne (KMÜ EFAD) gelen makaleler hakem süreci sonrasında gerekli düzeltmelerin yapılması gayesiyle yazarlara gönderildiğinde yazar, hakem önerileri dışında kalacak ve orijinal metni değiştirecek boyutta ekleme veya çıkartma yapamaz.
- KMÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi'ne (KMÜ EFAD) gönderilen ve hakem önerileri doğrultusunda yayınlanması uygun görülen makalelerin son hali gözden geçirilmek üzere yazara tekrar gönderilir. Yazarın kontrolü sonrası, hakem süreci tamamlanan eserler kabul tarihi esas alınarak yayınlanır.
- KMÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi'ne (KMÜ EFAD) gönderilen makalelerin her türlü hakkı yazar tarafından dergiye devredilmiş sayılır. Bu işlem için yazardan bir "Telif Hakkı Devir Formu" istenir. Bu form makale ile Dergipark başvuru sistemine yüklenmelidir.
- KMÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi'ne (KMÜ EFAD) gönderilen makalelerin sorumluluğu (bilimsel etik kuralları, intihal vb.) tek taraflı olarak yazar ya da yazarlara aittir. KMÜ EFAD bu konuda bir yükümlülük altına sokulamaz.
- KMÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi'ne (KMÜ EFAD) gönderilen makaleler "iThenticate" ya da "Turnitin" isimli intihal tespit programları ile taranmaktadır. İntihal oranının aşıldığı durumlar için Editör grubu gerekli yaptırımlarda bulunma yetkisini elinde bulundurur. Bu gerekçe ile çalışmalar reddedilebilir.

- Yukarıda zikredilen kurallara uymayan eserlerin, hiçbir koşulda değerlendirmeye alınmayacağını unutmayınız.
- KMÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi'nde (KMÜ EFAD) yayınlamak istediğiniz makalelerinizi <https://dergipark.org.tr/pub/efad> adresinden tarafımıza gönderebilirsiniz.

2. KMÜ EFAD YAZIM VE KAYNAKÇA KURALLARI

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi'nde (KMÜ EFAD) kullanılan, kullanılacak olan kaynakça, künye, metin içi gönderme ve alıntı ile ilgili uyulması gereken kurallar Sosyal ve Beşeri Bilimler alanlarında yaygın olarak kullanılan kaynak gösterimleri esas alınarak hazırlanmıştır.

- Dergiye gönderilecek makaleler Word dosyası içerisinde A4 boyutunda; üstten 2 cm. ve alttan 1.5 cm. soldan ve sağdan 1.5 cm. şekilde hazırlanmalıdır.
- Makaleler Times New Roman yazı tipinde ve tek satır aralığı ile yazılmalıdır. Birincil **Türkçe/İngilizce makale başlığı** 15 kelimeyi geçmeyecek düzeyde kısa ve konuyu kapsayacak şekilde olmalı, kelimeler büyük harflerle, 12 punto ve bold olarak yazılmalıdır. İkincil **Türkçe/İngilizce makale başlığı** birincil başlıkla aynı anlam içerir şekilde olmalı, kelimeler Küçük harflerle, 12 punto ve bold olarak yazılmalıdır.
- Makalenin “özet” bölümü araştırmanın amacını, yöntemini ve elde edilen bulguları yansıtabilecek şekilde, **en az 150** ve **en fazla 350** kelime olarak, Türkçe ve İngilizce hazırlanmalıdır. Makalenin dili Türkçe ise “Öz”, İngilizce ise “Abstract” başa gelmelidir. Anahtar kelimeler ise **en az 3 en çok 5** kelimedenden ibaret olmalıdır.
- Yazar adları makale başlığından sonra iki satır boş bırakılarak 12 punto ve bold olarak ismin/isimlerin baş harfi büyük; soy isminin ise tamamı büyük olacak şekilde yazılmalıdır. Yazar adları sayfanın sağ tarafına hizalanmış bir şekilde yerleştirilmelidir. Akademik unvanlar ve diğer hususlar dipnotta 10 punto büyüklüğünde belirtilmelidir (*Örn: Unvan, Kurum adı ve Bilgisi, Şehir/Ülke. E-posta: ....., Orcid: ..*).
- Birinci düzey ana başlıklar sola dayalı, 12 punto, kalın ve düz olmalı, her kelimenin ilk harfi büyük harfle yazılmalıdır. Makalelerde problem/çalışmanın konusu, giriş bölümü içinde açıkça belirtilmelidir. Giriş başlığına numara verilmemelidir. Giriş bölümünü sırasıyla yöntem, varsa bulgular, yorum/tartışma ve sonuç bölümleri izlemelidir. Alanlara göre farklı bölümler yer alabilir. Metin içindeki diğer bütün bölümler de 12 punto ve tek satır aralıklı olarak, biçimlendirme bozulmadan yazılmalıdır.
- İkinci, üçüncü ve dördüncü düzey alt başlıklar sola dayalı, 12 punto ve sözcüklerin ilk harfleri büyük olmak üzere küçük harfle, kalın olarak yazılmalıdır.
- Makale içindeki tablolar, biçimsel olarak kendi içeriğinin gerektirdiği biçimde oluşturulmalı, tablo başlığı numaralandırılmış, tablonun üstünde ve ortalanmış olarak yazılmalıdır.
- Sonuç kısmında alt başlık ve numaralandırma kullanılmamalı; dilendiği takdirde maddeler halinde sıralama yapılabilir.
- Yazar sayısı eğer beşten fazlaysa, ilk beş yazarın adları künyede verilmeli, beşinci yazardan sonra “ve diğerleri” ifadesi kullanılmalıdır.
- Metin içinde ve başlıklarda, “Milattan Önce” kısaltması MÖ, “Milattan Sonra” kısaltması MS şeklinde verilmelidir.
- Bir çalışmanın yayın tarihi bulunamazsa en son telif hakkı verildiği tarihi verilmeli; tarih bilgisi hiç bir şekilde bulunamıyorsa “tarih yok” anlamına gelen “t.y.” kısaltması kullanılmalıdır.
- Kaynakça bölümünde yayına hazırlayan kişinin adından sonra hazırlayan(lar) yerine (Haz.), editör(ler) yerine ise (Ed.) kısaltması kullanılmalıdır.
- Kaynakça bölümünde dergi ve kitap adları tam ismi ile kısaltılmadan eğik (italik) olarak yazılmalıdır.

- Kaynakça bölümünde bildiri kitapları aynen “kitap” gibi, bildiri kitabından alınan bir bildiri de “kitap bölümü” gibi belirtilmelidir.
- Kaynakça bölümünde ansiklopedi, sözlük, biyografi vb. gibi kaynakların belli bir bölümünden yararlanılan bilgi için “kitap içinde bir bölüm” gibi yazılmalıdır.
- Kaynakça bölümünde ansiklopedi, sözlük, biyografi vb. kaynaklarda maddelerin yazarı belli değilse, madde adı kullanılarak giriş yapılmalıdır.
- Kaynakça bölümünde kullanılacak tezlerde, tezin adından sonra “Yayımlanmamış yüksek lisans tezi”, “Yayımlanmamış doktora tezi” ya da “Yayımlanmamış sanatta yeterlik tezi” ifadeleri mutlaka kullanılmalıdır. Alınan derecenin alındığı üniversite ya da kurumun adı mutlaka belirtilmelidir.
- Kaynakça bölümünde yasa ve yönetmeliklerde künye girişi yasanın adı ile yapılmalıdır. Yasanın adından sonra ayrıca içinde yasanın kabul tarihi (sadece yıl olarak), künye sonunda ise yasanın yayınlandığı derginin tarihi (gün, ay, yıl olarak) belirtilmelidir.
- Kaynakça bölümünde elektronik kaynaklarda temel bilgilerin yanı sıra erişim tarihi ve erişim adresi bilgileri de verilmeli; e-kaynaklarda son güncelleme tarihi yayın tarihi olarak belirlenmelidir.
- Kaynakça bölümünde mektup, e-posta, telefon görüşmesi gibi kişisel görüşmelerin kaynakçaya eklenmesi gerekmez, görüşmelere metin içinde gönderme yapılmalıdır.

2.1. Kaynakça Örnekleri

Tek Yazarlı Dergi Makalesi

Soyadı, A. (Yayın Yılı). Makale adı. *Dergi Adı*, cilt (sayı), sayfa numaraları.

İrızık, G. (1990). Karl Popper’ın üç dünya kuramı ve bilimsel bilginin nesneliliği. *Felsefe Tartışmaları*, 7, 45-57.

Metin içi: (İrızık, 1990: 55)

Dipnot: İrızık, 1990: 55

İki Yazarlı Dergi Makalesi

Soyadı, A. & Soyadı, A. (Yayın Yılı). Makale adı. *Dergi Adı*, cilt (sayı), sayfa numaraları.

Wegener, D.T. & Petty, R.E. (1994). Mood management across affective states: The hedonic contingency hypothesis. *Journal of Personality & Social Psychology*, 66, 1034–1048.

Metin içi: (Wegener ve Petty, 1994: 1042) **Dipnot:** Wegener ve Petty, 1994: 1042

Üç ve üzeri Yazarlı Dergi Makaleleri

Soyadı, A., Soyadı, A., Soyadı, A., Soyadı, A. & Soyadı, A. (Yayın Yılı). Makale adı. *Dergi Adı*, cilt (sayı), sayfa numaraları.

Kandır, Y.S., Karadeniz, E., Özmen, M. ve Önal, B.Ö. (2008). Türk turizm sektöründe büyüme göstergelerinin turizm işletmelerinin finansal performansına etkisinin incelenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (10), 211-237.

Metin içi: (Kandır ve diğ., 2008: 220)

Dipnot: Kandır ve diğ., 2008: 220

Basımda Olan Dergi Makaleleri

Soyadı, A. & Soyadı, A. (yayın aşamasında). Makale adı. *Dergi Adı*.

Zuckermctn, M. & Kieffer, S.C. (yayın aşamasında). Yüz ifadesinde ırk farklılıkları: Yüzdeki belirginlik üstünlüğe mi işaret eder? *Kişilik ve Sosyal Psikoloji Dergisi*.

Metin içi: (Zuckermctn ve Kieffer, y.a.)

Dipnot: Zuckermctn ve Kieffer, y.a.

Tek Yazarlı Kitaplar

Yazar, A. (Yayın Yılı). *Kitap adı*. Yayın yeri, Yayınevi.

Muşmal, H. (2009). *Osmanlı Devleti'nin Eski Eser Politikası Konya Vilayeti Örneği* (1876-1914). Konya, Kömen Yayınları.

Metin içi: (Muşmal, 2009: 45)

Dipnot: Muşmal, 2009: 45

Üç ve üzeri Yazarlı Kitaplar

Yazar, A., Yazar, B., Yazar, C., Yazar, D., Yazar, E. & Yazar, E. (Yayın Yılı). *Kitap adı*. Yayın yeri, Yayınevi.

Çevik, O., Doğanay, T. & Karaçayır, E. (2017). *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Öğrencilerinin Sosyal ve Ekonomik Profili*. Ankara, Murat Kitabevi.

Metin içi: (Çevik ve dig., 2017: 45)

Dipnot: Çevik ve dig., 2017: 45

Editörlü Kitaplar

Yazar, A. & Yazar, B. (Ed.). (Yayın Yılı). *Kitap adı*. Yayın yeri, Yayınevi.

Gibbs, I.T. & Huang, L.N. (Ed.). (1991). *Children of color: Psychological interventions with minority youth*. San Francisco, Jossey-Bass.

Metin içi: (Gibbs & Huang, 1991)

Dipnot: Gibbs & Huang, 1991

Tüzelkişi (Kurum) Yazarlığı olan Kitaplar

Tüzelkişi, (Yayın Yılı). *Kitap adı*. Yayın yeri, Yayınevi.

Türk Dil Kurumu, (2017). *Türkçe Sözlük*. Ankara, Türk Dil Kurumu.

Metin içi: (Türk Dil Kurumu, 2017: 15-18) **Dipnot:** Türk Dil Kurumu, 2017: 15-18

Yazarı Olmayan Kitaplar

Kitap adı (Baskı sayısı) (Yayın Yılı). Yayın yeri, Yayınevi.

Cambridge Türkçe-İngilizce Sözlüğü (1. Bs.) (1985), İstanbul, Cambridge.

Metin içi: (Cambridge, 2000: 45)

Dipnot: Cambridge, 2000: 45

Ceviri Kitaplar

Yazar, A. (Yayın Yılı). *Kitap adı*, (A. Soyadı, Çev.). Yayın yeri, Yayınevi, (Kaynak yapının yayın yılı).

Danermark, B., Karlosson, J.C., Jakobsen, L. & Ekstrom, M. (2018). *Toplumu Açıklamak: Sosyal Bilimlerde Eleştirel Realizm*, (Ü. Tatlıcan, Çev.). İstanbul, Phoenix, (2001).

Metin içi: (Danermark ve diğ., 2018: 65) **Dipnot:** Danermark ve diğ., 2018: 65

Editörlü Kitap İçinde Bölüm ya da Makale

Soyadı, A. (Yayın Yılı). Yayın adı. A. Editör (Haz./Ed.), *Kitap adı* içinde (ss. Yayının sayfa numaraları), Yayın yeri, Yayınevi.

Çakır, M. (2016). Seçim Beyannamelerinde Genç Bireylere Yönelik Politika Vaatlerinin Analizi. A.G. Baran & M. Çakır (Ed.), *İnter-Disipliner Yaklaşımla Gençliğin Umudu Toplumun Beklentileri* içinde (ss. 107-125), Ankara, Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

Metin içi: (Çakır, 2016: 108-109)

Dipnot: Çakır, 2016: 108-109

Sözlük veya Ansiklopedi

Soyadı, A. (Yayın Yılı). *Sözlük veya Ansiklopedi Adı* (Baskı sayısı, Cilt sayısı). Yayın yeri, Yayınevi.
Sadie, S. (Ed.). (1980). *The new Grove dictionary of music and musicians* (6. Bs., C. 1-20). London, Macmillan.
Gürün, O.A. (2001). *Psikoloji sözlüğü* (2. bs., C. 1-3). İstanbul, İnkılâp.

Ansiklopedide Madde

Soyadı, A. (Yayın Yılı). Madde adı. *Ansiklopedi Adı* (Baskı sayısı, Cilt sayısı, Sayfa sayısı). Yayın yeri, Yayınevi.
Bergmann, P.G. (1993). Relativity. *The new encyclopaedia Britannica* (Vol. 26, pp. 501-508). Chicago, Encyclopaedia Britannica.
Öncül, R. (2000). Psikoloji. *Eğitim ve eğitim bilimleri sözlüğü* (C. 1, ss. 501-503). İstanbul, Milli Eğitim.
Not: Eğer yazar yoksa maddeyi başa getiriniz

Yayımlanmış - Bildiri

Soyadı, A. (Yayın Yılı). Bildiri Adı. A. Editör (Haz./Ed.), *Kitap adı* içinde (sayfa numaraları), Yayın Yeri, Yayınevi.
Uçak, N. (2005). Sosyal Bilimlerde Bilginin Üretimi, Erişimi ve Kullanımı. O. Horata (Haz.), *Sosyal Bilimlerde Süreli Yayınlar ve Bilgi Teknolojileri Sempozyumu: 2 Nisan 2005 – Ankara: Bildiriler* içinde (ss. 92-103), Ankara, Yeni Avrasya.
Metin içi: (Uçak, 2005: 96) **Dipnot:** Uçak, 2005: 96

Yayımlanmamış - Bildiri

Konuşmacı, A. (Ay Yılı). Bildiri adı. *Toplantı Adı*, Toplantı Yeri' de sunulan bildiri.
Çepni, S. & Bacanak A. (Haziran 2001). Fen bilgisi öğretmen adaylarının fen branşlarına karşı tutumları ile fen branşlarındaki başarılarının ilişkisi. *X. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi*, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.
Metin içi: (Çepni ve Bacanak, 2005) **Dipnot:** Çepni ve Bacanak, 2005

Yayımlanmamış Doktora/ Yüksek Lisans/ Sanatta Yeterlilik Tezleri

Soyadı, A. (Yılı). Tez Adı. Yayımlanmamış yüksek lisans/doktora tezi/sanatta yeterlilik, Üniversite Adı, Şehir.
Akkaş, İ. (2020). 2008-2019 yılları arası amphora buluntuları ışığında Parion Antik Kenti Roma ve Erken Bizans/Geç Roma Dönemi ticari ilişkileri. Yayımlanmamış doktora tezi, Mersin Üniversitesi, Mersin.
Özkaya Karaismailoğlu, A. (2006). Sosyal teoride iktidar tartışmaları; Marx, Nietzsche, Weber, Foucault. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa.
Metin içi: (Akkaş, 2020: 150-151) **Dipnot:** Akkaş, 2020: 150-151

Anonim

Anonim, 1993. *Tarım İstatistikleri Özeti*. T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Yayın No: 1579, Ankara.

Sadece İnternette Yayımlanan Makale

Yazar, A. (Ay Yıl). Makale adı. *Dergi/Site Adı*, Sayı. Gün Ay Yıl tarihinde <https://link> adresinden erişildi.
Fredrickson, B.L. (Mart 2000). Sağlık ve refahın üst düzeye çıkarılması için pozitif duyguların geliştirilmesi. *Prevention&Treatment*, 3, 20 Kasım 2000 tarihinde <http://journals.apa.org/volume3/pre301a> adresinden erişildi.

Bir İnternet Dokümanında Bölüm veya Kısım

Doküman Adı. (Ay Yıl). Bölüm/Kısım adı. Gün Ay Yıl tarihinde <https://link> adresinden erişildi.
Benton Foundation. (7 Temmuz 1998). Barriers to closing the gap. Losing ground bit by bit: Low- income communities in the information age. 18 Ağustos 2001 tarihinde <http://www.benton.org/Library/Low-Income/two.html> adresinden erişildi.

Yazarsız, Tarihsiz İnternet Sitesi

Kaynağın adı. (t.y.). Gün Ay Yıl tarihinde <https://link> adresinden erişildi.
TMMOB Makine Mühendisleri Odası Kütüphane Katalog Tarama (t.y.). 8 Ağustos 2000 tarihinde <http://kutuphane.mmo.org.tr/tarama.php?hit=1> adresinden erişildi.

KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ (KMÜ EFAD) ETİK İLKELERİ VE YAYIN POLİTİKALARI

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMU EFAD), bilginin tarafsız ve saygın bir şekilde gelişimini ve dağıtımını benimsemiştir. Yayın sürecinde, yazarlar, okuyucular, araştırmacılar, yayıncılar, hakemler ve editörlerin etik kurallarla ilgili esaslara uymasını bekler. Söz konusu paydaşların [Yükseköğretim Kurumları \(YÖK\)](#) ve [Committee on Publication Ethics \(COPE\)](#) tarafından yayımlanan açık erişim rehberlerine göre aşağıda paylaşılan standart genel ve özel etik kurallara ve sorumluluklara dikkat etmesi gerekmektedir.

1. BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİNE AYKIRI GENEL EYLEMLER

a) İntihal: Başkalarının fikirlerini, metotlarını, verilerini, uygulamalarını, yazılarını, şekillerini veya eserlerini, bilimsel etik kurallarına uygun biçimde atıf yapmadan, kısmen veya tamamen kendi eseriymiş gibi sunmak,

b) Sahtecilik: Araştırmaya dayanmayan veriler üretmek, sunulan veya yayımlanan eseri gerçek olmayan verilere dayandırarak düzenlemek veya değiştirmek, bunları rapor etmek veya yayımlamak, yapılmamış bir araştırmayı yapılmış gibi göstermek,

c) Çarpıtma: Araştırma kayıtları ve elde edilen verileri tahrif etmek, araştırmada kullanılmayan yöntem, cihaz ve materyalleri kullanılmış gibi göstermek, araştırma hipotezine uygun olmayan verileri değerlendirmeye almamak, ilgili teori veya varsayımlara uydurmak için veriler veya sonuçlarla oynamak, destek alınan kişi ve kuruluşların çıkarları doğrultusunda araştırma sonuçlarını tahrif etmek veya şekillendirmek,

d) Mükerrer Yayın: Bir araştırmanın aynı sonuçlarını içeren birden fazla eseri doçentlik sınavı değerlendirmelerinde ve akademik terfilerde ayrı eserler olarak sunmak,

e) Dilimleme: Bir araştırmanın sonuçlarını araştırmanın bütünlüğünü bozacak şekilde, uygun olmayan biçimde parçalara ayırarak ve birbirine atıf yapmadan çok sayıda yayın yaparak belirli sınav değerlendirmelerinde ve akademik teşvik ve terfilerde ayrı eserler olarak sunmak,

f) Haksız Yazarlık: Aktif katkısı olmayan kişileri makale yazarlarına eklemek, aktif katkısı olan kişileri yazarlar arasına dâhil etmemek, yazar sıralamasını gereksiz ve uygun olmayan bir biçimde değiştirmek, aktif katkısı olanların isimlerini yayım sırasında veya sonraki baskılarda eserden çıkarmak, aktif katkısı olmadığı halde nüfuzunu kullanarak ismini yazarlar arasına dâhil ettirmek,

g) Diğer Etik İhlali Türleri: Destek alınarak yürütülen araştırmaların yayınlarında destek veren kişi, kurum veya kuruluşlar ile onların araştırmadaki katkılarını açık bir biçimde belirtmemek, insan ve hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalarda etik kurallara uymamak, yayınlarında hasta haklarına saygı göstermemek, hakem olarak incelemek üzere görevlendirildiği bir eserde yer alan bilgileri yayınlanmadan önce başkalarıyla paylaşmak, bilimsel araştırma için sağlanan veya ayrılan kaynakları, mekânları, imkânları ve cihazları amaç dışı kullanmak, tamamen dayanaksız, yersiz ve kasıtlı etik ihlali suçlamasında bulunmak ([YÖK Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi](#), Madde 8).

2. PAYDAŞLARIN SORUMLULUKLARI

a) Editörlerin Sorumlulukları

KMU EFAD editörü ve editör yardımcıları, Davranış Kuralları ve Dergi Editörleri İçin En İyi Uygulama Kuralları (COPE Code of Conduct and Best Practice Guidelines for Journal Editors) ve Committee on Publication Ethics (COPE) 'nin yayınladığı Dergi Editörleri İçin En İyi Uygulama Kuralları (COPE Best Practice Guidelines for Journal Editors) ilkelerine dayanarak aşağıdaki etik görev ve sorumlulukları sağlayacaktır. :

- KMU EFAD'ta yayınlanan her yayından editörler sorumludur.
- Editörler, makaleleri kabul etmek ya da reddetmek sorumluluk ve yetkisine sahiptir. Bu sorumluluk ve yetkisini yerinde ve zamanında kullanmak zorundadır.
- Editörler, kabul ya da reddettiği makalelerle ilgili çıkar çatışması içerisinde olmamalıdır.
- Editörler, özgün ve alanına katkı sağlayacak makaleleri kabul etmelidir.
- Editörler, dergi politikası, yayım kuralları ve seviyesine uymayan eksik ve hatalı araştırmaları hiçbir etki altında kalmadan reddetmelidir.
- Editörler, yanlış, eksik ve problemlili makalelerin hakem raporu öncesi veya sonrasında geri çekilmesine ya da düzeltildikten sonra yayımlanmasına imkân vermemelidir.
- Editörler, en az iki hakem tarafından değerlendirilen makalelerin çift taraflı kör hakemlik sistemine göre değerlendirilmesini sağlar ve hakemleri gizli tutar.
- Editörler, fikri mülkiyet haklarından ve etik standartlardan ödün vermeden iş süreçlerine devam eder.
- Editörler, "Turnitin ve/veya Ithenticate" intihal programı aracılığıyla makalelerin intihal durumu ve yayımlanmamış özgün araştırmalar olup olmadıklarından sorumluluk alır.
- Editörler, tüm okuyucular, araştırmacılar ve uygulayıcıların ihtiyaç duydukları bilgi, beceri ve deneyimleri dikkate alır.
- Editörler, yayımlanan sayıların okuyucuya, araştırmacıya, uygulayıcıya ve bilimsel alana katkıda bulunmasına ve özgün nitelikte olmasına özen gösterir.
- Editörler, danışma komitesi üyelerinin tümünün yayın politikalarına ve yönergelerine uygun olarak süreçleri ilerletmesini sağlar.
- Editörler, danışma kurulu üyelerine yayın politikaları hakkında bilgi verir.
- Editörler, danışma kurulu üyelerinin çalışmalarını bağımsız olarak değerlendirmesini sağlar.
- Editörler, yeni danışma kurulu üyelerine katkıda bulunabilir ve uygun şekilde karar verir.
- Editörler, değerlendirme için danışma kurulu üyelerinin uzmanlığına uygun çalışmalarını göndermelidir.
- Editörler, danışma kurulu ile düzenli olarak etkileşime geçer.
- Editörler, yayın politikaları ve dergi gelişimi için yayın kurulu ile düzenli toplantılar düzenler.
- Editörler, (Editör ve Yardımcı Editörler) ile yayıncı arasındaki ilişki editör bağımsızlığı ilkesine dayanmaktadır. Editörler ve yayıncı arasındaki yazılı anlaşmaya göre, editörlerin tüm kararları yayıncıdan ve dergi sahibinden bağımsızdır.

b) Yazarların Sorumlulukları

- Makaledeki tüm verilerin gerçek ve özgün olduğu beyan edilmelidir.
- Ön değerlendirme veya hakem değerlendirme sonucunda gösterilen intihal durumunu, hataları, şüpheli durumları ve önerilen düzeltmelerin yapılması zorunludur. Yapılmayacak ise, tutarlı bir şekilde gerekçesi bildirilmelidir.

- Makale veya araştırmanın “Kaynakça”sı eksiksiz ve dergimizin yazım kurallarına uygun olarak hazırlanmalıdır.
- İntihal ve sahte verilerden uzak durulmalıdır.
- Araştırmanın birden fazla dergide yayımlanmasına imkân verilmemelidir.

c) Hakemlerin Sorumlulukları

Dergimiz yönetimi, hakemlik sürecinin etik yayıncılık kuralları çerçevesinde başarılı bir şekilde yürütülmesini ve iyileştirilmesini taahhüt eder. Araştırmaların paydaşları ve okuyucularının, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi'nde yayımlanan incelemelerde gördükleri intihal, mükerrer yayın, yanlışlık, şüpheli içerik veya durumları efad@kmu.edu.tr email adresine bildirmelerini memnuniyetle karşılar. Konu hakkında elde edilen veri ve sonuçları ilgili taraflara bildirir ve takibini yapar. Hakemlerin aşağıdaki esaslara uymasını temel alır.

- Değerlendirmeler tarafsızca yapılmalıdır.
- Hakemler ile değerlendirme konusu makalenin paydaşları arasında çıkar çatışması olmamalıdır.
- Makale ile ilgili diğer makale, eser, kaynak, atıf, kural ve benzeri eksiklerin tamamlanmasını işaret edilmelidir.
- Çift taraflı kör hakemlik sistemine binaen değerlendirmesi yapılmış makaleler veya hakemleri açıklanmaz.

3. İNTİHAL POLİTİKASI

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (EFAD) Aralık 2018 tarihi itibarıyla yayımlanmak üzere gönderilen çalışmaları intihal programları aracılığıyla (Turnitin veya iThenticate) kontrol etmeye başlamıştır. Yazar çalışma ile birlikte intihal oranını gösteren belgeyi de göndermelidir. İntihal oranı (kaynakça hariç olmak üzere) %15'in üzerinde olan çalışmalar değerlendirmeye alınmaz ve yazarına iade edilir. Dergide yayımlanmış bir çalışmanın intihal olduğu tespit edilirse Editör Kurulu makaleyi geri çekmek, meseleyi yazarın çalıştığı kurumdaki bölüm başkanına, dekanına ve/veya ilgili kurumlara bildirmek dahil çeşitli işlemler yapma hakkını kendinde saklı tutar.

4. AÇIK ERİŞİM POLİTİKASI

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD), bilginin global değişimini artırarak insanlık için yararlı sonuçlar doğurabilmek amacıyla içeriğinin sürekli ve ücretsiz olarak kullanımı için açık erişim sağlar. Bu bağlamda dergide yayımlanan tüm yazılar <https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad/archive> adreslerinden erişime açıktır.

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD) yayımlanma ile birlikte açık erişim sağlama politikasını benimsemiştir. Açık erişim bilginin küresel değişimini artırarak insanlık için yararlı sonuçlar doğurmaktadır. KMÜ EFAD aynı zamanda 12 Eylül 2012 tarihinde kabul edilen [Budapeşte Açık Erişim Girişimi](#)'ni desteklemektedir.

Bu bağlamda Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD) yayım kurulu tarafından benimsenen açık erişim politikaları <http://www.budapestopenaccessinitiative.org/boai-10-translations/turkish-translation> adresinde yer almaktadır.

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi'nde (KMÜ EFAD) yayımlanan tüm makaleler "Creative Commons Atıf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı" ile lisanslanmıştır. Bu lisans; yayımlanan tüm makaleleri, veri setlerini, grafik ve ekleri kaynak göstermek şartıyla veri madenciliği uygulamalarında, arama motorlarında, web sitelerinde, bloglarda ve diğer tüm platformlarda çoğaltma, paylaşma ve yayma hakkı tanır. Açık erişim disiplinler arası iletişimi kolaylaştıran,

farklı disiplinlerin birbirleriyle çalışabilmesini teşvik eden bir yaklaşımdır. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD) bu doğrultuda makalelerine daha çok erişim ve daha şeffaf bir değerlendirme süreci sunarak kendi alanına katma değer sağlamaktadır.

Bu eser [Creative Commons Atıf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/) ile lisanslanmıştır.

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD), açık erişim sağlama politikası kapsamında kütüphanelerin dergi içeriğini kütüphane katalog kayıtlarına almalarını önermektedir.

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi'nin (KMÜ EFAD) yayıncısı hiç bir kütüphane veya okuyucudan yayınlanan elektronik makalelere erişim için abonelik ve ücret talep etmeyeceğini taahhüt eder.

5. KİŞİSEL VERİLERİN KORUNMASI

Editörler, değerlendirilen çalışmaya dâhil edilen konular veya resimlerle ilgili kişisel verilerin korunmasını sağlar. Dergiye katkı sağlayan kişilere (editörler; yazarlar ve hakemler) talepleri halinde katkılarını gösteren belgeler verilir.

6. ETİK KURUL, İNSAN VE HAYVAN HAKLARI

Editörler, değerlendirilen çalışmalarda insan ve hayvan haklarının korunmasını sağlar. Editörler, çalışmada kullanılan konularda etik kurulun onayı, deneysel araştırmalarla ilgili hiçbir izin olmadığında çalışmayı reddetme sorumluluğuna sahiptir. Etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgiler (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca makale ilk/son sayfasında yer verilmelidir. Olgu sunumlarında, bilgilendirilmiş gönüllü olur/onam formunun imzalandığına dair bilgiye makalede yer verilmesi gereklidir.

7. MUHTEMEL SUİSTİMAL VE SUİSTİMAL TEDBİRLERİ

Editörler, olası suiistimal ve suiistimal davranışlarına karşı önlem alır. Bu duruma ilişkin şikâyetlerin tespiti ve değerlendirilmesi konusunda titiz ve nesnel bir soruşturma yürütmenin yanı sıra, editörün sorumlulukları konu ile ilgili bulguları yetkili merciler ile paylaşır.

8. AKADEMİK YAYIN BÜTÜNLÜĞÜ SAĞLAMAK

Editörler, eserlerde ortaya çıkan hataları, tutarsızlıkları veya yanılmayı içeren kararların süratle düzeltilmesini sağlar.

9. FİKRİ MÜLKİYET HAKLARININ KORUNMASI

Editörler, yayınlanan tüm makalelerin fikri mülkiyet haklarını korumak ve olası ihlallerde dergi ve yazar haklarını savunmak, yayınlanan tüm makalelerin içeriğinin diğer yayınların fikri mülkiyet haklarını ihlal etmediğinden emin olmak için gerekli önlemleri almakla yükümlüdür.

10. YAPILANDIRMACILIK VE TARTIŞMAYA AÇIKLIK

Editörler, dergide yayınlanan eserlere karşı yapılacak eleştirileri dikkate alır ve bu eleştirilere karşı derginin amaç ve kapsamı doğrultusunda yapıcı bir tutum sergiler. Eleştirilen eser yazarlarının cevap verme hakkı bulunmaktadır. Olumsuz sonuçları içeren çalışmalar reddedilir.

11. ŞİKÂyetLER

Editörler, şikâyetleri dikkatlice gözden geçirerek yazarlara, hakemlere veya okuyuculara aydınlatıcı ve açıklayıcı bir şekilde cevap vermekle yükümlüdür.

12. POLİTİK VE TİCARİ ENDİŞELER

Derginin sahibi, yayıncısı ve başka hiçbir siyasi veya ticari unsur editörlerin bağımsız kararlarını etkileyemez.

13. ÇIKAR ÇATIŞMALARI

Editörler, yazarlara ve hakemlere derginin yayın sürecinin bağımsız ve tarafsız bir şekilde sürdürüleceğini garanti eder ve sağlar.

14. GİZLİLİK BEYANI

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD) dergi yönetim sistemine girilen isim ve elektronik posta adresleri gibi kişisel bilgiler, yalnızca bu derginin bilimsel amaçları doğrultusunda kullanılacaktır. Bu bilgiler başka bir amaç veya bölüm için kullanılmayacak olup, üçüncü taraflarla paylaşılmayacaktır.

15. ARŞİVLEME POLİTİKASI

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi'nde (KMÜ EFAD) yayınlan tüm makalelere ait üst veriler ve tam metinler XML ve .pdf formatında 3. parti bulut bir sunucuda erişime kapalı bir şekilde saklanır. Ayrıca [TÜBİTAK ULAKBİM Dergiler Veritabanı \(DergiPark\)](#) aracılığıyla tüm makaleler (.pdf) formatında ULAKBİM sunucularında saklanmakta ve sunulmaktadır.

16. DERGİ BÖLÜM POLİTİKASI

Araştırma Makalesi

+ Açık Başvurular + Dizinlenmiş + Hakem Değerlendirmesinden Geçmiş

İnceleme Makalesi

+ Açık Başvurular + Dizinlenmiş + Hakem Değerlendirmesinden Geçmiş

Derleme

+ Açık Başvurular + Dizinlenmiş + Hakem Değerlendirmesinden Geçmiş

Çeviri

+ Açık Başvurular + Dizinlenmiş + Hakem Değerlendirmesinden Geçmiş

Konferans Bildirisi

+ Açık Başvurular + Dizinlenmiş + Hakem Değerlendirmesinden Geçmiş

Kitap İncelemesi

+ Açık Başvurular + Dizinlenmiş + Hakem Değerlendirmesinden Geçmiş

Değerlendirme Yazısı

+ Açık Başvurular + Dizinlenmiş + Hakem Değerlendirmesinden Geçmiş

Söyleşi

+ Açık Başvurular + Dizinlenmiş - Hakem Değerlendirmesinden Geçmiş

Bilimsel Haber

+ Açık Başvurular + Dizinlenmiş - Hakem Değerlendirmesinden Geçmiş

Görüş

+ Açık Başvurular + Dizinlenmiş - Hakem Değerlendirmesinden Geçmiş

Editörden

- Açık Başvurular + Dizinlenmiş - Hakem Değerlendirmesinden Geçmiş

KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

KARAMANOĞLU MEHMETBEY UNIVERSITY
JOURNAL OF LITERATURE FACULTY